

9/4/1

V A

9
—
185

4 9
—
185

(V)

Profesors R. Wippers

Widus laiku wehsture

Sukojis L. Paegle

H. Sulbja apgahdiba
Riga, Suworowa cēla Nr. 14.

[1920.]

L. V. B.
15 In ~~103992~~

Part. 59

1253

2

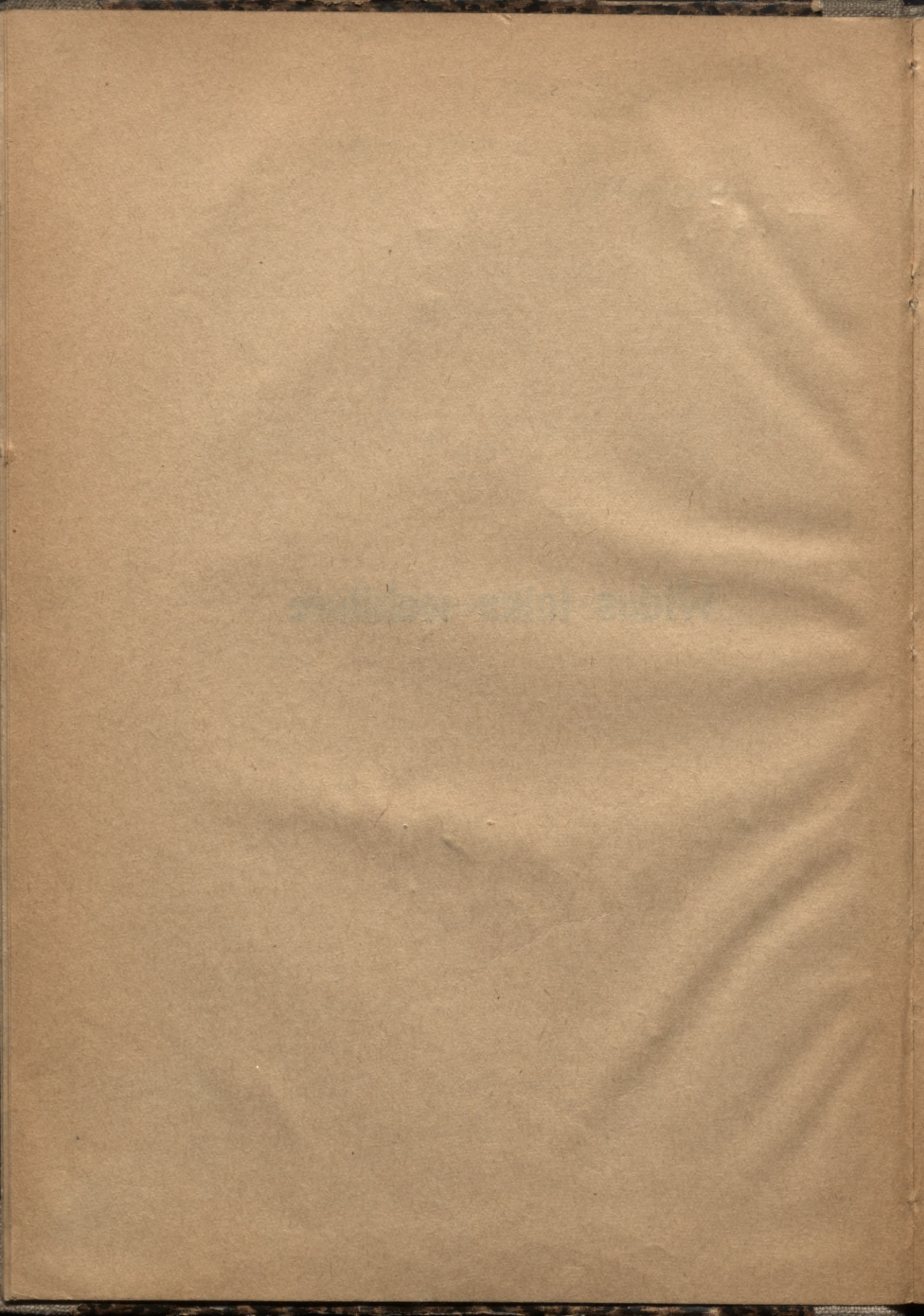
paub 17/4. 79 28

0309065666

Šnakenburga drukatava, Rīgā, Maršala eelā Nr. 5.

Widus laiku wehsture

I.

Arabi un Bizantija no 600.—1100. g.

Eiropa un Preešč=Asija ap 600. gadu. Romas keisarwalstī cetīpa leelakā dala no isglihtotām tautam, kas dsihwoja ap Widus juhru. Wišu, lo winas ir radijusčas darba un kultura laukos, mehš sauzam par senlaiku, jeb antisko kulture. No šhis kulturās atščkiras jaunās Eiropas šabedribas kultura, furu radijusčas zitas tautas, kas Romas keisarwalsts laikos tikko šahka parahditees. Starp laikmetu, kurā radās un nobreeda senlaiku kultura, un laikmetu, kurā dšima jaunā kultura, bija garšč pagrimščanas periods, kad zilweze likās stahwam us weetas waj pat ejam atpakal šawā attihstibā. Šhini laikmetā galweno lomu tirdsneezibā un sinatnē spēhleja Preešč=Asijas un Seemel=Ufrikas tautas.

Ap 600. gadu Bizantijas keisarwalsts istaisija tikai puši no šenās keisara Augusta waj Trajana walsts. Leelakā dala no reetumapgabaleem — Gallija, Spanija, Britanija, Donawas apgabali un puše no Italias atščkhrās nost un atradās atnahkuscho germanu tautu rokās. Reetumos kristigā tiziba bija isplatita apmehram wezās keisarwalsts robeschās. Britanijā wina bija loti mas pašislama, bet par to Irlandē un starp Reinu un Donawu sneedsās pahri wezās keisarwalsts robescham.

Austrumos kristigā tiziba sneedsās tahlu pahri keisarwalsts robescham. Winai bija leela peekriščana semēs, kur muhsu laikos to gandrifs nemas newar fastapt, proti: apgabalos starp Widus juhru un Rīnu. Kristigee ahrpus keisarwalsts robescham pa leelakai dalai nepeedereja pee pareistizigeem, bet gan pee kezereem=nestorianeescheem (Nestora peekritejeem V. gadu simteni, kuri neatšina deewmahtes Marijas deewiščkību). Wajati Bizantijā, nestorianeeschi dewās pahr robeschu un nodibinaja wairakas draudses Persijā, kuras karali tos labpraht peenehma tā Romas eenaidneekus un ustizeja teem šwarigus amatus walsts pahrwaldē, jo tee parasti bija isglihtoti zilweki. Beesi apdsihwotā Babilonē un ari Persijā nestorianeeschi nodibinaja dauds skolu. No šchejeenes tee isplatija šawu mahzibu tahlak pa Turkestanu, Arabiju, Indiju, Zeilonu un pat Rīnu. Nestorianeeschu garidsneezibas preeščgalā stahweja Austrumu basnizas patriarchs, kas dsihwoja Rtefisonā pee Efratas upes, Persijas karalu galwas pilšehtā. Starp nestorianeescheem wiswairak bija sireeschu. Šhi tauta bija galwenaš widutajs starp reetumeem un austrumeem: sireeschu tirgotaji weda us Eiropu wihnu, sihdu un daschadu dahrsa augu kulturās; sireeschu rakšneeki kluwa pašistami greeku literaturā; Romā sireeschi reisēm eenehma pat biškapu amatus.

VII. gadu simteni pehz Kristus Preešč=Asijā un semēs ap Widus juhru notika leelas pahrmainas. Ušbruka klejotaju tauta arabi un isplattija islamu, jaunu tizibu, lo arabi nesa few lihdsi. Šhim pahrmainam bija leela nošhme ari preešč Eiropas.

1. Arabi.

Wezās pafaules stepju apgabals un wina eedfihwotaji. Staigulu ganu tautas ņehleja eewehrojamu lomu Wezās pafaules hktenos. Par eemeslu tam ir winaš geografiskais stahwoflis. Wiša garumā no Klusā okeana lihds Atlantijas okeanam ar neleeem pahrtraukumeem steepjas wefela rinda atmenu un ņmilņhu tuffneņhi, kuroš nekad nelihst leetus. Weenā galā ņhai rindai ir Gobi, otrā Saharas tuffneņis, bet starp wineem atrodas Widuš-Uņijas, Iranas un Arabijas tuffneņhi, kuroš eespeesčas ņchauri juhras lihņhi, upju eelejas un oases. Gar tuffneņhu malam un ņhur tur winu widū atrodas ņahlainas stepez. Tuffneņhu rindas widū, austrumos no Kaspijas juhras, atdalas ņmilņchainu un ņahlainu lihdsenumu nosare, kas eet zaur ņluņtrum=Ciropu, aiņnem Kreewijas leelo upju apgabalu un ņneedņas lihds Donawai un Alpeem. Tahdā ņahriā stepju lihdsenumi itā no diwām puņem eetwer Widuš juhru.

Lihds ņchim laiņam zilwekš atkarojiš tuffneņim titai neleelus ņemes gabalus preeņņ laukeem un dahrņeem, kas winam iņdewees ar leelām puhlem un ar mahņņligu panehmeenu palihdsibu (ņewiņņhi ar mahņņligu apuhdenoņchanu). Sur, kur zilweka darbs uņ brihdi apņahjās, tuffneņis uņbruka atkal un apbehra ņmilņtim apņahdatos laukus (tā tas bija, pee-mehram, Widuš-Uņijā). Staigulu ganu tautas, turpretim, war beņ leelām puhlem dņihwot tuffneņhoš un ņewiņņhi gar winu malam. Wiša winu bagatiba ir ganamee pulņi. Bet winu lopi nelihdsinas lopeem ņemkopju apgabalos; tee naw wehrņhi un gowiš, kas praņa dauds labas baribas, bet gan ņihki lopi, aitas un kaņas un tuffneņcheem rakņturigais kameelis, ko nepaņihst apgabalos, kur nodarbojas ar ņemkopibu. Sihņee lopi dod zilwekam baribu un apgehrbu, kameelis, turpretim, neš zilweku no weenas weetas uņ otru.

Rad ganamee pulņi weenā weetā ņalumus noehduņhi, lopkopjeem jadodas tahlak. Bet winu ņlejoņchanā ir ņinama ņistema. Leelas pahrejas no weenas weetas uņ otru noteek 2 waj 4 reieš gadā. Pawafari wini dodas turpu, kur no leetus wiņahtraki iņaug ņahle, waņaru turpu, kur wina wiņmaņak iņdeg un kur turaš uhdens, ņeemu — aiņņargatās celejās un meņchainoš apgabalos, kur war atraņt kurnamo un paņargat lopus no negaiņeem. Paraņti ņhiniš pahrejās lopkopji iņtaisa rinki un atgreeņņas atpaņal wezajās weetās. Winu manta weegli pahrwedama: paņchu mahjokli, telti waj jurtu no woiloka uņwek uņ ņahrtim, ņaleek kopā un frauj uņ kameeem kopā ar zitām mantam, kas atrodas maiņoš un kaņiš.

Ganu tautas ņlejo neleelām nometnem, kas paņtahw no wairakām, ņawā starpā radneezigām gimenum un gintim. Wairakas tuwu ņahwoņņas nometnes iņtaisa zilti, kas kopigi pahrwalda ņinamu apgabalu, kurā tee ņlejo. Waņaras nomeņchanās weetas iņwehl paraņti tā, lai nometnes, kas peeder pee weenas ziltis, neatraņtos tahlu weena no otras un buhtu eespehjams ņanahņt kopā apņpreestees par preeņņhā ņahwoņņo pahreju waj ari par ņwehtkeem, kuroš notika ņirgu ņkreeņchanās, dņeefmineeku ņazenschanās u. t. t.

Lopkopji beeņhi ween ir koti turigi. Winu ganamee pulņi aņtri wairojas. Bet winu bagatiba naw paņtahwiga. No baribas truhtuma, leelos ņauņumos waj ari no ņmilņhu wehtram nobeidņas lopi, un tad laudis friht galigā nabadsibā un ņahņ iņmirt. Tuffneņhu tautas peera-

dusčas ilgaku laiku no weetas badotees, waj ari apmeerinatees ar wisweenfahrtschako baribu, fasmalzinateem fauleem u. t. t. Staiguli behg no darba un, kur ween eespehjams, nodarbojas ar laupischanu.

Staigulu safari ar semkopju tautam un winu eekarjumi. Wispahrigi staigulu tautas nekur newed pilnigi weenadu un patstahwigu dsihwi. Galwenam fahrtam tamdeht, fa winas newar istift bes stahdu baribas. Reisem winas paschi stahda kaut kahdu labibas stahdu, kas usaug bes kahdas kopschanas un fo weenigi laista uhdens, kas zehlees no kalnu nogahses kuhstoscheem sneegeem. Bet wisbeeschafi winas eemaina no tuwejam semkopju tautam labibu, tehju un schleedru audumus pret ahdam, fo rascho paschas. Schi maina peespeesch winas usturet safarus ar semkopju tautam un dsihwot ar tam kaiminos. Beeschi tomehr staiguli ar waru mehgina atnemt semkopju bagatibas. Sadursmes ar semkopjeem staiguleem ir leels pahrsvars: tee ir darba nenomahkti, weikli, drofschirdigi, labi prot apeetees cerotscheem un ahtri spehj falasitees leelafos pulkos.

Utsewisshleem pulzineem waj ari weseleem leeleem bareem wini usbruhf kaimineem semkopjeem un aishwed wisu, fo ween spehj — jeltu, traufus, apgehrbus, eerotschus, aishsen lopus un beidsot farem guhsia ari ziltwekus, lai isleetotu winu weiklo un saprahtigo darbu. Tahdus usbrufumus wini affahrtoja pehz noteikteem starpbrihscheem, lai lautu islaupitai semei no jauna usplaukt un tad no jauna nemtu nodewas.

Bet ja staiguli ir apweenoti par stipru spehku, tad wineem ir isdewigi eekarot bagatos un strahdigos kaiminus un peespest toz nolifta laika mafat nodewas daschadeem wajadsigeem preekschmeteem. Pee tam eekarotojeem ir eespehjams palitt sawas wezas klaidas weetas. Nodoklus eewahft wini fuhfa sawus weetneekus un nodoklu wahzejus waj ari usdod to eekaroto semju bijuscheem waldneekeem. Gadas ari, fa staiguli apmetas eekaroto tautu widu sewisshlas kara nometnes. Usglabadami sawas paraschas un tikumus, wini dsihwo zeeschi kopâ un fargâ sawas bagatibas. Up wineem miht eekarotee dsimtlaudis, kas strahda preeksch teem. Sa sawos semes zeetokshnos dsihwoja, peemehram, staigulu a w a r u ziltis, kas VI. g. simteni eekaroya flawus tagadeja Ungarija.

Lugstat minetos gadijumos no diwam daschadam tautam, ganu tautas un semkopju tautas, rodas weena walsts. No pirmas isaug darba laudis, semneeki un amatneeki, no otrâs kareiwju schkira. Pee pehdejâs peeder ari tirgotaji. Jau agrat, klejodami pa stepi, staiguli ir speesti nodibinat tahlus tirdsneeziflus safarus, lai eeguhtu wisu dsihwe nepeezeeschamo. Wineem pee tam ir deesgan labi fatikmes lihdselli. Eekarojuschi un apweenojuschi leelus semes gabalus, wini eerihko tur jaunus tirgus zelus. Plaschi ispleschas wezo semkopju walsiju robeschas. Staigulu kareiwji un tirgotaji eepasihstina ar saweem eerotscheem, sawam prezem, sawu tizibu un parascham wisas semes malas. Jhsâ laika nodibinas warena walsts. Bet schi walsts war tispat ahtri fagruht, ja eekarotoju spehks, kas wisu fatura kopâ, masinajas, waj ari ja usnahf jauns, swaigs stepju staigulu wilnis.

Muhfu deeuas plaschajos tuffneschos un stepes wis meerigi. Stepju eedshwotaju ir samehrâ mas, falihdsinot toz ar Ciropas un Rinas semkopju un ruhneeku tautam, kas pirmos eeslehdz no wisam pusem. Pirmâ gadu tuhstoti pehz Kristus stahwoflis Wezâ pasaulê

bija gluschki zitads. Ubās stepju rindās dalās flejoja eewehrojami leeli staigulu pulki. Semkopju tautas toreis bija daudš wahjaks un neezigalas skaita sinā. Stepju ziltis pastahwigi usbruka semkopjeem un beeschi atnehma wineem leelus semes gabalus. Sewischki no Widus=Asijas pluhda arweenu jaunās ganu ziltis, kas gan apweenojās fawā starpā, gan apfaroja un padfina weena otru.

Stepju rindās Ciropas dalā tuhlin pehz hunneem (V. g. f.) parahdijās awari (VI. un VII. g. f.), bulgari (no VII. g. f.) un madjari (no IX. g. f.). Wini apmetās Ciropas stepju reetumdalā, gar Donawas widu un lejas galu. No fawām apzeetinatām nometnem tee beeschi farihkoja tahlus kara gahjeenus uš Balkanu pussalu, Wahziju lihds Reinai un Alpeem un reisēm pat uš Franziju un Italiu. Tahlak uš rihteem, Melnās juhras un Kaspijas stepēs, mita hafari, petfchenegi un polowzi (no IX.—XI. g. f.). Wini beeschi usbruka Dnepras, Wolgas un Donas apgabaleem.

Tani laikā semes, kas atradās stepju rindās Asijas=Ufrikas dalā, tika apweenotas sem arabu waras. Arabi bija leela flejotaju tauta, kura pehz iszelschandās un walodās stahweja tuwu ebrejeem. Arabi zentās apweenot minetās semes, isplatidami jammu tizibu, kura bija apweenojusi ari winus paschus.

Arabija. Arabu seme ir til leela, tā treschā dala no Ciropas, bet tomehr spehj ismitinat tikai 6 miljoni eedsihwotaju. Winā cetilpst Arabijas pussala un Sirijas tukfnesis, kas peeklaujas pirmai seemelu puse un eeslehgts stary Widus juhras austrumu peekrafti un Sfratas lihdsenumu.

Arabija dalās wairak dalās, kas stipri atschiras weena no otras. Pussalas deenwidus stuhris Jemena („labā“, t. i. „laimigā“ puse) ir loti auglīgs, bagats tropiskeem stahdeem. Eedsihwotaju sche bija samehrā daudš; tee dsihwoja turigi un nodarbojās ar semkopibu un dahrskopibu. Widus dala, milsigā Nedschda („augstumi“) teek loti wahji apuhdenota. Upju sche naw; arabu walodā pat gruhii atrast wahrdu, kas noteikti apshmetu upi. Upju weetā ir platas, saušas upju gultnes, pa kurām reisēm pehz leetus pluhst netihras straumes. Eedsihwotaji usturas afu tuwumā. Rectumu peekraftē un augstumu wideenā, kur eedsihwotaju wairak, atrodās leeli zeemi, lauki un dahrsi. Bahrejās dalās stahdi un salumi ahtri isdeg un nosuhd. Eedsihwotajeem jallejo ar saweem ganameem pulkeem no weenas akas uš otru. Milsigi apgabali, fewischki gar Nedschdas nomalem, ir gluschki tukfneschaine. Tikai pawafaros, pehz leetus laikmeta, sche uš ihfu laiku parahdas salumi un war ganit lopus.

Stepju eedsihwotaji. Schis semes eemihneeku, beduinu („tukfnescha eedsihwotaju“), dsihwē gadu simteneem nekas nemainas. Kameelis ir wisa beduina manta. Kameelis ir brihnischkiigi peemehrots tukfnescha dsihwei un war wairak deenu no weetas istikt bes uhdena. Winsch pahrwadā uš fewis zilwekus un mantas, dod peenu un wilnu, wina mehski noder tā furinamais materials. Stepju eemihneeki wisu aprehkina safarā ar scho dsihwneeku. Ispehrkot zilweku no guhsta, par winu wjadseja maksat 100 kameeku. Beduini tura kameeli par swehtu dsihwneeku. Kad peetruhlst uhdena un zilweki nesina, kury eet, wini laisch kameeli pa preefchu un seko tam.

Beduini dalijās ziltis, ziltis posmos, posmi gintis un dsimtās. Schahds dalijums bija peemehrots winu staigulu dsihwei. No weenas

weetas us otu pahrzehlās kopā wiša ziltš (ne wairaf par 1000 zilwe-
keem), waj posms. Posmu un zilſchu lozekli ſkaitijās par radineekeem
ſawā ſtarpā un tizeja, ſa zehluſchees no weena ziltſtehwa. Stepju ſa-
beedribai nebija walſtš waras. Weenigais waldineekš bija gimenes
waj gintas galwa, tehws. Winſch wareja nogalinat ſawu behruu —
beefchi, peemehram, nogalinaja jaunpeedſtimuſchu meiteni, ſā leeku
ehdaju, — wareja padſiht ſawu dehlu waj ari peenemt gimenē un
padarit par ſawu dehlu gluſchi ſweſchu zilweku. Radineeki dſihwoja
kopā un leela dala no wiku mantas bija kopihpaſchumš. Bagatee tureja
par ſawu peenahſumu maſſat ſawu nabadſigo radineeku parahduš un
apghdat bahrinuš. Sweſchineekš, ſaš nepeedereja pee gintas, jutās
ſā ſwehrš tukſneſi. Ratrš wareja to aplaupit un nogalinat. Bet ari
winſch wareja meſlet weefmihlibu un aiſfargu pee gintas galwas: ſa-
ſehriš wiku pee uſwalka malaš un eeſprauzees wina telti, taš nokluwa
wina warā un patwehrumā. No ſcheem peenemteem ſweſchinee-
keem wehlaſ radās weſela atkarigo lauſchu ſchkira, furi tifa peewee-
noti gintim.

Nometni, furā eetilpa posms waj ziltš, pahrwaldija iſwehletaiš
wezafaiš, ſa idš. Rara laiſā tifa iſwehletš atſewiſchš wadoniš. Pa
wafareem ſaidš ar gintu galwam apſpreeda kopigas leetas. Pehz iſ-
dewiga uſbrukuma ſaidš dabuja leelu dalu no laupijuma, bet winam
par to wajadſeja uſ ſawa rehſina iſpirkt guhſteknus. Strihduš gadiju-
moš greeſaš pee wina, lai leetu iſſchirtu, bet ſpredumu iſpildit nebija
wina warā. Apwainotam ar ſaweem ſpehkeem wajadſeja eeguht taiſnibu:
winſch ſawahza ſawas gintas laudiš un atreebaš apwainotajam, nonah-
weja to, aiſdſina ta ganamus pulkuš, waj ari, ja iſrahdižās par beſ-
ſpehzigu, apmeerinajās ar to, ſa nolahdeja ſawu pretineeku. Reti ta
puſe, furai bija netaiſniba, bija ar meeru iſdot wainigo, lai apwainotā
puſe waretu winam nodarit tahdu paſchu ſaudejumu, kahdu tee bija
zeetufchi, pehz likuma: azi pret azi, ſobu pret ſobu. Dihwainuš paneh-
meenuš leetoja tai gadijumā, tad ſlepſawa bija neſinamš. Wajadſeja
ſawahkt ſwehraſtu no 50 nokautā radineekeem un tuwineekeem, lai
waretu ſlepſawibā apwainot kahdu otras gintš lozekli. Bet pehdeja
radineeki un tuwineeki tahdā paſchā ſahrtā wareja noraidit apwainojumu.

Weza arabu teiſa ſpilgti attehlo gintu aſinaināš zihnaš, ſaš nereti
gahja no weenaš paaudſeš uſ otu. Diwi kaiminu gintu wadoni
ſaſtrihdižās par to, fura ſirgš ir weiklaš ſtrehješ. Zita ſariſkota
ſkreeſchanāš, bet weenš no wadoneem ſabaidija ſawu pretineeka ſirgu,
ſaš bija jau tuwu uſwarai, un patš guwa uſwaru. Peekrahptaiš wa-
doniš apſlehpa ſawas duſmaš un pehz tam iſdewigā gadijumā nonah-
weja ſawa pretineeka brahli. Nokautā radineeki ari atbildeja ar ſlepſawibu
un gintu ſtarpā ſahlāš zihnaš. Ratra ſlepſawiba iſſauza jaunu ſlepſawibu
no otras puſeš. Iſchetrdſemit gaduš wilkāš eenaidš. Beidſot abāš
puſeš nogura, bet neweena neeedroſchinajās nahkt ar meera preekſch-
likumu, lai neapwainotu nogalinato garuš, ſaš praſija atmaſku. Tad
diwi augſtirdigi zilweki apnehmāš neſt upuruš, lai panahktu meeru.
Wini ſaſkattija nonahwetos ſā weenā, tā otrā puſē. Iſrahdižās, ſa
neatreebtu naw wairš daudš. Tad ſameerinataji peefolija iſpirkſchanāš
maſku un iſmaſſaja no ſawa ihpaſchuma 3000 kameluš. Sarunaš wilkāš
loti ilgi un reiſem gandrihſ tifa pahrtrauktāš. Zihnaš ſahzeš un
pirmaiš ſlepſawa patš newehlejaš, lai winam peedod. Winſch newareja

panest seewu behdas, kas apraudaja zihnâ kruituschos, aigahja pats no sabeedribas un kluwa par weentuli.

Ratrai ziltij waj grupai bija saws deews = aistahwis. Tizeja la-beem un launeem gareem, kas miht zilweku tuwumâ, peeluhdja swehtus akmenus, fokus un upites, kuros schee gari itin kâ peemita; bet bija wineem jehdseeni ari par augstakeem debefu deeweem: swaigschu puduru deewus luhdja pehz leetus un tizeja, ka no wineem atkarajas, waj lihst, waj ne. Ratra zilts sawu galweno deewu nosauza par Allahu. Schis wahrds wineem nebija ihpafchwahrds, bet fugas wahrds. Scha deewa wahrds palihdseja ziltim apweenotees: zit ziltschu ari neapweenojas, wisam bija deews ar weenadu wahrdu.

Pilsehtu eedsihwotaji. Zitads raksturs bija laudim, kas dsihwoja Hidshafâ („robeshâs“), reetumu apgabalos gar Arabijas juhras lihzi. Sche gabja zelsch no Jemenas us Egipti, Siriju un Efratu. Dala eedsihwotaju sagrahba sawas rokâs tirdsneezibu ar seemelu un deenwidus raschojumcem. No Bizantijas un Persijas semem weda us Arabiju labibu un amatneezibas raschojumus, no Arabijas deenwedeem — seltu, dahrgakmenus, deenwidu anglus un smarshigas sahles. Karawanu wehrtiba sneedsas simtos tuhstoschos. Tirdsneeziba dewa milsiġu pelnu. Sewischi leelu lomu pee tam spehleja Mekas tirgotaji. Mekas pilsehtâ bija radusees galwena karawanu apstahshanâs weeta. Dsihwee tirdsneezisfee sakari ar kaiminu semem atwilka schurpu daudsus ahrsemneekus: sireeschu ebreji un fristige, sewischi amatneeft apmetas Hidshafas seemelu dalâ, wisbeeschafi ap Jatribas pilsehtu.

Mekas tirgotaji apweenojas tirdsneeziskâ saweenibâ — koraischâ. Beeschi notika koraischas dalibneeku — wezajo un gimenu galwu sapulzes kahdâ no leelafeem nameem. Tepat tika peenemti ari goda weesi, swinetas kahsas un no schejeenes ussahka sawu zeku karawanes. Galwena is apweenotajs bija Mekas swehtniza Raaba. Ta bija gandrihs kuba weidiga ehfa, apflahfa tumsham drahnam, eeflehgta no leela pagalma un pihlareem. Swehtnizas seemelu seenâ bija eemuhrets neleels melns akmens, ko Deews, pehz teikas nostahsteem, nodewis Abraamam, kas tika turets par Raabas dibinataju. Mekas tirgotaji zentâs nodroschinat sawu tirdsneezibu no beduinu laupishanam. Wini prata saistit tos pee saweem tirgeem un swehtkeem. Mekâ tirgus tika noturets loti beeschi: stepju arabi atdsina sawus lopus un apmainija tos pret amatneezibas raschojumcem. Ratra gadu swineja leelus pawafara swehtus, kas peewilka daudsus deewluhdsejus. Us tschetreem mehnescheem katra gadu tika aptureti laupitaju usbrukumi un eestahjâs wispahrigs meers; dashadas ziltis tad wareja meerigi sapulzetees Mekâ un atgreestees atfal mahjâs, jo winas fargaja Mekas swehtums.

Schinis swehtkos redsamu weetu eenehma dseefmineeku fazenschanas, dsejneeku deklamazijas un oratoru runas. Arabi loti mihl poestiju un pat stepju beduini loti zeeni waronu dseefmas un dsejiskas satiras. Dsejisku darbu mustakalee preekschnefumi tika ispilditi ar leelu mahshlu. Leelos tirgos publikas preechâ usstahjâs dsejneeki = improwisetaji un eeguwa slawu, kas isplatjâs pa wifu Arabiju. Wislabat isdewuschâs dsejas ar selta dsiju ischuwa us weeglas drahnas un peefita tad pee Raabas greesteem. Mekas waldineeki lahwa wisam arabi ziltim nemt dalibu Raabas godinaschanâ. Ratra zilts noweetoja Raabas swehtnizâ sawa deewa = aistahwja tehlu. Lihds ar to Raaba bija swehtniza, kur

tika peeluhgts Allah=Saals, augstakais deewš, Abraama un Ismaela deewš (peh3 teikas nostahsteem stepju arabi zehluſchees no Ismaela).

Arabu kolonijas. Arabijas tukfnešis ſeemeloš zeeſchi peeklahwàs Bizantijas un Perſijas walſtim. Arabu kaimini jau ſen zeeta no tukfneſcha beduineem, bet lihds ar to zentàs winuš iſmantot, kà kareiwigu ſpehku. Bizanteeſchi Sirijà un perſeeſchi gar Eſratu liſa arabeem apſargat robefchu: gar robefchu tika nometinati arabi kareiwji, kuruš pahrwaldija winu paſchu wirſaitis. Reetumoš gar robefchu nometinatee arabi ſargaja Bizantiju no perſeeſcheem, auſtrumoš — perſeeſchuš no Bizantijas. Dala no ſcheem arabeem Sirijà un gar Eſratu peenehma kriſtigo tizibu.

Arabi aiſklichda tahlu pahr ſawas dſimtenes robefcham. Wini nahza ſafaroš ar zitàm tautam un religijam, ar greekeem un perſeeſcheem, ar ebrejeem un kriſtigeem. Ap 600. gadu arabi bija iſwehrtuſchees par kareiwigu tautu, kam peetruhka baribas winu pušſalà. Wini bija gatawi eet un ſagrahbt bagatàs ſemeš, kaš lihds tam bija winuš barojuſchāš. Wini wehl nebija pilnigi apweenojuſchees, bet ſchi apweenoſchanāš pamāſam notiſa ap Meku. Kad wini bija peenehmufchi jaunu tizibu, tad tee galigi apweenojās un kluwa par bihſtamu karafpehku. Par ſchiš tizibaš nodibinataju tura Muhamedu, kaut gan neſa ſewiſchki jauna ſhini tizibā naw.

Muhamedš. Satikdamees ar ebrejeem, kriſtigeem un perſeeſcheem, daudſi arabi ſahka domat un meklet labaku tizibu. Pee ſchahdeem mekletajeem peedereja ari Muhamedš. Muhamedš dſiniš Mekā (ap 570. g.) un kaut gan peedereja pee koraiſchiteem, tomehr bija nabagš, agri palika bahreniš un ganija lopuš paſalnoš ap Meku. Peh3 tam Muhamedš ſahka kalpot pee ſahdas bagataš atraitneš-tirgotajaš un beeſchi dewāš zelā ar wnaš prezem. Apprezejis ſcho atraitni, Muhamedš eeguwa neatkarigu ſtahwofli un brihwu laiku. Tad ar ſewiſchku ſpehku parahdijaš wina ſantafeſchanāš un pahrdomaſchanāš teekſmeš. Garajoš gaſjeenoš pa apfahrtejam tukfneſchainajām weetam winſch tik tahlu nodewāš ſawām domam un pahrđſihwojumeem, ka neredſeja un nedſirdeja wairš ſawu apfahrtni, bet manija ſawuš ſapnuš pahrwehrſchamees par parahdibam. Winſch ſahka dſirdet noſlehpumaināš engelu balſiš. Reiſ winſch atgreesās mahjās ſtipri uſbudinātš un ſahſtija, kà tukfneſi pee kalna winſch nogrimis dſilā meegā. Tad pahr winu atſkanejuſi warena balſš, kaš wairaf reiſeš atfahrtojuſi: „Laſi!“ Eš iſlaſiju, — ſazija Muhamedš, — parahdiba iſſuda, bet mau liſāš, ka ſchee wahrđi palika eededſinati manā ſirdi“.

Muhamedš no ſahkuma baidijaš tizet noſlehpumainai balſij; winſch domaja, ka to apfehdiš kaħdš launš garš. Igi winu mozija ſchaubaš. Rahrotā parahdiba wairš neatfahrtojās, balſi wairš nedſirdeja un Muhamedš wairaf reiſeš gribeja nonahwetees, meſdamees lejā no klintš. Un peepeschi winam liſāš, ka winpaſaulēš ſtari to apgaismotu. Lihds ar to winſch ſajuta leelu meeſigu ſatrizinajumu, drudſi un nerwu lehkmi. Muhamedš uſnehma to kà ſihmi no augſcheeneš: winſch tagad tizeja ſawam praweefcha uſdewumam un negaidija wairš parahdibu. Winſch bija pahrleezinātš, ka patš Deewš tagad eedweſch winam ſawas domāš.

Muhamedš ſahka uſtizet ſawu pahrleezibu tuwafeem draugeem un radineekeem. Daudš kaš wina mahzibā bija nemts no kriſtigāš, judu

un perfeeschu religijas, peemehram, mahziba par weenigo Deewu, furam blafus nedrihft peeluhgt zituz Deewus. Muhameds pee tam asi ustahjäs pret elku peeluhgſchanu un pret paradumu apraft dſihwus semë nemihlamos behrnus. Wina mahzibai ſkan zauri ſtipra pahrlëeziba, ka Muhameds ir leelakais arabu praweetis, furam Deews uſtizejis iſhto mahzibu. Winſch ſtipri gaidija preeſſchâ ſtahwoſcho leelo Deewa teefas deenu, kad zilwefeem tiks atmakſats pehz winu darbeem. Winſch pazehla balſi pret bagatneefeem, ſauza winus par grehzineefeem, uſſtahjäs pret naudas atdoſchanu uſ prozentem un praſija, lai turigee ſawas ſirdſappinas ſchliſtiſchanas noluhkâ dotu dahwanas truhzigeem.

Sahkumâ Muhameda peekriteju ſkaiſs nebija wiſai leelſ. Starp wineem ſewiſchli eewehrojams bija energiſkaiſ Omarſ, darba zilweſſ, kaſ labi papildinaja neuſnehmigo, domâs nogrimuſcho Muhamedu. Veelakâ dala mekeeſchu, ſewiſchli koraiſchiti, kuri baidijäs ſaudet pelnu, ko tee guwa ſakarâ ar Raabu, iſturejäs pret Muhamedu noleedſoſchi un ar iſſmeecklu. Kad winſch ſahka draudet netizigeem ar elles moſam, uſbudinajums pret winu wehl peeauga. Uſſtinadamees ſawu draudoſcho ſtahwoſkli Meſâ, Muhameds ar ſaweem draugeem dewâs uſ Jatribu, kur wineem bija peekriteji. Scho Muhameda behgſchanas gadu (622.), no tura ſahkâs Muhameda tizibas iſplatiſchanâs, muſulmani tura par loti ſwarigu un ſahka no wina ſawu gadu ſkaiſſchanu, kâ mehſ no Kriſtus dſimſchanâs.

Draudſe Medinâ. Semkopju pilſehtâ Jatribâ bija dauds zitizibneeku. Sche pret jauno mahzibu iſturejäs dauds labaki. Ebreji un kriſtiguee atrada to ſew radneezigu. Schi pilſehhta konkureja ar Meku un tabehl labpraht peenehma behgluſ. Winaſ eedſihwotaji aſſina Muhamedu par praweeti un noſlehdsâ ar to lihgumu. Wiſi tizigee, kaſ bija behguſchi ar Muhamedu un aſſina to, apweenojäs weenâ muſulmanu (t. i. „uſtizigo“) draudſê, tura aſſchirâs no pahrejeem, netizigeem arabeem.

Muhameds noteiza ſchis draudſes eefahrta. Wiſi muſulmani ir kâ leelas gimenes lozekli. Winu ſtarpâ nedrihft buht ſtrihdu. Strihduſ iſſchkir patſ Deews zaur Muhamedu. Draudſes lozeklu ſtarpâ nedrihft buht aſſinſ atreebibas, tâpat kâ tâs naw weenas dſimtas lozeklu ſtarpâ. Noſeedſneekſ ar ſawu galwu atbild par noſeegumu. Karſch un meers ir wiſi muſulmanu kopiga leeta. Ja kahds kriht zihnâ par ſawu Deewu, tad wiſi pahrejee muſulmani, kâ weenas dſimtas lozekli, atreebjas par ſawa beedra nahwi. No turigajeem draudſes lozekleem eewahz obligatoriſkus nodokluſ, kaſ iſtaifa $\frac{1}{40}$ dalu no winu eenahkumeem. Schee nodokli teef ſamakſati pa dalai ar naudu, pa dalai ar lopeem, labibu un aungleem. Schee apgahdajamee maſturigee draudſes lozekli atradâs atkarigâ radineeku ſtahwoſkli un nodereja draudſei kâ kara ſwihta. Schahda eefahrta galwenos wilzeenos bija nemta no ſenlaidu gintas dſihwes. Bet ſche wina tika atteezinata uſ laudim, kaſ pehz ſawas dſimſchanas bija ſweſchi weens otram, pa leelakai dalai wajati un beſ dſimtenes, tee bija apweenojuſchees ar noluhku kalpot ſawam Deewam. Uſſihdama Muhamedu, Jatriba pahrwehrtâs par „praweeſcha pilſehthu“ Medinu. Sewiſchliſ lihgums tika noſlehgtê ari ar Medinas ebreju eedſihwotajeem. Muhameds eerihktoja Medinâ ari pirmo luhgſchanas namu, lihdsigu ſinagogai. Schi moſcheja (luhgſchanas weeta) no ſahkuma atgahdinaja ſchkuhni ar palmu ſaru jumtu. Muhameds luhdſa

Deewu, pagreesees ar seju pret Jerusalemi, un tadehl moschejas see-
melu puse bija atflahta.

Arabu walsts un islama tiziba. Medina nodibinata draudse
ahtri peeauga. Muhameds sahka peewilkt sawa puse daudsas stepju
zilts. Ar ebrejeem, kuri negribeja peenemt wina mahzibu, winsch,
turpretim, pahtrauzu wisus sakarus. Ebreji tika padsihti no Medinas
un zitam Seemel=Arabijas weetam. Daudsi ebreji tika nonahweti, winu
manta atnemt un isdalita starp musulmaneem. Pahreezinats par to,
ka wiseem arabeem wajaga apweenotees musulmanu draudse, Muha-
meds zentas eeguht wisas semes zentru Meku. Sawas luhgschanas
winsch sahka greestees pret deenwideem, kur atradas arabu swehta pil-
sehta. Bet mekeeschi isturejas loti naidigi pret jaunajeem eekarotajeem.
Sahkas sihwas zihnas.

No sahsuma Muhameds zeeta neisdewibas. Bet tad musulmani
sahka apturet karawanes, kas gahja us Meku, un draudeja galigi isnih-
zinat pehdejās tirdsnezibu. Tad eewehrojami laudis no koraischitu
widus sahka pahreet Muhameda puse un beidsot Meka bija speesta
luhgt prawectim meeru. Mekeeschi swehreja winam ustizibu, un winsch
dewa teem musulmaneem lihdsigas teesibas. Laupijumus wajadseja
dalit starp wiseem weenlihdsigi. Gewehrojamus zilwekus Muhameds
ar leelam dahwanam zentās dabut sawa puse. Gegahjis Meka, winsch
septinas reises apjahja Raabu, aissahra ar saleekta siichla galu melno
akmeni un, teikdam: „pateesiba ir flah, lai isgais meli!“ pawehleja no
swehtnizas isnest 300 elkus, kas atgahdinaja wezo mahtizibu. Bet
Muhameds peelahpas ari no sawas puses. Winsch atteizas no sawas
skaidras mahzibas par Deewu, kas nepeelaisch ahrigas peeluhgschanas
sihmes un newehlas saistit luhgschanas pee sinamas noteiktas weetas.
Winsch atfina Raabu par swehtu weetu un uslita katram tizigam par
peenahkumu masakais reisi sawa muhscha apmeklet scho swehtumu.

Up scho laiku jaunās tizibas raksturs bija kluwis pilnigi skaidrs
un noteikts. Wina nosauzās par islamu („padewiba Deewam“).
Winas galwene pamati bija isteikti ihsoš pantos un sakamos wahr-
dos, ko Muhameds bija teizis daschados gadijumos. Pehz wina nah-
wes tee tika sawahkti un usrakstiti no wina peekritejeem pa leelakai
dalai pehz atminās. Tā radās korans (burtiski nosihmē „lasichana“).
Koranā naw ne stahsta, ne saistitā walodā usrakstitas mahzibas. Ihsē
isteizeeni=furas salikti dihwainā kahrtibā, raugotees pehz pirmo wahrdu
sakanas. „Deews ir tas Kungs sawa teesās deena“; „Dsemdeš
winsch naw un naw ari dsemdejis un neweens naw winam lihdsigs.“
Wina griba un ihstā tiziba darita sinama pasaulei pamasam zaur pra-
weescheem: Adamu, Abraamu. Mosu un Jesu; pehdejais un leelakais
no praweescheem ir Muhameds.

Gewischki sihki Muhameds attehlojis pastara teesu un „winpasauli“.
Schinis ainās ir kaut kas no kristianisma un perseeschu religijas. Pa-
stara teesu grehzineeem pastnos ar basunes stanam. Nepahredsams
rindās tee zelsees no kapeem un stahsees Wisuwarenā preeschā. Tur
tee eeraudsis swarus, kuros tiks swehrti zilweku darbi. Engeli atnesis
grahmatas, kurās buhs eerafstiti wisi zilweku launee un labee darbi.
Paradisē pahr elles besdibeni wed tilts, teews tā mats un asz tā so-
bens. Atpestitee azumirkli pahrees pahr scho tiltu, kamehr pasudinatee
eekritis besdibeni. Ellē ir breefmigs auktums un karstums; bariba tur

ir sagisteta: elles fargi nelaisch nekur aiseet. Paradise ir ehnains dahrs ar fontaneem, kur swehrclaimigee atpuhschas pee bagatiga meelasta; ta lihdsinajas oasei, ko noguris zelineeks eedomajas tufnesi. Kas kritis par tizibu, tas tuhlin nonahf paradise.

Muhamedu eewestās religijas formas peemehrotas staigulu dsihwei tufnesi. Stepēs iskaisitām ziltim newar buht leelas garidsueezibas. Newar staigulu dsihwē buht ari deewnamu un gresno zeremoniju. Tufnesi katram wajaga prast skaitit luhgschanu, bet luhgschana ir weenfahrtscha, lai katrs to waretu atminet. Luhdssejs greeschas ar seju pret Meku. Stingrā faskanā ar tekstū ir lehnās kustibas, nomeschanās zelos, krischana us waiga un roku pazelschana. Luhgschanu skaita peežas reises deenā un luhgschanu fahrtiba noder muhamedanim ari tā laika skaitischanā. Kur tizigo skaitis weenā weetā ir leels, wini il peektdeenās teef sawahkti moschejā no nullas, kas skalā balsi sauž no minareta (tornischa pee moschejas). Sche wini kopā luhds Deewu un klaujas sprediki: imams (wezalais, „preekschneeks“) isnahf us paaugstinajuma un tura runu, peewesdams pehz eespehjas beeschaki tekstū no Korana. Pehz tam winsch nostahjas nishas preekschā, kas atrodas Mekas pusē, un murmina pee sewis neskaidru luhgschanu. Tuhkstoscheem leelais publis usmanigi seko winam un atfahrto katru wina kustibu.

Tufnescha dsihwei raksturiga ir zeloschana us swehto pilsehtu, lai peedalitōs kopigā deewluhgschanā. Gadschi (deewluhdsjei) eet us Meku sewischkā uswalkā, kas pastahw no diweem drehbes gabaleem, ar failu galwu wisleelakā karstumā. Selejā, swehtās pilsehtas tuwumā, noteef galwenās swinibas. Katrs met us altari septinūs almentinūs par peeminu tam, ka Abraams ar scho zeremoniju padsinis welnu. Pehz tam deewluhdssejs seedo aitu, furu pehrf no beduineem, kas us swehtkeem sche fadsen leelus ganamus pulkus, skuhpsta swehto amenti un dseruhdeni no swehtās akas.

Arabijas apweenoschana. Kalifi. Cekarojis Meku, Muhameds sahla domat par wisas Arabijas eekaroschanu. Daschadām ziltim tifa peesuhittis usajzinajums peenemt islamu un maksat nodoklus par labu tizibas weizinaschanai (t. i. nabagu apgahdaschanai un kareiwju uftureschanai). Ne wisur labprahf padewās Muhamedam. Bija ziltis, furu dseefmineeki atbildeja ar asu satiru. Rahda ziltis stahdija pretim musulmanu runatajeem un dsejneekeem sawejus, un wajadseja isschlirt ar fazihkti, waj peenemt jaunō tizibu jeb ne. Austrum-Arabijā radās saws praweetis Musailims (t. i. masais musulmans). Muhamedu nodoklu wahzeji radija kurneschanu un nemcerus. Szelschanās tifa no Muhameda apslahpeta asinis.

Jaunā tizibā tomehr bija kaut kas, wisus arabus weenojoschs, proti: swehtā kara noteikumi un solijumi. Muhameds noschēhra sewischki ebrejus un kristigos: tee ir zilweli, furu rokās atrodas swehtee raksti. Pareistizigee war ar wineem stihditees, un winu stahwollis walsii teef noteikts ar sewischkeem lihgumeem. Bet pret paganeem nedrihkt buht schelastibas. Schos wahrduš tulkōja tā, ka netizigee ir waj nu jaisnihzina, waj japahrwehrt par wehrgeem. Jau agrāf arabi bija zentuschees eet pahr sawas dsimtenes robescham. Sagad wineem bija jaunš attaisnojums, kad tee gribeja usbrukt laupischanas noluhkā, waj zitu semēs meklet labus tirdsneezibas zelus; attaisnojums bija tas, ka arabi ir Deewu iswehleta tauta, kurai wisur jaisplata ihstā tiziba. Katrs

zihnitajs duschigi steidsjäs uf preefschu, zeredams par sawu drofschirdibu eeguht paradisi. Muhameds zentäs apweenot arabus kopigos kara gahjeenos pret kaimineem. Wina kara pulki usbrufa Sirijai, kura at-radaš blakus Bizantijai.

Kad Muhameds nomira, wina weetu eenehma Medinâ no musul-manu draudses iswehletais kalifs („weetneeks“). Pirmee kalifi bija no Muhameda radineeku un draugu widus. Iswehleschanas fahrtiba bija tahda pate, ta pee ziltš wezako un wadonu wehleschanam: galwenee wadoni kopigâ sapulzē eeflehdša sawu israudsito zeeschâ rinku un sneedsa tam rotas. Pehz tam winam tika swehreta ustiziba un turetas tautai runas. Katru peektdeenu kalifs moschejâ kahpa uf paaugstinajumu un tureja sprediki. Sewischi swarigos gadijumos winsch safauza eewehro-jamafos musulmanus uf apspredi. Pirmee kalifi dsihwoja tikpat ween-fahršchi, ta stepju wadoni. Muhameda pehznahzejam bija tikai weens wehrgs un winsch dsihwoja telti ais pilsehtas, katru wataru pehz nobeigta darba atgreesdamees mahjäs. Kalifs dsihwoja Medinâ un wadija sawus kara spehkus. Winam wajadseja pahrwaldit Deewa isredseto tautu un tulkot tai Deewa gribu (tahdu laizigäs un garigäs waras apweenofchanu weenäs rotas fauz par teokratiju, t. i. Deewa wal-dischanu).

Arabu eekarojumi. Otrâ kalifa Omara laifa arabi isdarija setmigus eekarojumus: wina wadoni sagrahba bagatos Bizantijas ap-gabalus, Siriju un Egipti, un wifu perseefschu walsti (ap 640. g.)

Urabeem par labu nahza tas apstahllis, ta ihfi pirms tam Bizan-tija un Persija karoja sawâ starpâ un nowahjinaja weena otu. Keisaram Sirijâ gandrihs nemas nebija kara spehta; ihfu laiku turejäs tikai daschi zeetofschni. Jerusaleme atwehra wahrtus uswaretajam, un pats kalifs no Medinas eeradaš swehta pilsehta. Patriarchs aizinaja wina deew-namâ, bet Omars apstahjäs uf palahpem un nostaitija tur luhgschanu. Bizantijai peederoschos apgabalos notika karsti religisti strihdi. Leelata dala no sireescheem un egipteescheem, wisa weenfahrschâ tauta, semneeki un amatneeki, peedereja pee ta fauzamajeem monofisteeem, kuras usstatija par lezereem augstas schiras, eerehdni un karewji, tas bija atsuhtiti schurpu no Konstantinopoles. No hasnizas nosoditee lezeri un wina widu ari Egiptes pahrwaldneeks, ais dusmam un eenaida pret pareistizigeem, paschi aizinaja schurpu arabus. Rahds fireetis rakstija: „Atreebibas Deews apsuhtijis mums arabus, lai atswabinatu muhs no bizanteefschu neschehsibam.“ Aleksandrijas patriarchs isluhdsas no kalifa filai negaru terminu, lai dotu eespehju pareistizigeem greekeem isbraukt no Egiptes.

Ur perseescheem zihna bija gruhstafa; bet ari sache arabi guwa winsrofu, kad wina rotas nahza bagata, zeeschi apdsihwota seme ap Epratas un Sigris lejas galu, kas ar sawu auglibu baroja wifu Persiju. Sekarotajus stipri pabalstija arabi kolonisti, kas peeweenojäs teem un peenehma jauno tizibu. Sweeschäs semes arabi no fahkuma parahdijäs neelekos pulzinos, kuri drihs peeauga, jo wineem' peeweenojäs weetejee arabi. Pehdejee rahdija eekarotajeem zelus, peegahdaja usturu un peenesa wajadsigäs finas. Musulmanu eekarojumus war tadeht usstatit ta wifu arabi apweenofchanos.

Senakee arabi laupitaju bandu wadoni ahtri peerada pee leela kara un armijas. Ra fenaf, mehdša parahdit drofschirdibu, usfahlot

zihnu ar diwkauju. Karaspehâ wehl bija usglabajees dalijums ziltis un gintās, pee kam katrai ziltji bija saws karogs. Drihs ween arabi pee-
sawinajās no saweem eenaidneeseem kaujas mahkslu, peemehram, ro-
meeschu paraschu zelt apzeetinatas nometnes un leetot smagas seenu
graujamās maschinās pee aplenschanas. Leelus pakalpojumu arabeem
karā parahdija kameelis, schis stepju eedfihwotaju muhschigais pawadonis,
kas wisur parahdijās kopā ar arabeem un issuda tur, kur arabu wairs
nebija. Cekarotaji guwa leelus labumus. Pirms kaujas saldateem
lasija preefschâ atteezigās weetas no Korana, kur praweetis bija notei-
zis laupijuma dalischanas kahrtibu. Katrā korpusā bija saws sekretars,
kas peerastija laupijumu un sadalija to. Peeftā dala no laupijuma
nahza par labu wisai musulmanu draudsei, wis pahrejais tika isdalits
kareiwjeem.

Cekaroteem apgabaleem bija leela nosihme preefsch arabeem.
Senemdami Siriju, Melas tirgotaji sagrahba sawās rokās tirgus zelu
gar Widus juhras austrumu peekrasti. Egipte bija loti bagata ar labibu.
Pirms tam wina ilgu laiku apgahdaja ar maisi Romu un Konstanti-
nopoli. Urabi tagad panehma wisu Egiptes labibu few un, lai waretu
to ahtraki nogahdat us austrumeem, israta kanalu no Niles eetesas lihds
Arabijas juhras lihzim. Sagrahbdami Persijas juhras lihtscha pee-
krastes, Indostanas reetumdalū un Widus-Ustjas apgabalus, arabi ari
sche radijas no tirdsneeziškeem mehrkeem un gribeja nahkt sakaros ar
Kinu un Indiju. Ar to noluhku tika zelta Basras pilsehta pee isejas
no Persijas juhras lihtscha. Bes tam arabeem, kureem truhka darba nu
maises sawā semē, tagad bija dota eespehja koloniset eekarotās semes
un nodibinat tur dsihwi labakos apstahkos.

Omara eekahrta. Karsh pahrzehla arabus no winu weentahrs-
schās un primitiwās mahjas dsihwes bagatā kulturā. Medinā wehl
Omara laikā pasina tilai rokās dsirnawas. Kalis ufdewa kahdam eebrau-
tuscham perseeschu akmentalim un namdarim eerihkot wehja dsirnawas,
jo paschu laudis neprata to darit. Rahdā perseeschu kara episodē skaidri
parahdijās pee gresnuma nepeeraduscho arabu neprashaua isdalit bagato
laupijumu. Stary eeguhtām Persijas galma bagatibam atradās eeweh-
rojama grihdsfega, kas ar seltu un dahrgakmeneem bija schuhra pehz
mahkslineeka simejuma. Medinā no sahuma nesinaja, ko ar winu
eesahkt. Rahds no Muhameda laika beedreem — Ali lika preefschâ ja-
dalit grihdsfegu gabalos, tā tā us katru gabalu isnahk weenads skaits
dahrgakmenu un pehrlu, un tad isdalit schos gabalus stary tizigeem.
Pehz stingro musulmanu, Arabijas walsts dibinataju, eeskateem, eekaro-
tajeem wajaschja turetas pee sawas weentahrschās stepju dsihwes un
wezām parascham. Omars schai sinā bija nepeeluhdsams. Kad weens no
arabu wadoneem, Persijas eekarotajs, eerihkoja preefsch sewis trahschno
Persijas karaku pili Ktesifonā, Omars pawehleja ehku nodedsinat.

Par kara mehrki musulmani issludinaja netizigo atgreeschānu: if-
weens, kas peenehma islamu, kluwa par arabu tautas lozekli. Bet schim
mehrkim blakus tika nostahdits otrs: atalgot musulmanus us netizigo
rehkina, nodibinat Deewa isfraudstās tautas waru par pahrejām tautam.
Lai to panahktu, tad wajaschja saudset uswaretos un kahrtigi peedfih
no wineem nodoklus par labu wiseem tizigajem.

Omars turejās pee kahrtibas, kas saktaneja ar pirmās Muhameda
draudses pamata noteikumeem. Cekarotās semes nedalija atsewischku

arabu starpā. Muishas, kuras tika atnemtās eekaroteem par pretoscha = nos, isfludināja par wīsu musulmanu ihpashumu: winaš atdewa us renti, un eenahkums nahza walsis kasē. Genaidneekēm, kuri padewās labprahīgi, tika atstahās wīnu semēs un manta, bet par to wineem wjadseja maffat diwejadus nodoklus: galwas naidu, ko peedfina no wīseem netizigeem, un semēs nodokli, ko maksāja samehrā ar semēs leelumu un apstrahdashanas weidu. Schee nodokli bija dabigs turpinajums no bizanteeschu un perseeschu nodewam, ko wīni uslika saweem apafschneekēm. Bes tam uswareteem wjadseja peegahdat prowi = antu arabu karaspehta uftureschanai. Sahdā fahrtā arabu walsis tika uftureta no eekaroto lihdsfekleem.

Musulmani bija brihwi no scheem nodokleem un maksāja tikai Muhameda noteikto maksu par labu tizibas weizinaschanai. Wineem bija ari turpmak japaleef par kareiwigu staigulu tautu, kas nebija saistita pee weenas noteiktas weetas. Waldineeki ar walsis lihdsfekleem nometināja tos pilsehtās un kolonijās un pehz wjadshibas pulzināja, kad wjadseja dotees kara gahjeenos. Ja gadijās, ka sweeschtauteschi pahrgahja muhamedanišmā, tad wīni parasti atteizās no sawas semēs un nometās arabu zeemos waj pilsehtās. No wīnu semem tuhlin sahla wahkt nodoklus. Jaunatgreesiee peeweenojās arabu ziltim, stahjās wīnu aiffardsibā, tā klienti, un iswehlejās pa leelakai dalai kara deenastu. Stary tizigajeem musulmaneem un wīnu pawalstneekēm = zittizibneekēm bija leela starpība: pehdejee atschihrās no musulmaneem ar jawu apgehrbu, nedrihsteja nefat eerotschus un jaht firgā. Kristigee nedrihsteja mahzitees arabu walodu un rakstīt arabiski, bet arabeem bija aisleegts runat zitās walodās.

Jaunajā walsi musulmani nepeedalijās nodoklu wahschanā un atsewischku pilsehtu un draudschu pahrwaldē. Wifur amatos palika fenakee eerehdni un preeeschneeki, bet kristigo semēs bikapi, tā senat, nehma dalibu pahrwaldēs un teesās. Dashedās kanzeļu grahmatas, tā agrat, tika westas weetejā walodā. Us fireeschu naidu pa wezam speeda kristigajo frustu.

Bet par to jaunee kungi, eerasdamees pee semkopju tautam no tuffnescha, prata pamatigi isleetot pehdejo darbu sawās interesēs. Ar to noluhfu wīni fanehma sawās rofās wirspahrsinu par wīseem nodokleem, kas eenahza no eekaroteem. Omars, pehz Persijas parauga, eerihfoja wīsu aprehšinu wirswaldi — Diwanu. Diwanā peerastija wifus nodoklus un kara laupijumus, kas eenahza gada laikā, tā ari sadalija tos starp tizigeem. Pehdejam noluhkam Diwanā atradās wīsu musulmanu farakšis pehz ziltim un gimenem. Katra peenahzigā dala tika noteikta safarā ar to, zif leeli bija wīna nopelni swehtajā karā par tizibu. Sakarā ar to tika noteikta katra musulmana gada alga. Wišleelato algu dabuja Muhameda radineeki un pehz tam wīna zihnas beedri. Ismatsats tika ari behrneem. Sarakstos siski atsihmeja kotra musulmana dsimschanu un mirschanu. Beidsot arabi istihrija paschu mahjas no sweeschneekēm: kristigee un ebreji tika padsihti no Arabijas pusšalas.

Bet lihds ar to swehtā kara turpinaschana speeda arabus pastahwigi ufturetees sweeschneeku starpā. Wīnus pehz eespehjas atdalija no pahrejeem eedsihwotajeem un nometināja fewischlās kara kolonijās. Sahdas kolonijas bija Rusa un Basra pee Eifratas, Kaira Egipētē, Merwa Wibus = Usijā un Manšura Indijā. Rusas pilsehtas plans

der par paraugu schim nometnem: widu atrodas moscheja un nometnes pahrwaldes ehla, winas preefscha ir sapultschu laukumis un tirgus. Pilsehta sadalita kwartalos, raugotees pehz arabu ziltim. Arabu deenas pahrgahja no tehwa us dehlu, un wineem katru azumirkli wjadseja buht gataweem atstah pilsehtu un dotees tahlakâ kara gahjeend. Pee kolonijam peedereja lauki, bet kolonisti tos neapstrahdaja, kaut gan dsihwoja no eenahfumeem, ko schee lauki dewa. Pee tam wini dabuja wehl leelu algu, dauds leelaku par to, kahdu wareja mafat saweem algoteem Bizantijas keisars.

Omara eefahrtas sabrukschana, un arabu schakschchanas.

Omara eefahrtâ sawâ tihra weidâ neusglabajas ilgi. Wezajam stepju parascham wjadseja mainitees. Ap Omara pehznahzeja galmu pulzejas wesels bars galmineeku, ko kalifs bagatigi apdahwinaja. Daudsi arabi sahla eeguht semes par ihpaschumu. Weza weenlihdifiba musulmanu starpa sahla sust. Eekarotâs semes nometinatee kara kolonisti sahla eepasihtees ar weetejeem eedsihwotajeem un peenemt winu paraschas; ta, peemehram, Sirijas arabi tuwojas kristigeem. Seguhstot Widus juhraas ostas, arabi gluschi dabigi nahza us domam, ta wjadsetu eeguht juhraas zelus un dibinat floti. Kad musulmanus pirmo reisi eefehdinaja fugos, lai tee us juhraas turpinatu sawus eekarorumus, wezo laiku peefriteji bija loti usbudinati. Jo leelaka kluwa musulmanu walsts, jo mafat winu wareja pahrwaldit kalifs no zentra — Medinas. Wisa wara sahla pamasam pahreet kara koloniju un eekaroto semju pahrwaldneeku rokâs.

Pirmo weetu starp pehdejeem eenehma Sirijas pahrwaldneeks Moabija. Winsch bija no Omaisjadu, bagatas Mekas tirgotaju, gintas, wadija kaujas pret Bizantiju un eerihkoja Widus juhra arabu floti. Moabija atteizas paklausit Ali, pehdejam kalifam no Muhameda tuwineeku widus. Lihds schim weenota tizigo draudse notika schakschchanas. Reetumarabi, sireeschu kolonisti un Mekas aristokratija stahweja Omaisjadu pusê un peekrita brihwai kalifa iswehleschanai. Wini peelaida ari Korana papildinaschanu sakara ar jaunam dsihwes prasibam. No scheem papildinajumeem radas fewischa swehta grahmata, Sunna; schis partijas peekritejus nosauza par funniteem. Otrâ pusê stahweja Medinas eedsihwotaji un austrumarabi, kas dsihwoja bijuschas Persijas semes. Wini atsina par likumigu tilai kalifu no Muhameda dsimtas. Dschî no winu widus pat tizeja drihsai pastara deenai un Muhameda otrreisejai atnahleschanai un par weenigo praweescha weetneeku tureja wina tuwako palihgu Ali. Schi wirseena peekriteji lihds ar to zentâs atmeti nost wisu, kas tiziba, pehz winu domam, nebija nahzis teeschi no pascha Muhameda. Schi wirseena peekriteji sauzas schiiti („weztizibneeki“). Naidigi pret schim abam partijam isturejas haridschiti. Wini pawisam neatfina laizigas waras semes wirsu un atteizas no kalifa. Wisi lehmumi, pehz winu domam, drihst nahki tilai no pascha Deewa. Alsihstams ir tilai tas, ko lemj wisa tizigo draudse. Schee bija karsti demokrati.

Omaisjadi pee waras. Starp Omaisjadeem un schiiteem jau bija sahzees karsch, kad Ali tila negaidot nogalinats no kahda haridschita. Moabija kluwa par kalifu. Winsch neatgreesas us Arabiju, bet palika sawâ residenze Damaska, kristigo sireeschu un arabeeschu kara kolonistu widu.

Moabija un wina pehznahzeji ar jaunu sparū šahka eefarofchanu. Wini kara fugi fagrahba Kipras un Rodas salas. Eefarotaji jau tuwojās Konstantinopolei. No otras pušes tee dewās no Egiptes us reetumeem gar Afrikas seemelu peekrafi. Ap 700. gadu wini atnehma Bizantijas semes Kartagas abās pušēs. Afrikas berberi, jeb mauri, kuri pehz fawas dšihwēs stahweja tuwu beduineem, peenehma islamu un kluwa par arabu fabeedroteem. Kartaga, kas peedereja pee leelakām reetumu pilsehtām, tifa galigi isnihzinata. Winas drupas wehl tagad redsamas netahlu no Tunisas. Us deenwideem no Kartagas, netahlu no juhras krašta, pazehlās jauna arabu kara kolonija — Kairuana. Seemel = Afrikas pahrwaldneeks Musa usbuhweja eewehrojamu floti, kas parahdijās Sizilijas un Sardinijas peekraštēs, un fagrahba Balearu salas. Arabi bija nonahkfuschi lihds Wezās pafaules tahlakām reetumu robescham — Atlantijas okeanam.

Ap to laiku daudsee Spanijas ebreji — tirgotaji, kuru reetumgotu walsti apspeeda katolu garidsneeziba, gresās pehz palihdsibas pee arabu eefarotajeem. Musas apafschneeks, wadonis Tariks, pahrzehlās pahr juhras schaurumu, kas schkir Afriku no Spanijas (Gibraltara nošihmē — Tarika kalns), un salahwa gotu karaspehku. Winam fekoja ari pats Musa. Drihs wisa Spanija nahza rokās arabeem un Afrikas maureem, kuri pirmajeem peebedrojās. Tifai seemelu kalnos wehl palifa nedaudf neatkarigu kristigo.

Arabi un mauri gahja wehl tahlak, pahri Pirenejeem, eefschā Deenwidus = Gallijā, eenemdami Narbonnas pilsehtu pee Widus juhras un Bordo pee Biskajas juhras lihstha. Tai paschā laikā zitas arabu dalas eenehma leelako dalu no Mas = Afijas un usbruka Konstantinopolei. Greeki tomehr atfita winus no pilsehtas. VIII. gadu simtena šahkumā arabu walstis bija nonahkfusi fawas waras augstumos. Lihds ar to mllfigi ispletās rinkis, kurā notika arabu tirdsneeziba, un eenehma diwreis leelatu apgabalu, tā bijuschā greeku un romeeschu tirdsneeziba. Arabi fagrahba fawās rokās tirgus zelus gandrihs zaur wifu Wezo pasauli, no Atlantijas okeana lihds Himalajeem un Kinai. Pa wifu scho milsu atahlumu arabeeschu prezes tifa westas bes muitas nodofkeem. Wafar = Siropas tautas kluwa par Arabu pretschu nonehmejam. Arabu waloda kluwa par starptautisku tirdsneezibas walodu no Gibraltaras lihds Indai.

Arabu walstis eefschējā eefahrta stipri mainijās. Urweenu leelaks kluwa to sweschineeku flaitis, kas peenehma islamu. Pehz noteikumeem winus, lihdsigi dšimuscheem arabeem, wjadseja atswabinat no nodofkeem un ušturet no walstis lihdsjefkeem. Bet lihds ar to kluwa masaks nodofku maksataju flaitis un, tā kā eenahkumus tagad wjadseja isdalit leelaka dalibreeku flaita starpā, tad katra dala kluwa arweenu masaka. Omajjadi, peegreesdami mas wehribas tizibas noteikumeem un gribedami pawairot eenahkumus, noteiza, ka wiseem musulmaneem, tā wezajeem, tā jaunatgreessteem, jamaksā semes nodofkis. Lihds ar to islama isplaitichanās mitejās.

Kalifi pahrwehrtās par laizigeem waldineekeem un, tāpat kā Bizantijas un Persijas karali, eerihkoja gresnūs galmūs. Wini wairs netureja spredikus tautai, atradās pastahwigi fawas gwardijas widū un flehpās moschejā aif eeschogojuma. Ari apgabalu pahrwaldneeku dšihwē daudf kas mainijās. Senaf wini, tāpat kā kalifi, bija laizigi un garigi waldineeki par faweem apafschneekeem. Tagad schee diwi amati tika

atdaliti: pahrwaldneeks patureja tifa laizigo waru, famehr garigà nahza zitās perfonas rokās. Tifa eezelts ari ņewiŃhks eerehdnis, kas pahrŃinaja apgabala nodoklus un eenahkumus. Residenzē un zitās pilŃehtās kalifi, ņeno weenkahrŃho luhgŃhahas namu weetā, Ńahka zelt milŃigas moŃhejas ar aŃonstuhraineem kupoleem Bizantijas baŃnizu Ńihlā. Damaskā leelā ņw. Jahna baŃniza tifa pahrtaifita par moŃheju; pirmā laikā winā pat notureja deewkalpoŃhanu blakus, weenā puŃē muhamedani, otrā křiŃtīgee. MoŃaika un uŃrakŃti tifa nodŃehŃti, bet wirŃ tahdām durwim wehl palifa wahrdi: „Tawa walŃtiba, at KriŃtus, ir muhŃhiga, Tawa wara neŃudis nekad.“ KřiŃtīgee eenehma pee kalifa eewehrojamas weetas, peemehram, Ńlawenais orators un rakŃtneeks Jahnis Damaskins. Galma tikumi un paraŃŃas wairŃ nelihdŃinajās ņeno arabu tikumeem un paraŃŃam.

Ńtingree arabi un wezo laiku peeŃriteji bija loti nemeerā. ŃewiŃhki wini uŃŃahjās pret aifrauŃhanos no mahŃŃlas, muŃikas un dŃeesmam, to loti zeenija Omaijadi. Medina, wezo laiku zeenitaju zentrs, kas arweenu bija palizis uŃtizigs Muhameda noteikumeem, noŃuhtija pee kalifa Ńuhtaus, lai dabutu Ńinat, waj taifniba baumam par wina atŃriŃhanu no ihŃtās tizibas. Damaskā kalifa preeŃŃhā noŃahjās druhmi un ŃluŃi Ńirmgalwi, noneŃatos uŃwalkos, kuru ažu preeŃŃhā wehl tehlojās praweetis ar Ńawu weenkahrŃho dŃihwi. Wini nebija apmeerinati ar kalifa peenemŃhanu un ŃahŃtija Medina, ka redŃejuŃhi zilweŃu „beŃ tizibas, kas dŃer wihnu, trinŃŃhina ziteri un pawada naŃtis lihgmibā.“ MedineeŃhi nolehma atmest kalifu. Wini Ńapulzejās moŃhejā un Ńhe Ńatrs meta ŃaudŃē dalu no uŃwalkos, mehteli, Ńandali waj turbanu un teiza: „Tā eŃ atmetu kalifu“. Mekā tifa iŃwehlets jauns kalifs.

Par to Damaskas kalifs neŃhehligi atreebās. Wina karaspehks eenehma un iŃlaupija Medinu. Ńwehtās weetas, kur bija Ńaigajis Muhameds, tifa Ńlazitas aŃinim; ap 5.000 koraischitus nogalinaja. Ńitpat neŃhehligi Omaijadu karaspehks iŃrehlīnajās ari ar otru Ńwehto pilŃehtu Meku. IŃpoŃtītā Arabija pehz tam Ńaudeja Ńawu noŃihmi walŃti.

Reetumu un AuŃstrumu ŃaŃŃhehligahās. AbbaŃidi. Omaijadu eenaidneeki pehz Ńahda laika Ńapulzejās auŃstrumu apgabalos, bijuŃhā PerŃijas walŃti. ŃewiŃhki aŃi pret Omaijadeem uŃŃahjās „laŃitaju“, t. i. Korana uŃŃaidrotaju Ńkola Ńratas kolonijās (ap bijuŃho Babiloni). AuŃstrumos, beŃ arabeem, pee Ńhiiteem peedereja ari perŃeeŃhi, kuri pa dalai bija uŃglabajuŃhi Ńawu ņeno tizibu un winaŃ garā zentās tulkot Koranu. BijuŃhās PerŃijas walŃts apgabali paraŃti ne labpraht ŃlauŃija Omaijadeem, kuri turpinaja dŃihwot křiŃtīgo bizanteeŃhu ņemēs.

Ap 750. gadu Merwā ŃahŃās Ńazelschahās ņem AbbaŃidu melnā karoga. AbbaŃidu dŃimta bija zehluŃees no Muhameda tuweem radineekeem un tureja ņewi par ihŃto iŃlama tradiziju glabataju un beŃdeewigo Ńirijas kalifu pretineezi. WiŃi, Ńam bija dahrga kalifa Ali, ihŃta Muhameda pehzneeka mozekla peemina, peeweenojās AbbaŃideem. Kalifa karaspehks tifa Ńakauts no dumpineekeem un pats winŃh nogalinats. Zihna beidsās ar nodewigu un neŃhehligu aŃins iŃleeschanu: ap 70 galwenako Omaijadu preeŃŃŃahwu tifa uŃaizinati uŃ meelaŃtu ar noluhku itin Ńā Ńameerinatees, bet Ńhe tifa nogalinati. Par kalifeem Ńluwa AbbaŃidi, bet lihds ar to arabu reetumi galīgi atŃŃehlās no arabu auŃtrumeem. Pirmā atdalijās Spanija, kurā par waldneeku Ńluwa weenigais pee dŃihwibas palikuŃhais Omaijadš. Drihs pehz tam atda-

Iijās ari Seemel=reetumu Afrika un winai fekoja Egipte. Scho apgabalu pahrwaldneeki fluwa par pastahwigeem kalifeem. Abbasidu walstis istaijija tikai pufti no bijufchā arabu kalifata.

Abbasidi balstijās uf austrumarabeem un fewischki uf perseefcheem. Damaska tika no wineem atstahtha. Abbasids Mansurs uszehla jaunu residenzi Bagdadi pee Tigras upeš. Bagdade atradās netahlu no wezās perseefschu galwas pilsehtas Ktesifonas un bija zelta pa dalai no pehdejās drupu atmeneem. Abbasidi, ušwardami Omaidus, bija atjaunojufchi feno perseefschu walsti un islamu. Abbasidu walstis wihri un galmineeki pa leelakai dalai bija perseefchi. Kalifs bija neaprobešchots waldineeks, semes deews. Pehz perseefschu paraduma, winsch par galweno piluteefigo ministri eezehla leelwestru. Leelwestirs pahrsinaja wisu walsti, spehleja noteizoscho lomu teefas darischanās, idewa pastahwigas pawehles, eezehla eerehdnuš, bet newareja atzelt toš, fo bija eezehlis pats kalifs. Nereti kalifs pats nedarija neka, un leelwestirs fluwa wiswarens. Tahdu stahwokli pee wairafeem kalifeem eenehma westri no perseefschu Barmakidu dsimtas. Bet westirs ari bija pilnigi atfarigs no despota kaprišes. Kalifs Haruns Raschids, kas no fahkuma pilnigi uštizejās Barmakidam Dschafaram, peepefchi nodewigi pawehleja winu nonahwet un atneft tam wina galwu.

Abbasidi, tāpat fa fenee Persijas tehnini, eerihfoja slepenu usraudsibu par walstis eerehdneem ar karala pasta palihdsibu. No galwas pilsehtas uf prowinsi gahja pasts, bet winsch nodereja tikai pawehlu un fuhdsibu nosuhtifchanai un ne priwatam wehstulem. Pasta preefchneeks fauzās par waldineeka azi. Ur fewischku slepenu eerehdnu palihdsibu winsch nowehroja eedfihwotaju gara stahwokli, apgabalu un muifchu pahrwaldneeku un nodoklu wahzeju istureschanos un darbibu. Winam pastahwigi bija jafino waldineekam par wisdaschadafam leetam: par femkopibas un femneeku stahwokli, par naudas daudsumu, par wisadām nekahrtibam, par karaspehku un algas ismaksafchanu u. t. t. Uš wina jinonjumu pamata kalifs beeschi mainija un fodija eerehdnuš.

Ruhpneeziba un tirdsneeziba. Abbasidu galwas pilsehta peedereja pee fawa laifa leelafam pilsehtam. Pehz ehlu plana un rakstura Bagdade atgahdinaja fenās leelās rihtsemju pilsehtas, Babilones stihlā. Zelta ta bija milfiga rinka weidā uf abeem Tigras krašteem; ap winu atradās kanals un milfigi plata feena. Pilsehtas widū ar feenu aptaifits bija ari waldibas ehlu pusrinkis, kas peeklahwās Tigras upei. Sche bija pils un kalifu seewu atfewischkee nami, ehfas preefch wina leelās swihtas un daudsajeem wehrgeem, parfs, fur medija kalifs, un gresni dahrsi. Ta bija wefela pilsehta, kurai aptahrt bija stundu fo eet. Rats pilsehtas kwartals fawukahrt bija eeflehgtš no feenas. Ratra atfewischka amata strahdneeki pulzejās noteiktās pilsehtas dalās. Pateizotees tam, fa Bagdade atradās uf leelas upeš krašta, netahlu no juhras, un tai wisapfahrt bija dauds kanalu, wina fluwa par eewehrojamu ostas pilsehtu, fur fanahza fugi un tirgotaji no Egiptes, Sirijas, Arabijas, Persijas, Indijas un Rinas.

Galma un bagatneeku dsihwe bija loti gresna. Kalifs apdahwinaja fawus tuwineekus ar seltu zaurasteem un mahflineeku rokas isfihmeteem uswalkeem, kuros bija eefchuhts wina wahrds waj ari kahds isteizeens. Leelās weefibās pee kalifa weefi tika apbehrti ar selta un fudraba naudas leetu. Pils feenas bija apklahtas dahrgeem audumeem,

uf kureem bija iffchuhtas wefelas kartes ar pilsehtam un atteezigeem paskaidrojumeem. Sahles lihdsinajās musejeem, kur isbrihnotā un nepeeradusčā eiropesčha a3s eeraudsitu wisadus neredsetus dahrgumus, peemehram, selta filoni ar rubina azim waj wefelu dahrsu no selta fokeem. Apmehram puse no wiseem walstis eenahkumeem tika isdota, eegahdajotees sčhos dahrgumus, zelot milsigās ehtas un isdalot dahwanas. Un blakus schim krahschnumam Bagdadē bija pahrtikas weelu dahrsiba, nabadšiba un posts. Labi attihstītā ruhpnēeziba strahdaja preešč galma un bagatajeem pilšoneem, tā ari preešč tirgus. Arabi bija eemahzijuschees no perseescheem un greekeem smalkus amatnēezibas un mahkslas panehmeenus. Wini prata pagatawot tehrauda eerotschus. stiklu, smalkas drahnas no kokwilnas un sihda, mahksligi iffchuhtas grihdfeģas.

Eiropa tai laikā bija palikuse tahlu pakal Ašijai. Muhju deenās Eiropa pehrē negatawu materialu no zitām semem un pahrdod tām šawus isstrahdajumus. Turpretim, toreis wišs, kas bija jaunš, labs un mahksligi pagatawots, nahza uf Eiropu no arabu austrumeem. Eiropas semes dewa arabeem neapstrahdatus materialus, kuruš apstrahdaja arabu industrija. Par wajadsigo materialu austrumu ruhpnēeki maksaja ar smalkeem isstrahdajumeem, kuri pluhda atpakal uf Eiropu, waj ari tika nosuhstīti uf tahlajeem austrumeem, Indiju un Kinu. Wehl ari zitadā sinā Eiropa tika ismantota no arabeem: Bagdades un zitu pilsehtu tirgoš leelā wairumā tika pahrdoti eiropesču wehrgi. Wehrgu tirdsneeziba dewa labus eenahkumus. Wehrgu tirgotaji pirka no Eiropas barbareem winu behruš, waj ari stahjās šakaroš ar laupitajeem, kuri peegahdaja wineem nolaupitoš laudis.

No šahkuma Omaijadeem un rektumarabeem wiswairaf no šwara bija šatiksme ar Eiropas reetumeem. Abbasidu laikā, tad walstis zentrs tika pahrzeltš uf rišteem un galweno lomu šahka spēhlet austrumarabi, pirmā weetā nostahjās tirdsneezīfki šakari ar austrumu un Seemelaustrumu Eiropu, Kreewiju un Skandinawiju. Arabi isweda no tureenes ahdas un wihnu. Tirgus zelsč gahja no Widus=Ašijas pa Kaspijas juhru, waj ari gar to un tahlaf pa leelajām Kreewijas upem, galwenam šahrtam, pa Wolgu. Arabijas tirgotaji VIII., IX. un X. gadu simteni nonahza lihds Wolgas widum. Senajā Kreewijā leelā mehrā gahja austrumarabu nauda. Peelajā Bulgaras pilsehtā pee Ramas grihwas atradās moscheja un wareja dsirdet arabu walodu. Austrumu tirgotaji šatikās sčhe ar normaneem, kuri weda prezes no Baltijas juhras. Normanu un freewu tirgotaji šawufahrt eeradās kalifātā un parahdijās Bagdades tirgoš.

Pa garajeem šaussemes zeleem, kuri pa leelakai dalai gahja pa štepem, droščibas labad wajadsēja zelot wairakeem kopā — šarawanē. Ne par wolti arabu wahrds „tirgotees“ nosihme ari wehl „beedrotees“. Tahlajos tirgus zelos un pee pretšču pahrsuhstīšchauš ne arweenu bija eespehjams maksat škaidrā naudā; tahdā gadijumā wajadsetu pastahwigi wadat few lihdsi leelaku krahjuumu metala naudās. Lai no ta isbehgtu, tad mušulmanu tirgotaji eeweda weifelus, t. i. parahdu sihmes, zaur to atrīta nost wajadsiba pastahwigi wadat lihdsi naudu.

Sahkdami dsihwot uf weetas, arabi kluwa par weikleem semkopjeem. Augligajos Preešč=Ašijas un Afrikas lihdsenumos un oasēs wini atjaunoja wezo babiloneesču un eipteesču panehmeenus, eerih=

fodami mahfkligu apuhdenofchanu un rakdami kanalus. Wini sahka apstrahdat fokwilnu, fihdu un indigo, kas wajadsigs drahnu krahsofchanai. Rokwilnas stahdu, fihda foku un indigo arabi pahrweda ari us Siropu, lihds ar rihfu, datelu palmu un zitronu foku.

Simts gadus pehz arabu leelajeem eekarojumeem winu dsihwe bija stipri mainijusees. No stepju karotajeem wini bija pahrwehrtufchees par semfopjeem, amatneekeem un tirtotajeem. Arabu walsts radas un ahtri peeauga, pateizotees fareiwigam, laupijumu fahràm un tizibas fajuhfminatam mafam, kas nahza no Arabijas puzfalas. Scho mafu straume tagad bija issikusi. Arabi, kas bija apmetufchees eekarotàs semes, faudeja sawas ihpatnibas un tuwinajas weetejeem eedfihwotajeem, kuri, sawufahrt, peenehma winu tizibu. Arabi kluwa nemanami starp weetejeem eedfihwotajeem, un pehdejee sahka atkal pazelt galwas. Austrumos tee bija perseefchi, Seemel=Ufrikà un Spanija — mauri, pee Widus juhras — sireefchi. Arabu wahrds wairs neapfihmeja tautu, bet gan tizibu un kulturu.

Arabu sinatne. No agratajam ihpafchibam arabi bija usglabajufchi sawu leelo klejofchanas teefmi. Lihds ar plafchi attihstito tirdfneezibu winos modas interese us zeloschanu, un Arabija attihstijas geografijas sinatne. Schi interese modas, pateizotees arabu fenafai ganu dsihwei un pastahwigai zeloschanai us fwehtu Meku. Winu pabalstija tizigo zenschanas taut fo tuwaki issinat par sawu tizibu un leelo praweeti, ta ari finafchanas=fahru zilwefu teefme redset un dsirdet eewehrojamus arabu sinatnu wihrus un fludinatajus un eepafihtees ar arabu walodu winas tihra weida. Zeloschanu tureja par fwehtu leetu, Pastahweja paruna: „Kas dodas zela sinatnes dehl, tam Deews peefchir zelu paradise.“ Arabeeschu geografi arweenu bija zelotaji, kas peerakstija tikai sawus teefchos eepaidus. Rahds no wineem, Maadisi, ihsts austrumu sinatneeka tihps, stahsta sawa raksta, ta winsch eepafinees ar wifam leelafam bibliotekam, wifam sektem un religifkeem wirseeneem, klaufijees wifus labafos fludinatajus un ta winsch lihds ar to eenehmis dsihwe wiswifadus stahwoklus: bijis deewluhdsejs, muhfs, ahrtis, tirtotajs, fludinatajs, norakstijajs, zela wadonis, grahmatschsejs, swanifiks, deewwahrdu students, fuhtnis, sellis, adwokats, romanists, stepju cheichs (wezakais), dsihwojis galmà un laupitaju banda, mahzjeees augstifkolàs, pafinis tirdfneezibas un birschas wiltibas un stahwejis faros ar kezereem.

Leelafais geografis bija Majudi (miris X. g. f. widu), ihsts arabu Herodots, dsimis Bagdadè un apmellejis Persiju, Indiju, Zeilonu, Kinu, Rapijas juhru, Egipiti un Madagaskaru. Sawà grahmata „Selta plawas“ winsch dsihwi un aifraujofchi attehlo semes un tautas, winu dsihwi un pagahni, peewefdams raksturigafas parahdibas un ispuschkodams stahstijumu interesantam anekdotiflam epifodem.

Basra un zitàs pilsehtas, fur sawahza wifadu tautibu laudis, nodibinajas pulzini, kas nodarbojas ar literaturu un sinatni. Abbasidi pee sawa galma pabalstija teefmes pehz sinatnes. Sewischki eewehrojams schai fina Haruna dehs Mamuns IX. g. f. fahumà. Winu usdewumà tifa tulkotas no greeku un indeefchu walodam astronomifka, matematifka un filosofifka fatura grahmatas. Tulkotaji, greeku sinatnes skaidrotaji un musulmanu skolutaji, bija kristigee sireefchi. Arabi uszihrtigi mahzijàs. Populars bija kalifa Ali isteizeens: „Gudriba ir

nomaldijufēs awš, to pasaudejis tizigais; atdabū to, kaut ari zaur ne-
tizigo rokam.“ Arabi pamasam eepasinās ar wifu greeku sinatni no
Aleksandrijas laikmeta, ar filosofa Aristotela, matematika Eullida, geo-
grafa Ptolomeja, ahrsta Galena darbeem. Wini ēeguwa jehdseenu par
semes apakumu, prata noteikt faules aptumšhofchanos, planetu un kometu
zelus, gada garumu; wini mehginaja ismehrit meridianu. Daschadās
weetās, fewiški Bagdadē, zehla obserwatorijas un leetoja komplizetus
un dahrgus nowehrofchanas aparatus.

Arabu sinatnes pehtičhanas un domaschanas weidi nelihdsinas
muhfu laiku sinatnes panehmeeneem. Iškaidrojot daschadas parahdibas
pafaulē, arabu sinatneekem bija stipra teekšme peedot skaitleem un winu
kombinacijam noslehpumainu nosihmi. Wini mahzija par tšchetreem
galweneem elementeem — uhdeni, gaisu, uguni un semi, no tureem
rodās wist kermenī semes wirfā. Tā tad skaitli „tšchetri“ slehpjas
pafaulēs eefahrtas usminejums; ari domam un slehdseeneem, ja tee grib
buht pareisi, wajaga dalitees tšchetrās dalās. Wini melleja kermenos
noslehpumainus spēkus un tureja par eepējiamu weenas weelas pahr-
weidoschanos otrā, peemehram, selta raschanos no ziteem metaleem.
Ari zilwefa dwehšēlē wini melleja noslehpumainas parahdibas un do-
maja atrast winaš safaru ar leelo wifuma dwehšeli.

Arabi nodarbojās ar sinatni un filosofiju tai laikā, kad leelafā dala
no reetumu semem grima galejā gara tumšibā. Wehlať eiropeschi tīfai
zaur arabeem dabuja eepasihtees ar feno greeku garigo dšihwi, un ar
to sahlās jauna eiropeschu sinatne. Arabu sinatnistko darbu pehdas
usglabajušchās lihds muhfu deenam daschados sinatnistkos nosau-
kumos, peemehram: algebra, alkohols, zenits, ķimija (pateesibā alkī-
mija, bet šchis wahrds wehlať saha nosihmet mahhtizigu weelas
brihnīschkigo ihpāschibu mellešchanu). Šhee wahrdi nenti no arabeem,
tāpat kā daudsi wahrdi mainas un tirdsneežibas dšihwē, peemehram:
basars, magasina, tarifs, arsenals, žipars u. z.

Musulmanu dšihwē leela nosihme bija mutiskai mahzīchanai.
Wiswežafā skola un sarunu weeta bija mošcheja. No luhgšchanam
brihwajās stundās mošchejā wareja sastapt daschu labu mahzitu wihru
wina draugu un klaustaju pulzinā. Wīnš sehdeja us grihdsegas un
bija atspeedees pret pihlaru, kursch atbalstija greeštus; wina preeščā bija
galdinšč ar atwehrtu grahmatu. Rahds no klahtesošcheem lasija tekstu,
un profesors pasklaidroja to. Šchahda mahzīchana no sahkuma bija
katram par wolti peceetama. Bet drihsi mošcheju saha pahrpildit laudis,
kas mehlejās mahzitees. Radās wefela mahzito wihru šchķira, kas
pahrtika no tam, ka mahzija laudis. Wehlať radās ari skolas (medrese).
Nereti tās bija plasčas eestahdes, preešč kurām isdewa leelas sumas,
kur profesori un studenti tika uštūreti, kur wareja apstahtees un dšihwot
zelojoschi rakstneeki un sinatru wihri. Skolā bija luhgšchanu sahle,
kuras preeščā atradās leels slehgts pagalms ar baseinu; us pagalmu
isgahja ari skolotaju un studentu istabas. Leelako dalu no ehkas ais-
nehma biblioteka.

Arabu walodā radās milšiga originala, tulkota, sinatnistka, aprat-
stoscha un dšejiska literatura. Bagdadē bija kahds simts grahmatu
tirgotaju. See pateesibā bija rokrakstu kolekciju ihpāschneeki, kuru
usdewumā tika pahrrakstīti daschadi raksti. Reti un gresni eksemplari

bija loti dahrgi. Bet blakus teem bija isplatitas ari lehtas grahmatas, pateizotees arabu isgudrotam fokwilnas papiram.

Sektes. Laudis, furi bija eeinteresejuschees par filosofiju, wairs neapmeerinajās ar Koranu. Sinatnu wihri usstahdija wispahrigus jautajumus: kā saprast Deewa buhtibu un wiswarenibu? Waj zilwekam ir gribas brihwiba jeb wina liktens un wisi wina darbi un domas jau eepreefsch noteikti no Deewa? Jrafas skolās radās brihwi domajoschee, motafiliti. Wini zentās nodibinat zildenaku jehdseenu par Deewu un tehloja to kā tikumiska likuma eemeesojumu. No Deewa newar iseet launums, tā tad Deews nenofaka eepreefsch zilweku darbus. Zilwekeem ir gribas brihwiba, un wini paschi iswehlas starp labu un launu. Korans, pehz wiru domam, ir tahda pascha grahmata, kā wifas pahrejās (ihsti tizigee apgalwoja, ka Korans naw farakstits, bet pastahw jau no muhschibas). Winā tika atrodas luhgschanas un preefschrafschi, kas praweetim nahkufchi prahtā eedwesmes brihdi. Dahwanas un luhgschanas newar lihbet miruscheem. Pastarās teefas deenā nebuhš ne zilweku darbu grahmatas, ne swaru.

Motafiliti nostahjās prahta kustibas preefschgalā. Rahdu laifu winus pabalstija pat pee Abbasidu galma. Bet stingri tizigee nepeelaida brihwdomaschanu un sahka usstahtees pret to. Tika eezelts fewischiš garigš usraugs, kura usdewums bija sekot kezereem un fault toš pee atbildibas. Waldiba sahka leetot stingrus lihdselus pret brihwdomatajeem. IX. g. simtena beigās kalifi aisleedja isplatit grahmatas, kurās tika pahrspreesti strihdigi filosofiski un religiski jautajumi. Wehl wehlat kezeri un brihwdomataji tika padsihti trimdā, bet grahmatas, kuras likās bihstamas tirgotajeem, tika šadedsinatas.

Blakus laudim, furi peegahja tizibas jautajumeem ar prahtu, bija tahdi, kas wehlejās isprast winas buhtibu ar juhtam, ar firdi. Lai pee ta tiftu, tad wispirms wajaga atteiktees no wiseem jemes labumeem, uskremtees labprahtigu nabadsibu, panest wifadas zeeschanas. Schi wirseena peekriteji sauzas sufiti (no sufa, rupja drahna no kameelu wilnas). Sufiti wisaugstaki zeenija zilweka eefschligu apgaismoschanu un tizeja, ka winsch pee tās war nonahkt zaur ekstases stahwofli. Schis stahwofliš tuwina zilweku Deewam waj pat padara wiru Deewam lihdsigu. Mehš sauzam schahdu mahzibu par mistifu.

Daudsi sufiti turpinaja west laizigu dsihwi. Ziti palika par muhkeem (sakireem) waj ari eestahjās derwischu (ubagu) brahlibās, staigadami no weenas pilsehtas us otru un dsihwodami no dahwanam. Wini zentās nowest fewi lihds ekstases stahwofli ar meesigam mokam, ilgu uftureschanos tumšā zellē, ahtru reibinoschu deju waj ar besgaligu basnizas dseefmu dseedaschanu, kas noweda lihds newaribai. Derwischu dsihwē un jehdseenos atspogulojās tuffnescha dsihwes wilzeeni. Wini atstahja stipru eespaidu us weentahrscho tautu pilsehtās un us stepju eemihntneekem. Wini ari sludinaja mahzibu par noslehpumaino praweescha pehzneeku, kuru Deews peepefschi suhtis pasaulē, lai sazeltu wifu tautu, nogahstu neschlihtos waldineekus un zeltu gaismā pateesibu. Schis machdi (isfraudsitais), pehz seno schiitu pahrllezibas, buhs no Muhameda zits.

Kalifata sabrukšana. Arabu walsis radās, pateizotees encrgiftajeem stepju eedsihwotajeem, furi sagrahba plaschus semtopju apgabalus. Sekarotaji ismantoja scho apgabalu sakrahtās bagatibas un eefahrtoja sawu dsihwi us weetejo eedsihwotaju rehkina. Pehdejo

nodewas kluwa arweenu leelakas: wineem wajadseja atdot pusi no wizeem eenahkumeem. Nodewas no eekaroteem apgabaleem arweenu wairaf samasinajäs. Omaijadi spehja sawahkt no austrumapgabaleem mafaf, kà fenee perseeschu karali, bet Abbafidi sawahza wehl mafaf par Omaijadeem.

Taisniba, daudsi arabi bija apmetuschees uf weetas un kluwuschu par semkopjeem, bet ar to maf kas bija lihdsjts. Kadäs atfal jaunäs staigulu ziltis, fewischki walstis seemel=austrumos, kas pamasam speedäs uf semes eefcheeni. Eekarotaji atweda daudj wehrgu un pahrdewa tos Bagdades un zitu leelu pilsehtu tirgos. Leelakà dala no teem bija Widus=Ufijas staigulu tauta — turki. Schee turki sahka arabi walsti spehlet tahdn paschu lomu, kà germani Romas walsti. No brihwlaista-jeem un peerobeschas brihwajeem turkeem tifa fastahditas algotu kareiwju nodalas, kuru skaitis arweenu peeauga, safarà ar kareiwju gara suschanu paschos arabos. Kalifi jau no IX. g. f. widus sahkt tureja few turku gwardiju kà meefas fargus. Schee algotee kareiwji ismaksaja loti dahrgi. Winu alga istaisija sumu, kuru wareja segt tifa ar diwgadigeem semes nodokleem no wifas walstis.

Walstis eenahkumeem pastahwigi masinotees, nebija wairs eefpeh-jams segt isdewumus, kuru arweenu paleelinajäs. Lai nodroschinatu kaut dalu no eenahkumeem, kalifi sahka atdot wewelus apgabalus winu pahrwaldneekem, tapat kà fenee romeeschu atdewa uspirzejeem. Upga-bala pahrwaldneeks samaksaja kalifam noteiktu sumu un pehz tam kluwa sawa apgabala pilnigi pastahwigs, aplika tautu ar nodewam pehz jawa eefkata, eezehla eerehdnus, tureja patš sawu karaspehtu. Sahda kahrtà walstis pamasam tuwojäs sawai sabrukschanai. Upgabalu pahrwaldneeki atdalijäs no walstis, nošauza fewi par kalifeem un dibinaja jaunäs dinastijas. Tifai sawas luhgschanäs jaunee kalifi peemineja Bagdades kalifa wahrdu, jo winu arweenu wehl tureja par musulmanu garigo wadoni.

Pehz reetumapgabalu aftrifchanas, afkrita 900. gadà ari Turkestana un Austrum=Persijas apgabali lihds ar Indiju. X. g. simteni galwenais kalifats pastahweja tifa no apgabaleem ap Arabijas tuffnesi. Galwenà kalifa wara kluwa loti neeziga. Semes pahrwaldschana wina weetu eenehma turku gwardijas preekschneeks (emirs al omara, t. i. wirfaischu wirfaiis). Wehl wehlat, blakus kalifeem, sahka usstahtees sultani, kuru fagrahba wifu waru un jenafajam waldneekam atstahja tifa garigos peenahlumus.

Turki. IX. gadu simteni sultana wara galigi pahreet turku rokäs, un arabi teef atstumti pee malas. Lihds ar to stepe no jauna sahkt usmahktees Preeksch=Ufijas semkopju apgabaleem. Pehdejo eedfihwotaji kluwa arweenu nespehjiigaki maksat nodoklus, semkopibas kultura un apuhdenofchanas sistema pamasam sabruka, saimneezibas pagrima un eedfihwotaju skaitis kluwa mafaks. Walstis kas wairs nebija naudas. Algas weeta sultans sahka atdot saldatu leetoschanà semi. No wifadu tautu un zilshu kareiwjeem, kas eenehma wifu walsti, pamasam attih-stijäs kareiwiska aristokratija. Peelee apgabali sadalijäs fihkäs daläs, un katrai no tam bija saws waldneeks. Kura preekschneeks — emirs, samaksadams katru gadu sinamu sumu, dabuja pilsehtu waj aprinki sawas rokäs. Sche winsch bija pilnigs noteizejs teefäs un pee nodewu eewahkschanas. Winam wajadseja no ta pascha aprinka sawahkt kara-spehta nodalu un usturet to uf sawa rehkina.

Schahda fahrtiba nodibinajās Preešč-Asijā XI. g. simteni un wišpahrigoš wilzeenos pastahw Turzijā un Persijā lihds mušfu deenam. War teikt, ka Omara eefahrtā, kaš nodibinaja stepju staigulu waru pahr semkopju ziltim, atstahja sawas pehdas ari turpmatā mušulmanu walstis eefahrtā. Cebruzeji pamasam tuwinajās ar weetejām semkopju tautam, peefawinajās winu kulturu, bet tad no stepes pluhda jauni staigulu bari un pastiprinaja staigulu zilšču waru. Pateizotees šcheem, arweenu jauneem staigulu uspluhdeem, kultura pagrima. Arabeem wehl isdewās paglahbt greeku, persešču un indešču garigo mantojumu. Turft kulturās finā stahweja daudš jemaf par arabeem. Ar winu kundšibas nodibinaščanos austrumos, kultura šahla ahtri pagrimt.

Arabi reetumos. Arabu kultura, waloda un nazionalitate wairaf usglabajās reetumos. Islams šche isplatijās ari wehl pehz VIII. g. f. Zaur Saharu arabi nonahza Sudanā un Widuš=Asrifā, nodibinaja tur tirdšneezistuš safarus un isplatija sawu tizibu. Šahdā fahrtā wini bija nonahkušči daudš tahlaf par šeneem greekeem un romeescheem. No otras pušes, Afrikas mušulmani (šarazeni, ka winuš šauza eiropesči) turpinaja sawuš eekarojumus uš seemeleem no Widuš juhras, wini eenehma Siziliju un Italijas deenwiduš peekrašti. Mušulmanu kolonijam reetumos, Asrifā, Spanijā un Sizilijā, bija wišleelafā nošihme preešč eiropescheem, ar tureem tee bija wištuwafās atteezibās. Sinatne, mahšla un poesija, ko kristigā Eiropa mantoja no arabeem, nahza taišni no šchis tautas reetumu dalas.

Wišewehrojamafais bija Rordowas kalifats Spanijā. Genahzeji, arabi un mauri, istaišija šche eedšiwotaju masafumu. Leelafā eedšiwotaju dafa pastahweja no eekaroteem un nodokleem apfrauteem kristigeem un jaunatgreesceem mušulmanceem no weetejo eedšiwotaju widuš. Jaunatgreescee muhamedaneesči no šahkuma atradās arabu wadonu usraudšibā, bet pehz tam pašči eenehma šwarigafās weetas semes pahrwaldē un karaspehķā. Daudši kristigee ari tuwinajās eekarotajeem, eemahzijās arabu walodu, ašrahwas no arabu poesijas un eenehma weetas karaspehķā un pee galma. Galwenā pilšehta Rordowa bija plaščha un loti apdšiwota. (Šahlajā Šasrijā šahda X. g. simtena muškene=dšejeeze nošauz Rordowu par „pasaules gaisčho dailumu, jauno brihniščkigo pilšehtu, kaš mirdš sawu bagatibu kraščšnumā“.) Rordowas kalifi eerihčhoja mišigu biblioteku no wairaf simts tuhštošč sehjumeem un eewehrojamu augštkolu, kuru apmekleja wairaf tuhštošč studentu. IX. un X. gadu simteni eiropesči, kaš interesejās par šinatni, brauza mahžitees uš Spaniju.

2. Bizantija.

Romas walstis VI. gadu simteni. Germanu tautas, špeesdamās uš deenwideem un reetumeem V. g. simteni atnehma Romas walstij wofelu puši: Britaniju, Galliju, Spaniju, Italiju, Seemel-reetumu Afriku, Keines un Augšč=Donawas apgabalus. Keifars Justinians VI. g. simtena widū eeguwa atpašaf dalu no šaudetām semem (Italiju, Afriku un Spanijas deenwiduš dalu) un šahla atkal šewi turet par pasaules wal-dineeku.

Bet tahdâ weidâ walstis nespheja ilgi pastahwet. Keisarš dšihwoja Konstantinopolê, Jaunâ Româ, bet gribeja waldit ari par wezo Romu un Italiju. Bet romeeschu waloda bija un palika šweschu walstis austrumu eedsihwotajeem — greekeem. Wištahlakâ austrumu dalâ, Ašijâ, dšihwoja šireeschi, kaš bija peenehmuschī greeku kulturu, bet tomehr štipri atšchlihrâš no greekeem. Šireeschi un ari leelakâ dala no Egiptes eedsihwotajeem bija monofisiti, t. i. atšina tīfai Kristus deewiškligo un noleedsa wina zilwezigo dabu. Nesapraščanâš starp monofisiteem un pareistizigeem bija loti leela. Antioķijas monofisiti, peemehram. apwainoja šawu pareistizigo patriarchu par paganu pabalstišchanu. Patriarcha uszelto gresno zirku wini nošauza par satana šwehtnizu. Ubas naidigâš partijas bija loti gruhti šameerinamas. Rad walidiba peefahpâš pret austrumu monofisiteem, ar winu bija nemeerâ pareistizigee reetumi, šewiškī pahwestš, un atkal otradi.

Walstis šaudejumi VII. g. šimteni. Walstis bija par daudš nabadšiga, lai ušturetu leelu karaphektu un špehtu apšargat šawus plaški ištaišitos apgabalus. Pirmos šaudejumus Româš walstij nahzâš zeest reetumos. Ap 600. gadu wiša Seemel=Italija un leelakâ dala no Widuš un Deenwiduš=Italijaš bija eenemtaš no langobardeem, germanu ziltš, kaš bija atnahkufi šchurpu no Donawas krašteem. Româš walstis rokâš palika tīfai Italijaš peekraštu dalâš, Roma un Neapole reetumos, Rawenna austrumu peekraštê. Bet šcho semju atkariba no Konstantinopoles bija neeziga. Beidsamo reisi keisarš apmekleja wezo galwas pilšehtu VII. g. šimtena 60-tos gados. Româ walidija pahwestš, bet pahrejoš apgabalos kara pahrwaldneeki, kuruš weetam, peemehram, Wenezijâ, šahla išwehlet paški eedsihwotaji.

Seeme oš, no Melnâš juhrâš un Donawas pušes, walsti špaidija štaigulu tauta — awari, kuri beeschi aplaupija Konstantinopolei tuwu šahwošchus apgabalus un nehma išpirkšchanâš maksâš. Bet daudš leelakâ mehrâ walsti trauzeja šlawu ziltiš. Šlawi leeleem bareem speedâš wiršū Balkanu puššalai un drihši eenehma wišu winâš šeemetu un reetumu dalu. Wini apmetâš ari wezo greeku apgabalu eefšcheenê, Mašedonijâ, šewiškī ap Saloniku pilšehtu un wehl tahlak uš deenwideem, lihds pašchai Peloponesai. Greeku eedsihwotaji pa dalai šakufa ar teem, pa dalai tīfa atšpeesti lihds Egejaš juhrâš peekraštei. „Šlawi atnehma romeescheem Greeķiju“, šaka šahds toreišejaiš rakšneekš. Šlawi galwenam šahrtam aišnehma lauku apgabalus, šamehr pilšehtâš palika greeki.

Wišmagatos šaudejumus Româš walstis zeeta austrumos un deenwidos, Ašijâ un Afrikâ. VII. g. šimtena šahtumâ keisarš Heraklijs, kâ „Deewa weetneekš“, garajâ „šwehtâ“ karâ ar peršešcheem, atnehma wineem Širiju un Egipti un atšaunoja išpostitos Jerusalemes šwehtumus. Bet nepagahja ne dešmit gadu, kad šchis šemes tīfa glušchi negaidot šagrahbtâš no jaunraduščhâš arabu=mušulmanu walstis (ap 640. g.). Šureenes eedsihwotaji, monofisiti, kaš arweenu ne labpraht atšina Bizantijaš waru, atkrita no tâš un peeweenojâš jaunajeem eekarotajeem, kuri atweegli-naja winu nodewâš. Preešk Konstantinopoles šewiškī šmagš bija Egiptes šaudejums, jo Egipte apghdaja to ar labibu. Wišpahrigi Româš walstis bija šaudejufi bagatafos apgabalus. Puš gadu šimteni wehlat arabi eekaroya Afriku. Ar pušlem išdewâš nošargat no teem

pahrejos apgabalus. Mas-Ušija tika no wineem beeschi islaupita, un trihs reises tee usbruka Konstantinopolei ar ņawu floti.

Up 700. gadu Romas walsis bija kluwusi ņchetras reises mafaka, ņa keisara Justiniana laika. Winai peedereja tikai semes ap Egejas juhru, t. i. Balkanu pusņalas deenwid-austrumu dala un Mas-Ušija, reetumos Sizilija un Italijas stuhris. Walsis bija ņarahwufees, bet par to palikusi stipraka pehz ņawa eefņhejā ņastahwa. Pee winas peedereja gandrihs weenigi tikai wezās greeku semes. Tagad winu ņauza wairs tikai par Bizantiju, winas galwas pilņehtas ņenajā wahrđā. Greeku tautiba un waloda eenehma pirmo un waldoņcho weetu. Pee teefas, ņanzlejās, likumos un pee galma wairs neleetoja latinu walodu. Keisars wairs neneņa imperatora un augusta titulus, bet ņauzās basileju, t. i. patwaldneeku, apustulim lihđņigu. Bet walsis wehl arweenu neņa Romas keisarwalsis nosaukumu, un winas eedņihwotaji, ņa ņenaf, ņauzās par romeefņheem.

Keisara wara. Walsis eefahrti wehl arweenu lihđņinajās Di-olleziana un Konstantina laika eefahrtai. Keisara persona tika tureta par ņwehtu. Seiza, ņa winsch ņemaks weenigi par Deewu un ir otris pehz ta. Tautai keisars rahđijās ņmagās garidsneeka drahnās, zepurē ar frustu, nekustoschs ņa ņwehtbilde, wihraka ņmarschas un dņeefmu ņtanu aplidots. Trona ņahlē glabajās ņwehtumi — Mosus ņislis un gabals no Kristus frusta. Wiņa keisara dņihwe galwas pilņehtā pastahweja no ņwinigeem parahdes gahjeeneem, kuros nehma dalibu garidsneeki, walsis wihri un tauta. Rad keisars gahja us deewnamu, us eelam tika mestas pufes un ņwehpinatas ņmarschigas ņahles. Keisara preeņchā friti us waiga un ņuhpstija wina ņahjas. Keisara statujam rahđija deewiņch-ņigu godu.

Wisņposchafās parahdes bija ahrņemneeku ņuhtru preeņchā, kuros zentās pahrsteigt ar weselu israhdi. Wini stahstija pehz tam, ņa tee ilgi tikuschi tureti aiskara preeņchā, ais kura ņlehpees keisars ar ņawu ņwihstu. Rad aiskars isņchlihrās, wareja redset trona pafahji. Ubās pufēs tronim atradās ņelta lauwas, ņas ruhza un ņita astem. Pazelis azis, ņuhtnis eeraudņija keisaru. Tai laika, tad winsch ņlanijās keisara preeņchā lihđņ semei, tronis, musikas pawadibā, pazehlās lihđņ greeņteem, un keisars parahđijās zitā uswalkā, ņa ņa neweens newareja pateift, ņa notikusi ņchi pahrmaina. Keisars tikai klauņijās ņuhtrni un ņchehligi usluhkoja wina dahwanas. Urbildi dewa ahrleetu ministrs, ņas stahweja pee trona pafahjes.

Keisaram padotee eerehdni tika peestaititi garidsneeku fahrtai. Rad ņanehma keisara ar ņelta ņeegeli aissegeleto grahmatu, ņara preeņchneeks waj walsiswihrs wispirms peelika to pee peeres, azim un luhpam, ņa to darija sultana wehrgi, un tad tikai usplehņa. Saswehrneeki pret keisaru un dumpineeki tika usņkatiti ari ņa noseedsneeki pret tizibu; bes laizigā ņoda wineem draudeja ari basnizas lahsti. Likumu kopojumā — Eklogā, kuru isdewa keisars Leons III., likums teef nosaukts par Deewa dahwanu. Tur teikts, ņa keisara usdewums un peenahkums gahdat, lai tiktu ispidlits wiņs, ņas ņwehtos rakstos preeņchā rakstits un ņas no septinām wispahrejām basnizas ņapulzem un Romas likumeem pawehlets. Pats galwenais ir, lai keisaram buhtu pareisi usņkati tizibā, un tadehl Eklogā, gluschi ņa fatkismi, isņlahstita wiņa pareistizigā mahziba. Likum teef pastiprinati ar teksteem no Bibeles. Ekloga preeņchwahrđā, ņa us

teefnefcha paraugu aifrahda us lehninu Salamanu. Keisari zentàs wifadi peerahdit; fa wini walda Wiswarenä wahrda, kura weetneeki tee ir. Swinigos gadijumos keisara trona krehflam blafus stahweja otrš, neaifnemts tronis, kas bija nolemts Jhstajam un Weenigajam keisaram. Uf wina daschreis atradàs Bibele waj Kriřtus tehls. Kara, legionia preefchâ, faroga weetâ, nefa frustu, Deewmahtes bildi, fw. Mikela waj fw. Jura attehlu. Kad triumfa gahjeens, pehz weza paraduma, dewàs zaur zirku, tad ratos, kuros bij aifjuhgti balti firgi, atradàs Deewmahtes tehls, bet pats keisars gahja blafus lahjam un nefa frustu uf plezeem.

Konstantinopole ar fawàm leelàm bajnizam, apselłiteem kupoleem un gresno galma dšihwi, atgahdinaja austrumus, t. i. feno Babiloni un jauno Bagdadi. Pili grihdas bija no spihdoscheem glaseteem keegekeem un apflahtas ar fantastisfeem swehreem isschuhtàm perseefchu grihdsegam. Wihreeschi un seeweetes nefaja garus un platus sihda uswalkus un kurpes, kuri bija nobehrti metala wifuleem un dahrgatmeneem. Wifs bij apselłits — swehtbildes, traufi, eerotschi un grahmatu wahfi.

Garidsneezibas wara. Bizantijas keisara waru newar nosaukt par pilnigi neerobeshotu. Wini faistija wispahrigo basnizas řapulřchu lehmumi. Šchinis řapulzēs řanahza biskapi no daschadeem apgabaleem un pilsehtam. Biskapus neintereseja basnizas leetas ween. Wineem peedereja leelas muifchas un řaimneezibas, peemehram, fw. Marka basniza Aleksandrija tureja 13 leelus fugus un tirgojās ar labibu milřigos apmehros.

Biskaps parasti tika iswehlets no weetejās aristokrotijas widus, un winam bija plaschi řafari řawâ pilsehtâ un apgabalâ. Winsch nehma dalibu apgabala pahrwaldischanâ, peedalijās teefās un peenehma daschadus luhgumus no tautas. Sinodēs un basnizas řapulzēs biskapi runaja daschadu apgabalu eedřihwotaju wahrda. Somehr řchis řapulzes newareja rihtoteles bej keisara řinas. Keisars winâ bija preefchfehdetajs, dewa wahrdu runatajeem un liķa preefchâ peenemt lehmumus. Winsch ari publizeja řapulzes lehmumus, ar řo tee nahza řpehķâ.

Senats. Galwas pilsehtas eedřihwotaji. Uri tagad tika teiktš, řa keisars walda ar řenata un tautas lihdsdalibu. Bet senats řche nelihdsinajās řenās Romas řenatam. Winâ peedalijās augstakee walfis eerehđni un likumu řinataji. Pee likumu isdoschanas keisars řařija ari řenata domas. Bija parasts pastahwigi atsauktees uf řenās Romas likumeem. Senata peekriřchanu řařija ari tad, ja wajadseja nodot waru tromantneekam waj lihdswaldneekam, un řewiřķi gadijumos, řad tika wehlets jauns keisars.

Tâpat řa řenaja Româ, tauta ari řche řanehma maiři no waldibas. Tautai bija ari teefibas isteikt řawas domas. Kad keisars brauza pa pilsehtu, řo jau eepreefch isřinoja heroldi, ikweens wareja nodot winam řawu luhgumu. Daschreis keisars tureja tautai runu no řawas pils balkona. Wina ministri klaufijās uf eelas tautas řarunās un isřauzeenos. Wislabaki tauta wareja isteikt řawas domas un juhtas milřigās řapulzēs, řas notika basniza un zirķâ. Leelâ zirķâ, kur notika firgu řreeschanās (ippodromâ), tautas řapulzem bija noteikta eefahria. Šche bija řchetras zirķa partijas: řalee, řilee, řarķanee un řaltee. Ratra no řchim partijam řauzās par „tautu“, tureja řawas řapulzes, řariřķoja meelastus un řwehtkus. Ratrai partijai bija leeli ihpařchumi un daudř naudas, řas

eenahza no beedru maksam. Partijas apbrunoja kara nodalās, kuras tā goda gwardija nehma dalību galma zeremonijās un sagaidīja ķeīсарu ar muziku un dzeesmam. Ja pilsehta tika aplentta, winās peedalijs pilsehtas aissardsibā.

Uri leelās prowīnzes pilsehtās nodibinājās lihdsīgas partijas. Winās atradās zeešhos sakaros ar galwas pilsehtas partijam, ķejojā winu darbībai un pabalstīja tās. Partijas beeschi isschēhrās šawā starpā ari tizības jautajumos. Weenas tureja pareistizigo puši, kamehr otras peeweenojās sektanteem un ķezereem. Tas wehl wairat paafinajā daschadu partiju atteezības. Keisara stahwoflis nereti attarajās no schim partijam, tā ari no karaspehta gara stahwofla.

Nemeeri galwas pilsehta. Rā nemeeru paraugs noder Konstantinopoles notikumi ap 700. gadu. Keisars Justinians gribeja eerihkot silo partijai šawas pils tuwumā namu ar dahrsu un fontaneem, kur partijā tiku no ķeisara peenemta audienzēs. Bet schi weeta bija aisenemta no Deewmahtes basnizās, kuru ķeisars, dauds nedomadams, lika nojaukt. Patriarcham pee tam wehl wajadseja noturet deewkalsposchanu pee jaunā nama pamatu liščhanās. Namu zelot, ķeisara eerehdni isturejās rupji pret strahdneekem. Wišs tas radīja nemeeru pilsehtā. Rahds no kara preeščneekem atswabinajā no zētuma šawus beedrus, kuruš tur bija eeflodsijis ķeisars. Nemeerneeki apbrunojās, eeradās leelajā pilsehtas laukumā un zaur muhkeem, kas pabalstīja nemeerneekus, usaizināja tautu šapulzetees basnizās. Tika usaizināts ari patriarchs, kas tureja tautai runu. Nakti tauta eenehma zirku, issludināja nemeerneeku wadoni par ķeisaru un peeprasīja, lai teesatu nogahsto ķeisaru. Otrā deenā winam nogreesa degunu un winsch tika padsihts no semes. Bet Justinians tomehr atgreesās un ar bulgaru palihdsību pahrspehja pretineeku. Sawu uswaru winsch šwineja turpat, kur bija tizis teesats, — zirkā. Winsch uslika šahu us šaklu diweem šaweem pretineekem, kas bija issaukti wina weetā par ķeisareem, un zits puhlis apšweiza winu ar Dawida dzeesmas wahrdeem: „Tu šamini lauwu un puhki”.

Bizantijā, tāpat tā šenajā Romas walsti, nebija noteikta trona mantoschanas likuma. Spehzigis ķeisars wareja nodroschinat troni šawam dehlam un tahdā šahrtā nodibinat dinastiju. Makedonijas dinastija X. g. simteni, gribedama, lai winās tronmantneeki liktos apšaroti no šewischka šwehtuma, dewa „purpurdšimuschā” tituli teem printšcheem, kuri tehwa waldischanās laikā dšima šewischkā pils purpura istabā. Bet waru wareja šagrahbt ari šarawadonis, un, ja winam peekrita karaspehts un tauta, winsch wareja usgehrbt ķeisaru purpuru. Bizantijas troni nereti eenehma šweščhtantibneeki un barbari, kas bija ispelnišuschees godu un šlawu armijā, šlawi, isauri (Mas=Asijas ziltis), armeni un ziti laudis, kas bija pratuschi issistees us augšchu no semneekem, fugu strahdneekem, šaklu pušcheem un meesneekem. Wilinajums eeguht ķeisara godu bija loti leels, un daudsi šlimoja ar šcho „purpura šlimību”. Trona šagrahbejs ar waru dabuja pee malas šawu šahnzenš waj ari peespeeda bijušcho ķeisaru palikt par šawu lihdswaldneeku.

Pa wīfu Bizantijas walsts pastahweščhanās laikū, no Teodosija Leelā nahwes 395. g. lihds Konstantinopoles kriščhanai 1453. g., no 109 ķeisareem tīkai 34 nomira dabīgā nahwē. Pahrejee tika nogalinati. 1058-nos gados notika 65 šazelschanās, kas beidšās ar ķeisaru nogahšchanu no trona.

Pahrwalde. Keisaru warai nebija siingra pamata, bet weenfahrschâ tauta tika tureta padewibâ un palkausibâ. Konstantinopolê otrê no keisara bija eparchs (pilsētas preekšneekšs), tas gahdaja par fahrtibu fewišchli tirgôs un „pahrmahzija“, t. i. sodija wehrgus un brijwlaistos, kuri bija nepalkausīgi saweem kungeem. Waldiba neatlahwa sapulzetees pilsēhtâ swescheem laudim. Kam pilsēhtâ nebija nodarbošchanâs, to išsuhtija waj ari lîka pee fabeedriškeem darbeem pilsēhtas zeptuwēs un parkôs.

Pilsēhtas amatneeki un tirgotaji atradâs siingrâ eparcha usraudšibâ. Wini pehz saweem amateem bija šadaliti zunstēs (zeks). Weenigi zunstēs dalibneekēem bija teesibas raschot prezi waj ari šaraschoto prezi pahrdot, bet par to neweens no zunstēs lozēkleem nedrikssteja ar ko zitu nodarbotees waj pirkt wairaf pretšchu, nekâ tas preekš amata jeb weikala bija wajadsigs. Stingri tika noteikts materiala daudsums, ko drikssteja eegahdatees katrs amatneekš. Katrai zunstei bija norahdita šinama weeta uš tirgus waj fewišchla eela. Pretšchu zenas pa leelafai dalai bija no waldibas siingri noteiktas, tāpat tâ pelnâs leelumš, ko drikssteja nemt ruhpnēekš waj tirgotajs. Par šcho noteikumumu pahrfapšchanu tika noteikti meesâs un naudas sodi. Eparchs eezehla zunstu preekšneekus, atlahwa peenemt jaunus beedrus zunstēs un išlehdša no tām nefahrtigos lozēklus. Pilsēhtu eedšihwotajeem bija atnemtâs teesibas pašcheem pahrsinat sawas fabeedriksâs ehks, uhdens wadus un tihribu eelâs. Rahda keisara pawehlē bija teikts: „No šchis deenas šahkot pilsonu darischanâs wišs atkarajâs no wina keisaristâs majestates rihkojumeem.“

Wišur rihkojâs daudsee eerehdni. Nodoklu noteikšana un wahfšana walsi, kara un juhrâs leetu pahrwaldišchaua, walsis pašs, teesa un polizija atradâs daščadu sekretu, t. i. ministriju pahrsinâ. Pee katra sekreta strahdaja milsigas kanzlejas. Wišwarigafais bija walsis kafes sekrets.

Wišwairaf wajadsēja ruhpetees par to, lai katrs apgabals titu nodrošchinats kara šinâ. Walsis šamasiņajâs teritorijas šinâ un winai wajadsēja attihstit wišu energiju, lai špehtu pašahwet. Genaidueekš draudejâ no wišâm pušem, un katram apgabalam wajadsēja prašt fewi apfargat. Katru gadu bija jabaidâs no šarazenu usbrukuma: musulmanu emirs, kas pahrwaldija Saršas pilsēhtu Mas=Ušjas deenwidaustrumos, ne beš nosihmes tika šaukts par „wasaras usbrukumu wadoni“. Lai nodrošchinatos pret šcheem usbrukumeem, šahkot no robesčas, tika zelta wefela rinda šargu tornu, kura nobeidšâs ar warenu bahku pee Konstantinopoles pils. Ar ugunu palihšibu, kas eedegâs tornu galôs, wehsts par cenaidneeka tuwošchanos nonahza lihds Konstantinopolei daščâs štundâs. Leelu armiju bij gruhti pahwest no weenas robesčas uš otru. Wajadsēja šadalit to neleelâs nodalâs un pašahwigi turet wišwairaf apdraudetâs weetâs.

Senâ Romas walsi prowintschu kara un ziwilâ pahrwalde atradâs daščadu peršonu rokâs. Šagad, turpretim, weetejâs karaspehta nodalâs preekšneekš, strategis, bija ari apgabala pahrwaldneekš, jo pahrwaldes galwenais usdewums tagad bija kara apšardšiba un šaldatu wahfšana. Strategis pahrsinaja ari nodoklu wahfšanu un gahdaja par fahrtibu. Katram apgabalam wajadsēja dot šinamu škaitu šaldatu šawai apšardšibai. Beš tam katrâ apgabalâ nometinaja šinamu daudsumu

kara kolonistu. Beeschi ahrsemneekem, goteem, flaweem, armeneem un perseescheem, tika doti semes gabali ar noteikumu, ka wineem japilda kara deenastis.

Semneeki. Saldatus wahza galwenam fahrtam no semneekem, jeb ari nometinatee soldati dabuja semneeku eedsihwi. Tadeht ari keisari sawas pawehlës peegreesch leelu wehribu semneekem.

Romas walsti no III.—IV. gadu fimtenim leelafâ dala semneeku bija dsimtlaudis, kureem nebija teesibas atstahst sawus semes gabalus, kuri maksaja nodewas un nesa klauschas saweem kungeem un bija padoti wiru teesai un waldischanai. Bizantija VIII. gadu fimteni wairums semneeku bija brihwi, wineem peedereja seme un tee paschi pahrwaldija sawus zeemus. Brihwee semneeki bija zehluschees waj nu no swescheem eenahzejeem, flaweem un ziteem, kuri bija atswabinati no wisam klauſcham, lai wisa pilniba waretu nest sawus kara peenahkumus, waj ari no teem semkopjeem, kuras walidiba no jauna nometinaja eenaidneeka ispostitas weetas; tahdus semneekus zentas nostahdit priwiligetâ stahwofli. Semneeki, kas apstrahdaja sawu semi, apweenojas kopibâs. Meschi un ganibas wineem bija kopiga leetoschanâ, bet aramâs semes gabali katra atfewischa fainneeka rihziba. kursch wareja tos ari isrentet waj atdot sawam faiminam, tikai ar to noteikumu, ka semes gabalam japaleet kopibas robeschâs. Ja tahds nebija meerâ ar sawu semes gabalu waj zehlas strihdus, kopibai bija teesibas semi pahrdalit par jaunu. Weenas kopibas semneeki paschi pahrsinaja un pahrwaldija sawu dsihwi un wisi kopâ atbildeja par fahrtigu nodoklu maksachanu. Semneeki, kas strahdaja us zita semes (parifi, t. i. peemetuschees), wareja brihwi pahreet no weena semes ihpaschneeka pee otra. Parifi atdewa ihpaschneekam dalu no eewahktas raschas, daschi desmito teesu, ziti dauds wairak, pusi u. t. t.

Sikumi un paraschas. Gruhtais kara laiks atstahja eespaidu ari us tikumeem un isglitibu. VII. g. fimteni isglitibas lihmenis Bizantija un reetumos grimis loti semu. Kristiga tiziba sajazas ar paganu mahntizibu, parascham un swehtkeem, kuri bija usglabajuschees tautâ. Daudjas weetas sem swehto wahrdeem peeluhdja fenos waronus un nowada deewus. Patri pilsehtas eedsihwotaji apgalwoja, ka apustuls Andrejs brunota jahneeka isklata karojis pret flaweem. Salonikos peeluhdja sw. Dimitriju, stahdija to blakus Kristum un sw. Garam, apweenodami par trihsweenigu spehku. Gewahzot wihnogas, mehdsja pefauft Dionisu. Jaunâ mehnesi aisdedsinaja ugunsurus namu un weikalu preekschâ un lehza pahr scheem ugunsureem. Notika pat zilweku upureschana. Kad arabi VIII. fimtena fahumâ bija eelenkuschji Bergamas pilsehtu, eelenktee us kahda burwoja padomu fahhra seeweeti ar jaunpeedsimuschju behrnu, sagreesa tos gabalos un eemeta werdoschâ katlâ. Saldati mehrza katlâ sawus eerotschus un bija pahrllezinati, ka tagad eerotschi dabujuschji burwigu spehku. Tauta tizeja sishneekem, kas wadaja apfahrt lahischus un zitus swehrus, pahrdewa wiru wilnu kâ aissargu pret daschadam zehrgam, paregoja nahkotni, wahrdoja un buhra.

Bailës laudis mekleja pahrdabigus aisstahwjus un bija pilni wisadu mahntizibu. Kristus un swehto tehslus un swehtbildes peeluhdja kâ elkus. Statujas apgehrba linu drahnâs un iswehleja tās par sawu behrnu kuhmam; waj eelika statujas rokâ deewmaisi un pehz tam

baudija to; waj ari nofasija krahsu swehtbildem un rija tad kopâ ar swehto wakarehdeenu tã burwigu ahrstneezibas lihdselli. Leetoja ari fenos sibleschanas panehmeenus. Rahdã basnizas sapulzê VII. g. simtena beigãs monofistu preesteris pastroja, ta wina mahzibas pareisibu war peerahdit ar brihnumu; wajaga tikai uslitt papiru, us kura ufrakstita wina mahziba, mironim us kruhtim; ja mironis zelsees augschã, tad mahziba buhs pareisa.

Muhki. Schini laikã radãs sewischki dauds muhku. Lai glahbtu sawu dwehseli, zilweki atteizãs no pasauligãs dsihwes, gimenes un bagatibas. Ziti, nekluhdami par muhkeem, zentãs buht teem palihdsigi, zeldami klosterus un seedodami wineem leelas sumas. Klostera dibinaschanã redseja leelu nosihmi preeksch dwehseles glahbschanas. Tadehl ari klosterus dibinaja wisi: keisari, patriarchi, galma laudis, eerehdni, garidsneeki, saldati, semneeki, wihreeshi un seeweetes, deewluhdseji un ubagi. Klosteros eestahjãs wisadi laudis un pat behrni. Turigi laudis jau eepreeksch pagatawoja sew kapenes un uszehla luhgschanas namu waj klosteri, lai nodroschinatu preeksch sewis dwehseles aihlugschanas. Nabadsigi semneeki sametãs wairaki kopã un nodibinaja muhtu kopibu. Daudsi semes ihpashneeki pahrwehrta sawas fahdschas par klostereem. Bija weetas, kuras tureja par sewischki swehtãm. Tur klosteri radãs zits pee zita un istaisija weselu nometni. Tã tas bija Olimpa kalna nogahsês, pee Idam un pee Altonas kalna, kuras weetas jau greeku laikos tika turetas par swehtãm. Galwas pilsehtã un Salonikos klosteru bija simteem. (Wehl tagad Konstantinopolê ir wairak tã 100 klosteru.)

Muhki weda gruhtumu un zeeschanu pilnu dsihwi. Wini atteizãs no apgehrba un tihribas, sagahdaja paschi sew smagas sifiskas zeeschanas, nesdami us failas meefas smagas kehdes, stahwedami sem saules un negaisa atflahatãs weetas waj stabu galos, zeesdami muhschigi kluwu u. t. t. Daudsi muhki pawadija laiku pilnigã besdarbibã. Bet bija ar klosteri, kuros eeweda tã sawzamo studitu (Zentigo) stingros darba noteikumus. Klostera brahlem wjadseja mahzitees kaut kahdu amatu: galdneeka, audeja, kurpneeka. Muhku eespaids us tautu bija loti leels. Daudsi bija pahrleezinati, ta weena muhta luhgschana spehi glahbt pusotra simta us muhschigu pasufchanu noteesatu zilweku. Klostera mantas krahjumi un semes gabali kluwa arweenu leelaki, ehlas lepnafas, ganamee pulki taukaki. Dauds lauschu behga no leelajãm nodewam un atdewãs klostera aiffsardsibai, jo nodewu sinã klosteri atradãs priwiligetã stahwofli. Klostera warenibas peeaugschana sahka apdraudet walstis eksistenzi. Smagajã zihnã, to weda walstis us wisãm pusëm, sewischki pret arabeem, wjadseja dauds saldatu un leelus nauvas lihdsellus. Klosteri atwilla leelu eedsihwotaju dalu no kara deenasta un darba. Atdodami nauwu klostereem, bagatneeki atrahwa wiku walstij. Un heidsot klosteru dsihwe pamasinaja gimenu un lihds ar to eedsihwotaju skaitu. Tadehl ari keisari VIII. g. simteni ussahka ar klostereem zihnu.

Schã zihnai peeweenojãs swehtbilschu wajaschana. Rarã ar mufulmaneem bizanteeshi isfludinaja sewi par ihsiãs tizibas aistahwjeem. Bet paschã walsti nebija tizibas weenibas. Tur notika asa religisku partiju zihna.

Swehtbilschu wajaschana VIII. g. simteni. VIII. g. simteni radãs stipra kustiã pret swehtbilschu, daschadu swehtu preekschmetu un

tehlu peeluhgſchanu deewnamoſ. ſchai paraſchai bija raduſcheeſ daudſ un daſchadi pretineeki. Maſ-Alſija pret winu uſſtahjâſ tâ ſauzamâ pa u-likianu ſette. Pehz winu mahzibaſ, kura bija kriſtigo uſſtatu un perfeeſchu tizibaſ ſaweenojumſ, paſaule dalâſ diwâſ dalâſ: Deewa dalâ un Satana dalâ. Labaiſ un launaiſ garſ ſpehka ſinâ gandrihſ lihdsigi. Pirmaiſ walda neredſamâ garigâ paſaulê, otraiſ meeſâſ un tauſtamôſ preeſſchmetôſ. Tadehl ari paulikiani domaja, ka peeluhdſot iſhto Deewu, jaſargâſ no wiſâm ahrejâm ſihmem un rokam taiſſiteem preeſſchmeteem, no tehlu un ſwehtbiſſchn godinaſchanaſ deewnamoſ.

Toſ paſchus eebildumûſ pret ſwehtbildem taiſſija muſulmani un ebreji no arabu kalifata, Bizantijaſ ſaiminoſ, kurâ dſihwoja daudſ kriſtigo. Weenſ no Omajadeem pawehleja iſnemt ſwehtbildes no kriſtigo baſnizam Sirijâ, kâ ari nodſehſt un aiſtrahſot gleſnaſ uſ ſeenam. Bizantijâ weenu daku no eedſihwotajeem ſchahda iſtureſchanaſ loti ſanik- noja, kamehr otra dala atrada par dibinateem nekriſtito pahrmelumûſ, ka kriſtigee aiſmirſt Deewu un peeluhdſ ſeenâſ, fokûſ un afmenûſ. Daudſi kriſtigee Bizantijâ un wairumſ Maſ-Alſijaſ biſkapa ſawâſ ſino- dês atklahti uſſtahjâſ pret tehlu un ſtatuju godinaſchanu. No ſweht- biſſchu pretineekeem weeni gribeja tikai aiſleegt ſwehtbiſſchu godinaſchanu, ziti, „biſſchu wajataji“, turpretim peepraſija biſſchu pilnigu iſnihzinaſchanu no deewnameem, peerahdidami, ka winâſ runâ pretim Kriſtuſ deewi- ſchikgai dabai, jo mehgina attehlot wina zilwezigâ ſeju. Pehz winu domam, weenigaiſ Kriſtuſ zilwezigâſ dabâſ ſimbolſ ir wiſnſ un mai- ſe pee ſw. wakarêhdeena. Tadehl ari ſwehtbiſſchu iſgatawoſchana un peeluhgſchana ir beſdeewiba.

Runadami wineem pretim, ſwehtbiſſchu aiſſtahwoji norahdija uſ to, ka ſwehtbildes peeluhdſ jau no pirmo kriſtigajo laiſeem, ka attehleem peemiht attehlotu ſwehtumſ, ka Kriſtuſ un Deewmahtes bildeſ lih- dſigaſ wineem paſcheem. Aiſrahdija ari uſ to, ka weenfahrfchâ tauta nefaprot abſtraktu mahzibu un winu wajaga audſinat ar biſſchu palih- dſibu: „ſwehtbilde ir laſit neprateju gramata“. Sewiſchki korſti par ſwehtbildem uſſtahjâſ muhki. Wini ſkattija luhgſchanaſ ſwehtbiſſchu preeſſchâ un ar to panahza eeſpaidu pee weenfahrfchâſ tautâſ. Pee tam kloſteroſ un winu apfahrtinê daudſi pahrtika no ſwehtbiſſchu gree- ſchanaſ.

VIII. g. ſimteni ſchee ſtrihdi ſtipri aiſrahwa waldibu un ſabeed- ribu. Ap 720. gadu bija nodibinajuſchâſ diwâſ noteikti naidigaſ partijaſ.

Diwi pirmee keiſari no Iſſauru dinastijaſ, Leoniſ III. (no 717. g.) un Konſtantinſ V., kaſ leelâ mehrâ ruhpejâſ par walſtſ nodroſchina- ſchanu kara ſinâ, noſtahjâſ ſwehtbiſſchu wajataju puſê. Leoniſ III., kaſ bija iſglahbiſ Konſtantinopoli no leelaſ arabu ſloteſ un karâſpehka uſ- brukuma, wiſpuſigi pahrfſinaja walſtſ leetaſ. Ar ſawu „ſikumu par ſemſopjeem“ winſch zentâſ nodroſchinat brihwo ſemneeku ſtahwokli. Ar otu ſikumu — Eſlogu winſch uſlaboja teeſâſ: walſtſ uſnehmâſ maſ- ſat teeſneſcheem, kamehr ſenâſ wineem maſſaja paſchi prahwneeki. Pa- teizoteeſ tam, teeſa ſluwa preeſſch wiſeem weenlihdsiga un wiſeem pee- ejama. Leoniſ III. eejauzâſ ſwehtbiſſchu ſtrihdû ne tamdehl ween, ka tureja muhkuſ par kaitigeem preeſſch walſtſ; winſch gribeja buht iſhâſ tizibaſ nodibinatajâſ, „waldineekſ un augſtâiſ preeſteris“. Wina reli- giſkoſ uſſtatoſ nebij toleranzeſ. Winſch eeſahka ar to, ka pawehleja kriſtit wiſuſ walſtſ ebrejuſ, Lihdſ ar to winſch gribeja tihrit kriſtigo

tizibu no wisa, fo tas tureja par mahrtizibu un eskudeewibas atleekam. Leelâ walsts padomê, kas pastahweja no senatoreem un garidsneezibas, keisars pastinoja, ka „tâ kâ swehtbilschu greechana ir welna mahksla, tad us preekschu wairs nedrihsti swehtbildes peeluhgt“. Tika isdotas pawehles nonemt swehtbildes un aiskrahstot tās. Starp zitu pawehleja isnihzinat Kristus Mahzitaja tehlu, kas karajās dšells tirgotaju kwartālā un tika femiški peeluhgts. Bet saniknotais puhlis nogruhda no trepem eerehdni, kas gribeja tehlu nonemt., un nogalinaja to. Keisars pawehleja fodit nepaklausigos ar nahwi. Konstantinopoles patriarchs Hermans usstahjās pret keisara pawehli. Tad winu atzehla no amata un ta weetā eezehla zitu. Puhlis us eelas sweedā jauneezeltam patriarcham ar almeeneem. Keisariskā akademijs ar sawu preekschneeku un diwapdsmit profesoreem preekschgalā atteizās atsiht keisara pawehles un tika par to flehgta.

Wehl afaki, kâ Leons III., isturejās wina dehls Konstantins V. Winsch mekleja pabalstu pee Mas-Ulsijas eedsihwotajeem, kuri ari isturejās naidigi pret swehtbildem. Daudsus paulikianus winsch nowee-toja kâ kara kolonistus galwas pilsehtā un winas apfahrtnē. Konstantins bija nefameerinams „tumšibas plihwura“ eenaidneeks. Winsch aistaišija klosterus un pahrwehrtā tos par kafarmem, arsenaleem un sirgu stalleem. Plaschās klosteru semes keisars konfiskēja par labu walstij un atdewa kareiwjeem kâ algu par deenastu. Klosteri pee tam tika pahrwehrti par muischam, haristikijam, fo atdewa eerehdnu muhscha leetochanā. Muhki tika speesti apprezeteos un nesat parasto pilsonu uswalku. Tos, kuri padewās, eezehla daschados amatos, pahrejeem wjadseja peedalitees fauna gahjeenos zirfā, pehz kam tos lika zeetumā waj padšina no walsts. Keisara puse stahweja karaspehks un leelakā dala no augstakās garidsneezibas, kas bija nemeerā ar to, ka klosteri nepadewās biskapu rihkojumeem.

Wairaf kâ 100 gadus fchee strihdi skalদিয়া সবেদ্রিৰু. Lai strihdus ischkirtu, tika sasauktas wispahrejās basnizas sapulzes, bet winu lehmumi bija neskaidri un runaja weens otram pretim. Konstantina V. laikā basnizas sapulze isteizās pret swehtbildem. Pehz wina nahwes keisareene Trina, kas waldija sawa masgavigā dehla weetā, sasauza jaunū sapulzi (septito wispahrejo basnizas sapulzi 787. g.) ar noluhku apgahst eepreekschejās sapulzes lehmumus. Bet gwardija kas bija palikusi ustiziga Konstantinam, eegahja basnizā, kur bija sapulzejuschees biskapi, un padšina tos. Trina isformēja gwardiju, bet sapulzi no galwas pilsehtas pahrzehla us Nikeju. Tur tika nolemts swehtbildes atkal eewest basnizās, bet noteikts winu godinaschanā eewehrot sinamas robeschas.

Swehtbilschu wajaschanas gals IX. g. f. Bilschu strihdā radās wehl kahda jauna domu starpiba. Starp bilschu aisstahwejem bija laudis, kas usstahjās pret keisara pawehlem galwenam fahrtam tamdehl, ka redseja winās basnizas brijwibas aiskahrchanu. Tahdās domās bija Romas biskapi. Wehl Leona III. laikā Romas pahwehts Gregors II. atteizās atsiht keisara eezelto patriarchu un Romas basnizas sapulzē nolahdeja bilschu wajatajus.

Septindesmit gadus wehlat, ap 800. gadu, studitu klosterā preekschneeks, mahzits muhks Seodors Studits, karsti aisstahweja usstatu, ka laizigeem waldneekem naw teesibas eejauktees basnizas mahzibā un eefahrtā. Garigā wara ir augstaka par laizigo. Garids-

neeziba war teefat keisaru, bet ne keisars garidsneezibu. Naw eedomajams, fa keisars waretu stahwet augstaki par likumu, kas obligatorisks wiseem mirstigajem. Ja tas ta, tad weens no diweem: waj nu keisars ir Deews, jo weenigi Deews naw padots likumeem, waj ari walda nelikumiba un apgrehziiba. Teodors Studits fehdeja zetumâ un zeeta mozibas, bet tomehr atteizâs „faut weenu stundu turet sawus wahrduš apflehtus“. Winsch atsauzâs us Romas biskapa neatkaribu. Roma wina azis bija „basnizas galwa, gaischais un skaidrais tizibas awots, ihstâ meera osta, kas glahbi fristigos no kezeribas wehtram“.

Pehz basnizas sapulzes 787. g., muhki un garidsneeki, kas aistahweja basnizas neatkaribu, nebija apmeerinati. Keisari — swehtbilschu peekriteji, kuri nahza bilschu wajataju weetâ, neatdewa klosterem nonemtos ihpashumus. Teodors Studits un wina domu beedri isturejâs naidigi pret galmu un patriarchu, kas zentâs ispatist galmam.

Wehl reises diwas tika apjaunota bilschu wajashana, bet strihda beigâs tomehr atkal nonahza pee 787. gada lehmumeem. 843. gadâ tika panahkta leela weenoschanâs Konstantinopolê. Sapulzê bija eeraduschees muhki no Olimpa, Altonas un ziteem swehteem kalneem. Swehtbilschu godinashana tika galigi atsihta un tam par godu eezelta pareistizigo swehtu deena. Karam, furu stingree sektanti weda pret mahkslu, bija sawas fetas. Basnizâs issuda Kristus, Deewmahtes un swehto statujas. Basnizu eelshpuse saudeja sawu raibo un spilgto isskatu, kluwa druhmaka un stingraka.

Bizantijas basnizas usglabaja sawas wezâs parashas, bet saudeja neatkaribu. Keisari — bilschu zeenitaji stingri tureja wina sawâ warâ, tâpat fâ keisari — bilschu wajataji. Wini isschlihra daschadus basnizas jautajumus un patwarigi eezehla un atzehla augstakos garidsneektus. Geweefâs paradums eezelt patriarchu no laizigu perfonu widus. Patriarchs kluwa itin fâ par galweno garigo leetu eerehdni pee keisara un bija keisara politikas padewigs kalps. Daudsos klosteros usglabajâs Konstantina V. eewestâ kahrtiba: klosterus atdewa muischneekem, kas pahrwaldija tos, wahza nodoklus no klosteru semeš, tika dalu no eenahkumeem isleetodami klosteru brahtu ustureschanai, bet pahrejo pahemdami few.

Slawi. Bulgari. VII. un VIII. g. fimteni Bizantijas galwenee eenaidneeki bija arabi. IX. g. fimtena sahkmâ arabi eekarajumi mitejâs. IX. un X. g. fimteni Bizantijai sahka draudet tautas, kas dsihwoja seemelos no tās. Us scho pusi bizanteeschi wisenergiskaki zentâs isplatit sawu tirdsneezibu un tizibu.

Us seemeleem no Balkaneem, gar Donawu, sahkas plashas stepes, kas peeklaujas Melnâs juhras un Rapijas juhras lihdsenumeem. Schinis plashajos klajumos mita slawu ziltis. Wina nometnes eenehma leelus apgabalus. Seemelos un reetumos wini sneedsâs lihds Elbai un Baltijas juhrai, austrumos lihds tagadejai Widus-Kreewijai. Pehz dsihwes weetam slawi dalijâs: 1) deenwidslawos — Ballanu pusfalâ (serbi, horwati un Donawas slawi, kas tika nosaukti wineem sweschâ bulgaru wahrdâ), 2) reetumslawos — gar Elbu, Rarpateem un Wislu (tschekû-morawi un poli) un 3) austrumslawos (freewi). Bizantijai bija safari pa dalai ar reetumu un ar austrumslaweem, bet wiswairaf darišchanu winai isnahza ar deenwidslaweem, kuri speedâs eelshâ bijuschâs Greektijas apgabalos.

Slawi pa leelakai dalai bija semkopji un no šahkuma nebija apweenoti leelās walsis. Bizantija atsitā wīnu usbrukumus un peenehmatos sawā deenastā. Walsis eefšeenē radās slawu kolonijas. Pa to starpu slawu aismugurē parahdijās wairaf apweenotas, kareiwigas stepju ordas, kas peedereja pee turku ziltim. Stepju klajumi bija loti isdewigi preefš wīnu ganameem pulkeem un sirgu bareem. Šchis staigulu ziltis bija stipratas par neapweenoteem slaweem, fagrahba sawās rotās plaschus semeš gabalus, eekaroya semkopju ziltis un peespeeda winas maksat meklus. Tahdi bija ungari, jeb madjari, ap Donawas widu, chasari ap Donas un Wolgas lejas galu un petschenegi ap Dnepras lejas galu.

Sawā laupišchanas kahrē wīni beeschi usbruka ari Bizantijai. Bizanteefšchi atpirkās no wineem ar weenreisigeem jeb pastahwigeem mesleem, ismantodami weenu ordu zihnā pret otru, nodibinaja ar wineem tirdsneezibas sakarus, suhtija pee teem kristīgās tizibas sludinatajus un ari ofizeerus, architektus un inscheneerus, lai zeltu teem zeetofschnus un pilsehtas.

Rahdā weetā staiguli nahza zeeschā sakarā ar semkopju eedsihwotajeem, sakusa ar teem, peenehma wīnu walodu un paraschas. Tas notika ar Turku zilti bulgareem, kuri apmetās starp Donawas slaweem un dewa teem sawu wahrdu. Bulgari ilgi usglabaja nekulturelo stepju eedsihwotaju raksturīgās ihpafchibas: wihreeschi nefaja tšchalmas, see-weetes aiffedsās plihwureem; simneeku apkakra apburteem akmentineem; mirufcham suhtija pakal wina seewu un kalpu, t. i. nonahweja tos un apraka kopā ar mirufcho. Bulgari sahka draudet Bizantijai, pahrgahja Balkanus un wairaf reises tuwojās Konstantinopolei. 811. gadā feifars Nitsfors dsili eebruka bulgaru semē, bet nokluwa lamatās. Wisi bizanteefšchi tika apkauti. Reifara galwu ilgi nefaja us pihka usdurtu, bet pehz tam bulgaru chans Krums lika pagatawot no wina galwas kausa trauku un dschra no ta dsichrēs. Greekeem wajadseja stipri peefahptees bulgaru preefšchā. Bulgari eeguwa wifas semeš Balkanu pusšalā, inemot stuhri, kur atradās Konstantinopole, un Egejas juhras peefraisti. Pee Bizantijas galma pirmo un zeenigako weetu tagad reenehma Bulgarijas suhtnis. Bulgaru chans nu sauzās par karali. Bulgareem sahka maksat meklus. Greeku waldiba isdomaja jaunu lihdselli pret stiprajeem kaimineem: pee wineem sahka suhtit kristīgās tizibas sludinatajus.

Daschadi eemesli pamudinaja pusmeschonigo tautu un winas wadonus peenemt kristigo tizibu. Pehz bada un zitām nelaimem tautā zereja atraft glahbschānu jaunā tizibā. Wadonis domaja ar tizibas palihdsibu tautu peespeesti wehl wairaf padotees wina gribai, bet garidsneezibā tas redseja sawus pabalstitajus. Us daudseem atšahja leelu eespaidu kristigee mozekli, kas Kristus wahrdā bija gatawi panest zeeschanas un sehdet zeetumā. Barbarš, chana dehlš, pahrschteigts no kahda kristīgā zeetumneeka waronibas, pats likās kristitees un gahja nahwē jaunās tizibas dehl.

Ap 860. gadu Bulgarijas karalis Borisš likās kristitees. Bet winam bija gruhsti iswehletees starp Bizantijas un Romas garidsneezibam. Konstantinopoles mahzitaš patriarchs Fotijs, wezu greeku manuskriptu wahzejs un smalks galma zilweks, nosuhtija Bulgarijas karalim plaschu rakstu par fw. Trihsweenibu, pareistizibas pamatu mahzibu un sikhu wispahrejo basnizas sapulschu wehšturi. Lihds ar to

karalim tifa pafinots, tahda etikete walda pee Bizantijas galma, kur naw brihw ahtri runat, stipri smeetees un isteiktees atklati. Dauds mafaf prafija Romas pahwests Nikolajs I., kas atstahja bulgareem winu wezàs parafchas, apgehrbus un mahntizibu. Bet pahwests negribeja apstiprinat karala preefshà likto bifkapu. Borifs nolehma labaf stahtees safaros ar Bizantiju.

Kirils un Metodijs. Bizantijas fludinataji dewàs wehl tablaf, pahri Donawai, safneegdami Kaukasu un Melnàs juhras peekraftees apgabalus. Winu starpà fewifchki eewehrojami diwi brahli, Konstantins un Metodijs, furi bija Makedonijas greeki, dshwoja IX. g. fimtena otrà pufè un, ifaugufchi flawu tautu widu, prata winu walodu. Wezakais brahlis Metodijs eenehwa augstu weetu: winsch pahrwaldija knafifiti Defalija. Neeeenam negaidot winsch flawa pahr muhku un eeflehdsàs Olimpa flofteri. Jaunakais brahlis Konstantins bija Fotija draugs un mahzeflis un brauza tam lihdsi, kad tas wehl nebija patriarchs, fuhtneezebà uf Arabiju. Wehlat abi brahli bija pee hafareem Donas apgabalà. Bizanteefchi uftureja safarus ar hafareem zaur Krimu un, lai pafargatu hafarus no petfchenegeem, ufzehla pee Donas zeetofni. Hafaru hana semès bija wisdaschadafàs tizibas, un chans luhdsa atfuhtit winam zilwekus, kas waretu eewesti tizibas weenibu. Turpu tifa nofuhtiti abi brahli. Pee hafaru hana galma wini weda religiofas farunas fewifchki ar ebrejeem, kuru bija fewifchki dauds hafaru semè.

Drihfi wini fanehma tahdu zitu ufaizinajumu no seemeleem. Slawu tauta morawi bija atfinafchi Karla Leela nodibinatàs franku walstis wirswaldibu. No reetumeem pee teem bija eeradufchees kriftigàs tizibas fludinataji. Uftahrtojàs tas patš, kas Bulgarija. Morawijas knafs Koftiflawš, gribedams atfwabinatees no germanu bifkapu wirswaras, greefàs pee Bizantijas (863.). Winsch teiza, fa morawi gan atstahjufchi paganu tizibu un meklè zelus pee Kristus, bet neprot lasit un naw neweena, kas toš mahzitu; tadehl winsch luhds fuhtit wineem zilweku, kas pafihitu tautu, mahzetu winas walodu un prafstu west to pa pestifchanas zelu.

Utkal tifa fuhtiti Konstantins un Metodijs. Wini eeweda swehtdeenas deewkalpofchanu un ufstahjàs pret paradumu, kurfch atlahwa weenam wihram turet wairaf feewu. Konstantins pahrtulkoja flawu walodà fwarigafàs weetas no Ewangelija un eeweda fewifchku abezi. Pahwests Nikolajs I. fahla baiditees, fa Morawija neteef peegreesta greeku basnizai. Winsch iffauza abus brahlus uf Romu, lai pahrleezinatos, waj wini mahza pareifi. Konstantins drihfi Romà nomira, pirmš nahweš eestahdamees flofteri sem Kirila wahrda. Metodijs atgreesàs uf seemeleem. Bet Morawijas jaunais knafs bija winam naidigs, un winsch flawa par bifkapu Pannonijas flaweem (ap Donas widu). Winsch pirmo reifi notureja liturgiju flawu walodà. Lihds tam laifam deewkalpofchana bija notikufi tifa greekifki un latinifki.

Germanu bifkapi, kas dshwoja Metodijam kaiminos, aifrahdija, fa wini pirmee fahkufchi mahzit fchinis semès, un apwainoja Metodiju par patwaribam. Regensburgas finodè, pehz loti afa strihda, Metodijs tifa atfihts par wainigu un atzeltš no amata. Winu eeflodfija zeetumà un notureja trihs gadus. Jaunais pahwests aifstahweja Metodiju, atfwabinaja to no zeetuma un eezehla par Pannonijas un Morawijas arkibifkapu, bet aifleedsa liturgiju flawu walodà. Metodijs tomehr ne-

cewehroja pahwesta aisleegumu. Winsch kopâ ar saweem mahzelleem pahrtulkoja slawu walodâ Bibeli. Winu nodoms bija dibinat Morawijâ atsewischku slawu basnizu. Tas tomehr neisdewâs. Morawijas knass Swjatopolks gribeja dsihwot weerâ ar Romu un germaneem. Pee wina galma deewkalposhana notika latinu walodâ, bet Metodija mahzelleem, pehz skolotaja nahwes, wjadseja atstahst Morawiju. Knass Swjatopolks apweenoja wisus slawus, kas dsihwoja ap Elbi un Augsch-Karpateem weenâ Leelmorawijas walsti (ap 900. g.). Baididamees no tās, germanu karali sakuhdija pret to ungarus. Pehdejo usbrukums isnihzinaja Leelmorawijas walsti. Ungari nometās starp rectumu un deenwidus slaweem un atgreesa pehdejos no Bizantijas. Reetumslawi wareja eepasihtees ar kristigo tizibu un kulturu tilai no Romas basnizas, furai wini ari galigi peeweenojās.

Pirmâ sadursme austrumu un rectumu basnizu starpâ, un bulgaru walsts. Tai laikâ, kad bizanteeschu un latinu sludinataji naidojās slawu semēs, fastrihdijās sawâ starpâ ari winu preefschneeki, Konstantinopoles patriarchs un Romas pahwests. Nikolajs I. negribeja atsiht patriarchu Fotiju, jo keisars pirms tam bija atstahdinajis otru patriarchu, muhku peefriteju. Romas sinodê Fotijs tika isfludinats par atzeltu no amata. Fotijs sahka aissargatees, sawutahrt atzehla no amata Nikolaju un sawâ ussaulumâ wisai kristigai garidsneezibai (867. g.) zentās peerahdit, ka reetumos garidsneeziba nowehrfusees no ihstās tizibas. Pee tam winsch apgalwoja, ka, lihds ar Konstantinopoles palikschanu par galwas pilsehtu, ari Bizantijas garidsneeku galwa stahdams augstat par Romas garidsneeku galwu. Jaunais keisars Wasiljjs I., kas bija nonahwejis sawu preefshgahjeju, pee kura winsch bija kalpojis par stalhu puisti, loti wehlejās usturet labas atteezibas ar Romu un atzehla Fotiju. Bet Konstantinopoles tauta, tirgotaji un amatneeki, zeenija Fotiju ka patriotu un karsti israhdija winam sawu peefrischanu.

Starp bulgareem un serbeem, ka fenat, mahzija Bizantijas garidsneeki. Bulgari sahka peenemt greeku kulturu. Winu walodâ tika tultotas greeku deewwahrdu grahmataš un literatura. Bulgarijâ eeweefās ari Bizantijas sektes, starp zitām ari paulikiani, kas šche nesa deewmihlu wahrdu. Kezeru mahziba fewischki isplatijās starp semneekeem, kuri nebija meerâ ar sawu stahwolli bagato bajaranu muischās. Deewmihli nostahjās semneeku pusē un pasinoja, ka preefsh kunga strahdat ir leels launums. Bulgaru karali un aristokratija aisrahwās no domam par Romas waru wisâ pasaulē. Borisa pehznahzejs, Simeons (ap 900. g.) peenehma „Romas waldineeka“ tituli. Simeons gribeja nostahtees Bizantijas keisara weetâ, eekaroja gandrihs wisu pusšalu, bet newareja eenemt nozeetinata un no wisām pusēm uhdena eerinkoto Konstantinopoli.

Waragi un kreewi. Bizantijas walsts zeeta saudejumus ari no juhras puses. IX. g. simtena pirmâ pusē Spanijas un Afrikas sarazeni fagrahba Siriju un Kritas šalu un lihds ar to išeju us Egejas juhru. Drusku wehslat Melnās juhras peekrastēm sahka usbrukt skandinaweeshi, to reetumos šauza par normaneem, bet slawi un greeki par warageem. Waragi, laupitaji un tirgotaji, isbrauza no Waragu (Baltijas) juhras un dewās us preefshu pa leelajām kreewu upem, sahkot ar Newas grihwu un heidsot ar Dnepras grihwu. Daschi no winu wadoneem lihds ar saweem kareiwjeem pa zelam apmetās austrumslawu pilsehtās, kas atradās „Leelâ uhdens zela“ tuwumā, Nowgorodâ, Smolenskâ, Rijewâ.

Slawi padewàs teem, un wini peenehma flawu walodu un parafchas. Bizanteefchi fawza winus par Rufs (freeweem). Ziti dewàs tahlak uf Balkaneem un Mas=Ufiju, laupija peeprastes waj ari eestahjäs leifara deenastä.

865. gadä Rijekas freewi usbrufa Konstantinopolei no juhras, fadefinaja dalu no pilsehtas un isplatija fchauftmas stary eedsihwotajeem. Pehz fchetrdesmit gadeem freewu knas Dlegß no jauna farihfoja leelu karagahjeenu uf Bizantiju, eeguwa leelu laupijumu un noslehdsä ifdewigu tirdsneezißku lihgumu: freewu tirgotajeem bija brihw bes muittas eewest fawas prezes Konstantinopolé. Bizantijas waldiba apnehmäs apgahdat fchos „weefus“ ar pahrtiku wifu laiku, kamehr wini ufturejäs pilsehtä, un wehl sinamu zela gabalu, wineem atpakal greefchotees. Bet lihds ar to greeki ifturejäs pret seemelu tirgotajeem ar leelu neustizibu: wifur no teem peeprafija winu knasu parafstittas apseezibas. Kreeweem tila pilsehtä eerahdits fewifchß kwartals. Winus pastahwigi pawadija greeku eerehdni, teem wajadseja atdot eerotschus, nedrihsteja fapulzetees wairaf par 50 zilwekeem weenä weetä un pa seemu teem wajadseja atstaht Bizantiju un pat Dnepras grihwu.

Katru pawafari Rijekas knasam padotäs ziltis pludinaja lejup pa Dnepru fawä semé pagatawotäs weentoka laiwas. Pee Rijekas falafijäs leela laiwu karawane. Knasß un wina kareiwji peelahdeja laiwas ar prezem, to seemu kà meßlus bija eewahfufchi no apfahrtejam ziltim. Knasa kareiwju aiffardsiba laiwas tila nowadittas gar Dnepras krahzem. Uiffardsiba bija wajadßiga, jo beeschi karawanei usbrufa stepju staiguki. Dnepras grihwä pee millßiga peeprastes ofola tila nests pateizibas upuris. Kreewi weda no fawas semes ahdas, medu, wasku un guhstekmus-wehr-gus. No Greektijas wini ifweda fihda drahuas, wihnu, deenwidus aughus un garfchdarus (wirzes). X. g. fimteni freewu fugi dewàs uf Widus juhru un sahka tirgotees ar Siriju, Romu un Spaniju.

Bizantijas tirdsneezißa. Bizanteefchi zeeta faudejumus un peenehma no eenaidneekeem fmagus noteikumus, bet lihds ar to prata ari paplafchinat sawu eespaidu. Wini mahzeja eeguht fabeedrotos pafchu usbruzeju widä. Loti daudßi waragi eestahjäs Bizantijas leifara gwardijä. Keifars Nikifors Foka X. g. fimtena oträ pufé par 1500 mahrzinu selta eeguwa freewu knasa Swjatoslawä un wina pußklaidorku kareiwju palihdsibu, raididams toß ar bagata laupijuma folijumeem zihnä pret Donawas bulgareem, kuri pastahwigi apdraudeja Konstantinopoli. Buhdami katru brihdi gatawi uf zihnu ar warageem un freeweem, bizanteefchi zentäs fakuhdit pret teem peifchenegus un ar to noluhku mafaja wineem meßlus. Lihds ar to Bizantija eeguwa plafchus un eewehrojamus tirgus seemelos, Melnäs juhras peeprastu apgabalos. „Wifä wini ir mantfahrigi, — bizanteefchu rafstneeks faka par seemelu tautam, — par mafako pakalpojumu wini praßa augstu atlihdsibu, wajaga mahzitees meerigi ifturetees pret wiku augstprahhibu; wini griß nefat ufwalkus, kahdus nefä tilai karali, un leetot selta gresnumus, kahdi atrodami tilai uf fw. Sofijas altara.“

Bizantijas tirdsneezißas apgroßijumi auga. Wifas prezes, kas nahza no musulmanu austrumeem, fewifchßi fmaliki audumi un garfchdari (wirzes), konzentrejäs Konstantinopolé. Dalu no tam nopirka bizanteefchi, dala tila fuhtita tahlak uf reetumeem un seemekeem. Bet greeki pafchi ar prezem tahlu nebrauza. Prezes pirka un weda tahlak fweefch-

tautu tirgotaji, bet greeki apmeerinajās ar muitu, kas istaišija 10⁰/₀ no isweduma wehrtības. Galwenee uspirzeji bija Wenezija un Umalfi, kuras apgahdaja reetumu tirgus. Pahwesti un germanu biskapi apfuhija Bizantijā dahrgus talarus, basnizas traukus un mahkligi isstrahdatas bronšas durwis basnizam. Konstantinopole kluwa par widutaju starp reetumu un austrumu tirdsneezibam. Bizanteeschu selta nauda gahja pa wifu Ciropu.

Bizantijas špehtu peeaugšana X. g. f. beigās. Pateizotees tirdsneezibas usplaukschanai, uslabojās ari Bizantijas naudas apstahkli. Waldiba wareja algot leelaku skaitu saldatu, dot wineem semi, paleelinat floti un zelt stiprus apzeetinajumus.

Pa to starpu Bizantijas galwenais eenaidneeks kalifats kluwa arweenu wahjaks. Bes tam Bizantija eeguwa austrumos swarigu sabeedroto — Armeniju. Armeni peenehma kristigo tizibu no sireescheem. Winu seme pastahweja pa leelakai dalai no maspeeecamam kalnu aifam un wareja noderet par stipru aissfargu pret islamu. Daudsi armeni eestahjās Bizantijas deenastā. Armenu kara kolonisti aifnehma weselu apgabalu Mas=Asijas deenwid=austrumu nomalē, tā šauzamo Maso Armeniju (bijuscho Kilikiju). Armenu nazija dewa Bizantijai weselu rindu apdahwinatu generalu un daschus keisarus (Nikifors Joka, Jahnis Zimisihis). No Makedonijas armeru kolonisteeem zehlees keisars Wafilijš I., Makedonijas dinastijas dibinatajš, kura dinastija waldija, ar neleeleem pahtraukumeem, no 867.—1056. gadam. Arabi gan šagrahba Leelo Armeniju bet newareja winā noturetees. Ar Bizantijas palihdsibu Armenija X. g. f. kluwa fewišchi stipra. Winaš waldineeki atfina fewi par atfarigeem no Bizantijas keisara.

Tas wišs palihdsēja Bizantijas špehkeem atkal peeaugt X. g. f. otrā pusē un XI. g. f. šahumā. Nikifors Joka atnehma šarazeneem Kritu, musulmanu flotes galweno bati, eenehma Kipru un atdabuja 300 gadus atpatal šaudeto Antiokiju. Jahnis Zimisihis šagrahba daku no Mesopotantijas. Bizantijas kronikās par wina uswaram rakstits: „Šautas bija leelās bailēs no Zimisha dusmam. Seme bija romeeschu nometnu pilna. Kristigo šchlehpš greesa eenaidneekus šā zirpiš.“ Seemelos Zimisihis šakahwa Swjatoflawu, kursch bija apmetees Bulgarijā, un peespeeda to atgreestees us Dnepru, kur tas krita par upuri petšchenegeem. Pehz dascheem gadeem, 988. gadā, Swjatoflawu dehlš, Kijewas knašs Wladimirs, aprezeja Bizantijas keisara Wafilija II. meitu un lihds ar šawu tautu likās kristitees no greeku garidsneeekeem.

Tas bija eewehrojams Bizantijas panahkums. Kreewu basniza kluwa atfariга no greeku basnizas. Kijewas mitropolitš tika apstiprinats no Konstantinopoles patriarcha. No Bizantijas us Kreewiju tika šuhitti garidsneeki (pa leelakai dalai dsimschi bulgari). Deewkalposchana notika bulgaru walodā, kurā jau bija tulkotas basnizas grahmatas. Kirila un Metodija darbs, kas tika darits preesch deenwidus un reetumflaweem, tagad nodereja ari austrumflaweem. Kijewas knašs bija eewehrojams keisara sabeedrotais un wairak reises šuhitja winam palihgā šawu karaspehku.

Beidsot Wafilijš II., pats stiprakais no Bizantijas keisareem, neschelligās zihnās pret bulgareem (reis tika isdurtas azis 15.000 bulgaru guhstefneem, no šā zehlās nosaukums — Wafilijš Bulgaru-kawejs) isnihzinaja neatfariго bulgaru walsti. Bulgarija kluwa par

Bizantijas nowadu, kaut gan usglabaja sawu senako nodoklu fahrtibu: no katra wehrschu pahra dewa weenu mehru kweeschu un profo. Ap 1020. gadu Bizantijas walsts ispletas no deenwidus Italijas juhram un no Donawas lihds Kaufasam, Sigras upei un Arabijas tusknestim. Wina atkal bija diwreis paleelinajusees, waldija par Widus juhras austrumdalū; winas kolonijas sneedsas lihds Krimai, kur zaur Herfonu tika ustureti sakari ar seemelu staigulu tautam. Walsts peenehma atkal karewisku raksturu. Keisaru Wafiliju II. tehloja pilnas brunas, atspeeduschos us waragu kaujas zirwoja un pee wina kahjam semu noleekuschos galma laudis. Us medaljoneem tehloja swehtos — Juri, Dimitriju u. z. brunas ar wairogu un schekpu rotas. Rakstos bizanteeschu karaspehts teel nosaukts par walsts nerweem.

Rara = semneeku no metnes. Bizantijas semes X. g. simteni pa dalai isskaidrojamas ar sewischkas kara semkopibas eefahrtoschanu. Walsts tani laika newareja atbalstitees us leelu tautas karaspehtu, ka tas ir tagadejas walstis, jo nebija lihdsseku, ar ko winu usturet. Weena karaspehta dala fastahweja no algoteem sweschtautu karewjeem. Otra, swarigata dala — jahtneeki, kas bija til nepeezeschami zihnās ar stepju tautam, pastahweja no ta kuzameem kara-semneekem, t. i. tahdeem semneekem, kuru kara deenests pahrgahja no tehwa us dehlu un kuru par to dabuja leetoschanā semes gabalus. No eenahkumeem, ko dewa semes gabals, wineem wajasdeja usturet sewi, sawu gimeni un brunotees karam. Semes gabali bija daschada leeluma un, famehra ar to, ari deenests nebija wiseem weenads. Leelas semes gabala ihpafschneefam kara gadijuma wajasdeja eerastees ar wisu sirgu; kam semes gabals bija diwreis masaks, tas kalpoja flote ka matrosis; tee, kam semes gabali bija wehl masaki, us kopiga rehkina apbrunoja weenu karewi no sawa widus.

Preefch walsts bija loti no swara, lai schee kara-semneeki nezeestu truhkumu un nemasinos skaita. Rahda likuma X. g. simteni keisars issakas ta: „kas zilweka meesai galwa, tas walstij karaspehts.“ Tadehl ari kara-semneeki baudija atweeglinajumu nodoklu sinā, bet lihds ar to winus saistija sinami noteikumi: wineem nebija teesibas atstah sawus semes gabalus, pahrdot tos, aiseet no teem un iswehletees sew zitu nodarboschanos. Semes gabali peedereja walstij un kara-semneeki skaitijas itin ka walsts dsimtkaudis.

Rungu waras peeangschana un keisaru zihnās ar teem. Bet schahda fahrtiba newareja ilgi pastahwet, jo daschadi spehti strahdaja tai pretim. Blatus kara-semneeku (stratiotu) semes gabaleem radas leelas muischas. Rara preefchneekus, tapat ka saldatus, atalgoja ar semi, tikai dauds leelakos apmehros. Sewehrojami walsts darbineeki lihds ar to bija ari bagati muischneeki.

Zensdamees noapalat un paplaschinat sawus semes gabalus, bagatee ihpafschneeki ismantoja sawu sihko kaiminu gruhto stahwolki un sapirka waj atnehma winu semi. Bada gados wini aisdewa semneekem naudu un labibu, ko pehdejee wairs newareja atdot, un tad atnehma teem eefihlato semi waj ari par neeka naudu atpirka nabadsiba krituscho semneeku mahjas. Kur tas bija eespehjams, tur padcina semneekus pat ar spehtu, usbrukdami teem ar saweem medineekem, furu un stallu puischeem un kalpeem, nawhrdija semneeku mahjas un ehkas un zehla tai weeta sawas muischas ehkas un pilis. Dala no walsts kara-semnee-

leem kluwa nabagi, ziti bija speesti meklet darbu, usturu un aistahw-
neezibu pee bagatajeem ihpafchneekem, nododot winu rihzibâ fawas
semez, un bagatalee atfal fahla ifdot semneekem semi uf kara-gabalu
noteikumeem. Tahdâ fahrtâ bagatee semez ihpafchneeki eeguwa jawus
kara-dsimtlaudis un kara fwihtu.

Starpiba starp laudim mantas sinâ kluwa tif leela un redsama, ka
wifu fabeedribu fahla dalit diwâs dalâs: „bagatos“, „kungos“ un
„nabagos“, jeb „ubagos“. Sewifchki wareni kungi bija gar austrumu
kara-robefchu — Mas-Ufijâ. Sche ifwirfijâs bagato knafu Foku un
Skliro gimenez, kas kluwa draudofchas pafcham keifaram. Tai pafchâ
laitâ keifara kara-semneeki kluwa arweenu nabadsigati, un winu fpehks
masafks.

X. g. fimtena keifari Konstantins VII. Purpurdsimufchais un wina
fnots un lihdswaldneeks Romans Lekapens zentâs eerqbeschot mant-
fahrigos kungus, kuru widû bija eewehrojami walsts wihri, kara
preefchneeki, biskapi un klosteru preefchneeki. Keifari nehma fawâ
apfardfiba kara-semez gabalus un wispahrigi mehginaja aiffargat naba-
dfigos semneekus, sewifchki pehz bada gada (927.). Toreifejâs keifara
pawehlêš teifts: ka „nekaunigi bagati laudis fagrahbj fawâs rokâs
fwefchu mantu un apeetas ar winas likumigajeem ihpafchneekem, kâ ar
wehrgeem; wareni kungi weens otru zenschas pahrspeht launos darbos;
wini ir nescheligati par badu un fehrgam; likuma fchlehpam jatop pa-
zeltam pret fcheem walsts eefchejeem eenaidneekem.“ Rahda zita
pawehle fafa: „zaur to, ka bagatee kungi fapehri semez gabalus un
apgruhtina semneekus ar smagâm klaufcham, masinas eedfihwotaju fkaits,
lai gan walsts ufseed tikai tad, kad eedfihwotaju fkaits peeaug, jo
eedfihwotaju wairofchanâs wairo ari walsts eenahkumus, zaur to ir
eefpehjams turet leelaku karafpehku.“

No fahkuma keifari noteiza, ka semneeku semez gabaleem ween-
mehr japeeder tikai fahdschas kopibai. Ja semneeks ir fpeests fawu
semi pahrdot, tad pirkfchanas teefibas peeder wina radineekem waj ari
kaimineem un wispahri tâs pafchas fahdschas eedfihwotajeem. Pehz
tam tika ifdota pawehle, kas atfina semneeku semi wispahri par neat-
fawinamu. Tika aifleegets winu pirkt, atnemt, fanemt kâ dahwanu un
eemainit. Pehz bada gada eeguhto semi wajadseja pret ifpirkfchanas
mafku atdot atpafal winas fenafajeem ihpafchneekem. Ja seme bija
eeguhta ar wiltu waj pirktâ par neeka naudû, tad ta bij jaatdod atpafal
bef fahdas atlihdsibas, kaut ari jaunais ihpafchneeks buhtu jau
pafpehjis to uflabot. Semneekem tika dota teefiba fuhdsset kungus un
dabû atpafal fawu semez gabalu teefas zelâ. Schahdas pawehles tika
wairaf reifes atfahrtotâs. Keifars arweenu draudofchafi pazehla balfi
pret jaunajeem semez ihpafchneekem, kas bija netaisnâ zelâ eedfihwo-
jufchees. Bet ifdodams jaunu likumu par semi, waldneeks arweenu
bija fpeests atfihtees, ka wezee neteek ifpilditi. Kungi wisadi turejâs
pretim fcheem likumeem un negribeja atdot eeguhtâs semez. Seefneschi
un apgabala pahrwaldneeki, ari pa leelakai dalai bagati semez ihpafch-
neeki, bija kungu pufê. Konstantina Purpurdsimufchâ dehls tika noga-
linats no fahda Mas-Ufijâs semez ihpafchneeka un keifara generala Niki-
fora Fokas. Keifara atraitne atdewa Fokam fawu roku un teefibas uf troni.

Pret winas dehlu Wafiliju II. fazehlâs Mas-Ufijâs bagatee semez
ihpafchneeki no Skliro un Foku dsimtenes. Keifars ufwareja tos un

apghjās ar teem bes ſchehlaſtibus. Utgreesdamees no Sirijas kara-gahjeena, keiſars apſtahjās pee ſahda Maſ-Aſijas bagatneeka, ſche winſch tifa pahſſteigts no bagatneeka pils gresnuma un no leelā wehrgu, dſimtklauſchu un kalpu daudſuma, no kura, wajadſibas gadijumā, pils ihpaſchneekš wareja radit weſelu karapſehku. Keiſars panehna bagato ihpaſchneeku lihdsi uſ galwas pilſehtu, aiſtureja winu tur un atſawinaja par labu walſtij wina milſigos ihpaſchumus. Tifa iſfludinats liſkums, kura bija teiktš: „Walſts intereſēs wajaga iſnihzinat leelus ſemes ihpaſchumus, kaš atrodas weena zilweka rolās, un nelahdā ſinā nelaut nodot toš tā mantojumu ihpaſchneeka behrneem“. Waſilija preekſchetſchi bija noteikufchi, ka ſemes gabali, kaš jau tſchetrdesmit gaduš ka-mehr pirkti waj eeguhti no ſemneeka, palee par neatnemamu jaunā kunga ihpaſchumu. Waſilijš atzehla tſchetrdesmit gadu terminu un no-teiza, ka ſemneekš, neraugotees uſ to, zi ilgi ſemes gabalš jau wairš naw wina rolās, drihſt uſmeklet ſawu ihpaſchumu un atremt to neliku-migajam ihpaſchneekam. Lai rahditu ſpilgtu peemehru, Waſilijš nofo-dija ſahdu eewehrojumu bagatneeku, kaš bija pratiš pazeltees no ſem-neeku ſahrtas un nopirziš ſawu dſimtsſahdschu! winam tifa atremta wiſa ſeme un atkal iſdalita ſtarp ſemneekeem. Keiſars pawehleja no-plehſt bijuſchā bagatneeka pili un paſeminat winu paſchu atkal par ſemneeku.

Bizantijas walſts pagrimſchana XI. g. ſimteni. Neraugotees uſ ſtingrajeem rihtojumeem, keiſars newareja tiſt galā ar leelajeem ſe-mes ihpaſchneekeem, un pehdejo wara arweenu peeauga.

Behz Waſilija II. keiſari wairš nemehginaja aiſſtahwet ſemneekuš un ſahla dot ſaweem eerehdneem, tā atalgojumu, leelus, apdſihwotuš ſemes gabaluš. Schiš tā ſauzamāš pronijāš tifa atdotas muhſcha leetofchanā ar wiſeem laudim, kaš dſihwoja uſ ſcheem ſemes gabaleem, un winu darba ſpehku. Semes gabala kungam (proniam) wajadſeja pildit kara deeneſtu un maſſat nodewāš par ſaweem ſemneekeem, kaš tifa atdoti wina rihzibā. Tā tā walſts ſemes drihſ ween petruhka, tad par pronijam ſahla pahrwehrtš ſemneeku kopſemeš. Sahdā ſahrtā ſemneeki ſaudeja ſawuš ſemes gabaluš un kluwa par proniaru nodewu maſſatajeem un klaufcheneekeem. Semes ihpaſchneeku ſchkira kluwa plaſchaka un ſtipraka, jo tagad winai peeweenojāš ari proniari. Beſ tam bagataſee ſemes ihpaſchneeki ſahla iſdalit pronijāš ari no ſawas perſonigāš ſemeš. Waldibas rihzibā wairš nebija leelā kara-ſemneeku maſa, uſ kuru balſtijās ſenā, un gribot negribot ta kluwa atkariga no ba-gatajeem ſemes ihpaſchneekeem, kuru rihzibā bija leelaš kara ſwihtaš.

Lihds ar to kluwa gruhſtakš ari ſinantschu ſtahwokliš. Welna, kuru walſts guwa, pateizotees ſawam iſdewigajam ſtahwoſkim tirdſneezibas ſinā, ſahla maſinatees. Tagadejāš Deenwiduš-Kreewijaš ſtepu ſtaiguti arweenu wairaf ſahla appraudet tirguš zeluš, pa kureem tranſporteja uſ ſeemeleem Bizantijas prezeš. Bizanteeſchu eerehdni iſmehginaja wiſuš lihdselkuš, lai paleelinatu walſts eenahkumus: paleelinaja jau tā ſmagoš ſemes nodokluš, eeweda galwas naudu, to peedſina no ſemnee-keem un kaš dabuja dihwainu noſaukumu: „gaiſa nodokliš“. Nodokla paugſtinafchana iſſauza nemeerus. Tauta beeſchi uſbruka nodoklu wahzejeem. Reiſ galwas pilſehtas eedſihwotaji eelenza keiſara pili un ſaplehſa nodoklu liſteš, kuraš tur glabajās.

Pateizotees keiſara eerehdnu nolaidibai, karapſehkš ſamaſinajāš, wina alga netifa ſahrtigi iſmaſſata, zeetokſchni tifa nolaiſti. Taiſni

ta i laifâ walstij sahka draudet bihstami eenaidneeki; normani no reetumeem un turki no austrumeem. Karaspehks nebija meerâ ar eerehdnu rihzibu un iswehleja patš fatuus wadonus, kuri zentâs sagrahbt waru un sawufahrt apspeest daudsos walsts eerehdnus. 1057. gadâ Bizantijas generali Mas-Usijâ sapulzejâs un no sawa widus iswehleja par keisaru Isaku Romninu, weenu no Mas-Usijas semes ihpafchneekem. Geradees Konstantinopolê; keisars tuhlin israhdija sawu neustizibu walsts eerehdneem. Pirmajā audienzê sajukufchi senatori raudsijâs grihdâ; keisars runaja ihsi, pawehlofchi, wairaf schestem, nekâ wahrdeem. Winsch litwideja daudsus newajadsiġus galma amatus un atfawinaja walsts labâ fenako keisaru mihluleem dahwatâs muifchas, bet lihds ar to nostahdija gruhâ stahwofli daudsus mahzitus wihrus, kas bija pee-rahdijufchi sawas spehjas walsts pahrwaldifchanâ.

Sahkâs nemeerigs juku laikmetš. 40 gadus pehz Wašilija II. Bizantija zeeta smagas kara neweišmes un pasaudeja wairaf kâ puši no sawam semem. Seemelu-Franzijas normani padšina no Sizilijas sarazenus un nodibinaja tur sawu waru. Pehz tam wini greešâs pret Bizantiju, atnehma winas semes Deenwidus-Italijâ un wišur pahrspehja greekus. Weenâ un tai pašchâ gadâ (1071. g.) Bizantija saudeja beidšamo pilsehtu Italijâ un zeeta smagu neweišmi austrumos. Turki-feldschufi pahrgahja no Turfestanas uš Preeksch-Usiju un nodibinaja tur patšahwigu walsti. Wini sakahwa Armeniju, sagrahba Siriju un gandrihs wišu Mas-Usiju, isnemot winas seemelu un reetumu peekrafti. Sultans Alps Urslans („droschširdigais lauwa“) leelâ, diwu deenu garâ kaujâ Armenijâ pee Marzifarias sakawa un fanehma guhstâ Bizantijas keisaru Romanu IV.

Turki nodibinaja sawu wirskundšibu Mas-Usijâ. Weetejee seemeeki, pa dalai mušulmani, pa dalai kezeri, labpraht atšina jaunos fungus, jo tee uslika tikai galwas naudu, bet atšwabinaja no smagajam klaufcham. Lauki pa leelakai dalai tika no turkeem ispostiti un nebija wairs derigi semkopibai. Eekarotaji-gani sahka tur nodarbotees ar lop-lopibu. Bizantijas keisara walsts slawa atstahja eespaidu ari uš turkeem. Turku sultans peenehma romeeschu keisara tituli un sawu walsti ar galwas pilsehtu Nikejâ nosauza par Rumu (Romu). Bizantijas stahwoflis kluwa arweenu launaks. Turki tuwojâs galwas pilsehtai, bet normanu wadonis Roberts Huištards pahrzehlâs pahr Udrijas juhru un sahka eekarot Balkanu reetumus. Bizantijai palika tikai peekraftes Egejas juhras abâs pušes un gar juhr s schaurumeem, kuri iseet uš Melno juhru. Bet ari schoš semes gabalus wareja pasargat tikai ar algoteem saldateem, kuruš waiadseja nemt no teem pašcheem eekarotajeem — turkeem un normaneem.

Schis neweišmes radija druhmu gara stahwofli. Weeni domaja, ka tas ir Deewa fods par tautas peekrišchanu kezeru mahzibam. Otri nelaimes zehloni redseja wišpahrigâ tikumu pagrimšchanâ, zilweku pat-mihlibâ un gribas wahjibâ. „Kadehl,“ jautâ kahds rakstneeks, „fene-jeem romeescheem bija tik leelas sekmes, bet wiku pehznahzeji, neraugo-tees uš to, ka peeder pee fristigeem, wišur zeesch neweišmes? Redšams, Deews spreesch newis pehz zilweku usfstateem, bet gan pehz wiku firds un dšihwes freetnuma. Raut gan romeeschi bija pagani, bet winsch tos šwehtija, kamehr tee aistahweja teesu un taišnibu.“

Bizantijas isġihtiba. Bizantijas usplaušchana X. un XI. g. simteni sakriht ar winas sinatnes un literaturas atjaunošchanas. VIII. g.

simteni, fwehtbilſchu wajaſchanas laikâ, iſglihtiba ſtahweja loti ſemu. Bizanteeſchi bija glufchi kâ aïmirſuſchi ſawu radneezi bu ar greeku literaturu. IX. g. ſimtena otrâ puſe ſahka pamosteſ intereſe par ſenlaikeem. Sahka greeſteſ atkal pee ſeno greeku rakſtneekeem, wehſturneekeem, geograſeem, juſiſteem un dſejneekeem. Reïſem waja dſeja uſmeklet waj atjaunot paſaudetu waj ſabojatu rokraſtu. Leela wehri ba tika peegreeſta winu kraſſchanai un iſſſaidroſchanai.

X. g. ſimteni ſinatniſke pehtijumi bija kluwufchi tik plaſchi, ka waja dſeja ſakahrtot un ſaiſtit toſ weenâ ſiſtemâ, lai ſchiſ ſwarigaïſ gaduſimtenu mantojumſ kluhtu noderigſ wiſpahrilai. Radâſ milſigi ſehjumi no daſchadâm ſinatneſ un literaturas noſarem. Wiſwairak puhlu pee ſcheem darbeem peelika ſahdſ no Makedonijas keiſareem, Konſtantinſ VII. Purpurdſimuſchais, kaſ bija wahjſch waldneekſ, bet labſ ſinatneekſ. Rahda leela, pehz Konſtantina norahdijumeem ſakahrtota krahjuma preeſchwahrdâ teiktſ, ka wehſtureſ materialſ kluwiſ neaptwerami plaſchſ un tadeht ſchi darba noluhkſ ir iſwilkt u: apweenot paſchu ſwarigako no wezo un jauno rakſtneeku darbeem. Patſ Konſtantinſ ſaraktijis ſihku Konſtantinopoleſ galma zermoniju pahrkatu un darbuſ par walſtſ pahrwaldi un par Bizantijas kaiminu ſemem un tautam (ari par freeweem).

Simtſ gaduſ wehlaſ, keiſara Konſtantina IX. Monomacha laikâ, galwas pilſehatâ tika atjaunota augſtkola. Rahdâ no winas nodalam nodarbojâſ ar ſenâſ greeku-romeſchu un wezâſ kriſtigo literaturas pehtifchanu. Rahdâ zitâ ſtudeja likumu ſinatni. Eezeldamſ jaunâſ ſkolâſ rektoru, keiſarſ rakſta: „Likumi nedrihkſt buht neſſaidri, kâ orakula paregojumi. Râ ſargi ſargâ keiſaru, tâ ſinatnei wajaga ſargat likumuſ“. Truhzi geem mahzibaſ bija par brihwu, bet lai kluhtu par teefneſi, adwokatu, waj notaru, waja dſeja ſahrtigi noklauſiteſ ſinatnu kurſu.

Basnizu ſaſchſelſchanâſ. X. un XI. gadu ſimteni bizanteeſchi bija iſglihtotakâ tauta Ciropâ un Aſijâ. Beſ tam Bizantija bija kriſtigâſ tizibaſ ſtiprakaiſ balſtſ auſtrumos, un winai bija jaïſtur ſmaga zihna ar iſlamu. Reetum=Ciropa bizanteeſcheem likâſ nogrimuſti galigâ gara tumſibâ. Jaunâ Roma eedomajâſ ſewi augſtaku par wezo. Par ſcho jautajumu notika paſtahwigi ſtrihdi ſtarp reetumu baſnizaſ galwu — Romas pahweſtu un auſtrumu baſnizaſ garigo tehwu — Konſtantinopoleſ patriarchu.

Pahweſti atſauzâſ uſ wezo baſnizaſ ſapultſchu lehmumeem, kaſ noſtahdija winuſ pirmajâ weetâ ſtarp biſkapeem un widutaju lomâ baſnizu ſtrihdoſ. Uſ ta pamata pahweſti zentâſ eejaukteſ Bizantijas baſnizaſ eeſchejâſ dariſchanâſ. VIII. gadu ſimteni pahweſti kluwa neatkarigi no Bizantijas un 800. gadâ ſwaidija franku wadoni par Reetumu keiſaru. Greeki ilgi negribeja atſiht patſtahwigu Reetumwalſti. Winu aziſ tikai Bizantijas waldineekſ bija kungſ un keiſarſ. Pahrejee waldineeki wareja buht tikai ſemaki wirſaiſchi un karali. Konſtantinopoleſ patriarchi, kaſ waldija kopâ ar keiſareem, domaja, ka wini ir lihdiſgi Romas pahweſteem waj pat augſtaki par teem.

Behz Nikolaja un Fotija, ſtrihdi ſtarp jauno un wezo Romu atjaunojâſ. Rattru reiſi, kad ſahkâſ neſaſtanâſ, weena puſe pahrmeta otrai par nepareſibam mahzibâſ un zeremonijâſ (greeki pahrmeta latinu garidſneekeem par to, ka tee ſw. wafarehdeenâ dod neraudſetaſ maiſeſ, neatlauj garidſneekeem prezeteſ un peeleeſ pee tizibaſ lozeka

— filioque, t. i. mahza ka sw. Garš ifeet ari no dehla), bet tomehr taš nebija galwenais strihdu zehlonis.

Galwenais zehlonis bija taš, ka Bizantijas un Romas likteni arweenu wairaf išchlihrās. Tirdsneeziba un isglihtiba wištumaki faistija Bizantiju ar Ašijas un Austrum-Eiropas semem; winaš fakari ar Reetum-Eiropu kluwa arweenu wahjati. Bizantijas fakarus ar reetumeem leelā mehrā paraliseja normani, eenemdami Deenwidus=Italiju un pahtraufdami Umalsi tirdsneezibu ar Konstantinopoli. Greeku basnizas eespaidš wairš newareja isplatitees aif Udrijas juhraš. Italija basnizas leetāš klaufija weenigi pahwestu. XI. g. simteni abu basnizu likteni išchlihrās galigi: greeku basniza apweenojāš ar flawu wairakumu, bet latinu basniza ar reetumu tautam. Taš bija kristigāš basnizas dalischanāš prozefš, bet garidsneeku strihdi peeschlihra winam schelichanāš raksturu.

Lihds XI. g. simtena puſei Roma un Konstantinopole apmainijāš suhtneem. Keisari pa leelakai dalai gribeja uſturet draudſigaš atteezibaš ar Romu un pahwestu. Konstantinopolē bija daudš latinu basnizu, kuraš apmekleja Italias tirgotaji un dašhadu semju deewluhdseji, kuri eegreesāš tur pa zelam uš Jerusalemi. Patriarchš Mikelis Kerularijs, netolerantš un bahrgš zllwekš, aistaiſija latinu basnizas un no jauna pazehla wezoš apwainojumus pret Romu. Pahwestš Leons IX. neprata noſahrtot strihdu, neraugotees uš to, ka keisars Konstantins IX. Monomachš bija wina puſē. Pahwesta pilnwarneeki iſturejāš Konstantinopolē iſaižinoschi, un patriarchš atteizāš weſt ar wineem ſarunas. Tad latinu pilnwarotee nolika Sofijas basnizā uš altara grahmatu ar laſhteem pah patriarchu un wina peekritejeem. Kerularijs ſaſauza basnizas ſapulzi un atbildeja pahwestam ar to paſchu. (1054. g.).

Lai gan Kerularijs drihš tika atſtahdinatš no Iſaka Romnina, tomehr Roma un Konstantinopole bija kluwufchaš weena otram tik ſweſchaš, ka ſameerinaſchanāš wairš nenotika. Basnizas palika ſadalitaš, un weena ſauzāš par Romas-katolu, otra par pareiſtizigo (greeku-katolu) basnizu. Pirmā drihſi eeguwa neatkaribu no laižigāš waraš un zentāš pat noſtahtees augſtaf par to; otra, turpretim, weegli padewāš weetejeem waldineekeem, lai tee buhtu kristigi waj nekristigi.

IX. g. simtena beigāš no reetumeem atgreestā un ispoſtitā Bizantija ſtahweja breefmiga auſtrumum eenaidneeka preekſchā, kaš beigu beigāš to ari pahſpehja un isnihzinaja. Bet nowahjinatā walſtš, kluhdama arweenu maſafa, noturejāš wehl 250 gaduš. XII. gadu simteni muſulmanu uſbrukumš tika aptureš no kruſta ſareem.

II.

Reetum = Ciropa no 600. libds 1100. gadam.

3. Germanu tautas un Romas basniza.

Reetum = Ciropa. Jgu laiku weenigās kulturas nesejas bija tautas, kas dsihwoja siltā semēs joslā, Widus juhraz abās pusēs. Greeku, romeeschu, sireeschu un egipteeschu dsihwe norisinajās siltā klimatā, kur naw seemas: mahjas tur netika apkurinatas, eedsihwotaju uswalki bija weegli, leetota tika pa leelakai dalai augu bariba un dsihwots sem brihwas debes. Gluschi zitadi dsihwoja laudis us seemeleem no schis siltās joslās. Siltsemju tautas eedomajās seemeleemus kā swehru ahdās tehrptus barbarus, kas garās seemas pawada, sildidamees pee ugunskureem. Winu semi tesloja druhmu un nemihligu, juhru — wehtrainu, meschus nepeeejamus. Romeeschi apraksta winu balto linu audella uswalku, kas zeeschi peegul pee meefas un apsedf rofas un sahjas, winu swehrahdu mehtelus un zepures. Seemelu mahja, waj nu ta bija koka waj semēs buhda ar sareem un mehseem apkrautu juntu, waj ari wirsaischa plaschā sahle, tika sasilidita no leela ugunskura waj krahfns. Aukstais klimats speeda barbarus ehst wairaf galas; wini sehja masaf labibas un tureja leelus zuhku baruš. Pehz taukā meelasta dsehra dauds brahgas waj alus.

Somehr ari schinis meschonigās un tukneschainās semēs pusotra tuhstofcha gadus atpakal sahka mostees jauna dsihwe. Radās pilsehtas, eedsihwotaji wairojās un sahka pamasam nemt wirsroku par deenwidus tautam. Jaunās Widus = Ciropas reetumdalas tautas, fewischli frantschi, angli un wahzi tahlu pahrspehja fenos greekus un romeeschus iglihtibas sinā. No sawas semēs wini sawufahrt ussahka karagahjeenus un eefaroja Austrum = Ciropu, Afriku, Ameriku un Asiju.

Dabigās Reetum = Ciropas preefshrozibas mums tagad skaidri saprotamas. Plaschee lihdsenumi ir augligi un isdewigi semkopibai un leellopu audsinaschanai. Tur atrodamas daschadas rudas, fewischli dselss, atmenogles un sahls. Lehnās un leelās upes labi noder saktikmei. Wijs garais, juhraz lihtscheem bagatais reetumapgabals atklasts pret okeanu, un zetotajs waj kolonists war weegli aiszetot us ziteem apgabaleem un pasaulēs dalam.

Bei apdsihwot un kultiwet scho semi bija dauds gruhtaf, kā Widus juhraz apgabalus. No sahkuma winas leelako dalu aisnehma muhscha meschs, ko bija gruhti iszirst. Pateizotees mescheem, klimats bija mitrs un wisur atradās milstigi eseri un purwi. Upes, kas muhsu deenās meerigi tek sawās gultnēs, toreis bija meschonigas straumes: lausdamās zaur muhscha mescheem, winas sadalijās nekahrtigās dalās un attakās ar krahzem un aisdambejeem, kas bija zehluschees no wezeem koku stumbureem un ebrukuscheem afmeneem. Pa schim upem newareja braukt un winu krausti nebija apdsihwoti.

Widus = Ciropas eedsihwotaji ilgi palika wahji semkopji. Sawu leelo truhkumu tee wareja apmeerinat tikai ar laupijumu, ko guwa, us-

brukot kaimineem un wedot sawstarpejas isnihzinoschas zihnas, waj ari daudsi no wineem dewas projam no dsimtenes un eestahjas sweschineeku deenastâ. Pateizotees schahdai nabadsibai, weetejas ziltis bija siskas un wahjas un winam gruhti nahzas aissfargatees pret staigulu tautam, kas eeradas schurpu no austrumu stepem. Wispirms sahka apweenotees tas tautinas, kas dsihwoja Romas tuwumâ un guwa no tureenes prezes, eerotshus, naudu un sinaschanas. Winas pehz tam sahka usmahftees Romai un eekarot tas semes. Bet schee eekarotaji, goti, franki un ziti, aistaisija zelu us reetumeem un deenwideem pahrejâm ziltim. Widus = Ciropas tautas tagad tika speestas no wisam pufem un gribot negribot tam wajadseja sahkt dedsinat pimatnejos meschus, apstrahdat semi un paplaschinat sawas nometnes.

Romanu un germanu semes. VII. g. simteni tagadejas Spanija, Anglija, Franzija, Wahzija, Italijs, Holande, Belgija, Schweize, Danija un Skandinawija bija eenentas no germanu ziltim. Bet germani nebija isbalijuschees wisur weenadi. Ja us kartes wilktu slihpu liniju pa Reetum = Ciropu, sahkt no juhraz schauruma, kas atdala Angliju no sauffemes, lihds Alpu austrumu stuhrim, tad pa labi atradisees semes, kas wiszauri bija aisaentas no germaneem (tee bija angli-sakschi Britanija, franki gar Reinu, sakschi Seemel = Wahzija, bawareeschi u. z.); pa kreisi germani apmetas tikai weetam, senako eedsihwotaju widu, kuru skaita sinâ bija wairaf par germaneem (tee bija reetungoti Spanija, franki Seemelu un widus Gallija, burgundeeschi gar Ronu un langobardi Widus = Italijs). Pirmat minetos apgabalos germani usglabaja sawu walodu un ilgati turejas pee wezam parascham. Pehdejos wini drihs saudeja sawas ihpatibas, peenehma weetejo eedsihwotaju walodu un pa dalai ari wina paraschas un tikumus. Starpiba stary tihram germanu un jauktam romanu tautam skaidri redsama ap 700. gadu. No ta laika lihds muhsu deenam ka weeni, ta otri loti mainijuschees un daudsa sinâ tuwinajuschees. Bet stary tomehr ir leela, sewischki walodas sinâ, un robescha stary tam eet apmehram turpat, kur VIII. g. simteni.

Naturala saimneziba. Barbaru (ka romeeschi sauza germanus) usbrukumi stipri ispostija Romas walsts reetumu apgabalus. Leelas romeeschu buhwes, uhdenswadi, zecotshni, labee zeli no Italias zaur Alpeem us Reinu un Donawu un zaur Galliju us okeana peekraisti wairs netika laboti. Germanu dibinatâs walstis nebija naudas un eedsihwotaji nemaksaja nodoklus, tadehl ari nebija lihdsellu, ar ko uslabot buhwes un pabalstit labeerihzibu. Bet nebija pehz tas ari sewischkas wajadsibas, jo sakari ar attahlakam semem tika wahji ustureti un dsihwes prasibas nebij leelas. Regulars pretschu peewedums no austrumeem bija pahtraukts; VIII. g. simteni reetumos wairs newareja atrast Alijas drabnas un greeku traufu, ka tas bija senak. Zilweki pa leelai dalai nefaja paschdarinatus uswalkus un leetoja paschtaistitus eerotshus.

Naudu wareja redset loti reti. Wina parasti netika laista apgroziba, bet glabajas noliktawas un lahdes kopâ ar ziteem dahrgumeem. Atteezgee semneeki un wehrgi nemaksaja semes ihpaschneekem naudâ, bet gan graudâ (naturâ) — ar sawu darbu un raschojumeem: dewa dalu no labibas raschas waj mahju lopeem un putneem, waj ari suhtija sawu sirgu funga darbâ, palihdseja fungam plaut, kult un strahdat zitus darbus funga laufos un dahrsos.

Ari semes ihpafschneeki nemafkaja karalim naudâ. Karalis newahza nodewas un nealgoja karaspehku par naudu. Laudis, kam wajasdseja ispildit kara deenastu, apbrunojâs paschi un apbrunoja sawas nodalas us sawa rehkina, dewas noteiktâ laikâ karâ waj ispildija kahdu zitu karala usdewumu; apspeeda fazelschanos, isschlihra strihdus, pawadija karala weefus un tirgotajus. Schos sawus kalpus karalis atalgoja ari graudâ: dewa wineem semi ar zeematu, atlahwa medit wina meschos un swejot eseros waj ari nemt atlihdsibu (prezês) ostâs, pee tilteem un kalnu spraugam no teem, kas laut ko weda, waj, beidsot, nodewa winu rotas teefu pahr apfahrtni, t. i. dewa wineem teefibu nemt no prahwneefem atlihdsibu par winu strihdu isschlihrchanu.

Barbaru likumi. Bijuschos romeeschu apgabalos fenec eedfihwotaji usglabaja sawas paraschas. Romeeschu ihpafschumi wareja pahreet mantoschanas zelâ no weenas paaudses us otru, pee kam mantu wareja nowehlet ari gluschi swescham zilwekam. Germani, turpretim, atsina tikai radineeku mantoschanas teefibas. Romeeschu teefas patz teefnesis isklauschinaja leezineekus un isspreeda leetas, kamehr barbari atlahwa abam pufem pee teefas strihditees un pat kautees sawâ starpâ. Germanu karaleem wajasdseja atstahd bijuschem Romas pawalstneefem winu paraschas un teefas. Reetungotu karalis Spanijâ pat pawzheleja sawahkt galwenos romeeschu likumus un fastahdit no teem „saihfinatu rotas grahmatu“ romaku tautam.

Pehz romeeschu parauga ari germanu tautas fahla west sawu paraschu farakstus. Schos farakstus, jeb, kâ romeeschi winus sawa, „likumus“ fastahdit usdewa labeem wezo laiku pasinejeem. Kad wajasdseja isdot kahdus jaunus noteikumus, karalis sawulzeja wadonus, biskapus un tautu, kopigi apspreedas un tad issludinaja kopigi peenemto likumu.

Germanu likumi tika rastiti nepareisâ latinu walodâ. Winu galwenais mehrkis — noteikt, kâ isturetees daschadu sadursmju gadijumos eedfihwotaju starpâ, un zaur to palihdset teefai. Winos ir noteikti fodi par daschadeem nossegumeem un ispirschanas maffa (wergeld) par zilweka nogalinaschanu un eewainoschanu. Soda naudâs par labu karlim waj tautai un ispirschanas maffas par labu nonahwetâ radineefem isschlihrâs leeluma sinâ, raugotees pehz ta, waj zeetuschais bija eewehrojams jeb weenfahrschas dsintas peederigais. Noseedsneeks, samafsajis foda naudu, teef palaisis brihwâ. Tâ tas bija pee barbareem. Pee romeeschem, turpretim, ispirschanas maffa par wiseem pilsonem bija weenada un noseedsneeks tika wajats, kâ sâbeedribai kaitiga persona. Patz wezakais no schahdeem paraschu faraksteem ir tâ sawamais „Salifkas Likums“, Salifkas franku fastahdits V. g. simteni, kad wehl franki nebija peenehmuschki kristigo tizibu.

Langobardi. Wislabaki un skaidraki fastahdits ir „Langobardu Likums“, jeb karala Rotari edits VII. gadu simtena widâ.

Langobardi no fahkuma dsihwoja ap Donawas widu un, nonahkuschki Italijâ, kluwa pasihstama kâ loti meschoniga zilts, kas baidija eedfihwotajus ar sawu breesmigo isslatu, garajeem, sawehluschamees mateem no bahrsdu un saki tetuweto feju (ap 570. g.). Wini bes schehlastibas nogalinaja weetejos eedfihwotajus un dedsinaja winu zeemus. Winu wadonis Alboins dsihrês dschra no pretineeku nonahwetâ wadona galwas sawa. Langobardi bija kareiwju zilts un dalijâs gintâs, Geweh-

rojamačam dšintam peedereja leeli zuhtu bari un winas dšihwoja no sawu dšintkaufchu — aldionu femkopibas raščojumeem. Sekarofuščhi Italiju, wini pahrwehrtas weetejos eedšihwotajus par aldioneem lihdsigeem apafschneefceem. Romeefcheem tifa atnenta pilsehtu pahrwaldiščana. Sadurfmēs starp wineem un langobardeem strihdu iščklibra pehz langobardu paraščam.

Bet drihfi langobardu dšihwe mainijaš. No klejofuščas kareiwju zilts wini pahrwehrtas par femkopju tautu. Daudfi langobardi apmetas pilsehtas. Lihds ar to iščka dalifčanās pehz gintam. Karala wara kuwa stiprafa. Apgabalu pahrwaldiščanu winšč atdewa herzogeem, kuruš tas wareja eezelt un atzelt. Karališ ar sawu fwihtu wairš neflejoja no weenas muifčas uš otu. Winšč dšihwoja apzeetinata Pawija, kur atradaš wina pilš un mantas kraħjumi. Sawā ediktā karališ Rotari zensčas leetot tahduš paščuš išteizeenuš, ka keifars Justinians sawoš likumos: winšč grib panahkt, lai katrs wina walsti dšihwotu meerigi, taišnigi un likumigi un waretu pařargat sawu mantu.

150 gaduš pehz semeš eekarofčanās langobardi fakufa ar senajeem eedšihwotajeem, un semē eestahjaš weenads likumš un weenadas teefibas preefščhi wifceem brihweem laudim. Kara deenasta wini dalijaš pehz bagatibas „leelajoš, widejoš un mafajoš“. Langobardi runaja romanu waloda. Par pagahtni wini bija ušglabajufchi sawas waronu teifas, bet kulturu tee bija peenehmufchi no romeefcheem.

Pilsehtas un biskapi. Germani iščstija loti daudf pilsehtu, bet paščhi apmetas uš laufeem fahdščas un zeematoš; bet tomehr Italija, Deenwiduš = Gallija un Spanija wehl palifa pilsehtas. Winas pa dalai ušglabajas senā romeefču eefahrtā: senats no turigeem muifšneefceem un mahju ihpaščneefceem, paščas pilsehtas iřwehleti teefnefchi un polizijaš preefšneefki, amatneeku saweenibas ar peenahkumu apgahdat pilsehtas ar pahrtiku un apřargat tas. Pilsehtas ušglabajas ari paščha řwarigakā romeefču eestahde — biskapu wara. Ne par walti řw. Ambrofiš IV. g, řimtena beigās teiza, ka barbaru wilni řaščklibst pret bařnizaš klinti. Biskapi, kaš jau no paščha řahkuma pahrwaldija řriřtigo draudfchu mantu, tagad tureja řawas rokas milfiģuš semeš gabaluš un ihpařhumuš, kaš bija řakraħjuščees no bagatu deewbijigu laufchu dahwinajumeem un nowehleģumeem (V. un VI. g. ř.). Bet wineem bija eefpaidš ari uš pilsehtas dšihwi.

Biskapi pa leelakai dalai tifa iřwehleti no wežam eewehrojamam romeefču ģimenem. Winu wehleščanas loti interefeja pilsehtas eedšihwotajus. Biskaps parařti bija bagats un atbařtiģas uš leelu radineeku pulku. No wina atřarajaš, řahdas řerfonas tifa iřwehletas un eezeltas pilsehtas pahrwaldē. Wina uřraudfiba atradaš pilsehtas naudas lihdselli un winšč wadija řabeedriřkus darbuš pilsehtas labā. Biskaps tifa turets par pilsehtas nabařřigo eedšihwotaju aiřřahwi un tee beefchi greefas pee wina ar řawam řuhdřibam un luħģumeem. Biskapu wara atřahja eefpaidu ari uš barbareem. Biskapu lařti un řwehtiba, řruřta řihme, ar to tee apřřiprinaja řawas pawehles, liķas barbareem leela, nořlehpumaina řpehta pilni.

Biskapi neřtahweja weeni řawoš apgabaloš. Wini atradaš pařahwigos řakarofš weens ar otu, řarařřtiģas un pabařřtiģa weens otu. Sewiřkli no řwara bija Romas biskapa řakari ar zitu pilsehtu biskapeem. Wini atģahdinaja řeno Romas keifaru řakaruš ar kara preefšneefceem

un prowintſchu pahrwaldneekem. Romas walſts nepaſtahweja, bet no Romas wehl arweenu nahza padomi, lehmumi un pawehles.

Romas baſniza. Romas biſkapi jau no paſcha ſahkuma ſkaiitjās augſtati par ziteem. Tas iſſkaidrojams ar to, ka toreijejee laudis tureja Romu, „muhschigo pilſehtu“ augſtatu par wiſam zitām. Romas biſkaps mantoja ſenās Romas augſtā preeſtera — pontifekſa wahrdu. Otrs wina noſaukums bija pahweſts (tehws). Roma peenehma kriſtigo tizibu wehlaſ par daudsām zitām pilſehtam, bet ſtarp kriſtigām draudſem Romas draudſe ſkaiitjās par pirmo un wezako. Geſaknojas tiziba, ka pirmais Romas biſkaps bijis apuſtuls Peteris, kura Kristus teiza: „Tu, Peteri, eſi akmens, uſ kura es uſzelschu ſawu draudſi, un elles wahrteem to nebuhs uſwaret.“ Romā ſinaja rahdit ari ſw. Petera kapu, kaſ peewilla arweenu wairaf ſwehtzelneeku. Baſnizu ſtrihdos jau agri ſahka greeſtees pee Romas biſkapa. Wiſpahrigā baſnizas ſapulze IV. g. ſimteni atſina, ka Romas biſkapam peeder pirmā weeta biſkapu ſtarpā.

Wehl leelaka kluwa Romas biſkapa autoritate, kad reetumapgabali ſahka pahreet barbaru rokās. Romas leiſara wara Italijā kluwa arweenu maſaka, lihds iſbeidjās pawiſam (476 g.). Romas biſkapi tagad aiſſtahweja eedſihwotajus barbaru wadonu preeſchā. Kad hunni Attilas wadibā eebrula Italijā, un leiſars atſtahja galwas pilſehtu, Romas biſkaps Leons I. kopā ar ziteem garidsneekem dewas pee Attilas un peerunaja winu aiſeet no ſemes.

Kad reetumos noſtiprinajās barbari, romanu apgabali palika tahlu pakal greeku ſemem. Iſglihtibas ſinā auſtrumu garidsneeziba bija dauds pahraſa par reetumu garidsneezibu, kura maſ intereſejās gar komplizetajeem baſnizas jautajumeem un ſtrihdeem, kaſ notika auſtrumos. Pahweſti daudsreis ſuhrojās, ka wiſā Romā newarot atrast neweena iſglihtota zilweka, ko ſuhtit pee leiſara par Romas preeſchſtahwi. Pee pawehſta iſwehleſchanas neraudſijās uſ wina literariſko iſglihtibu, bet praſija, galwenam ſahrtam, lai wiſch ſinatu no galwas Dawida dſeefmas, praſtu tāſ dſeedat un iſſkaidrot. Pahweſti lihds ar tautu peeturejās pee daudsām paganu paraſcham: kad Tibra pahpluhda, pahweſts ſarihkoja fruſta gahjeenu pa pilſehtu un ar luhgſchanam un wahrdeem gribeja dabut upi atpakal kraſtos. Mehneſcha aptumſchoſchanās brihdi pahweſts lihdsi tautai ar ſchauſmam raudſijās uſ „aſinaino ſpihdeſta ſeju“.

VI. g. ſimteni ſatruhta ſaites ſtarp atſewiſchām walſts dalam. Romu wairakaſ reiſes eenehma gan barbaru, gan bizanteſchu karaſpehks. Slawenās wezlaiķu buhwes guleja drupās. Sewiſchki gruhts laiks eestahjās, kad ſahka uſbrukt langobardi, kuri iſpoſtija wiſu puſſalu un tuwojās wezajām Romas ſeenam. Langobardi atgreeſa Italijas reetumdalu un Romu no ſatiksmeſ ar auſtrumdalu un Bizantiju. Schini gruhtā brihdi Romas biſkapam paſcham wajadſeja uſnemtees wadit pilſehtas aiſſardſibas darbuſ. Wina wara Romā un Italijā un patſtahwiba laižigās leetās wehl wairaf peeauga.

Pahweſts Gregors I. 590. gadā par pahweſtu no garidsneezibas un tautas weenbaſſigi tika iſwehlets Gregors I. Wiſch bija no loti bagataſ un wezas ariſtokratu gimenes. No ſahkuma wiſch iſwehlejās laižigo ſarjeru un kluwa par Romas preſektu. Winu redſeja uſ eelam dahrgatmeneem iſgresnotā, ſmallā ſihda uſwalkā. Gluſchi

negaidot winsch kluwa pahr muhfu un atdewa wisu sawu mantu septinu klosteru eerihkofchanai. Rahds no pahwesteem atfauza Gregoru no klosteru weentulibas un eezehla par diakonu, t. i. par Romas basnizas mantas pahrsini. Wehlat Gregors tika eezelts par fuhnti Konstantinopolé un aistahweja tur Romas interesés.

Iswehleis par pahwestu, Gregors I. isdarija leelu schlihtstichanas zeremoniju, lai isglahbtos no mehra, kas toreis trakoja pilsehta. Us Deewmahtes basnizu no wisam pufem pluhda muhki un eedsihwotaji ar garidsneezibu preefschgalá, wisi melnás drahnás, ar segam us galwam. Tauta sapulzejás septinos pulkos no septinám pilsehtas draudsem, kuras tagad tika dalita Roma, seno kwartalu weeta. Septinu draudschu preefschgalá stahweja septini Romas diakoni, Pahwests lihds ar tautu tizeja drihsam pasaules galam. Karsch un bads, pehz winu domam, bija schi gala preefschfludinajumi.

Bet tai paschá laiká winsch zentás samasinat eedsihwotaju truhkumu, ispirta no langobardeem Romas guhstekus un atpirkás no barbaru usbrukumeem Romai. Romas un zitu peekrastu pilsehtu seenás, kuras wehl nebija gluschi ispostitas, mekleja glahbinu daudsi behgli un no langobardu usbrukumeem ispostiti zilweki. Pahwests usnehmás scho nelaimigo lauschu ustureschanu. No milsigajám noliktawam, kuras peedereja basnizai, tautai isdalija labibu, tápat ká senás republikas laiká. Ratra mehnescha sahsumá Romas truhkumzeetejeem isdalija wihnu, saksnes, galu, siwis, sweestu u. t. t. Pahwesta pili glabajás milsigés saraksts, kura wareja atrast sihtas sinas par Romas un zitu, reisem loti tahlu, draudschu eedsihwotajeem, kureem bija teesibas sanemt pabalstu no basnizas.

Sw. Petera ihpashumu pahrwaldichana. Romas pahwestam lihdseltu peetika, jo winsch pahrwaldija milsigus ihpashumus. Pahritika un pabalsti, ko isdalija truhzigeem, netika pirkti, bet nahza no basnizas muischam, kas bija iskaistitas pa wisu Italiju un Siziliju. Schis muischas bija eeguhtas no deewbijigeem bagatneekem, kuri tás bija dahwinajuschu waj nowehlejuschu pehz sawas nahwes. Wisas kopá tás istaisija tá sawamo „Sw. Petera ihpashumu“. Pahwests tureja sewi par apustula ihpashumu pahrwaldneeku. Saimneeziba tur tika westa tápat ká leelás muischás un seno keisaru ihpashumos. Bet pahrwaldneeki, rakstweschi, usraugi un nodoklu wahzeji bija garigas personas, peederigas pee muhfu fahrtas, kas bija swehrejuschas ustizibu pee sw. Petera kapa.

Rahdá atfewischá muischá atradáš kungu mahja ar semi; pahreja seme bija sadalita neleelos gabalos, kuras apstrahdaja brihwi semneeki un nebrihwee koloni (wehrgi). Koloneem wajadseja pildit klauschas un atdot daku no raschojumeem. Schoš raschojumus sawahza un kolonu klauschas pahrsinaja sewischki eerehdni, konduktori, kuru rihziba par to tika atdotas neleelas mahjas zeemá. Par wesela nowada muischam tika eezelts sewischks pahrwaldneeks, rektors, kas lihdsinajás senakam keisariskam apgabala pahrwaldneekam. Zaur scho eerehdnu rotam ghja wisi eenahkumi, un wineem wajadseja dot par teem pahrskatus us sewischkám basnizas blankam. Pahrwaldneeki wareja ari teesat un sodit kolonus un wiru usraugus, Romá pee pahwesta glabajás wisu semju, muischu un eenahkumu saraksti. Wina rihziba atradáš plascha kanzleja un eerehdni, kas pahrsinaja muischas noliktawas un kafes.

Romas basnizas bagatibu, pahrtikas krahjumus un labi nostahdito pahrwaldi zentàs ismantot Bizantijas waldiba. Pahwestu luhdsa usglabat wina nolittawàs labibu, kura bij nodomata keisarisko karaspehku ustureschanai Romà un zitàs pilsehtàs. Tà kà pahwesta kase bija arween pilna, tad us winas rehkina pahrweda wifas sumas, to wjadseja ismaksat saldateem un ziteem kalpotajeem. Pahwests bija greeku keisara Italijas kaseeris. Rà atlihdsibu par ismaksatàm sumam winam atdewa walfs nodoklu maksachanu. Keisariskai waldibai newjadseja risset, fuhstot naudu pahr juhru, bet par to dala no walfs pahrwaldes tika atdota pahwesta rokàs. Rad wjadseja nosuhstit leelaku sumu, peemehram no Romas us Siziliju, nosuhstitajs eemaksaja to pahwesta kase, gluschki kà bankà, bet Sizilijà ta pascha suma tika ismaksata fanehmajam no pahwesta tureenesh muifchas eenahkumeem.

Gregors I. loti isweizigi pahrwaldija leelo un fareschgito basnizas fainneeziibu. Bet winsch bija eewehrojams ari kà deewwahrdu sinatajs, dsejneeks un komponists. Winsch farastija „Sarunas“, kur sawahktas legendas par fwehtajeem un winu brihnumu darbeem, fazereja wairakas basnizas dseefmas un eeweda basnizas dseedaschanà tautai tuwas un saprotamas meldijas. Sawos rakstos pahwests Gregors I. atihstija tahlak Augustina mahzibu par to, ka rokam taistàs walfs eet pretim neisbehgamam postam, bet aug, ispleshas un tuwojas sawai uswarai neredshamà Deewa pilsehta — basniza. Winsch usrakstija ari rakstu par schkihstifchanaš uguni, kuram jaet zauri dwehselem winpasaulè, pirms tàs nahf paradisè, un no kura war isglahbt basniza ar dwehseles aifluhgshanam.

Wezàs keisariskàs Romas weetà bija radusees fw. Petera Roma. Gregora I., „Deewa konjula“, kà rakstits us wina kapa akmena, laikà pahwesta wara sahft isplatitees us wiseem teem apgabaleem, kas bija agrak keisariskàs Romas prowinzesh. Pateizoteesh Gregora eespaidam, Spanijas reetungoti, kas bija arianeeshi, atgreeshas pee katolu basnizas. Pahwests nolehma atgreest pee Romas kahdu fen saudetu semi un fuhstija sawus sludinatajus pahr romanu pasaulesh robeschu, us tahlo Britaniju, jeb Angliju.

Anglija. Britanijas fala bija 300 gadus, no I. gadu simtena beigam, lihds IV. g. f. beigam, Romas prowinzesh (isnemot tagadejàs Skotijas seemelu dalu). Romeeshi uszehla schini tahlajà prowinzesh pilsehtas un zeetofschnus, bet sche bija mas eezelotaju no deenwidus semem. Schi seme nepaspehja romanifeteesh tahdà mehrà, kà Gallija un Spanija. Rad ap 400. gadu Italijas aifargaschanai no Britanijas tika aifaukts romeeshu karaspehks, schis semesh safari ar Italiu isbeidsàs.

Drihfi Britanijà sahka parahditeesh angļu un sakschu laupitaju bari no tagadejàs Danijas un Seemelu-Wahzijas. Schis germanu ziltis no sahkuma sagrahba deenwidus un austrumu peekrastes un no tureenesh sahka speesteesh semesh eeshcheenè. Wini bes schehlastibas inihzinaja waj ari pahrwehrtà par wehrgeem weetejosh eedshwotajush britus, tash peedereja pee feltu ziltim. Neattarigi briti palika tikai salas reetumu dalà. Bes tam wehl felti patureja sawàs rokàs Skotiju un kaimimu salu — Irlandi. Seme, to eenehma angļu-sakschu ziltis, sahka fauktees par Angliju. Winà issuda gandrihs wifas pehdas no Romas wirsfundshbas laikmeta. Eenehmuschki semi, germani to sadalija wairakas taralists.

Romas fludinataji Anglija. No fahkuma Anglija mahzija fristige fludinataji no feltu Irlandes. Pehdejai nebija spehzigas garidsneejibas. Winas biskapi mas atschlihras no weenfahrscheem garidsneekeem. Sawas zeremonijas wini atschlihras no pahrejas basnizas: kristija peeauguschus upes sem brihwas debes, notureja deewkalposchanu newis latinu, bet tautas waloda neleelas koka basnizinas, kur nebija ne altara, ne swehtbilschu. Irlandeeschi pulzinaja jaunatgrestos klosteru kopdsihwes — bangoras. Wini bija loti zentigi un mahziti, bet winu darbâ nebija weenibas un tee nespehja fludinat wisa Anglija.

Gregors I. nosuhtija us Angliju 40 muhtus no wina pascha Roma dibinata klostera un winu prioru Augustinu eezehla par Anglijas biskapu. Pahwests dewa fludinatajeem shtus aifrahdiimus, ka isturetees pret paganeem. Galwenais — neusspeest jauno tizibu ar waru un asa weida. Ja kur tee atrod labi usjeltu swehtnizu elfu deeweem, wineem newajaga swehtnizu nopostit, bet tikai iswahft no tureenes wezos deewus; pehz tam wajaga apflazit ehku ar swehto uhdeni, eerihkot altaru un eenest tur relikwijas. „Tad deewnamis wairs nefalpos demoneem, bet gan ihstajam un weenigajam Deewam; bet tad tauta redses, ka winu weza swehtniza palikusi, tee pehz paraduma labpraht ees tur un peeluhgs ihsto Deewu.“ Pahwests teiza ari, ka newajaga apspeest wezas paraschas, peemehram, paraschu upuret wehrschus waj ari zelt deewnama tuwumâ teltis no sareem un salumeem. Lai tauta sawas parastas swehtku deenas fanahft papreezatees un lai upure dsihwneekus, tikai newis wairs par godu demonam, bet gan fristigo Deewa wahrda. „Ja juhs dosat scheem laudim eespehju ahreji preezatees, juhs drihsati modinasat winos eescheja preeka slahpes.“

Lihds ar to pahwestis jau eepreefch noteiza jaunâs draudses eefahrtu, tapat ka senal keisars nosazija eefahrtu jauneeguhâs prowinzes. Augustinam tika usdots eeswehtit 12 biskapus un diwus arkibiskapus: weenu preefch Anglijas seemeleem, ottru preefch deenwideem.

Jaunâs tizibas fludinataji eeradas angli-falschu wadonu galmos un sahka tur debatet ar wezas tizibas preestereem. Rahdas debates nobeidsas ar to, ka galwenais preesteris atteizas no saweem wezajeem deeweem. Bet romeeschu fludinataji fastapas ari ar irlandeeschu garidsneekeem. Winus wisur isschlihra nefameerinamis naidis. Romas basnizas kalpi nehma wirzroku ar sawu debateschanas mahflu un noflanotu darbibu. Rahda leela strihda, kas notika pee Seemel-Anglijas farala galma wini sewischli usswehra, ka Kristus nodewis apustulim Peterim debesu walstibas atflehgas. Karalis paraudsiyas us irlandeeschu garidsneekeem, kuri zeeta flusu, un isschlihras par labu romeescheem. „Ja Kristus nodewis debesu walstibas atflehgas Peterim, tad es negribu naidotees ar debesu wahrtu fargu. Es, turpretim, gribu padotees wiseem wina noteikumeem, jo baidos, ka tai stunda, kad es nostahschos debesu wahrtu preefcha, winsch nenowehrschas no manis, un tad nebuhs neweena, kas man atwer wahrtus.“

Rlejojofcho irlandeeschu fludinataju weeta katra fahdscha tika eezelti pastahwigi garidsneeki, kuri newareja ahtahf sawu draudsi. Nodibinajas basniza ar leelu kalpotaju skaitu un shtku grahmatweschanu, kas atshmeja wisas basnizas darischanas un eeguwumus. Leelos zeemos biskapi apweenoja sawa mahja (minsteri) wisus tureenes garidsneekus un muhtus un peespeeda tos dsihwot pehz stingreem klostera noteikumeem.

Tur meerâ pawadija fawas deenas wezi fludinataji un atradâs skola, turâ mahzijaâs jaunee. Garidsneeziiba zentâs isglihtibas sinâ pahrspeht irlandeeschu fludinatajus. Skolâ tika mahzita greeku un latinu waloda; bes Bibeles, lasija ari wehl Wergilu, Owidiju un Titu Liviju un pahrrastija eewehrojamus rofrastus. Majo irlandeeschu toka basnizinu weeta fakta zelt leelas afmenu basnizas. No Gallijas tika issaukti afmentali un glesnotaji, lai zeltu ehfas, kas lihdsigas romeeschu ehkam.

Gewehrojamâs ar fawu isglihtibu bija anglu fludinatajâs Beda, kas dsihwoja ap 700. gadu. Winsch karastija „Anglu basnizas wehsturi“, kur tika stahstits par anglu atgreeschanos pee kristigâs tizibas. Beda sakopoja ari wairafus leelus krahjumus toreisejâs deewwahrdû, geografijas, wehstures un walodneezibas sinatnês. Sawu leelo zeenibu pret Romu Beda isteiza sekoschos wahrdos: „Kamehr pastahwês Koliseja, pastahwês Roma; kad kritis Koliseja, kritis ari Roma; kad kritis Roma, kritis wisa pasaule.“ Romeeschu basniza anglu-sakschos eeguwa karstus zeenitajus. Swehtzetneeku pulki, waditi no domam, turas isteiza anglu-sakschu karalis, pahrzehlâs us kontinentu un, neraugotees us wiseem zela gruhumeem, dewâs zauri Giropai, pahri Alpeem, us Romu, lai pee-luhgtu sw. Petera kapa weetu un zaur to nahktu tuwaki debesu walstibai.

Jaunâ basniza ar winas buhwem, farechgito pahrwaldi, daudseem garidsneekeem, eerehdneem un kalpeem prasija leelus isdewumus. Garidsneeziiba bija kluwusi par jaunu waru semê, un winai bija fawi ihpatneji pahrwaldes panehmeeni. Romas basnizas nodibinaschanas Anglijâ radija swarigas pahrmainas ari anglu-sakschu dsihwê.

Anglu-sakschu senakâ eefahrta. Brihwee anglu-sakschu karalistu eedsihwotaji dalijaâs kerlos („weenfahrschee laudis“, wehl tagad wahziski „Kerle“) un jerlos, augstas kahrtas laudis. No kerleem-semneekeem un sihkihpaschneekeem tika fastahditi kara pulki; jerlus iswehleja par wezafajeem un wadoneem. Pehdejo semes ihpaschumi bija dauds plaschaki un winus apstrahdaja daschadi atkarigi laudis, bessemneeki un isposiiti semneeki, brihwi un wehrgi. Wehrgi bija waj nu briti waj kara guhsteki, waj ari fawas zilts laudis, kas bija saudejuschî brihwibu parahdu dehl. Starpiba starp kerlu un jerlu bija skaidri redsama no ispirkschanas maksas par zilwela nonahweschanu. Par jerlu ispirkschanas maksâ bija diwas un trihs reises leelaka, tã par kerlu.

Brihwee eedsihwotaji sanahza kopâ sapulzes, hemotâs, kur patstahwigi isspreda daschadus jautajumus. Wismasafâs no sapulzem bija sakhdschu sapulzes. Sahdschas (tunas) pa leelakai dalai bija no walna eeslehgats. Ihtu pilsehtu nebija, isnemot diwas — trihs, starp winam ari Londoni. Zeema eedsihwotaji iswehleja few wezako. Zeema sapulze sadalija fawu lozeklu starpâ daschadus peenahkumus un usmekleja kahrtibas trauzetajus, slepkawas un laupitajus. Wairaki zeemi kopâ istaisija aprinki, simtu. Schis nosaukums bija kara laika ziltschu dalischanas rezultats. Wairaki simti istaisija apgabalu, wairaki apgabali — karalisti. Katram simtam bija faws wehlets wezakaâs un katru mehnesi notika fawas sapulzes kaut kur sem weza toka, swehtas upites waj kalnâ. Scho sapulschu galwenais usdewums bija ischkirt strihdus, teefat noseedsneekus un ruhpetees par meera usfureschanu. Diwas reises gadâ sanahza zeemu iswehletee no wisa apgabala us leelu tautas sapulzi (fofmotu). Ta bija ari kara parahde: winas dalibneeki atnahza apbrunoti un israhdija fawu peekrischanu wadona preeschlikumam, sisdami schlehpus pee wairogeem.

Karala wara. Blakus schim wezajam parascham, fo anglu=fasschi bija atnefuschchi lihdsi no germanu dsimtenes, radas jaunās. Rad eenahzeji sagrahba leelus apgabalus, winu wadoni (kingi=karali) kluwa stiprafi. Ap wineem pastahwigi bija leels meefas fargu pulks. Schee meefas fargi (hesiti) un karala gimenes lozekli eenehma sabeiidribā sewischki zeenijamu stahwokli, furu wareja nowehrtet naudā. Par weena semes ihpafschneeka, hesita, nonahweschānu ispirtschānas maksā bija feschas reises leelata, tā par weenfahrschu zilweku, tā tad diwas reises leelata, tā par jerlu. Par karala gimenes lozekli noslepkawofschānu bija jamaksā 36 reises wairaf, tā par kerlu. Par karala nogalinafschānu tauta prasija wehl wairaf — „karala peni“. Wifs, kas bija ap karali, dabuja leelatu wehrtibu. Par meera traufeschānu karala namā waj par karala mantas nolaupischānu sods bija dauds leelaks, tā par teem pascheem noseegumeem pret weenfahrscheem laudim.

Veelajā sapulzē pee karala, witena=hemotā, t. i. „gudrajo sapulzē“, fanahza, bes zilfchu wadoneem un wezafajeem, ari galwenās personās no karala meefas fargeem un galmineekeem.

Karalis ar sawu swihtu braufaja no weenas weetas uf otru, un eedsihwotajeem wjadseja winus barot un apghdat tanis weetas, fur tee uf kahdu laiku nometas. Pehz kahda Deenwidus=Anglijas karala noteikumeem, no sinama leeluma semes gabala eedsihwotajeem wjadseja dot 10 muzas medu, 300 maises, 42 muzinas alus, 2 wehrschus waj 10 annus, 10 sofis, 10 wistas, 10 ritenus seera, 1 toweri sweeksta, 5 lafchus, 20 mehru ausu un 100 sufchu. Braufadams pa walsti, karalis ar sawas padomes palihdsibu ischlihra stihdus jautajumus, ar kureem pee wina gresas eedsihwotaji.

Bahrmainas sem basnizas eespaida. Semes leetoschānu un winas pahreeschānu no weenas personās uf otru noteiza wezas paraschas, pee kuram peeturejas jau no semes eekarofschānas laika (pehz schim parascham semi sauza par foklendu — tautas semi). Kas gribeja peerahdit sawas teesibas uf sinamu semes gabalu, tas wareja luhgt sawus fainikus to apleezinat ar swehrestu. Garidsneeziba, kas pasina romeefchu likumus, leetoja pawisam zitadus panehmeenus pee semes eeguhfchānas un nodofchānas zitam: wina eeweda rakstifkus lihgumus un testamentus. Wisi schee, barbareem nepasihstamee, panehmeeni bija pehdejo azis loti zeenijami; pirmfahrt, paschu rakstifchānas mahfslu tee tureja par burwju mahfslu, ofrfahrt, rakstu apstiprinaja ar krusta weidigu seegeli biskaps, t. i. zilweks ar noslehpumainu spehku, kurfch spehj issaukt debes lahstus pret lihguma lauseju. Toreisejais testaments ari bija tikai rakstifka ihpafschuma nodofchāna otram sem basnizas apfardsibas.

Karali, aif bailem un wehledamees pestit sawu dwehfeli, loti zih-tigi dahwinaja basnizai un garidsneekeem semi un daschadu mantu. Garidsneeziba kluwa par bagatu muischu pahrwalditaju. Karali pee tam leetoja pee semes atdoschānas garidsneeku panehmeenus: uf karala papira lika sawus krustus un dewa parakstus biskapi. Sahda seme tagad bija pilnigi ta zilweta rihziba, tam karalis winu bija atdewis, un sauzas par boklendu („ar rakstu apstiprinata“). Sahda pascha fahrtā karalis sahka isdalit semi ari laizigam personam par daschadeem pakalpojumeem. Sahdos gadijumos raksta tika atfihmets, ta seme teel dota namu zelschānai waj ari peesihmets: „Mihlestibas wahrda pret Wisuwareno un wina ustizamo kalpu sw. Peteri“.

Semes, lo isdaliija karalis, bija zeefchi apdsihwotas. Utdodams semi bislapam waj sawam meefas fargam, karalis lihds ar to itka atdewa winam teefibas us dahwatās semes eedsihwotajeem, t. i. ja karalim schini weetā bija apstahfchanās punktis un eedsihwotajeem wajadsjeja preefsch ta nodot sinamu daudsumu pahrtikas weelu, tad to paschu daudsumu drihfssteja sawahkt ari jaunais semes ihpaschneeks. Winam bija teefibas ari isschirt sawa semes gabala eedsihwotaju strihdus. Zaur to eedsihwotaji kluwa no wina atkarigi. Par ihpaschumu atdotā seme tika itin tā noschirta no pahrejās tautas semes. Jaunais ihpaschneeks un wina seme dabuja fewischkas neaiskaramibas teefibas, latiniski — i m m u n i t e t i.

Preefsch semes tās bija leelas pahrmainas. Pirmkahrt, sahkdami dalit semes gabalus, karali bija guwuschī jaunu waru. Peesawinajuschees basnizās t. i. Romas likumu walodu, wini teiza „mana seme; seme, pahr kuru man ir teefibas“. Dtrkahrt, garidsneeki bija kluwuschī par leeleem semes ihpaschneekem, kamehr senak walsi bija tikai semneeki un wideji semes ihpaschneeki. Trefschahrt, pahr daudsajeem brihwajeem laudim bija radufes jauna garigo waldneeku un karala apdahwinato kalpu wara. Schee jaunee fungi wareja peedsiht no brihwajeem semneekem nodewas ne wairs wispahribas, bet weenigi sawā personigā labā. Sihkajeem laudim, kuri apstrahdaja neleelus semes gabalus, tas bija leels apgruhtinajums, jo wairak tadehl, ka wini jau dewa no sawas raschas desmito dalu par labu basnizai. Nesamakschchanas gadijumā, parasti ap Mahrtina deenu, nowembra sahkmā, semneekam peespreeda šoda maksu, kas bija wairak reises leelaka par wina noteiktām nodewam. Bes tam muhkt un garidsneeki nodewu weetā wareja list semneekem strahdat sawā labā un tahdā kahrtā eewest klauschas.

Daudsi kerli zaur to krita nabadsibā un atkaribā no saweem jaunajeem kungeem. Daschi no wineem paschi atdewa sawu semi basnizai, tizedami, tāpat kā karalis, ka zaur to tiks glahbta winu dwehsele. Dahwinataji wareja lihds muhscha beigam nodsihwot us sawas semes, bet skaitijās atkarigi no basnizās. No basnizās pehz tam bija atkarigi ari winu behrni, kas ari dabuja teefibas sawu muhschu nodsihwot us dahwinatās semes. Daudsi kerli tahdā kahrtā saudeja sawu brihwibu jeh nonahza „semakā stahwofli“. Schis „semakais stahwofli“ jau bija rdsams no ta, ka par tahda zilweka nogalinaschanu ispirschanas maksa bija feschas reises maksa, tā par zilweku, kas eenehma „augstaku stahwofli“ sabeedribā.

Franku walsis. VIII. g. simteni Karolingi. Leelajā franku walsi tika apweenotas romanu un germanu semes. Wina pastahweja no diwām weenadām dalām: reetumdalu, kas sawufahrt dalijās Neistrijā un Burgundijā, un austrumdakā, kas sauzās par Austruju. Schim abām pusēm parasti bija diwi karali, un ja ari winas apweenoja weens karalis, tad tomehr walsis pahrwalde dalijās diwās dalās. Karalis atbalsstijās us laudim, kas stahweja wina personigā deenastā, un atalgoja winus par to ar semes gabaleem. Leela nosihme tadehl, bija eerehdnim, kas pahrsinaja semes isdalischanu un sauzās par majordomu. No sahuma katrā walsis dakā bija saws majordoms. Pamasam majordomi, kuru pahrsinā tika nodots ari karaspehks, kluwa stipraki par pascheem karaleem no wezās Merowingu dinastijas. Ap 700. gadu Austrujs majordoms sagrahba waru un, nobihdijis pee malas zitus majordomus, sahka waldit pahr semi un karaleem, apstiprinadams tos winu amatā.

Austrijas majordomi radija jaunu dinastiju, kas nahza nespeh-
jigo Merowingu weeta un sauzaš par Karolingeem. Majordoms Karlis,
saukts Martels, t. i. weseš, patš eenehna karala weetu, kaut gan
wahrda sinā karalis wehl pastahweja. Winam nahzas zihnitees ar
arabeem, kas jau bija sagrahbuschi Deenwidus-Galliju, Romas eeseju
un tuwojās Luarai. Pee Puatjē wineem stahjās pretim Karla waditee
franti un zitas winam padotas germanu ziltis. Septinu deenu garā
faujā germani atfita arabu jahtneeku usbrukumu; wini paschi netizeja
šawai uswarai, kad israhdijs, ka arabi atstahja šawu nometni un behga.
Lai gan arabu rokās wehl palika daschi nozeetinati punkti Gallijā, bet
islama kustiba reetumos, pehz schis kaujas (732. g.) apstahjās.

Zihna ar arabeem eeneša pahrmainu franku kara eelahrtā. Wezais
germanu karaspēks pastahweja gandrīhš tikai no kahneekem. Lai
atfistu arabu usbrukumus, wajašseja eerihkot ari jahtneeku nodalas.
Karlis paleelinaja šawu wasu, t. i. šawu meesās šargu un kara kalpu
škaitu un peeprasija, lai wini pilditu kara deenestu jahschus un westu
lihdši us šawa rehliņa wehl daschus jahtneekus. Par to sinams, waja-
dseja paleelinat wīnu algu. Bet tā kā karalim bija atlizees mas semju,
ko isdalit kareiwjeem, tad karalis atlahwa wineem nemt plaschās basni-
zas semes, tāpat kā tani paschā laikā darija keisari-bilšchu wajataji
Bizantijā. Kareiwji šahka šaimneekot basnizas un klosteru semes gabalos.

Karlis Martels padfina wīfus winam nepatihkamos biskapus.
Swabadajās biskapu weetas wīnšch ilgi nelika weetneekus, nehma no
wineem nodoklus un atšawinaja wīnu mantu. Biskapu weetas nereti
tika eezelti zilweki, kam nebija nekahdas garigas isglihtibas, kas neprata
lasit, bet kas pawadija laiku medibās un dsihrēs. Bet wineem wajašseja
buht labeem kareiwjeem un laikā eerastees pee wadona ar wīfu šawu
kara šwihu. Garidsneeziba atbildeja us to ar ašu naidu. Wini pehz
tam isplatija tentas, ka šwehti zilweki redsejuschi Karli winpaulē leelās
mokās un ka, atrotot wina šapu, meesu weeta atrašta tšchuhška. Nerau-
gotees us to, Romas basniza mesleja pee franku waldneekem palihdsibas.

Roma, „šwehtā republika“. ko pahrwaldija pahwestis, arweenu
wairaf attahlinajās no Bizantijas. Šwehtbilšchu wajašchanaš laikā
pahwestis Gregors II. atteizās atšiht keisara pawehles pret šwehtbildem.
Bet tai paschā laikā Romu stipri šahka apdraudet langobordi. Keisara
weeta pahwesti zereja atrašt aissargu pee stiprajeem franku wadoneem.
Šaweeniba starp pahwestu un frankeem tika noslehgta pee Karla dehla,
Pipina Masā. Pee šaweenibas noslehgšchanaš leelu lomu spēheja
anglu-sakšchu muhts Wīnsrits Bonifazijs.

Bonifazijs. VIII. g. šimteni Anglijas klosteri un školās bija
išaudšinajuschī daudsus zihtigus kristigās tizibas šludinatajus, kuri dewās
uš Ciropas zeetsemi. Wīnu starpā bija klosteru šinatneeks un školotajs
Wīnsrits. kas šawā ašrautibā dewās šwešchumā un nonahza pee Seemelu
un Wīdus-Germanijas ziltim, kas pa pušei bija atgreestas pee kristigās
tizibas, Wīnšch gribeja strahdat Romas basnizas usdewumā un apsar-
dšibā, diwas reises dewās us Romu, peenehna šche latinu wahrdu
Bonifazijs un tika eeswehtits par biskapu. Wīnšch nodewa pahwestam
Gregoram II. šawas tizibas apleezibu, šwehreja ustizibu Romas
basnizai un apšolijās nestahtees šakaros ar biskapeem, kuru mah-
ziba nesafkanēs ar Romas mahzibu. Lai labaki weiktu šawu darbu,
Bonifazijs išsauza no Anglijas šawus školneekus un zitus mahzitus

muhkus un muhkeneš. Wini dibinaja Wahzija wairakus klosterus. Bet ſcheem iſglichtotajeem laudim wjadſeja darbotees meſchonigâ apfahrtnê.

Weetam wehl nahza preeſſchâ zilweku upuri. Heſenê Bonifazijš ar ſaweem pawadoneem patš nozirta deewa Wodana ſwehto oſolu, lai peerahditu paganeem winu elka neſpehzi bu. Leelaſâ dala no jaunat-greeſteem aſſina tkai jaunâ Deewa preeſſchrozibas wiſu zitu deewu preeſſchâ, kureem klufibâ wehl tika neſti upuri. Daſchi garidsneeki pat nehma dalibu ſchini upureſchanâ, ehda kopâ ar ziteem upura gaſu un pehz tam notureja kriſtigo deewtalpoſchanu. Ziti rakſtija uſ ſihmitem Bibeles tektus un ſakra ſaklâ kâ amuletus pret launâm azim un pret daſchadâm ſlimibam. Jaunee ſludinataji zentâš iſnihdet ſchiš paraſchâš un pazelt tikumus. Wini zentâš dot pareiſus jehdſeenus par laulibas dſihwi un ſchlihfſtibu, kâ wini to ſaprata.

Wehl ſahda zita ſwariga leeta tika eeſahkta no wineem. Jaun-dibinatee kloſteri ſawahza laudiš, kaš nodewâš darbam. Paſchi muhki un ſemneeki, kaš bija atdewuſcheeš winu apſardſibai, lihda lihдумuš un apſtrahdaja lihdf ſchim wehl neaiſſfahrto ſemi. Tai laiſâ germanu ſemêš zeemi ſtahweja lauku widû, kaš ſen jau bija no meſcheem atſwabinati un tika apſtrahdati. Sagad ſahka iſzirt lihdf tam nepeeejamoš muhſcha meſchuš un pahrwehrt toš par tihromeem. Papreeſſchu ſchâi daſahlumâ gaſja kloſteri, kaš lihdfinajâš leelâm muifſham ar plaſcheem laukeem, leelâm klehtim, dſirnatam un zitâm ehkam, ap kurâm kâ ſtudraš kuſtejâš ſche nometuſcheeš ſemneeki.

Germanu apgabaloš, blakus ſemem, kur darbojâš Bonifazijš, Bawarijâ un pee auſtrumfrankeem, kriſtigâ tiziba jau bija nodibinajuſeeš agrak, bet baſnizai ſche tomehr bija maſš eeſpaids. Pahweſtš uſdewa Bonifazijam mahzit ari ſchinis ſemêš. Romai padotee muhki ſatika ſche, tâpat kâ ſenak Anglija, klejojofchuš irlandeeſchu garidsneekuš, kuri neatſina uſ weetâš dſihwojofchoš Româš biſkapuš. Reiſem tautâ radâš ſawi weetejee, eedweſmeš pilni ſludinataji. Weenš no wineem, Udalbertš, noſauza ſewi par „ſwehtu, paſcha Deewa iſwehletu biſkapu“, teiza, ka ar relikwiju palihdfibu, ko winam atneſiš engeliš un ſtarp kurâm ir ari Jeruſalemê no debefim nokrituſi Kriſtuš wehtule, wiſch war iſluhgteeš no Deewa wiſu, kaš winam tiht. Tauta nahza pee ſludinataja ar tizibu, ka taš atpeſtiš winu dwehſeeleš, gaidija no ta brihnumuš, ſauza to par ſwehto un aiſſtahwi, bet wiſch peedewa grehkuš beſ winu iſſuhdſeſchanâš. Udalbertš uſſtahjâš pret ſwehtzelofchanu uſ Romu, teikdamš, ka naw nekahdaš noſihmeš eet Deewu peeluhgt Româš deewnamoš, kad to war iſdarit tepat uſ weetâš. Paſalnoš un upju kraſtoš taš zehla baſnizinaš un kruſtuš un aizinaja turpu laudiš uſ deewluhgſchanu. Wiſur, kur atſtaneja wina ſprediki, baſnizaš palika tuſſchâš.

Echahdoš apſtahkloš Bonifazija ſtahwokliš nebija weeglš. Pahweſtiš eezehla winu par germanu ſemju arkibiſkapu, uſdodamš tam eerihkot draudſeš ar biſkapeem preeſſchgalâ un nemt toš ſawâ uſraudſibâ. Tomehr Bonifazijš nebuhtu warejiš weikt ſawuš uſdewumuš, ja winam nenahktu palihgâ franku walbineeki, Karla Martela dehli. Wini ſawuſahrt iſlee-toja Bonifazija ſinaſchanaš un peedſihwojumuš, lai wiſâ franku walſti uſlabotu un pazeltu baſnizaš ſtahwokli, kaš juku un ſaru laiſâ bija noſlihdejiš loti ſemu.

Pahweſta uſdewumâ Bonifazijš nehma dalibu leelâš franku ſinodêš, uſ kurâm ſapulzejâš franku biſkapi un laižigee walbineeki.

Winfch mehginaja peespeest garidsneezibu west stingrafu dšihwi, aif-
leedfa klerikeem nest eerotfchus un peedalitees schuhpofchanâs, medibâs
un faujâs. Garidsneeekeem un flostereem wajaga padotees bifkapa pa-
wehlem. Par bifkapeem augstafa ir mitropolitu un arkibifkafu
wara. Arkibifkafi fawufahrt padoti pahwestam, faš eezel winus amata,
peesuhtidams teem palliju, t. i. baltu wilnas lentu ar melneem frusteem,
aws simbolu, fo Labais gans nes uf faweem plezeem. Tifa nolemts
ari atdot basnizai ihpafchumus, fo tai bija atnehmis Karlis Martels.
Bet tas tifa ifwests tifa pa pusei, jo newareja atnemt semi ihpafch-
neeekeem, faš to bija dabujufchi fâ fara atalgajumu. Weenojâs uf to,
fa fchee ihpafchneeki waldis par fawâm semem itfâ „no basnizas fcheh-
lastibas“ (tahda fahrtiba atgahdinaja Bizantijas haristikiju un fauzâs
fche par prefariju) un tam par fihmi mafâs basnizai neleelas nodewas.
Pehz semes ihpafchneeka nahwes basniza dabu semi atpafal, bet karalis
war atfal atdot semes gabalu jaunam fara kungam fâ atalgojumu.

Bonifazijis fameerinaja franku laizigos waldineekus ar basnizu.
Lihds ar to winfch nodewa sem pahwesta garigâs waras wifas jaun-
atgreetâs germanu semes un wifus agrafos franku reetumapgabalus.
Pahwesta wara nodibinajâs wifâ Reetum = Ciropâ. Bonifazijis padewigi
un apfinigi ispidtija wifus pahwesta usdewumus. Bet beigu beigâs tee
winam apnifa un winfch fehrâs atfal pee ta darba, fo bija eesahzis
jaunibâ. 75 gadu wezumâ tas dewâs fludinat kristigo tizibu uf frisu
semi (tagadejo Holandi). Reif, kad winfch bija nolizis fatifschanos ar
jaunatgreeteem, wina telti mefchâ eelenza fanifnotee pagani, un Bonifa-
zijis mira mozekla nahwê (755. g.).

Karolingu faweeniba ar pahwestu. Tai pafchâ laikâ norifi-
najâs notikumî, faš wehl zeeschafi faiftija pahwestu ar franku waldnee-
keem. Karla dehls, majordoms Pipins Masais, nolehma gahst pehdejo
Merowingu, faš flaitijâs par karali tifa wahrda pehz, un patš trone-
tees par karali. Kara fapulzê winu pazehla uf wairoga un, eerotfchus
fchwadsinadami, ifsauza to par karali. Bet pirms tam jau Pipins bija
nofuhtijis ifsinat pahwesta domas, un pahwests peekrita winam. Par
fihmi fawai jaunai augstakai warai Pipins tifa fwaidits no pahwesta
pilnwarotâ bifkapa.

Drihfi langobardu karalis eekaroja gandrihs wifu Bizantiju un
Widus = Italiju un nonahza pee Romas. Pahwests Stepanš II. fuhtija
fuhtnus pee Pipina un luhdſa winu glahbt fw. Petera pilsehtu. Ka-
ralim pee tam tifa no pahwesta dahwats patrizija, t. i. Romas
aifstahwa wahrds. Pirmais Pipina fara gahjeens tifa uf brihdi aif-
tureja langobardu usbrukumam. Tiflihdſ wina fara pulki bija projam,
langobardi atfal stahweja pee Romas wahrteem. Tad pahwests no-
fuhtija franku karalim grahmatu fw. Petera wahrda: winâ itin fâ
apustuls patš atgahdinaja franku karalim, fa waru winam dewis patš
Jesuss Kriiftus un fa winfch pastahwigi dahwinajis franku karalim uf-
waru; ja franki tagad nenahktu glahbt Romu, tad wini tiks ifflaideti,
fâ Deews fawâ laikâ ifflaidejis Israela behrnus, ifflehgti no debefu
walftibas un nofoditi uf muhschigu pasufchanu.

Pipins atfal dewâs ar karaspehku pahri Alpeem un fakahwa
langobardus. Wineem atnemtâs semes ap Romu un Rawennu winfch
dahwaja fw. Peterim un nodewa pahwesta pahwaldifchanâ. Genemto
pilshehtu atflehgas tifa noliftas uf apustula kapa. No fchi brihscha

pahwestis tika ahshtis ar par laizigu waldineeku un radas fewishka basnizas walsis.

4. Karla Leela monarkija.

Karla kari (768.—814.). Franku walsis kluwa loti warena un spehziga Pipina dehla Karla laika. Wina tshetrdesmit feschus gadus garais waldishanas laiks pagahja gandrihs weenos tahlos un leelos fara gahjeenos. Wispirms Karlis dewas ar saweem frankeem pahri Alpeem pret langobardu karali, fanehma winu guhsta un peespeeda to eestahtees klosteri. Seemelu un Widus = Italija padewas Karlin. Bet winas eefahrta palika weza: Italija arween wehl tika usstatita ka karaliste; Karlis tikai kronesas ar langobordu ta sauzamo dsels kroni un Seemel = Italija lihds schim laikam usglabajusi Lombardijas, t. i. langobardu semes nosaukumu. Karalis eeradas Roma, tur tauta sagaidja to ar frusteem un elsas fokus sareem un ahsina par sawu patriziju. Karlis apstiprinaja dahwanu, to wina tehws bija dewis sw. Peterim un pahwestam. Bet tomehr winsch lika nojauft pahwestam Hadrianam I., ka tura fewi ne tikai par Romas basnizas ahsstahwi, bet ari par Romas kungu.

Druftu wehlat Karlis dewas pahr Birenejeem, lai palihdsētu arabu pahrwaldneekam, kusch bija sazehlees pret Kordowas kalifu. Neatkarigee kristigee kalnu eedshwotaji baski, kuru apzeetinajumus Karlis garamojot ispostija, usbruta franku pakapulkeem, sakahwa tos un nonahweja winu wadoni Rolandu. (Brunineeku dsesmas winsch wehlat teef apdsedats ka waronis, kas kritis kauja ar netizigeem). Franki pehz tam eekaroja Spanijas seemel-austrumu stuhri ar Barzelonas pilsehtu.

Garaki un gruhtaki bija kari austrumos. Franku kaimini seemelu-austrumos bija pagani sakschi, kas dsihwoja starp Wahzu juhru, Widus = Wahzijas kalneem un Elbu. Pee sakschu kareiwju schiras peedereja wideji semes ihpashneeki (edelingi), kuru semes apstrahdaja brihwi bessemneeki (frilingi) un dsimtkaudis (liti). Sakschi ar saweem usbrukumem beeschi trauzeja frankus, un Karlis nolehma eekarot winu semi. No sahtuma winam sekmejās labi, jo sakschi nebija apweenojuschees walsi un ahsstahwejas atfewishkeem pulkeem. Franki fadedsinaja sakschu swehto birsi un winu galweno swehtumu, milsiogo osolu Irmenfulu.

Sakschi swehreja frankeem ustizibu. Karlis eezehla grafus (apgabalu pahrwaldneekus), atsuhtija kristigas tizibas sludinatajus un nodibinaja biskapu draudses. Basniza bija galwenais lihdselis ar to peespeest eekarotās tautas padotees. Bet sakschi sazehlās katru reisi, tiklihds Karlis, ahsnems no sawam darishanam, atstahja winus meerā, ispostija basnizas, padina frankus un garidsneekus. Altgreesdamees, Karlis no jauna sakahwa sakschus un bahrgi apgahjas ar dumpineekem: reis winsch pawehleja sodit ar nahwi 4¹/₂ tuhkstosch zilwekus, kas winam bija isdoti ka galwenee dumpineeki. Wairak reises winsch kopā ar sawu galmu pawadja seemu sakschos un notureja tur fewishki lepnaus augstmanu un garidsneeku sapulzes un no wifas walsis, peenehma arabu un Bizantijas keifara suhtnus, lai parahditu sawu waru sakscheem. Bet tauta tik weegli nepadewas, un gandrihs 30 gadus wilkas dumpji.

Galigi Karlis eekaroja sakschus tikai tad, kad dala no wineem tika no semes ahswesta un winu weeta eelikti franku un sawu kolonisti,

un leelakai dalai no edelingeem, kas bija galweene karotaji, atnemtās semes. Šchis semes tika atnemtās par labu wāstij ar noluhku isdalit klosterēem, franku augstmanēem un teem no pašchu sakschu widus, kas labprahst padewās Karlim. Senee sīhkee ihpāschumi tika apweenoti leelos. Gandrihs agrakā stahwofli palika weenigi brihwee bessemneeki un dsimtklaudis — frilingi un liti, kas apstrahdaja zitu semi. Wini tikai pahrgahja pee ziteem kungeem ur wineem nahza klahst jaunās nodewās, peemehram, basnizās desmitā teesa.

Karlis pawehleja fastahdit sakscheem litumus, kahdi jau bija zitām germanu ziltim. Pahrahpumi pret basnizu un garidsneekēem tika soditi loti bahrgi: peemehram, par leelā gawena neeewehroschanu draudeja nahwes sods. Bet schahda stingriba saksaneja ar wezajām sakschu parascham, kuras ari noteiza bahrgus sodus par paganu swebtumu apwainoschanu. Kristigās tizibas eeweschana sakhumā mas grosija winu usstatus: sakschu dsějneeka fastahditā dsesma tehlo Kristu tā kara wadoni un apustulus tā wina meefās sargus.

Sakschu dumpju laikā Karlis zihnijās ari ar awareem (obreem) tagadejā Ungarijā un ar slaweem. Uwari, kureem padewās wairakās slawu ziltis, kluwa wahjaki. Dala no slaweem atswabinajās un ussahka zihnu ar awareem. Karlis ismantoja scho brihdi un suhtija pret awareem diwus kara pulkus — weenu no Germanijas, otro no Italias. Wini dewās gar abeem Donawās krassteem, pa wezajeem romeeschu kara zeleem. Pa upi weda pahrtiku un eerotschus. Karlis gribeja ari saweenot ar kanalu Reinas peeteku Mainu ar Donawu, lai atweeglinatu satiksmi starp wāstis eeksheeni un karaspehku. Bet schis leelais darbs neisdewās. Karla karaspehks gahja pret netizigeem ar basnizu karogeem un dsedadams garigas dsesmas. Rahdā zihnā tika sanemts awaru galwenais „gredsens“, t. i. pils, kurā glabajās milsigs krahjums salau-pitu mantu. Dalu no eeguhtām mantam Karlis dahwinaja pahwestam, bet pahrejās isdalija kareiwjeem, lai tee usizigi kalpotu winam grubtajās zihnās. No awareem atnemtām peerobeschu semem tika radita jauna austrumu marka ar kara pahrwaldi (tas ir pamats nahkroschai Austruiai, t. i. austrumu nomalei). No kara robeschas pastahwigi tika nowehrotās slawu ziltis. Slawi, kas dsihwoja frankeem kaiminos, no Baltijas juhvas lihds Udrijas juhrai (to starpā ari ischeki), atfina Karla wirs-waldibu un apnehmās dot winam palihga spehkus un maksat mestlus.

Reisarwalsts. Karla waldischanas beigās sem wina waras atradās wīfās germanu-romanu semes, kas bija peenehmuschas kristigo tizibu, isnemot Angliju. Austrumos robescha gahja pa Elbu, pehz tam nogreesās us rihteem, pahri Donawai aif Wihnes un gar austrumu Alpeem nolaidās lihds Udrijas juhrai; pee winas peedereja leelakā dala no Alpeninu pusšalas un Pirineju pusšalā robescha sneedsās lihds Ebro upei. Karla eespaids sneedsās wehl tahlat. Anglu-sakschu karalis mekleja wina aishildneezibu, Bagdades kalifs Haruns mainijās ar winu suhtreem un dahwanam. Pee wina eeradās ar daschadeem luhgumeem suhtni no Spanijas gotu karala, no slaweem u. z., tā ari tika suhtitās dahwanas no Jerusalemes un zitu pilsehtu patriarheem.

Franku karalis bija loti warens, bet winsch gribeja buht wald-neeks, kuram peeder ne tikai laizigā wara ween. Winsch tureja sewi par pilnteesigu noteikt ari par basnizu un gahdat, lai winā tiktu eeweh-rotā ahrejā kahrtiba un mahzibas skaidriba. Nebuhdams meerā ar

Nikejas basnizas şapulzeş lehmumeem, karalis şafauza jaunu şapulzi no franku garidsneefeeem un peespeeda pahwestu Hadrianu nofodit Nikejas şapulzeş dalibneefus, kaut gan ari patş pahwests bija peedalijees şhini şapulze. Franku karali jau şenaf şkaitijās par Romas basnizas patrizi-jeem. Ur Karla leelajeem eekarojumeem wini eeguwa wehl leelafu waru. Wişa kristigās basnizas reetumu puşe lihds ar Romu, wezās ķeisarwalsts galwas pilsehtu, tagad eetilpa franku walsti. Uş ņhi pamata Karlis bija nahzis uş domam işfludināt ņewi par ķeisaru. Wina tuwineeki un peekriteji tureja ņho ņoli par pilnigi dabigu. Kroniņs par to rakņta: „Tā tā Karlis waldbija pahr Romu, tad winam ari wajadşeja buht ķeisaram.“ Pahwests nahza pretim ņhai franku karala gribai. Winam bija wajadņigs ņpehzigš aiņstahwiş reetumos pehş tam, kad tas bija ņaudejis atbalstu Bizantiņas ķeisara.

800. gadā notika ņen gaiditā Romas ķeisarwalsts ajauno-ņšana. Pirms tam pahwests Leons III. bija eeradees pee karala luhgt wina palihdsibu pret ņaweem eenaidneefeeem Romā, ņuri to bija atzehluņhi no amata, eelodhijuņhi zeetumā un gandrihş nonahwejuņhi. Karalis pawehleja leetu iņmeklet ņaweem augņtmaneem un kaut gan ņodija pahwesta eenaidneefus, bet tomehr liķa tam weşelu gadu gaidit un beidsot peespeeda winu ķahdā franku augņtmanu şapulze apņwehret ņawu newainibu. Jau agraf Karlis weda ņarunas ar Bizantiņu, lai işdabutu zauri wina atņiņšanu par ķeisaru no austrumu wal dneefeeem. Pahwests leetu paahtrinaja. Pirmā ņeemas ņwehtku deenā, kad karalis bija ņw. Petera basniņā, pahwests uşliķa winam galwā kroni un palozijās wina preekņhā lihds ņemei. Franki un romeekņhi, kas ņtahweja wişap-ķahrt ņauza: „Slawa un weşeliba Karlim Augustam, Deewa ņwaiditam, leelajam un meeru neņoņhajam Romas ķeisaram;“

Pehş ta laika pahrleezibas, Romas walstij wajadşeja eetwert wişu ņemi un buht pehdejai walstij paşaulē. Winas robesĆam lihds ar to wajadşeja ņakrist ar kristigās basnizas robesĆam. Todehl ari Romas ķeisarwalsts ir ņwehta un ari ķeisara wara ir ņwehta un lihdsiga garigai warai. Şahhda noņihme bija ari bildei, ņaliktai no daudştraĆaineem atmeneem, ņuru pahwests bij liżis pagatawot ņawas pils ņahlē: Karlis un pahwests ņhe attehloti zeloş pee ņw. Petera trona trehşla, pee ņam Peteriş nodod weenam ņarogu, otram pahwesta ņişli. Patş Karlis domaja, ņa wina warai tagad ir augņtaşş, zildenakş rakņturs. Diwus gadus pehş kronesĆanas wişĆ noteiņa ņaweem pawalstneefeeem jaunu, ņewiņĆhi ņwarigu ņwehrestu. Winā teiktş, ņa wişeem wajaga buht deewbijigeem, nedrihņst peekopt nodewibu un işturtees warmahzigi pret ņwehto basniņu, atraitnem, bahrineem un ņwehtzekneefeeem, jo „ķungs un ķeisars ir pehş Deewa ta Runga un ņwehtajeem pirmais aiņstahwiş itin wişeem.“

Şhi jaunā garigā wara itin tā aptumşĆoja pahwesta waru, kas ari tureja ņewi par Deewa eezeltu reetumu waditaju. Wehlaķ pahwesti zentās wişu leetu noņtahdit zitatā gaiņmā. Winu peekriteji apgalwoja, ņa tiķai no pahwesta roķam franku karalis wareja ņanemt ķeisara troni. Pee tam aişrahdbija uş Konstantina dahwanu, t. i. runaja, ņa paņtahw ņewiņĆkş rakņtş, ar ņuru Konstantiņš Leelaiş, pahreedams dņiĆwot uş Konstantinopoli, atdewiş walsts reetumdalu pahwesta pahrwal-diņhanā: tā tad pahwests war atdot troni, ņam grib.

Saimneeziba. Leelo Karla walsti, kas aişnehma gandrihş puşi no Reetum = Ćiropas, pahrwaldeş un lihdselku ņinā newar ņalihdsinat

ne ar kalifatu, ne ar Bizantiju. Tirdsneeziba franku walsti bija wahja, zefi flitti, naudas mas, pilsehtas neeewehrojamas. Gedsihwotaju wairums pahrtika no semkopibas un nepahrdewa sawus raschojumus. Karlis newareja sawahht dauds nodoklu. Wina eenahkumi bija neshlibdsinami masaki par Bizantijas waj Bagdades waldneeku nodokleem. Winsch patš ar sawu galmu un shwihu dshwoja ka bagats ta laika muischneeks, t. i. wina muischās un willās, kas atradās walsts daschadās weetas, pagatawoja wifu, kas bija wajadšigs karala, wina gimenes un shwhtas pahrtiſchanai, apgehrbeem un dshwes eefahrtai.

Karala ſaimneezibas eefahrtā tika ſihki noteikta ſewiſchfoš ſtatutos. Muiſchās pahrwaldneeks, ſo ſauza par teeſneſi, nepahrwaldbija tika muiſchās ſaimneezibu, bet ari iſſchēhra daudso muiſchās lauſchu un ſtrahdneeku ſtrihduš un teeſaja winu pahrkahpumus. Pahrwaldneeku rihzibā bija wina daschadee palihgi, „jaunakee“, ka tee bija atſihmeti ſtatutoš: ſirgu puiſchi, meſchfargi, pagrabmeiſtari u. z. Muiſcha bija ſadalita aprinkoš. Rātru aprinkē pahrsinaja ſewiſchſoš uſraugš, kas ruhpejās par fahrtigu nodewu maſſaſchanu un par ſawu deenāſtu, ka atlihdſinajumu, dabuja ſemeš gabalu. Ziti uſraugi pahrsinaja daschadus amatneekuš. Karališ atlahwa ſtrahdneekeem ſuhdſetees par uſraugeem un galweno pahrwaldneeku un praſija, lai pahrwaldneeks tahdoš gadijumoš dotu paſſaidrojumuš, jo „ſuhdſiba nedrihkt par welti trauzet karali“. Uš ſeemas ſwehtkeem pahrwaldneekam wajadſeja dot karalim pahrfſatu par to, zif produkti dewuſi ſaimneeziba, zif eenahzis nodewu un ſoda naudaš, zif iſdots ſaimneezibas wajadſibam un zif noliktš krahtuwēs. Uš Puhpolu ſwehtdeenu wajadſeja noſuhitt karalim naudu, kas bija eenahkuſi no prezem un ſoda maſſam, bet prezēš tika ſuhittas wairalaš reiſeš: ſwezeš diwaš reiſeš gadā — ſeemas ſahkumā un gaweni, wehl beeſchaki — gala, milti, putni, olaš, ſakneš, wihnš. Pahrwaldneeks, reiſem nobrauzā ar mantam pee karala un palika daschās deenāš wina galmā. Kopā ar winu katrā ſinā wajadſeja eerahteeš labam aldarim, lai wahritu alu karalim, wina gimenei un ſwhitai. Bet karališ ari patš brauzā no weenaš willāš uš otru. Tahdoš gadijumoš ſawahhtāš pahrtikaš weelaš tika iſleetotaš turpat uš weetaš. Statutos tadehl ir paredſetš, ka katrā muiſchā jabuht gultam, pehleem, aiſtareem, galdauteem, traufceem un instrumenteem, lai waretu eefahrtotees un dshiwot daschāš nedelaš waj mehneſchuš.

Muiſcha paſtahweja no galwenām ſungu willam un wairakām ſihkām ſehtam, kas bija atdotaš ſemakeem eerehdneem, kara kalpeem un wehrgeem, waj ari ſemneekeem, kas par to dewa dalu no raſchāš un lopeem. Starp willam atradāš karala pilš (pſalžš, no latinu palatium, palata), kas beeſchi bija nozeetinata, ar almeru wahrteem un ſargu torniſcheem. Pee willāš peedereja leeli ſtalki, lopu un putnu kuhtiš, ſiwju dihkē, medijumu bagati meſchi, labibu lauki, auglu dahrſi, wihna dahrſi, ſakru un puķu dahrſi, biſchu dahrſi, dſirnawaš u. t. t. Daschās muiſchās bija metala rudu raktuweš un akmenlauſtuweš. Statutos pawehletš pahrwaldneekam zihīgi raudſitees uš to, ka pagatawo wihnu, meeſtinu, alu, peena produktus un daschadus konſerwus. Tahlak ſtatutos teiktš, ka pahrwaldneeka rihzibā arweenu jabuht daschadeem amatneekeem: kalejeem, ſelkaleem, ſkrodereem, maiſneekeem, namdareem, eerotſchu falejeem, ſwejneekeem, putnu ſehrajeem, ſeepju wahritajeem, aldareem u. z. Ušewiſchki tika eerihkotas ſeeweeſchu darbnizaš, kur

strahdneezeš wehrpa, auda, krahfoja drahnas un ſchuwa uſwalkus. Dala no ſtrahdneekeem dſihwoja fungu namâ un ſanehma uſturu no karala; ziti dſihwoja atſewiſchſas mahjinâs un gahdaja pahrtiku paſchi no ſaweem ſemeš gabaleem.

Ja nebija kara, tad karališ mihleja uſturetees Uſhenâ. Ta nebija pilſehia, bet leela muiſcha. Uſ karala pili tur atradâs augſtmanu mahjaš. Kad tika iſſinota baſnizaš waj tautas ſapulze, waj ari gaidija eewehrojamaš ſuhtruš no tahleeneš, Uſhenâ ſapulzejâs daudſ lauſchu. Parahdijâs ari tirgotaji, ebreji un ſireeſchi ar wiſadâm prezem. Wineem bija uſzeltaš ſewiſchſas telpaš. No karala mantam un krahjumeem paſtahwigi tika dotas dahwanas un atalgojumi karala tuwineekeem un kalpeem. Sihſakee laudiš dabuja ſirguš, mehteluš, leelafee — ſelta ſudraba naudu un rotas leetaš. Scho ſaimneeziſbaš puſt pahrtiſnaja karaleene, ſaš ruhpejâs par to, lai „iſtâ laiſâ ar dahwanam eepreezinatu galma laudiš un eerehdnuš un uſturetu winuš labâ gara ſtahwoſſi.“

Lihdſigi karalim eerihkoja ſawaš ſaimneeziſbaš ari magnati, t. i. eewehrojami walſtš wiſtri un bagati ſemeš ihpaſchneeki, iâ ari biſkapi un leeli kloſteri. Genahſumi wiſur tika patehreti paſchu ſaimneeziſbaš un negahja apgroſiſbâ. Newareja ſawahſt no ſchim ſaimneeziſbam leelakuš lihdselkuš kautſahdam uſnehmumam, peemehram, karapheku apbrunoſchanai. Veelâš karalu un baſnižu muiſchâš taiſija ratus, eeroſtſchuš un kuguš; ſchâi ſinâ tâš nereti lihdsinajâš kara darbnizam. Bet waldbiba tomehr newareja uſturet un apbrunot karapheku.

Semeš ſargi. Raru weſchanai tika pehž apgabaleem eeſaukti ſemeš ſargi, kureem wajadſeja uſ ſawa rehſina ſinamu laiku kalpot un no ſaweem lihdselkeem pahrtikt. Rareiwim wajadſeja nemt lihdsi apgehrbu un eeroſtſchuš ſeſcheem mehneſcheem. Par diweem waj trim wajadſeja weenu ſirgu ar rateem. Sahſot no Karla Martela laiſa pirmo weetu eenehma jahtneeki. Karla kara gahjeenoš jahtneeki ſahſa ſpehlêt arween leelaku lomu. Bet jahtneeku deenatiš daudſ iſmaſſaja un bija peeejamaš tikaſi turigeem laudim. Tadehl ari jahtneeku (kaballaru, franziſki chevaliers, wahziſki Ritter) wahrds apſihmeja augſtaſo, turigaſo ſchſiru, ſaš kraſi atſchſihraš no weentahriſcheem laudim!

Schahda eekahrta loti apgruhtinaja tautu. Beeſchi gadijâš, ſa ſemeš ſargi tika eeſaukti weenâ walſtš ſtuhri un wineem wajadſeja doteeš uſ otru, pretejo. Karališ redſeja, ſa wiſeem naw pa ſpehſam apgahdateeš ar wiſu wajadſigo kara deenatiſtam. Winſch atſahwa teem, ſam bija maš ſemeš, apweenoteeš pa trim waj iſchetreem un kopigi apgahdat weenu no ſawa widuš. Tahdâ kahrta kara deenatiš tika ſamainitiš ar ſewiſchku ſamaſku, kura tika iſdalita wairaku zilweku ſtarpâ. Bet ari tahdâ weidâ kara peenahſumu iſpildichana ſmagi gulâš uſ eedſihwotajeem, jo toreiſejaš ſaimneeziſbaš dewa loti maš eenahſumu, un maſturigeem laudim wajadſeja pahrdot lopuš, arkluš, eetaupijumuš un tiſko noſplauto labibu par neezigu naudu. Par iſwatriſchanoš no kara deenatiſta draudeja bargš ſodš — wajadſeja maſſat 20 wehrſchuš. Stahwoſſiſ bija tiſ gruhtis, ſa daudſi behga no kara deenatiſta, apweenojâš ſlepenâš beedribâš un ſwehreja weenš otram zeeſchi tureteeš kopâ un pretoteeš warai. Ziti zentâš eeſtahteš kloſteroš waj ari paſchi dewâš atkaribâ no tahda eewehrojama zilweka un labprahtigi ſaudeja ſawu brihwibu.

Wafaki un fenjori. Tà fà uf semes fargeem daudf newareja palautees, tad karalis zentàs pawairot fawus wafus, jeb wafalus, t. i. fawus „walstis kalpus“, fwihtas peederigos, kuri bija pilnigi atdewuschees karala personigâ apfardsibâ un deenastâ. See bija wislabakee fareiwji, kas pee tam kalpoja karalim bes noteikta termina. Sewischki wajadsigi tee winam bija, lai apfargatu eekarotos apgabalus, kuri wehl nebija pilnigi padewuschees. Uf wineem karalis balstijâs ari walstis pahrwaldê, nemandâs no winu widus fawus eerehdnus. Dala no wineem dshwoja galwenam kahrtam peerobeschu apgabalos, wineem par algu atdotâs semês, tà fauzamâs benefizijâs. Otra dala atradâs pili pee karala; schee palatini (no palatium) eenehma daschadas weetas pee pils fainneeziabas waj ari braufaja fâ sewischku usdewumu eerehdni pa apgabaleem. Lihdsigus wafalus sahka ap semi pulzinat ari bagatafee magnati un karala eewehrojamafee wafaki. Daudsi sihki laudis atrada preefsch sewis par isdewigu atstahht fawas semes un atdotees bagatâ faimina aishildneeziabâ un rihzibâ. Daschus uf to preefspeeda winu nenodroschinatais stahwollis sabeedribâ, fo weenfahrschs zilweks fajuta sewischki pee teefas, jo newareja peewest daudf leezineeku un galwotaju. Ziti behga no galigâ posta, ar furu draudeja gruhthâs nodewas. Bija ari tahdi, kas kluwa par wafaleem, lai waretu kalpot jahtneefos, jo sirgu wineem dewa winu aishildnis. Tahdâ kahrtâ bagateem un stipreem laudim radâs sewischki, wineem personigi padoti pawalstneeki.

Tas, kas labprahtigi stahjâs wafalu atkaribâ, atfina personu, no kuras winsch bija atkarigs, par fawu fenjoru (senior, seigneur), t. i. wezako, preefschneeku. Wafalis swehreja winam ustizibu, pee tam no metas zelos un lika fawas rokâs fenjora rokâs (ta bija kommandazijas t. i. atdoschanâs sihme). Senjors prasija, lai wafalis buhtu winam wisur padewigs. Tâpat fâ karalis, winsch ustizeja wafaleem muishas pahrwaldishanu un zitus usdewumus, un tâpat fâ karalis, dahwinaja teem benefizijas, t. i. dewa winu leetoschanâ semi, no kuras tee pahrtika. Dala no wafaleem dshwoja fenjora namâ fâ wina fwihta.

Senjoram bija no swara, lai winam buhtu wairaf wafalu, jo leelâs sapulzês wina nosihme atkarajâs no wina lihdsatwesto apatschneeku skaita. Rara gahjeenos fenjors apbrunoja wafalus un gahdaja wineem pahrtiku. Râ karala, tà ari magnatu wafaki kara gadijumos bija daudf labaki apghdati, fâ weenfahrschee semes fargi, kuri bija atrauti no sawa darba un istika no saweem lihdsfekleem. Wini labaf nodereja garnizona deenastam tahlos jauneekarotos apgabalos. Tadehl ari karalim nefas nebija pretim, fa karaspehkâ brihwo semes fargu weetâ arweenu redsamafu lomu sahka spehlet pascha karala un fenjoru wafaki.

Drihti leels wairums semneeku un sihku ihpaschneeku nokluwa atkaribâ no fenjoreem. Sabeedribâ sahka walddit usfkats, fa katram weenfahrscham zilwekam wajaga buht atkarigam no sawa fenjora. Schahda parafcha pahrgaja ari uf basnizu dshwi. Biskapi un abati kluwa par fenjoreem teem laudim, kas kalpoja wineem un dabuja no teem semi. Karalis peegreesa leelu wehribu wafalu ustizibai. Sawas waldischanas beigâs winsch pat isdewa noteikumumu, kas aisleedsa wafaleem patwarigi aiseet no fenjora, kuram tee atdewuschees. Pats winsch pahrwehrtâs par augstako fenjoru. Magnati skaitijâs par wina wafaleem un peedereja pee pirmâs augstatâs walstis kalpotaju schkiras, ais kuras nahza

daschadas semalas schiras. Masturigu un neatfarigu lauschu staitz arweenu wairaf samasinajäs. Walts germanu semes wiaus wehl wareja fastapt, bet romanu apgabaloš wini bija gandrihs pilnigi issudusch. Leelakä dala fluwa par karala un bagatafo laizigu un garigu semes ihpafschneeku wasaleem.

Bet wasali un atfarigee laudis ari dalijäs diwäs daläs: weena pildija kara deenastu, otra apstrahdaja semi waj peedereja pee amatneekeem. Senafos laifos schi starpiba bija mas manama, jo tad wairums semneeku apstrahdaja semi un gahja karä. Karlis mehginaja eesaukt semes fargus wehl pehz wezäs paraschas. Bet masturigajeem semneekeem wair nebija pa spehtam nest kara klausibu. Karfch fluwa par karalu, senjoru un bisfapu swihtas usdewumu, un arweenu krasaki sahka sawä starpä noschirtees kareiwju un strahdneeku kahrtas. Kara wasali, „labi dsimuschee“ jahtneeki, stahweja tuwat senjoreem, kä strahdneeku zilweekeem.

Pahrwalde. Pahrmainas, kas notifa sabeedribä, atstahja sawu eespaidu ari us walts pahrwaldes kahrtibu. Cedfihwotaju plaschakäs mafas arweenu wairaf tika nobihditas pee malas no kareiwju un garidsneeku kahrtas bagateem semes ihpafschneekeem.

Par apgabalu pahrwaldneekeem us wisu muhschu karalis eezehla grafus no magnatu widus. Graf (latiniski comes, franziski comtes) wahja karalim par labu nodoklus, pahraudsija karaspehtu un komandēja to. Bet wina rihzibä bija tikai weenkahrfschee laudis, bet ne karala wasali. Graf safaufa eedfihwotaju sapulzes pehz aprinkeem, kuri sauzäs par simteem. Senaf us simtu sapulzi eeradäs wisi brihwee laudis. Sapulzes usdewums bija spreesst teesu. Bet us schim sapulzem eerastees ari nebija weegla leeta preefsch weenkahrfscheem laudim. Tadehl ari wisus eedfihwotajus saufa us sapulzem tikai trihs reises gadä. Par pastahwigeem peefeshdetajeem simtä tika iswehleeti septini zilweki no pafscheem turigafajeem eedfihwotajeem. Schee schefi (wahziski Schöffen) itin kä ispildija wisa simta weetu. Wini „ismekleja“ spreedumu, t. i. mehginaja atteezinat us zaurskatamo leetu atteezigo weetu no Likuma, bet teefas preefschfehdetajis, grafis waj wina weetneeks, spreedumu ispildija.

Grafam algu nemafaja. Par teefas isspreeschanu winsch „uja dahwanas un atlihdsinajumus, fo tas sawahza, apbraufadams 1. apgabalu. Winam dewa labibu, linu un wilnas drahnas, apawus, traufus u. t. t. Winsch un wina eerehdni pee tam nereti isturejäs warmahzigi pret eedfihwotajeem. Karlis zentäs usraudst grafus un issfargat tautu no warmahziban. Wina usdewumä apgabalus apbraufaja fewischli karala fuhtni (missi dominici), furu usdewums bija rewidet grafus, raudsitees, lai wini pahraf neapspeestu eedfihwotajus, un peenemt no pehdejeem fuhdsibas. Par fuhtneem wisbeeschaki tikai iswehleeti bisfapi, kä wairaf isglishtoti zilweki.

Lai appreesstu leetas, furas atteezäs us wisu walsti, karalis safaufa wispahrigas sapulzes. Winas sanahza diwas reises gadä tani weetä, fur paschureis usturejäs karalis. Achenä schim sapulzem bija eerihkota plascha sahle. Pawafari leelä sapulze nesa maija sapulzes nosaufumu un us winu eeradäs karala wasali, magnati ar saweem wasaleem un ari weenkahrfschi laudis no tuwakä kara pulka. Schi sapulze, pehz weza paraduma, bija lihds ar to ari kara pahrhde. Nereti karaspehts no tureenes dewäs taifni karä. Rudeni sanahza

otra, masà sapulze, furà peedalijsà tika magnati un eewehrojamafee karala wasali, kas sche dewa karalim parastàs dahwanas. Schis sapulzes stipri atschlihràs no senlaidu sapulzem, furàs fanahza kopà wisi fareiwji un brihwee laudis. Karla laika sapulzem bija aristokratiskis raksturs. Tikai galmu laudis, biskapi un senjori apspreedàs; pahrejee weenigi isflausija lehmumus. Sapulzès apspreeda kara un meera jautajumus, likumu isdoschanu, basnizas leetas, tirdsneeziabas jautajumus. Balsoschana nenotika. Karalis flausijàs zitu domàs un reisem isteizàs ari patis. Kad apspreede bija beigufès, wisu runato wehl reis atfahrtoja karalim. Pehz tam winsch kopà ar tuwafeem padomneefee fastahdija likumu — kapitulariju.

Basniza. Sawà waldischanas laika Karlis beeschi greesàs pee garidsneeziabas. Pee galma diwas personas spehleja eewehrojamu lomu: kapelans — karala garidsneeks un padomu dewejs basnizas leetas, fewischka franku swehtuma, sw. Suras Martina kapes (galwas segas) glabatajs, un kanzlers — karala pawehlu raksttajs. Garidsneeki apbraukaja apgabalus, tà suhtni, un kalpoja pee galma, nemdami dsihwu dalibu apspreedès. Wini bija karalim wajadstigi, tà mahziti laudis, un winsch dibinajàs us garidsneeziabu un sauza to palihgà pee fahrtibas eeweschanas walsti, jo newareja weens tift galà ar wiseem noseegumeem, kuru toreis nebija masums. Pee tam teefas spreedumi beeschi neapmeerinaja. Naudas fodi, to peespreeda par slepkawibam, beeschi neapmeerinaja nonahwetà radineefus, un tee atreebàs paschi, issaufdami jauuu naidu no pretejàs pufes.

Garidsneeziaba wareja palihdset ar sawu eespaidu, lahsteem un basnizas fodeem, un tadehl ari daudsas leetas tika nodotas biskapa teefai. Pee garidsneefee teefas greesàs ari tadehl, tà daudsi noseegumi apwainoja wairaf Deewu, neta aisslahra zitu zilweku teefibas; pee tahdeem peeskaitija, peemehram, swehresta pahrfahpochanu, slepkawibu, lai atreetos par nodaritàm pahresibam, un laulibas pahrfahpochanu. Basnizas pahrsinà atradàs ari daudsas leetas, furàs noseegums bija tika eedomats; tahdi bija apwainojumi par burfchanu, waj ari par noslehpumainu „welna sahlu“ leetoschanu, ar kuru palihdsibu, pehz ta laika pahrleeziabas, zilweks wareja eeguht preefsch fewis kahdus labumus un kaitet ziteem.

Sodi, kuru uslika basniza, skaitijàs gan par garigeem fodeem, bet tomehr bija saistiti ar smagam meesigam zeeschanam. Pehz tahda basnizas noteikuma slepkawam wajadseja pawadit trihs gadus sweschumà pee maifes un uhdens un staigat lehdès. Loti gruhts fods bija basnizas lahsti. Ur lahsteem aprautais netika peelaists pee deewkalposchanas, ar winu neweens nedrihsteja sarunatees, kopà eht uu dsert un sweizinat to, zitadi lahsti kriht ari us to. Basnizas lahsteem wareja fefot ari nahwes fods. Kas mira ar basnizas lahsteem aprauts, ta dwehfele tika tureta par muhschigi pasjuduschu. Rà weeglatk fods tika leetoti daschadi grehtu noscheloschanas weidi, kuri bij nemti no klosteru noteikumeem. Bija fastahditas fewischkas tabeles, kur bija norahdits, kahds fods seko katram pahrfahpumam; peemehram, tika aisleegts nesat eerotfchus, pawehlets noskaitit tif un tif daudf luhgochanu, tif un tif reifes flanitees lihds semei, mestees zelos waj pazelt rofas, isdalit tif un tif daudf dahwanu, waj tif un tif daudf mehneschu waj pat gadu no weetas gawet.

Vasniža, tāpat kā toreisejā dšihwē, waldija daschadi rupji usskati un nepareisi jehdseeni; no moralisfeem šodeem wareja ispirktees ar naudu. Peemehram, wareja negawet noteiktās gawenu deenās un samassat par to ar noteikta leeluma dahwanu waj ari uspirkt kahdu zitu, kas gawetu wina weetā. Tas noweda pee leelas neweenlihdšibas bagato un nabago starpā. Pee angļu-sakscheem pat pastahweja noteikums, pehz kura wareja apeet likumu schahdā kahrtā: bagats zilweks, kam bija leela swihtā, wareja trijās deenās beigt septinūs gadus garu gaweni; winsch kopā ar 12 ziteem gaweja pats 3 deenas, pehz tam nehma 7×120 un lika teem atkal gawet 3 deenas; isnahza, ka par wiseem kopā gawets 7 gadi, ko nehma us sawa rehkina weens pats bagatneeks.

Vasniža ar sawu waru bija itin kā laizigās waras papildinataja, bet tai pašchā laicā ari karalis tureja par sawu peenahkumu garigi wadit pawalstneekus. Karala suhtneem wjadseja raudsitees us to, lai „laizigee laudis ispilditu likumu noteikumus, fargatos no netaisnibas un dšihwotu mihlestibā zits ar zitu“. Pauschu tikumus gribeja uslabot ar isglihtibas palihšibu. Karala noteikumos par isglihtofchanos fazits: „Kats lai mahzas to, ar ko winsch grib nodarbotees, un ikweens zilweks labaki sapratis sawu darbu tad, ja wina mehle pareisaki pratis slawet to Rungu un neapwainos winu rupjam kluhdam“.

Isglihtiba. Pee Karla galma pulzejās mahziti laudis no wifas Reetum-Eiropas. Starp wineem fewischki eewehrojams bija angļu-saksis Alkuins, rakstneeks un walodneeks, langobards Pawils Diakons, kursch usrakstija sawas tautas dsejisku wehturi, un franks Einhards, Karla mihlulis un sekretars, loti apdahwinats zilweks un leetpratejs daschadās nosarēs — retors, glesnotajs, arkitekts un mechanikis. Šis personas kopā ar Karli istaisija galma mahzito wihru apweenibu, Akademiju, kā mehš muhsu deenās teiktu. Alkuins ari eerihkoja galma skolu pehz angļu-sakschu klosteru skolas parauga. Wina Karlis usnehma galwenam kahrtam senjoru un eewehrojamafo karala wasaku behrnus, lai isaudsinatu no teem spehjugus un noderigus zilwekus galma un apgabalu pahrwaldes deenestam. Karlis aizinaja mahzitos wihrus pee fewis us pusdeenam. Sekretars ar waska dehliti stahweja karala tuwumā, lai peerakstitu wina rihkojumus; galma skolas audsetni bija arweenu gatawi ispildit wina daschadās pawehles. Pehz pusdeenas lastija dsejas. Paschanu reisem pahrtrauza kahda klahtesofchā eebildumi, us kureem autors wareja atbildet. Sahkās strihds, pawadits no kodigam peesihmem un jofeem. Mahzito apmeenibas lozekti, pehz weza angļu-sakscha paraduma, nosauza fewi daschados wahrdos, kas bija nemti no Bibeles un greeku-romeeschu senatnes (Dawids, Horazijs u. z.), greesdās weens pee otra ar gudri-jozigam wehtulem un nodarbojās ar sinatnisku usdewumu atrisinaschanu.

Wifas literariskās sarunas notika latinu walodā. Ar noluhku eemahzitees scho walodu, lastija un norakstija Wergilu un Augustinu un zentās fewischki eewehrot skaitus teikumus, lai pehz tam waretu schoš „walodu seedus“ leetot sarunās un wehtules. Walodas sinaschanas pirmā weetā nostahdija mahkslu daili issteiktees, dot weiklas atbildes un komplizetas definizijas, fantaset un spreest par katru tematu. Wahrdos melleja apflehtu faturu un mihleja runat ar alegorijam. Skolotajs mahzija skolneeku rotalatees ar wahrdeem, atminet rebusus, dot jozigas atbildes. Luhk daschi peemehri no Alkuina mahzibas grahmatas: faule

— tas ir pafaules mirsdjums, debesu glihtums, dabas dailums un stundu rahditajs; zilwešs — tas ir nahweš wehrgs, garamgahješs, weefišs pašča mahjās; burts ir wehstures šargs; gaisma — wifu preeščmetu ņeja. Domas, ka uguns radees no ņauņu ņaru berņeņšanas un pehž tam ņadedņinajis ņhoš ņarus, tika išteiktās mihklas formā: miruščais radija dņihwo, dņihwā dwaņča aprija miruņcho. Waj ari Alkuins ņpreeņņ, ka ņkaitlis 6 ir pilnigakš par ņkaitli 8, jo iņnahkums, ko dabū 6 dalot — 3, 2 un 1, kopā ņaleektot iņnahk atkal 6, ņamehr aņtonu dalas — 4, 2 un 1 dod kopņumā tikai 7.

Ta laiĶmeta rakņneeki un mahžitee wiĶri nehma ņew par pa-raugu Romas ņenatni un wehrteja to loti augņti. Einhardš uņraf-ņtija Karla biograņiju, nemdams par paraugu Augustina biograņiju. Weens no Karla laiĶmeta dņejneekeem teiza: „LaiĶi atjaunojas, ņenaines dņihwe pamostas un atdņimņt atkal tas, ar ko ņlawena bija Roma“. Pehž galma ņkolas parauga ņahka eerihkot klosteru ņkolas. Winās galwenam ņahrtam nodarbojās ar wehrtigu rakņtu kra-ņchanu un pahrrakņtiņchanu.

Karla walņts iņirņhana. Karla paņahkumi wina laika beedru azis bija leeli un ņlaweni. Kopsch Romas keiņaru Trajana un Konstan-tina laika Reetumos nebija paņahwejuņi tik leela un ņlawena walņts. Bet Karla raditai walņtij nebija eefņejeā ņpehka un winas muhņņs bija iņņš. Saites, kas to tureja kopā, iņrahdiās par wahjām. Trihš gadi pirms Karla nahweš winam tika ņinots: „taweem ņuhtneem wairs neņlauņa, tawu graņu pawehles wairs neiņpilda“. Tauta zeeta no no-dewam un ņlauņibam. Daņhus gadus pehž Karla nahweš Gallijā wairs newareja ņawahkt karaspehku. Gedņihwotaji neņalpoja wairs walņtij, bet privateem kungeem, un ņenjori atteizās dot ņawuņ wasalus. Karlis ņawas waldiņšanas beidsamās deenās patš dabuja pahrlleezinatees, ka wina walņts nomales paleef neapņargatas pret laupitajeem un ņaiminu uņbrukumeem: Anstrumos nahza wirņā ņlawi, ņeemelos — dani, deen-widos — ņarazeni, bet Wahzu juhras peekraņtēs parahdiās jauns bih-ņtams eenaidneekš — normani.

Karla walņts pamirdņeja uņ iņņu brihdi. Bet darbi, kas tika ņĶini iņĶajā brihdi iņdariti, un perņona kas ņtahweja ņcho darbu zentrā, atņahja leelu eefpaidu uņ tautu. Par winu drihņi radās legendas, un wina tehš iņauga arweenu leelakš pehžnahzeju azis. 70 gadus pehž monarcha nahweš muhņš Galenņtis (pee Bodenes eņera Schweizē) ņawahza da-ņchadus ņahstus par Karli, kur winņch teef tehlots kā gudrs waldineekš, kas prata iņņĶirt taiņnibu no netaiņnibas un laņit ņawu lauschu ņirdiš. Kara teikas tehlo winu kā „dņelšš“ Karli, no kura karaspehka ņoleem ņeme dreb. Karla noņaukums Leelais ņakusq franņņchu walod kopā ar wina wahrdu (Charlemagne) un ņlawu tautas ar winu wahrdu ņahka apņihmet waldneeku — karali (no Karlis).

IX. g. ņimtēna walņtis un tagadnes walņtis. Karla keiņar-walņts ņawā apweenotā weidā noturejās ne wairaf par diwdesmit gadeem. Wina dehšs Ludwikis Deewbijigais ņadalija walņti ņtarp ņaweem dehleem, kuri dabuja karalu noņaukumus. Bet drihņi ņahkās naidš un ņari winu ņtarpā. Wairaf reiņes walņts tika dalita Karla dehla dehlu un winu pehžnahzeju ņtarpā, lihds beidsot galigi noņtiprinajās dalijums tņņetrās karalwalņtis: Wahzijā (kas no ņahkuma ņauzās par austrum-franku walņti), Italijā, Burgundijā (ņemes ap Romu un Reetum-

Alpeem) un Franzijā t. i. franku, jeb frantschu semes; (tā tagad saužās franku monarkijas reetumu, romanu daļa, bijušā Gallija).

Schis karalwalstis reisem atkal apweenojās; peemehram, par Itāliju un Burgundiju valdija Wahzijas karalis, bet sawā eelschejā pahrwaldē winas arweenu palika patstahwigas. No winām Burgundija, jeb Arelata (no galwenās pilsehtas Urlas) pehz 400 gadeem beidja pastahwet: winas seemelu daļa kluwa par Schweiži, bet deenwidus daļa tika peeweenota Franzijai. Pahrejās trihs, kopā ar Angliju un toreis wehl neleelo kristigo Spaniju, bija pamats, no kura isauga peežas leelas muhslaiķu walstis: Franzija, Wahzija, Anglija, Itālija un Spanija.

Basniza walsts fairšchanas laikmetā. Karla walsts fairšchanas laikmetā pahwesti noteikti sahka eemaištees laizigās darischanās. Wini eejauzās karalu strihdos un atgahdināja teem, ka garigā wara ir augstaka par laizigo. Garidsneeziba wisur pabalstija pahwestus. IX. g. simtena widū sahds no Seemel-Franzijas biskapeem, Reimsas Hinkmars, mahzija, ka karalis ir tikai eerozis basnizas rokās, kura wada winu pa ihsto zeku un usleek tam sewiškhus peenahkumus. Bes basnizas wadibas karalis buhtu lihdsigs wiseem pahrejeem zilwekeem.

Lihdsigas domas tika isteiktas ari dokumentos, kuros IX. g. simteni sakahrtoja Seemel-Franzijā un par kuru autoru tura Spanijas mahzito muhku Isidoru no VII. g. simtena. Šiniš Isidora dekretalēs ar wezu un jaunu, ihstu un neihstu basnizas lehmumu peeweschānu zentās peerahdit, ka pahwesta rokās nodota wiša wara pahr biskapeem. Wifos gadijumos un nelaimēs biskapeem jagreeschas pehz palihdsibas pee sw. Petera weetneeka. Ja karalis nepareisi nosodijis biskapu, winsch teek apfrauts basnizas lahsteem. Dekretalēs bija wehl otra puse. Tur pahwestis taisni tika usaizinats dot biskapeem pawehles, neraugotees us mitropolitu un basnizas šapultschu domam. Sahdā sakrtā dekretalēs weizināja pahwesta monarkistiskās waras nodibinaschanu, kurai bija jādodas basnizas augstakeem un semakeem kalpotajeem.

Pahwesti atfina Isidora dekretalēs par originaleem un sawos rihkojumos sahka us winām atfauktees. Pahwestu leelo waru sewiškhi uswehra pahwests Nikolajs I. (miris 867. g.) Rahds frantschu biskaps, kuru wina semes basnizas šapulze un mitropolitš bija atzehluschī no amata, schehlojās pahwestam. Nikolajs I. šafauza basnizas šapulzi Romā, eezehla biskapu atkal amatā un pašinoja, ka mitropolitu un basnizas šapultschu lehmumi ir spēhā tikai tad, ja wineem peekriht pahwests. Kad weens no Karolingu karakeem, kas waldija pahr Lotaringiju, atschēhrās no sawas feewas, jo tai nebija behrnu, pahwests eejauzās ari šhini leetā. Winsch atzehla no amata tos biskapus, kuri bij apstiprinajuschī karala schērschanos, atteizās peenemt karali Romā un pašinoja, ka karali tikai tad ir krona zeenigi, ja tee prot waldit pašchi par sewi, pretejā gadījumā tee ir tirani, bet ne karali, un tahdā gadījumā mums naw wiš winus jaskausa, bet gan jausstahjas pret teem.

5. Feodalisms.

Usbrukumi IX. un X. g. f. IX. gadu simtena otrā pusē Reetum-Eiropas stahwollis bija wisai gruhts. Nebija gandrihs nemeenas weetas kristigajā Eiropā, kuru nebuhtu warejuschi aissneegt weena waj otra kareiwiga kaimina laupischanas usbrukumi. Deenwidos no Widus

juhras, gar Italijs un Deenwidus = Franzijas peekrastem, laupija Afrikas farazeni, kuri bija nostiprinājušies Sīzīlijā. Wini īspostīja Romas preekščpilsehtu un apustuli Petera un Pavila bafilikas. Urelatā wini nostiprinājās netahlu no juhras un no tureenes beeschi usbruka Alpu apgabalam, aifrustodami zelus swehtzelneekem un tirgotajeem un laupidami eelejas. No austrumeem farihkoja beeschus usbrukumus un gari, kas bija radneezigi hunneem un awareem un eenehma pehdejo weetu stepēs ap Widus = Donawu. Ungaru jahtneeki daudsreis dewās wifai tahlu, un no winu usbrukumeem bija jabaidas wifai Wahzijai, bet wini dewās wehl wihlaf us reetumeem, pahri Reinei, lihds pat Parisei. Upeedami Austrum = Alpus, ungari eebruka ari Deenwidus = Italijs un nonahza lihds Romai un Neapolei. No seemeleem jau diwus gadu simtenus bes miteschanās pluhda schurp normani.

Normani aifnehma tagadejo Daniju, Norwegiju un Sweedriju. Wini dalijās daudf sikhās walstinās, kuras tika nodibinatas gandrihs katrā fiordā. Seme newareja eedfihwotajus ufturet, rascha bija wahja un beeschi usnahza bads.. Dala no tautas bija speesta izelot un meklet aif juhras laupijumu un jaunās dsihweš weetas. Parasti izeloja jaunakee dehli gimenēs, kuri nefanehma no tehwa mantojumus, un tee, kureem wajadseja izelot pehz loses. Winu brauzeeneem bija pa dalai laupifchanas, pa dalai tirdsneezifks raksturs: normani pahrdewa salaupitās mantas, weda no sawas semes siwis, ahdas un pirka prezes, kuru seemelos bija mas, kā labibu, medu, drahnas un eerotschus. Iize- lofchana pastiprinājās, tad nodibinājās karala wara (wispirms Danijā) un karali sahka sahka apspeest neatkarigos jarlus, t. i. sikhos wirsaischus. Izjelotaju preekščgalā stahweja wikingi, „juhras wadoni“, kas bija pa leelakai dalai no eewehrojamām gimenem, daschreis karalu dehli. Normani wehl peecturejās pee wezās germanu tizibas. Pirms juhras brauzeena upureja deewam Toram. Wikingi sikhleja, sweedami schlehpu gaisā, un brauzā us to pusi, us kuru krita schlehpa gals. Ibrauzā leelās laiwās, kurās wareja eesehstees 60—70 zilweku. Schis laiwas „juhras wilki“, waj „juhras sirgi“, kā winus sauza pašchi normani, preekščgalā tika isgresnotas ar puhka tehlu. Pirms iibraufschanas nesa zilweka upuri: pee balka, pa kuru laida laiwu uhdeni, tika peefeets zilweks, lai wina afinis aplazitu laiwas apaschu. Weenā slotē bija simts, diwi simti, trihs simti un wairak laiwu. Daudf laiwu un zilweku aifgahja bojā no wehtram, bet tas nebuht nekaweja zitus dotees attal no jauna zelā.

Karot ar normaneem sistematiski nebija eespehjamš. Wini gluschi negaidot parahdijās wairakās weetas, un aplaupamās semes aifstahwi bija nespehjigi winus notwert. Normani usbruka peekrastem un dewās dsihi semē eeschā pa upem. Ap upeš grihwu wini parasti nozeetinājās un tad no tureenes īdarīja tahlakos usbrukumus. Tā no Senas wini trihs reises usbruka Parisei, dedsināja aptahrtnē basnizas un klosterus un 4-to reisi notureja pilsehtu 10 mehneschus eelentu. Pa Reinu wini nonahza lihds Reinei un Mainzai. Uchenā wini nodedsināja Karla Leelā pili. Seemel-reetumu Wahzija, austrumu Anglija, wifas Franzijas juhras peekrastes, Senas, Luaras, Garonnas un Ronas kraisti, Spanijas peekrastes, Balearu salas un pat Italijs zeeta no normanu usbrukumeem.

Wikingi daudsreis eeradās fristigu tirgotaju isfkata. Rad reisi nozeetinatai Italijs oftai peebrauzā normani un redseja, ka eenemt to

newar, wini nosuhtija pee eedsihwotajeem un lifa teift, ka winu wadonis gul us mirschanu un grib fristitees. Nakti wini sahka raudat un schelotees un otra rihta luhdja atlauju paglabat miruscho wadoni pehz fristigajo parascham. Bistaps, grafs un tauta eelaida winus basniza ar sahrku. Bet apglabaschanas zeremonijas laika sahrka wahks pazehlas, no sahrka islehza normanu wadonis ar sobenu rokâ un nonahweja bistapu, bet wina swihtha apfahwa pahrejos eedsihwotajus. Normani wehlat tikai schelojas, ka eenemta pilsehtha nebija Roma. Eedsihwotaji, kas zeeta no normaneem, atmafaja wineem ar to paschu: weens no bihstamafajeem normanu wadoneem Anglija tika sanemts gubsta un eestweests bedre, pilna tshuhffam.

No sahkuma normani usbruka tikai wasaru. Wehlat wini sahka palikt eenaidneeka semê ari pa seemu, lai pawasari atjaanotu laupischanu. Ea bija pahreja us normanu galigu apmeschanos jaunajas weetas. Seemelu tirgotaji ari dibinaja kolonijas peejuhras pilsehthas. X. g. simteni normani sahka buhwet leelus fugus, eerastees leeleem pulkeem un aiskemt weselus apgabalus. Ea danu eekarotaji apmetas Franzijas seemelu peekrastê (apgabalâ, kas no ta laika teef sauktis par Normandiju) un Anglijas austrumos. Norwegijas eekarotaji un kolonisti eenehma leelato dalu no Irlandes, bet no tureenesh sagrahba seemelu falas un Islandi. Wehl ilgi parahdijas normanu kara garsh. No Seemel-Franzijas lahda normanu grupa XI. g. simtena widu dewas eekarot Siziliju un Deenwidus-Italiju un drufku wehlat eekarot Angliju. Norwegijas un Islandes normani atrada Grenlandi un apmetas tur. Wini ari bija pirnee no eiropeescheem, kas nonahza Amerika. No wineem atrasto apgabalu ap tagadejo Nujorku wini nosauza par Winlandi.

Normanu dshwes weids padarija winus par sintahrigeem un usnehmigeem laudim. „Kas jauns pasaulê?“ bij parastais jautajums, ar furu sagaidija atbrauzēju Skandinawija. Wispirms wini nodibinaja safarus ar Irlandes kelteem. Keltu gubstekni eepasihstinaja normanus ar irlandeeschu teklam, dseefmam un mahkflu. Dauds lehnaki tur eeweefas fristiga tiziba no germanu un romanu semem. Danija peenehma fristigo tizibu X., Norwegija XI. g. simteni. Ilgi wehl seemelos usglabajas wezas religijas paraschas un sajazas ar fristigas tizibas parascham. Daschs wadonis, peenemdams fristigo tizibu, nosauza sawu zeemu Kristus wahrda, bet wehl arweenu, pehz wezas paraschos, apstaigaja laukus ar swehto uguni, lai aishdshthu launos garus. Schis tautas ihpatnejee un jauktee usskati redsami winu dseefmas — Eddas, kuras ir kopojumsh no normanu dseefmineeku — skaldu dseefmam. Eddas wehl darbojas wezee deewi, bet gaischa zeeteja, deewa Baldura, tehla un pastara teefas aina jau redsams fristigas tizibas eespaids. Sche manams irlandeeschu dsejas un fristigas tizibas sludinataju eespaids.

Senjorijas ka dshimtihpaschums. Pastahwigais kara stahwocklis Reetum-Ciropas walfstis aishahja sawu eespaidu ari us walfstis eefahrtu. Jau fenat kara leetas karalis bija atkarigs no senjoreem, jau agrat winsch isdewa daudseem senjoreem un bistapeem immunitates teefibas, t. i. atdewa wineem teefibas sawa apgabalâ teefat eedsihwotajus un sawahkt nodoklus few par labu. Tagad semes aishfargaschana dabigi notika katra apgabalâ atfewischki. Grafi un bistapi, ja winu semem gadijuma usbruka eenaidneeks, newareja gaidit palihdsibu no ziteem apgabaleem, bet wineem wjadseja aishtahwetees paschu spehkeem. No

normaneem apfehsto Parisi aistahweja apgabala grafs un bislaps, kamehr Franzijas karalis pirka meeru no eefarotajeem. Weetejee eedfihwotaji faweem spehkeem uszehla apzeetinatedu tiltu pahr upi, lai aifrustotu zelu usbruzejeem. Daudsâs weetâs bagati semes ihpafchneeki nozeetinaja fawas pilis un flehpa aif winu feenam weetejos eedfihwotajus ar wifu mantu.

Pateizotees schahdeem apstahfleem, fenjori, grafi un leelafee karala wasali kluwu par patstahwigeem waldneekkeem apgabalos. Wini dabuja sem fewis ari daudsus fihkatus karala wasalus un apweenoja tos ar faweem wasaleem weenâ kareiwju, jeb jahtneeku schkirâ (ordo equestris militaris). Tahdâ kahrtâ no Karla Leelâ monarkijas radufchâs karalistes sawufahrt sadalijâs leelâs fenjorijâs. Wahzijâ un Franzijâ bija no 10—12 leelu fenjoriju katrâ. Senjoriju waldneeki, grafi un herzogi, stary wineem ari magnati, kas patwarigi bija peefawinajufchees minetos titulus, sahka usstatit sawus apgabalus tã dšimtihpafchumu un nodot tos mantofchanas kahribâ faweem behrneem. Franzijâ weens no fenjoreem bija eenahzejs, normanu wadonis, kura pahrwaldifchanâ karalis bija atdewis seemelu peekrafi — Normandiju.

Karala wara bija kluwufi neeziga. Winam padewâs tikai wina wistuwakee wasali. Karala stahwollis kluwa nedroschaks: bagatee un stipree fenjori nogahsa wineem nepatihfamos karalus un eezehla winu weetâ zitus no sawa widus. X. g. simtena sahkmâ Karolingi saudeja sawu waru Italijâ un Wahzijâ, bet g. simtena beigâs ari Franzijâ. Winu weetu eenehma karali no leelo fenjoru widus, kas bija iswehleti waj ari pafchi fagrahbuschi waru. Jaunifwehletee karali ari zentâs panahkt to, lai trona mantofchanas teesibas paliktu winu dšimtai. Bet par likumu bija kluwis noteikums, ta tronamantineekam jabuht no fenjoreem iswehletam. Tadehl ari karali zentâs panahkt, lai winu wezafais dehlis, teem wehl dšihweem esot, tittu iswehlets no fenjoreem un kronets. Leeli fenjori tureja fewi par karalim lihdsigeem. Wini fauzâs par pereem (pairs, t. i. karalim lihdsigs). Karalis teescham ari nebija pahrafs par wineem, jo tam nebija wairaf semju un winsch newareja usstahdit leelaku kara spehku, tã daudsi no fenjoreem.

Nozeetinati zeemi. Pateizotees kara stahwollim, stipri pahrwehrtâs ari nometnu un zeemu raksturs. Karla laikâ zeemi pastahweja no plascham, atflahtam kungu willam un semneeku mahjam winu tuwumâ. Pastahwigees usbrukumi ispostija leelâs kungu šaimneezibas, un neapfargatee zeemi palika tuffchi. Leelais wairums semneeku un strahdneeku bija nogalinati un isflahdinati. Pasudufchi bija laudis, kas senaf apstrahdaja no kunga dabutus neleelus semes gabalus, kungu ehfas bija fadedsinatâs, ganamee pulki nolaupti, lauku apstrahdaschana pahtraufta, robeschas issudufchas. Weetam, kur laudis atgreesâs, wjadseja sahkt dšihwi gluschi no jauna.

Bagatais semes ihpafchneeks tagad eefahrtajâs gluschi zitadi. Daschas no sawam willam winsch pahrwehrtâ par zeetofschneem un pilim. Par tahdu pafchu zeetofni tika pahrwehrtis ari klosteris. Ar to noluhku aprafa ar grahwi un aptaifija ar feenu leelo pagalmu, kurâ atradâs daschadas ehfas, kas bija nepezeeschamas ihpafchneeka, wina gimenes un kara kalpu, waj ari klosterâ brahlu dšihwei, t. i. flehtis, darbnizas stalli, kuhntis, smehde, maifes zeptuwe, reisem dširawas, jo grahwi bij eespehjams pildit ar uhdeni, un dšihwollu kalpeem

un wehrgeem. Wiſas ſchis ehſas bija no ſoka waj ari no mahleem. Seena ap tam nereti bija diwſahrſcha waj trihſfahrteja. Plaſchâ pagalma widû waj ari weenâ ſtuhri pazehlâs mahſſligs uſkalmis, kaſ bija ſameſtis no ſemem, kuras nehma, roſot dſilo grahwi uſkalmis wiſapſahrt. Schis paaugſtinajums, no augſchpuſes lihdfens, ari bija aiſſargats no ſehtas un wairafeem torneem. Lai eenaidneeks newaretu tornus un ſeenas aiſdedſinat, tad wini tika apſlahti ar ſwaigâm ahdam. Zeetofſchna uſkalmi ſaweenoja pahr grahwi ar pirmo ahrejo ſeenu ſlihps tilts uſ ſtabeem. Paaugſtinatâs weetâs eefſchpuſe atradâs telpas ſareiwjeem, aka, apafſchſemes magafinas un ari luhgſchanas naminfch. Weens no torneem bija ſtiprats par ziteem un eerihſots tã, ka winu wareja atdalit no pahrejeem apzeetinajumeem. Winâ waj nu dſihwoja pats ihpaſchneeks, waj ari taſ nodereja tã pehdejâ aiſſargu weeta uſbrufuma gadijumâ.

Nereti zeetofſchna weetai iſwehlejâs klinſchainu upes ſalu waj kalna ſtuhri. Tad newajadſeja raht mahſſligu paaugſtinajumu. Eefſchejâ, augſtatâ zeetofſchna dala atradâs paſchâ kalna malâ; ahrejâ ſeena ſtahweje druſſu ſemat, peekalnê; winas eerobeshoto datu ſauza par lejas pagalmu. Sche kara laitâ ſapulzejâs ſenjora waſali, ſche glahbâs ari eelejâs eedſihwotaji ar ſawâm mantam un ganameem pulkeem. Se wini uſ ahtru roku uſzehla barataſ un dſihwoja tur. Sedſihwotaji, ja eenaidneeka uſbrufums wilkâs garumâ, wareja palikt zeetofſchna ſeenâs uſ ilgaku laiku. Daſchreis wini palika tur uſ wiſeem laikeem. Tahdâ gadijumâ zeetofſknis pahrwehrtâs par pilſehtu. Reetumos, Franzijâ, pilſehtas pa leelakai dalai radâs no apzeetinateem kungu zeemeem. Auſtrumos, Wahzijâ, karali un ſenjori no jauna zehla zeetofſchnus un nometinaja tur ſawus kara kalpus, radidami tahdâ fahrtâ weſelu koloniju.

Sihkaki ſemes ihpaſchneeki, kuri neſpehja uſzelt zeetofſchnus, zehla ſoka tornus, kuros ari wareja turetees pretim eenaidneekam. Sorna augſchejais ſtahws nodereja par dſihwolli, apafſchejais par pahrtikas krahjumu noſiktawu. Wiſa ſeme bija pilna ſchahdu atſewiſchtu, apzeetinatû ſoka namu.

Pilim bija loti leela noſihme ſemes apſardſibâ. Pilſ apſahrtneſ eedſihwotaji ſaſtahdija glufchi tã paſchaiſſardſibas ſaweentibu, kuras zentrs bija pilſ; kopigeem ſpehſeem wini zehla, laboja un aiſſargaja to. Pilſkungs (Burgherr) ſawufahrt guwa leelu waru pahr apſahrtneſ eedſihwotajeem. Daudſi waſali, kaſ ſenaf dſihwoja pee ſawa ſenjora galma, tagad tika iſdaliti pa pilim; wineem tika uſdots turet teeſu pahr eedſihwotajeem, kuri peedereja pee weenas waj otras pilſ. Tahdâ fahrtâ ſenjorijas ſadalijs wairakos pilu aprinkos. Senjora ſwaru un noſihmi noteiza pilu ſkaitſ, kaſ winam peedereja, tãpat tã waſala ſwaru rehkinaja pehz pilim, kaſ bija nodotas wina pahrwaldibâ.

Anglija no IX—XI. gadu ſimtenim.. Pahrmains, kaſ notifa wiſâ Eiropas kontinentâ pehz Karla Leelâ nahwes, atfahrtojâs Anglijâ. Uſbrufumi no juhras ſche bija wehl ſihwafi un beidsâs ar to, ka leelakâ dala no ſalaſ tika eekarota no eebruzejeem.

No VI.—VIII. gadu ſimtenim Anglija dalijâs wairakâs karaliſtês. Sikko IX. g. ſimteni reetumsaſſchu karaliſ bija paſpehjis wiſas winas apweenot, kad ſalaſ auſtrumu kraſtus ſahka poſtit no juhras eeraduſchees danu normani. Drihſi wini bija nodibinajuſchi juhras peekraſtê ſipru nometni un paſtahwigu karafpehtu taſlakeem uſbrufumeem.

Karalis Alfreds IX. g. simteni bija spēests atdot daru wadonim Anglijas seemel-austrumu dalu un atstāt few tīkai masako deenwid-reetumu dalu. Alfreds ar ņawu raksturu un isgļihtibas mihlestibu atgahdinaja Karli Leelo. Bet winam bija jadarbojas daudsi gruhstakos apstahklos. Besgaligajos karos isgļihtiba Anglijā bija grimusi loti semu. VIII. g. simteni Anglija ņuhthija ņawus darbineekus us kontinentu un winas skolas nodereja par paraugu; Watar = Siropā tad Anglijai, bej schaubam, peedereja weena no pirmajām weetam isgļihtibas sinā. IX. g. simtena beigās Alfreds schellojas: „Senat ahrsemneeki melleja gudribu muhsu semē, tagad, turpretim, mums jāeet pee ahrsemneekem. Isgļihtiba ir tā pagrimumi, ka reti garidsneeki ņaprot deewwahrdu grahmataš un war pahrtulkot wehstuli no latinu walodas angliski.“ Ar mahzitu wihru palihdsibu, kuri pa dalai bija ahrsemneeki, Alfreds mehginaja atjaunot wehrtigus rokraftus un ņastahdit wehstures un filosofijas mahzibas grahmataš.

Pateizotees pastahwigeem ņareem, walsti leelu nosihmi eeguwa ņarala kara kalpi — teni. Tapat tā ņarala wafaleem us kontinenta, tā teneem sche tika atdotas semes ar teesibu turet teesu pahr eedsihwotajeem un peedsiht no wineem nodewas. Sihki un masturigi laudis labpraht atdewas stipru un bagatu aiffardsibā un nosauza tos par ņaweem kungeem — lord eem. Lords atbildeja par winam padoteem laudim un galwaja par winu godigumu. Bet ja wini isdarija ņahdu noseegumu, tad dala no sōda naudas, ko malfaja wainigee, nahza par labu lordam. Karali newareja ušturet ņahrtibu semē un zentās atdot kungeem waru pahr wiņeem semes eedsihwotajeem. Pehz X. g. simtena sifuma katram weenfahrscham zilwekam wajadseja iswehletees few lordu. Tas, kam lihds sinamam terminam nebuhs ņaws lords, ņkaitisees par trimdeneeku. Ratriš warēs winu nonahwet tā sagli, bet wina flehpajam buhs ja-malfā sōda nauda. Lords newareja atteiktees peenemt ņawā aishildneezibā, bet winņch newareja peenemt tahdu, kas jau atradās ņahda zita orda aishildneezibā.

Angliju ņpaidija no wiņām pusēm tīk leelā mehrā. ņa winai neišbehgami bija jakraht ņahda seemelu eekarotaja rokās. XI. g. simteni semi ņagrahba dani. Anglija tika peeweenota ņarala Ranuta Leelā walstij, pee kuras jau peedereja Danija un Norwegija. Bet drihsti winus no Anglijas ņahka isšpeest ziti normani, kas bija apmetuschees Franzijas kra-stos, taitni eepretim Anglijai. Pehdejais karalis no angļu-ņahschu dina-stijas — Eduards Atsinejs behga us frantschu Normandiju un atgree-sās no tureenes normanu ņwihtas pawadibā. Pehz wina nahwes troni tihhoja Normandijas herzogs Wilhelms. Angļu-ņahski un dani usstah-dija ņawu karali Haroldu. Tad Wilhelms wahza leelu karaspehku, lai zeltos malā Anglijā. Bet daudsi Normandijas wafali atteizās winam ņekot, aishahdidami, ņa winu wafalu peenahkumi neprasa, lai tee eetu ņaralim lihdsi tīk tahlā kara gahjeenā. Bet karalim ņekojā daudsi laudis no pahrejās Franzijas, kureem nebija semes un kuri zereja Anglijā da-but benefizijas.

1066. gadā Wilhelms iszehlās malā Deenwidus = Anglijā ap Ha-stingsu. Wina galwenais karaspehks pastahweja no jahtneekeem-bruni-neekeem, kuri bija tehrpti brunu zepurēs un krukņchu brunās ar gareem pihkeem rokās. Haroldš wareja usstahdit tīkai ņahneekus. Starp wi-weem tīkai ņarala danu gwardija bija pilnigi apbrunota; pahrejee angļu-

faffchu kareiwji bija wilnās ufwalkoš ar ņenlaifu kaujās zirvjeem rokās. Haroldšs kahdu laifu turejās eerakumos, bet atklatā kaujā labi apbruoti franifchu jahtneeki ņamina wina karapfehku un winfch patš tika nonahwets. Par Anglijas karali kluwa Wilhelms, ņauktš Gekarotajš. Tee angļu teni, kaš winam labpraht padewās, tika atstahiti ņawās muiņchās. Žiteem ņeme tika atnemta un iņdalita ņtarp Wilhelma kareiwjeem-ņenjo-reem un weenfahrfcheem laudim. Wiņa ņeme ņadalijās menoroš, t. i. fungu aprinkoš, ar fungu muiņchu widū un ņemneeku zeemeem wiņapfahrt.

Cedņihwotaju ņchkiras Reetum-Giropā. Paņtahwigaiš kara ņtahwokliš Giropas walņtiš (Anglijā, Franzijā, Wahzijā, Italijā un Spanijas kriņtigo dalā) radija ņewiņchku waldofchu kareiwju ņchkiru. Gakari atņewiņchku walņtju ņtarpā bija loti wahji. Cedņihwotaji pahrtika nota, kaš tika raņchotš uņ weetam, un wineem nebija ņewiņchkaš wajadņi-baš pehž mainaš tirdņņeezibaš. Radās ihpatneja kara un ņaimneezifka eefahrtā, kaš paņtahweja Giropā iņchetruš gadu ņimtenuš, no IX.—XIII. gadu ņimtenim.

Ša laika žilweki, apraņņtidami ņcho eefahrtu, tureja winu par dabigu un paņtahwigu. Žau no pirlaikeem, teiza wini, wiņi laudiš pehž ņawas nodarboņchanās dalāš trihš dalāš; weeni luhdš preekfch wiņeem, otri ar eerotņcheem apņargā ņemi un treņchee ņtrahdā preekfch wiņaš ņemeš uņtu-reņchanaš (oratores, bellatores et laboratores). Šā ņabeedriba tika ņadallita garidņņeezibā, kareiwju ņchkirā un weenfahrfchoš laudiš, t. i. ņemneekoš un amatneekoš. Garidņņeezibaš ņtahwokliš ņabeedribā daudš neatņchlihrās no kareiwju ņtahwokla, un wina beefchi tika iņwehleta no pehde-jeem. Kareiwji ņtipri atņchlihrās no „ņtrahdneekem“. Wini nepeedali-jās raņchofchana, ņamehr ņtrahdneeki tika tureti par „neapbrukotu puhli“, kuru, pehž kaħda baņnižaš kaħpa iņteizeena, karotaji ņargā no wilkeem, ka newainigaš awiņ“.

Kareiwju ņchkiras eefahrtā. Kareiwju ņchkira ņawufahr eedali-jās wairakās dalās, raugotees pehž bagatibaš un waraš. Pirmo weetu eeneħma leelee ņenjori — herzogi, kuri iņturejās ka karali: eewahža preekfch ņewis nodokluš, weda paņtahwiguš karuš, tureja teefu, drufaja naudu. Winu warā atradās ņimteem zeemu, un tee wareja uņņtahdit tuhņņtoņcheem kareiwju.

Winu ņenjorijaš dalijaš wairakās maņakās dalās, pilu aprinkoš, jeb baronijaš, kuras pahrwaldija galwenakee herzoga waņali. Wiņ-pahrigaiš noņaukumuš wineem bija „fungi“; Franzijā toš ņauza par baroneem, Anglijā — lordem, Italijā par kapitanem, Spanijā par grandeem. Winu riħzibā bija wairakaš piliš un zeemi (no 10—30) un wini wareja uņņtahdit kara nodalu.

Pee treņchās paņahpeš peedereja ņihkee waņali, kaš dabuja algu no herzogeem waj baroneem. Pa dalai tee bija zehluņcheeš no ņenjora ņwihtas laudim, nebija bagati un ņtahweja eewehrojami ņemaħ par baroneem. Winuš ņauza par otrlaņiģeem waņaleem, jeb apalņņwaņaleem. Šahda waņala waldifchana tika nodotš weenš zeemš waj dala no zeema, waj ari apzeetinata mahja. KARA gadijumā winfch eeradaš weenš patš waj ari daņchu kaħpu, eerotņchu neņeju, pawadibā. Kaujās tee dewās jaħchuš un pilnās brunās, no kureenes ari to noņaukumuš — brunineekš (wahziņki Ritter franziņki chevalier, angliņki knight). Bru-nojuņcheeš tee bija ar garu piħli un wairogu, galwā bruku zepure, ap Ćermenī brunāš waj ari brunu kreklš (garņch draħņchu kreklš ar zeeņchi

kopâ fapseeftem dfeffs rinkifcheem). XI. g. fimteni fchahdi fmagi apbrunojufchees fareiwji bija bihftams fpehfs. Wilhelma Gekarotaja kara gahjeenâ fchee brunineeki pahrfpehja anglu-falfchus, furi wehl neprata tâ brunotees.

Schahda fareiwju fchiras eekahrta fahka pamafam eeweeftees jau no Karla Leelâ laikeem. Jau toreif leelafais wairums no wineem tifa eerindots fenjoru un wajalu pakahpês. Pahrmaina bija nahfufi tikai tai finâ, fa augftakais fenjors-karalis (waj tâ winsch wehlaſ fauzâs — fûſerenſ) galigi faudeja ſawu waru. Pateizotees tam, wiſa fareiwju fchira ſadalijs masâs, gandrihs neatarigâs grupâs. Lihds ar to gandrihs wiſi fareiwji kluwa par ſemes ihpaſchneefkeem, un wiſas ſemes tika apkrautas daſchadâm waſalu klaufibam. Loti maſ bija brihwu ſemju beſ klaufibam (tahdas ſemes fauzâs par allodeem) un loti maſ ihpaſchneeku, faſ nebuhtu ſahda zita waſaliſ. Franzijâ pat bija noteikumſ: katrai ſemei lai buhtu ſawſ fenjors.

Schahda eekahrta radâs, pateizotees ne tikai ween paſtahwigeem fareem, bet ari toreifejam ekonomifkam ihpatnibam. Neweens nebija ſpehjiſ maſſat ſaweem apafſchneefkeem algu naudâ, jo naudâs toreif bija loti maſ. Samafſat wareja tikai, nododot kalpotajam eenahkumus no ſemes gabala waj ari tilita eenahkumus, fo ſanehma par daſchadu pretſchu pahrwefchanu jeb, beidsot, atlahwa winam turet teefu pahrafahrtneſ eedſihwotajeem, furi par to neſa nodewâs. Bet nodewâs pa leela'ai dalai tifa maſſataſ graudâ, t. i. ar labibu, mahjas putneem, ſweeſtu, medu un waſlu, malku, audefkeem, gataweem uſwalkeem un eerotſcheem. Pat muita tifa maſſata ar dalu no tâm paſchâm prezem, par fo muitu nehma. Pee tam fenjoram bija dauds leekas ſemes, kura tam palifa pahri pehz wina gimenes un ſwihtas wajadſibu apmeerinaſchanas. Senjoram bija ifdewigi atdot ſcho ſemi ſaweem kalpeem un apafſchneefkeem, lai paſtiprinatu ſawu fareiwifto waru. Rahdu apdahwinat pa leelakai dalai noſihmeja atdot kahdam ſemi, eelikt to muifchâ. Stipraſſ par ziteem bija taſ, kam bija wairaf ſemes, fo ifdalit par atalgojumu.

Senjoru un waſali ſaiſtija ſawſtarpeja noruna. Senjors nodewa waſalim muifchu ar ſewiſchku zeremonialu: paſneedſa winam ſchkehpju ar farogu, gredſenu waj zimdu: ſcho zeremonialu fauza par inweſtituru. Paſchu ſemes gabalu ar muifchu, fo nodewa waſalim, no ſahkuma fauza par benefiziju, bet wehlaſ, no X. g. fimtena, par feodu (no latinu feudum) jeb lehni (no wahzu Lehn, faſ noſihme — aifdewumſ). Waſaliſ nodewa ſewi ſenjora warâ. No ſahkuma to fauza par komehdaziju, wehlaſ Franzijâ par hommage, jo waſaliſ kluwa par ſenjora homme, „zilwefu“. Pehz tam waſaliſ ſwehreja ſenjoram uſtizibu, likdams roku uſ Ewangeliju jeb ſchkirſtinu ar relikwijam.

Feodus neatdewa par muhſchigu ihpaſchumu, bet gan tikai leetoſchanâ, paraſti uſ wiſu muhſchu. Pehz waſala nahwes feodam pateefibâ wajadſeja nahkt atkal ſenjora rokâs, lai winsch to paturetu ſew waj atdotu atkal zitam. Bet par paradumu bija kluwis atdot feodu tahlaſ bijuſchâ waſala dehlam waj tuwafam mantineefkeem ar to noteikumumu, fa jaunajam ſemes fungam jaturpina wina preeſchgahjeja deenafiſ. Tahdâ kahrtâ feodi ſahka pahreet no waſala uſ wina pehznahkameem mantojuma zelâ, pee kam bija wajadſiga tikai ſenjora apſtiprinaſchana. Jaunais waſaliſ ſamaſſaja ſinamu iſpirkſchanaſ maſku, un notika jauna inweſtitura.

Wafalis pildija diwejadus deenastus: fara deenastu un teefas deenastu. Winam wajadseja nemt dalibu zeetofschna aijstahweschanâ un usbrufuma gahjeenos. Bet us sawa rehkina wafalim bija jadeen tikai sinams laifs — parasti 40 deenas, un ne tahlat par sinama apgabala robescham. Winsch wareja atteiktees no deenasta ilgati par noteifto laiku waj ari tahlat par sinamam robescham, jeb peeprafit no fenjora sewischku mafku. Tahlat, wafalim wajadseja eerastees fenjora galmâ, wina kurijâ, trihs leelajos swehtkos — Seemas swehtkos, Leeldeenas un Wafaras swehtkos, kad tika isspreeftas swarigafas leetas, un bes tam wehl nemt dalibu teefâ, kurâ fenjors isfchlihra fadurfmes stary wafaleem. Wafala peenahkums bija usnemt fenjoru, kad tas apbraufaja sawu apgabalu waj atradâs medibâs. Wineem wajadseja palihdset saweem fenjoreem ar naudu tanis gadijumos, kad fenjors bija fritis guhstâ un to wajadseja ispirkt, kad winsch isprezinaja sawu meitu waj ari swineja dehla pilnigadibu un eestahschanos brunineekos. Tahdos gadijumos wafali naudü eedfina no saweem dsimtlaudim.

Basniza pilnigi padewâs schahdai eefahrtai. Lai apfargatu sawus milfigos ihpafchumus, basniza atdewa tos fareiwjeem sem wafalu atfaribas noteifumeem. Biskaps waj abats bija tahds pats fenjors, kâ grafis waj herzogs, un beeschi pats wadija sawu kalpu un wafalu brunotos pulkus.

Strahdneeku schiras eefahrtai. Muischu fainneeziiba. Nemeenâs no fareiwjeem neapstrahdaja semi, kura winam peedereja waj atradâs wina pahrwaldischana. Wijs darba smagums gulâs us semneekem. Jaunakos laikos muischneeka fainneeziiba parasti atdalita no semneeku fainneeziibam un atschiras no tam. Muischneekam ir sawi algoti strahdneeki, sawi semkopibas rihki un winsch war sawu semi apstrahdat zitadaki, kâ wina kaimina semneeki. Muischneeks isdod sinamas sumas materiala eegahdaschanai, strahdneeku algoschanai, buhwem u. t. t. un zenschas wisu to ar prozentem nopeluit, pahrdodot sawas muischas raschojumus. Gluschi zitadi tas bija Reetum-Giropâ 1000 gadus atpaka. Lauku fainneeziibu raschojumus nekur newareja pahrdot, jo eedfihwotajeem tee wisur pascheem peetika. Bagats ihpafschneeks newareja atschirtees no ziteem ar sewischkeem semkopibas panehmeeneem, labakeem rihkeem u. t. t., jo nebija preefsch tam lihdselku. Nebija ari naudas, ko algot strahdneekus, un nebija parasti ari bessemneeku, kas par algu nahktu strahdat. Muischneeka bagatiba pastahweja eefsch tam, ka winsch, kâ apgabala preefschneeks un teefnesis, wareja peespeest semneekus mafkat nodewas un apstrahdat wina laukus. Genahkumus no sawas semes winsch wareja isleetot tikai turpat us weetas, kopâ ar sawu gimeni, tuwineekeem un kalpeem.

Tadehl ari muischneeka fainneeziiba bija famehrâ neleela, weenfahrscha un lihdsinajâs semneeku fainneeziibai. Wina labklahjiba balstijâs us darbu, ko darija daudsi fihki fainneeki kuri atradâs ap wiru waj wina muischas robeschâs, waj ari sem wina apfardsibas un teefnescha waras. Scheem semneekeem bija jaweiz diwfahrschs darbs sawos un muischneeka laukos. Wijs semes, kas atradâs sem kunga waras, dalijâs dimâs neweenadâs dalâs: masakâ, kunga pascha dalâ, un leelakâ, kas pastahweja no semneeku gabaleem. Ihpafschneeks panehma wisu eenahkumu no pirmâs un dalu eenahkuma no otrâs un bes tam wehl leetoja j emneeka darba spehku.

Semneeki dsihwoja waj nu zeemâ (sahdschâ), kas atradâs ap muischneeka ehkam, waj ari atfewischkos zeematos pa wisu apfahrtni. Schis atfarigâs semneeku schkiras fastahws bija loti daschadâs. Stary wineem bija brihwu sikhihpaschneeku pehznahzeji, furu sentfchi bija nokluwufchi atfaribâ no basnizas waj ari no senjoreem un fareiwjeem gruhtajos faros Karla Leelâ un wina pehznahzeja laikâ; ziti bija leelu ihpaschneeku semes apmetufchees rentneeki; daudsi bija zehluschees no wehrgeem, furus fungi bija pirtufchi waj mantojufchi un isdaltjufchi pa semes gabaleem.

Wisi schee semneeki dsihwes weida un darba finâ bija sawâ starypâ lihdsigi. Wisi wini bija atfarigi no saweem fungeem. Tadeht ari wisus beeschi mehdsâ apfihmet ar weenu wahrdu — willani. Bet stary wineem bija laudis ar daschadâm teesibam. Willani dalijâs diwâs dakâs. Weeni no wineem bija personigi brihwi un par sawas semes — zensiwâs leetoschanu maksaja fungam noteiftu maksu — zensu. Otri — leelafais wairums — bija nebrihwi. Bet winus newar fauft par wehrgeem, fauft gan tee nefa seno wehrgu nosaufumu (servi, Franzijâ — serfs). Wini bija faistiti pee semes un newareja aiseet no tâs; bet winus ari newareja atdot bes semes un atnemt wineem semi. Tee bija dsimtklaudis. Dsimtklaudim bija diwejadâs kunga klausibas: pirmsahrt wineem sinamâ laikâ wajadseja eerastees pee kunga darbeem, pildit klauschas; otrfahrt, wineem wajadseja atdot fungeem dalu no saweem raschojumeem — maksat nodewas.

Rungu eedsihwe pastahweja no mahjam, furâs galweno weetu eenehma kungu dsihwojamâ ehka waj pils. Bes winas tur wehl bija dahrs, faknu dahrs, putnu un lopu kuhdis, wihna dahrsi un tihrumi. Runga rihzibâ bija wairaki mahjas kalpi, bet leelo senjoru rihzibâ scho kalpu bija wesels bars. Wina muischâ dsihwoja wisdaschadakee amatneeki — erotfchu meistars, sedlineeks, kurlneeks, audejs u. z., furu darbi fainneezeibâ bija nepezeeschami. Laufstrahdneeku pee muischas parasti nebija. Laufus apstrahdaja apfahrtejee, fungam padotee semneeki. Muischâ parasti bija arkli, bet nebija wajadfigo darba wehrfchu un firgu. Un beidsot us muischas semes atradâs dsirnawas, leela maises zeptuwe un wihna speestuwe. Ari semneekeem wajadseja tâs leetot sawam wajadfibam un maksat par to fewischku atlihdsibu.

Kopiba. Runga seme nebij noapalota un gluschi atdalita no semneeku semes. Runga semes schaurâs strehmeles mainijâs ar semneeku semi, kura sawufahrt bija fadalita schaurâs strehmelâs daschadu fainneeku starypâ. Seme bija fadalita schahdi aif ta eemesla, ka kungs un semneeki peedereja pee weenas kopibas, t. i. winus faistija kopeja fahrtiba.

Pirmsahrt, wiseem fainneekeem zentâs eedalit pehz eespehjas weenadus semes gabalus. Bet tâ kâ seme pehz sawa labuma bija daschada, tad wisa wina bija fadalita daschada labuma laufos, un no fatra lauka wisi fainneeki dabuja pa weenadai strehmelei. Ari kunga aramâ seme tika dalita schahdâ fahrtâ, jo wina ari peedereja pee „kopibas laukeem“.

Otrfahrt, kunga lauki bija pilnigi eewilkti semneeku fainneezeibâ. Tâ kâ kunga un semneeku strehmeles bija sawauktas un winas apstrahdaja weeni un tee paschi laudis, tad wiseem strahdneekeem wajadseja eeturet weenadu darba fahrtibu, turetees pee weenadas semkopibas sistemas. Toreif parasti tika praktifeta trihslauku sistema: lauki tika fadaliti

trijās dalās; weenā dalā fehja seemaju, otrā wašaraju un trescho at-
hja papuwē; nahkofchā gadā seemaja weetā nahza wašarajs, bet wa-
šaraja weetā — papuwe; tā tad katru gadu treschā lauku dala bija
neapfehja un par katreem trim gadeem weens gads gahja sudumā preefsch
wifa laufa. Tomehr ſchi ſistema bija leels folis uš preefſchu, ſalihdſinot
ar ſeno lihđumu ſitemu, kad pehz pahriš gadeem lauku pawifam atstahja
kā neaugligu un lihda lihđumus jauneem laukeem. Rudeni kunga un
ſemneeku lauki gluschi ſakufa kopā: kad raſcha bija eewahkta, wini, beš
kahdas iſſchiribas, pahrwehrtās par kopigām ganibam ſemneeku un kunga
lopeem. Ur ſcho ganifchanu lauki kaut ari maſā mehrā, bet tomehr tika
mehſloti nahkamam fehjumam.

Trefſchahrt, kopibas hahrtiba faſtahweja eefſch tam, ka ſinami ſemeš
gabali bija wifu ſaimneeku kopigā leetofchanā. Wahzijā ſchahduš kopiguš
ſemeš gabaluš ſauza par almenu. Pee wineem, beš ganibam, pee-
dereja meſchi un plawaš. Meſchā katris kopibaš lozekliš wareja jirſt
kofuš malkai un buhwem. Plawaš bija ſadalitas gabaloš, kuruš dalija
pehz lofeš un pee tam pahrdalija loti beeſchi, lai neweenam netiktu
pahri daritš. Semneeka ehkaš kopā ar wina lauku ſtrehmelem un dalu
kopejā plawā un meſchā iſtaifija wina mahjaš (Hof, kā ſauza tāš
Wahzijā). Mahjaš bija daſchada leeluma. Semi mehrija pehz darba
laika: ſemeš gabalu, ko wareja uſart weenā rihtā, Franzijā ſauza journal
(deenifchš), Wahzijā — Morgen (rihtš). Semneeka ſemeš widejaiš
leelumš bija 30 morgeni (10 darba deenaš tika rehkinataš uš wašaraja
laukeem un 20 uš ſemaja laukeem).

Klaufibaš. Semneeka darbš muiſchneeka laukoš, wina klaufchaš,
paſtahweja eefſch tam, ka ap Leeldeenam wiſch ara un fehja, ap
Jahneem plahwa ſeenu un weda to kunga ſchkuhnoš, auguſtā plahwa
labibu un ſawahza to kunga klehtiš. Winam wajađſeja ari weſt kungam
malku no meſcha, almenuš buhwem, ſataifit kalkuš, iſpildit namdara
peenahkumuš, lahpit tiltuš un taiſit zeluš. Darba leelumš tika noteiktš
pehz ſemneeka kalpojamo deenu ſkaita. Pee gruhtakeem darbeem bija
wajađſigi ſirgi un wehrſchi. Semneeka turiba tika noteikta galwenam
kahrtam pehz wina darba dſihwneeku ſkaita. Wina ſemeš leelumš tika
aprehkinatš pehz darba wehrſchu ſkaita. Anglijā 5 deſetinaš (15 puhra-
weetaš) leelš ſemeš gabaluš ſauzaš par bowatu, t. i. par ſemi preefſch
weena wehrſcha. Par normu preefſch weena ſemneeka paraſti tureja
diwreiš leelaku ſemeš gabalu, ko wareja apſtrahdat ar weenu pahri
wehrſchu. Semneeki, kureem bija maſaki ſemeš gabali, paraſti ſametāš
kopā, lai waretu eeguht weenu arkli un wehrſi par wiſeem, waj ari apſtrah-
daja ſawuš laukuš ar lahpfam. Winu klaufchaš ari bija daudš maſakaš.

Nodewaš ſemneeki maſaja graudā. Dalu no labibaš wajađſeja
noweſti uš muiſchu, pee kam to wajađſeja darit wiſpirmš, neraugoteeš
uš to, ka pahrejā dala wehl bija nenowahkta un mirka leetā. Pehz
tam ſemneekš atdewa dalu no jaunajeem mahju lopeem: pa Martineem
ſofiš, ap jaunu gadu wiſtaš, pa Leeldeenam jehruš, Dſimtklaudim bija
ari wehl zitaš klaufibaš un maſkaſchanaš. No katraš gimeneš kungš
iſ gaduš wehl wareja nemt ſinamaš nodewaš, pee kam kungam ſche
bija pilna rihzibaš brihwiba, kaut gan mehđſa tureteeš pee wezam pa-
raſcham, kaš wiſoš apgabalos nebija weenadaš. Ja ſemneekš iſdewa
ſawu meitu otram ſemneekam, winam bija jamaſka kungam ſinamaš
nodokliš, kā atlihđſiba par ſtrahdneezeš ſaudeſchanu.

Starp dšimtslaudim wisgruhtakā stahwofli atradās tā sauzamās „nedšihwās rofās” (main morte) semneeki. Ja tahds semneeks mira bes behrneem, tad wina mantai wjadseja nahkt funga rofās. Bet parasti šcho noteikumu mihsstinaja: par sinamu maksu kungs atdewa mirušā ihpašchumu wina tuwakam radineekam. Rungam bija ari teesiba šodit semneeku, ja winsch atstahj sawu semes gabalu. Kungs usmekleja winu un weda atpakal ar waru. Dašchreis kungi noslehdsā lihgumu, pehz kura apnehmās isdot weens otra aishbegušchos semneekus.

Beidsot, kungs bija sawu semneeku teesneests, kas dewa winam prahwus eenahkumus. Runga teesā ari pateesibā nefas zits nebija, tā šoda naudas peedšihščana kungam par labu.

Muischu un šahdschu pahrwalde. Pahrwaldit leelu muischu, t. i. eewahkt daščadas maksas un nodewas, usraudsit semneekus un gahdat, lai wini šahrtigi ispilda sawas klausčas, bija deesgan gruhata leeta. Kungs pats ar to nenodarbojās, bet uštizeja pahrwaldišchanu šewiščkam pahrwaldneekam. (latiniški vellicus, wahziški Meier). Birnee šahdus pahrwaldneekus šahka eezelt garidsneežiba, biškapi un klosteri. Pahrwaldneeks parasti bija no semneeku widus, reisem pat dšimtzilweks. Par sawu deenastu winsch šanehma semes gabalu, leelaku par parastajeem semneeku gabaleem, un patureja dalu no eewahktām nodewam. Winsch pahrraudšija semneeku darbus ar pašču semneeku iswehleta wagara palihdsibu. Beeschi pahrwaldneeku amats mantoščanas zelā šahka pahreet no tehwa us dehlu. Senjors wairs newareja winu atzelt, tāpat tā newareja atnemt wasalim wina ihpaščumu. No daščadajām personam, kas ispildija daščadus kunga deenastus, radās tā sauzamee ministrali („masakee”). Leelakā dala no wineem bija brihwaišti wehrgi, kas bija palikuschi sawa kunga deenastā.

Dšimtslaudim un wiseem ziteem, kas bija peerakštiti pee sinamas kunga muisčas, nebija eespehjamš pee šahdas augstakas eestahdes meklet teesu un taišnibu pret šaweem šenjoreem; ar walstš sadališčanos šenjorijās un baronijās, ari pats karalis bija tikai weens no šenjoreem. Tadehl ari kungs wareja leetot daščadas warmahzibas pret semneekeem. Wispahrigi nemot tas tomehr pahrat beeschi nenotika. Bes willanu darba un nodewam muischneekeem jau nemas nebija eespehjamš dšihwot un tadehl kungu interesēs nebija ispostit semneekus ar pahrat leelam klausčam un prašbam. Wisgruhtaki wineem bija turetees pee wežām paraçham un prašit gadu no gada parasiās klausčas un nodewas.

Paraçčas wislabat bija sinamas paščeem willaneem, un tadehl daščadu semneeku dšihwes jautajumu apšpreesčanai sinamos laikos tika šafauktas zeema šapulzes. Ja kungs nodewa semneekam semi, pehz weza paraduma, sneegdams winam nuhju waj šaru, zeema šapulze ar sawu šahthuhntni leezinaja un apšpirinaja notikuscho semes gabala nodoščanas aktu; šapulže tika isšpreesti ari daščadi štrihdi semneeku šarpā un šoditi wainigee. Kungs šchai semneeku teesā bija tikai preekššehdetajš. Rā brihwu lauschu teesā, tā ari šche peesehdetaji, parasti 12 semneeki, ismekleja leetu, nosklausčinaja leezineekus un dewa špreedumu. Šchis semneeku šapulzes eerobeschoja kunga waru.

Feodalās (lehnu) eesahrtas wispahrejee wilzeeni. Dšihwe bija loti weenmuliga; bet winu tomehr newareja nosaukt par meeržgu. Rara laudis, šenjori, baroni un brunineeki, pahr kureem pateesibā

nebija nekahdas augstakas waras, meera laikos garlaidojas un tadehl beeschi farihjoja kautinus sawa starpa, usbrukdami weens otra pillim. Wineem ta tad peedereja priwata kara teesibas. No tahdeem usbrukumeem wiswairat zeeta semneeki, jo barons zentas ispostit sawa naidneeka laufus un wihna dahrsus un aisdsiht lopus. Sihtee brunneeki, kuri newareja farihkot leelus usbrukumus, noslehpas mescha waj aisa un no tureenes usbruka saweem pretineekeem waj ari weenkahrshi garamejoscheem tirgotajeem un panehma few dalu no wina prezes. Semneekam bija stingri aisleegts ne tikai meschos medit, bet pat abaidit mescha kustonus no saweem laufeem, kaut ari tee tur nodaritu postu. Senjora un wina swihtas medibas bija itka atleetas no senlaiku medineeku klaidoru dsihwes mescha. Jachtneeki, funi un swehri mina laufus, itka semkopiba nemas nepastahwetu.

Sahdschas pa leelakai dalai bija loti noschehlojamas. Wairums semneeku dsihwoja buhdinas bes skurstena; logu weeta bija zaurumi, ko aishahja ar seenu. Pasina loti mas labibas stahdu un neprata mehslot semi. Aeraschas gadijas loti beeschi. Reisem wefelos apgabalos bija breefmigs bads. Laudis ismira ais baribas truhkuma waj ari ehda sahli, faines, maitas un nonahza pat lihds zilweku ehshanai: israfa no kapeem mironus un nonahweja dsihwos. Bada gadeem, kuri gandrihs perio=diski atfahrtojās Ciropā, fekoja breefmigas epidemijas, kas atkal no=dsina kapā milsumu lauschu. Gedsihtotaji wairojas loti lehnam un reisem pat gahja masumā. Tahdos apstahllos dsihwe negahja us preekschu, bet greesas us weetas, ka burwju rinki.

Aprakstito eekahrtu mehš tagad sauzam par feodalizmu. Schis wahrds zehlees no feoda. Sem feodalisma mehš saprotam, galwenos wilzeenos, fefoscho walsts un saimneezisko eekahrtu:

1) Walsts wara gandrihs nemas nesaitija laudis: nebija ne walsts nodoklu, ne walsts klaušibu, ne ehku, ko zeltu us walsts rehina. Walsts bija sadalita neleelos neatkarigos apgabalos, bet apgabali gandrihs ne=atkarigās leelās muišhās, pee kam apgabalu un beeschi ari muišchu waldineeki, nejusdami pahr fewi nekahdas augstakas waras, isdewa pawehles, teesaja, rihjojās un karoja ka patstahwigi waldineeki, pa dalai padodamees weenigi eefaknojuschamees parascham.

2) Tikai karewis un semes ihpashneeks wareja buht patstahwigs. Strahdneeks atradas kaut kahda kunga aishildneeziba un tika saistits pee ta. Bet ari kungs jutās saistits pee sawas semes. Winam nebija naudas, kapitala, winsch pahrtika no ta, ko us weetas bija raschojuschi wina laudis, kuras winsch bija paspeedis few padotees waj ari kuri winam bija dahwinati. Rungi un strahdneeki newareja atstah sawas weetas un bija saistiti weens pee otra: weeni newareja istikt bes otra darba, otreem nebija lihdselku, ko atpirktees no schi darba.

6. Wahzija un Italiija X. un XI. g. f.

Wahzu keisari. Safarus starp sadalitas Ciropas apgabaleem ustureja zelajoschi tirgotaji, deewluhdseji, kas dewas us swehtam weetam, fewischki us Romu, un pahwesta legati (suhtni), kas brauzja no Romas. Tikai reisem leelas sapulzes, kuras tika safauktas, peemehram, karala iswehleschanai, pulzeja weenkopus dauds garidsneeku, baronu un

brunineefu. X. un XI. g. simteni wišwairaf ſakaru bija ſtarp Wahziju un Italiju. No Bizantijas un muſulmanu ſemem pahr Alpeem un pehz tam pa Reinu tifa ſuhtitaš daſchadaš prezėš, ſmalki audumi, garſchdari u. 3. No ſeemeleem Alpeem pahri nahza wahzeefchu karali ar ſawàm leelajàm waſalu ſwihtam, lai eeguhtu ſew Italijaš kroni.

Wahzijaš karali tifa iſwehleti no leelo ſenjoru widuš. No ſahkuma, X. g. simteni, par karaleem bija ſakſchu herzogi, pehz tam, nahkoſchà XI. g. simteni (no 1024.—1125. g.), Frankonijaš herzogi. Bałtidameeš uš ſaweem leelajeem ihpaſchumeem, karali zentàš peeſpeeſt zituš leeloš ſenjoruš ſew padoteeš.

X. g. simtena widà ſakſchu dinastijaš karališ Otto I. mekleja atbałſtu pret ſenjoreem pee leelu kloſteru biſkapeem un abateem. Winſch atdewa winu walbiſchanà leeluš ſemeš gabaluš, kaš kà kihli eeſpeedàš herzogu ſemeš. Schiš garidſneekeem dahwatàš ſemeš pa leelakai dalai atradàš Wahzijaš reetumuš, wiſapdiſhwotakàš weetàš, gar Reinaš tirguš zelu; ſche atradàš ari daudſ pilſehtu, kaš pa dalai wehl bija uſglabajuſchàš no romeeſchu laiſeem: Kelne, Mainza, Wormſa, Straſburga. Garidſneezi bai, kura ar pahrwaldneeku palihdiſibu walদিya pahr leelajàm muiſcham un daudſajeem waſaleem, wajadſeja uſſtahdit preekſch karala karaphehta nodalaš un daſchreiſ pat paſcheem wadit tàš, peeweeſt pro= wiantu waj ari barot karala ſwihtu un karaphehtu no ſawu muiſchu leelajeem krahjumeem. Karalim bija loti iſdewigi nodot ſemeš garidſneeku pahrwaldiſchanà: ja nomira, peemehram, biſkapaš, kuram pehz winà amata newareja buht ne behrnu, ne gimeneš, ſeme ar wiſeem eenah= kumeem nahza atkal karala rokaš, kamehr laižigeem ſenjori zentàš ſemi katru reiſi nodot ſawam mantineekam. Garidſneezi ba ſinamà mehra bija karalim cerehdnu weetà, kuri kalpo perſonigi un mainaš beeſchi.

Augſta kà garidſneezi ba, eeſtahdamàš karala deenasta, ari ſahka weſt feodalu diſiwi. Daudſi no wineem ne' ar to neaſchlihraš no bagatakaſeem laižigeem ſenjoreem. Sanemdami no karala pahrwaldiſchanà leeluš ſemeš gabaluš un pilis, biſkapi ſwehreja winam waſalu ſwehreſtu un ſanehma no ta inweſtituru ar ſiſli un, gređſenu. Tà kà beſ karala inweſtituraš neweeſš newareja tiht ari pee biſkapa goda, tad iſnahza ka ſenako garigo amata perſonu wehleſchanu weetà ſtahjaš karala inweſtitura. Iſdalot amatuš, karališ waj ſenjoraš, ja winam bija tahda wara, zentàš eewehrot ſawu labumu: no klerika (garigaš perſonaš) praſija jau eeprreeſcheju ſamaſſu uš to nodewu rehlika, to winam wajadſeš eeſaſet no ſawàm jaunajàm muiſcham, un biſkapa weetu atdewa tam, kaš par to wairaf ſolija.

Lai buhtu leelaſ eepaidiš uš garidſneezi bu, tad Wahzijaš karališ zentàš eeguht ſawà warà baſnižaš reſidenzi — Romu. Otto I. eejauzàš Italijaš herzogu ſtrihdà dehl karala titula, pahrgahja ar ſaweem kara pulſeem Alpuš, kronesjaš wežà Lombardijaš galwaš pilſehta Pawija ar Italijaš diſelſš kroni un dewàš uš Romu.

Pehz ſtipra pahweſta Nikolaja I., pateizoteeš feodelàš eeſahrtaš nodibinaſchanai, pahweſta wara kluwa daudſ maſaka, tàpat kà laižiga waldneeka karala wara. Pahweſti iſdalija ſw. Petera ihpaſchumu ſenjoreem. Leelo muiſchu kungi Romaš apfahrtnè ſahka zenſteeš iſweſt par pahweſteem ſawuš radineekuš, ſewiſchli jaunakoš dehluš. Bagato ſenjoru diſimtu ſtarpà ſahkaš naidiš un žihnaš. Daſchuš pahweſtuš nogahſa winu pretineeki, žiti paſchi nehma dalibu ſlepkawiba. X. g. sim=

tena beigās tika teefats kahds jau miris pahwestis: eenaidneeki israfa wina lihki no kapa, atwilkta teefas preefšhā un beidsot eefweeda Sibrā. Weenu no pahwesteem X. g. simteni noduhra, otru noschnaudsa zeetumā, trefšhais pats bija nonahwejis diwus pahwestus, šawus šahnzenschus; winu pašču par to nonahweja un nosweeda Kapitolijs pēe wezas ķeifara statujas kahjam. Par pahwesteem tika iswehleti laizigi laudis, dšehraji un medineeki. Weens no senjoreem isdabuja zauri, ka par pahwestu tika iswehlets wina 12 gadus wezais puika.

Nonahzis Romā, Otto apfolijās atjaunot basnizu un atdot tai atpakaļ winas semeš; bet par to pahwestam wajadseja winu kronet par ķeifaru (962. g.). Jaunais ķeifars usmetās par basnizas aistahwi un gribeja eewest winā fahrtibu. Winsch isdewa rikhojumu, ka pahwesti war tikt iswehleti pehz wezās paraščas, bet teef apstiprinati tikai pehz tam, kad ir swehrejuschī ustizibu ķeifaram waj wina pilnwarotam. Ta bija jauna Swehtās Romas ķeifarwalsts atjaunoschana pušotra simta gadu pehz Karla Leela. Schoreis ta bija par weenu trefcho dalu mafaka, jo winā neeetilpa Franzija.

Gahjeeni us Romu. No šchi laika Wahzijas karali tšhetrus gadu simtenus ilgi atfahrtoja Otto „gahjeenu us Romu“. Itweens no wineem, tikko tas bija Wahzija iswehlets no herzogu un biskapu šapulzes, šapulzeja wafalus un dewās zelā. Swihra un karaspehks parašti dewās pahr Austrum-Alpeem (zaur Brennera spraugu). Wahzijas karalis eefaroja Italiu un dewās us Romu kronetees par ķeifaru. Pehz ta laika paraščas winam wajadseja tikt iswehletam no „Romas tautas“. Šchi Romas tauta tagad bija tikai Romas pilsehtas eedšihwotaji, kuri nereti aissehlda wahrtus un nelaida pilsehtā „barbarus“, tā wini šauza germanus, waj ari zihnijās pret teem us eelas, kad tee jau bija pilsehtā.

Kad šchēhrščli bija pahrspehti, ķeifars wareja škaititees, ka nu ir „no tautas iswehlets“ un stahtees pēe kroneschanaš. Šche notika weseļa rinda zeremoniju, kuru nosihme bija ta, ka ķeifara wara ir swehts aissfargš wifai křistigai pašaulei. Karali šagaibija tauta un garidsneeziba. Pēe šw. Petera basnizas karalis nolahpa no sirga un eegahja basnizas preefšhtelpās, kur to gaidija pahwestis. Karalis dewa swehrestu apsfargat basnizu un škuhpstija pahwesta kahju. Ubi wini nometās zefoš us apala, grihdā eetaisita porštra afmena pēe basnizas eeejas, un karalis noškaitija tizibas lozeklus. Pahwesta gehrbkambari karalis apwilkta garidsneeka uswalku un kōpā ar pahwestu tureja deewkalposchānu. Pehz Šwangelija lašschanas tika tureta luhgšchana: „Deews kungs, Tu esi zehlis Romas walsti, lai zaur winu isplatitu Sawas muhschigās walstibas preeka wehsti. Dahwini šawu debesš eerozi Sawam kalpam, muhsu ķeifaram.“ Pehz tam pahwestis usmauza karalim pirkstā selta gredšenu, apjosa ar šobenu un křoneja ar Karla Leelā křoni.

Kluwuschī pēe waras, ķeifari domaja, ka winu peenahkums ir tihrit basnizu no netikumeem un pahrfahpumeem un šaukt pēe fahrtibas no laizigām lectam aishrahwuschos garidsneekus. Tadehl ari ķeifars beeschi atzehla winus un eezehla jaunus pehz šaweem eefstateem. Špehzigais ķeifars no frankoneefschu dinastijas — Indrikis III. (ap 1050. g.) atzehla pahwestu, kas bija par naudū pirzis pahwesta godu no šawa preefšhgahjeja, un noteefaja diwus wina šahnzenschus. Pehz tam winsch eezehla par pahwesteem weenu pehz otra trihs wahzu biskapus. Keifars gribeja peerahdit reiš par wifām reišem, ka tikai winam peeder teefibas eezelt pahwestu.

Pehz Indrika III. nahwes palika wina masgadigais dehs In-drikiš IV. Stahwofliš mainijās. Pahwesta galmā un pahwesta troni parahdijās energiski zilweki, kas zentās pazelt basnizas stahwofli. Pahwesta dšihwē un wišā basnizas eefahrtā notika leelas pahrmainās. Jaunās fahrtibas nodibinataji peedereja pee leelas un spēhzigās muhku kustibas.

Kluneešhu reforma. Wezee benediktimeešhu muhku klosteri bija galigi pagrimuši. Šho klosteru muhki maš eewehroja klostera noteikumus un weda pašauligu dšihwi. Ašfewišklu klosteru starpā nebija nekahdu šakaru. X. g. šimteni ušstahjās jaunu stingru klostera dšihwes noteikumu peekriteji. Kustibas šahkums meklejams frantschu Kluni klosteri, Sonas upes eeļejā. Šhi klostera ahrfahrtigi stingree noteikumi tika eewesti daudsoš klosteros pa wišu Ēiropu. Kluneešhu muhki dibinaja ari daudsoš jaunus klosterus. Wiši šhee klosteri uštureja šawā starpā zeešhus šakarus. Wiši wini padewās arfiabata, t. i. Kluni klostera abata, wiršwarai; winšch eezehla preekšneekus pahrejās klostera draudšēs. Kluneešhu muhki atšina pahr fewi tikai pahwesta waru, neklausidami ne biškapus, ne laizigoš waldneekus.

Kluneešhi, „melnee muhki“, neapmeerinajās ar klosteru reformu ween. Wini zentās atšiaht eepaidu ari uš apkahrtejās šabeedribas rupjam pašaham un tikuemeem. Leelais pošis, badš, epidemijas, kas pee toreišjeem apstahleem ahrfahrtigi plošijās, modinaja, daudsoš zilwekoš domas par tuwu pašales galu. Muhki pabalstija šho tizibu, prašija, lai laudiš zeenigi šagatawojas uš galu, beids šawstarpeju naidošhanos un atšakas no launeem darbeem. Sem wihu eepaida dašhadās garigās un laizigās šapulzēs tika peenemti lehmumi nepahr-fahpt „Deewa meeru“. Šapulzejušhees lehma: „No šhis deenas šahkot neweens nedrihšt eelaustees basnijās, apwainot muhkus, kert jemneekus, laupit tirgotajuš, atnemt otram lopus.“ Wišur tika noslehgts meers un doti šwehresti, ša išfargafees no katra šara un ar eeroišheem rofā apstahdinās toš, kas gribetu šaru šahkt. Garidsneeziba apstiprinaja meera lihgumuš un draudeja ar basnizas lahsteem teem, kas pahršahptu lihgumu.

Bet pilnigi išnihzinat feodalos strihdus un ušbrukumuš nebija eeprehjams. Meera peekriteji to šaprata un tadehl miħštinaja šawas prašibas. Wini zentās peedabut baronus un brunineekus noslehgts šawā starpā šaweenibas, šuru lozekki atturetoš no strihdeem un šawstarpejem šareem, masafais, dašhās deenās, šuras nošaka basniza, peemehram, gaweni, leelos šwehtkos, waj ari šinamās nedelas deenās. Šahdas deenas, šurās netika pazelti eeroišchi, šauza par „Deewa pameeru“.

Zensdamees pazelt un pahrweidot šabeedribu, kluneešhi fewiškhi šparigi ušbruka garidsneekeem, šuri, pehz wihu domam, weda pawišam nepeelaišhamu dšihwi. Garidsneeziba nododas pašauligām interešem, škaita eenahkumuš, šomandē šara pulkus un dšihwo gresnumā, šaut gan winai wajadsetu atšahirtees ar šawu šingro, tikumiško dšihwi un atteiktees no wišem šemes labumeem; tikai tad wini waretu buht šabeedribai par zela rahditajeem. Wišwairaf šhee stingree muhki uštrauzās par to, ša garigus amatuš wareja nopirkt par nauđu. Wini nošauza to par šimoniju (Šimona wahrdā, šuršch gribejis par nauđu nopirkt no apuštuleem spēhku brihnumuš darit) un prašija, lai šimoništi, šhee „basnizas aplaupitaji“ tiktū padšihiti no šawām weetam. Wini gaidija, ša

reforma fahlfrees Româ un wisa basniza tiks eefahrtota pehz Kluni parauga: wiseem wajadsjës padotees Romas pahwestam.

Starp muhkeem pastahweja wehl freifaks wirseens. Schi wirseena peekriteji eedomajäs wifu pasauli fadalitu diwäs daläs, gluschi täpat kâ zilweks ir fadalits meesâ un dwehsele. Weenâ dalâ walda deewischliga, gariga wara, otrâ — semiska, laiziga wara; pirmâ nahf no Kristus, otrâ no Nimroda. Tadehl ari pirmai, kas zehlfrees no gaismas gara, wajaga waldit pahr pasauli, wadit un eerobeschot otu, kura leekas waditees no grehzigâm teefsmem. Schee muhki isteizäs loti asti, atfahrtdami Augustina wahrduš no wina „Deewa Walslibas“, ka tee, kas igudrojuschji laizigo waru, lifuschees waditees no mantfahribas un besprahtigas godfahribas, to eedwesis wineem fatans.

Kluneeschu idejas par basnizas un fabeedribas reformeschanu bija aifrahwuschas ari deewbijigo keisaru Jndriki III., bet winsch tureja keisarisko waru par augstako waditaju un noteizeju schini leetâ. Pehdejais no wina eezelteem pahwesteem, Leons IX., tuws keisara radineeks, ari bija karsts reformu peekritejs. Kluneetis Peteris Domiani, kas bija eezelts par kardinalu, t. i. pahwesta palihgu, seedoja schim pahwestam weselu rakstu, kurâ nofauza basnizu, kas peelaيدا simoniju, par Gomoru.

Bet drihsti ap pahwestu faradäs dauds stingraki un krafaki kluneeschi, kas dsinäs pehz basnizas neatfaribas. Kardinals Humberts, tas pais, kursch bija uslizis Konstantinopolê us Sofijas basnizas altara rakstu, kurâ nolahdeja Austrumu basnizu, tureja par galweno wainigo pee basnizas pagrimfchanas keisara waru. Winsch bija pahrleezinats, ka Jndrikis III. pehz nahwes noteefats us muhschigâm mokam ellê. Sawâ rakstâ par simoniju Humberts faka, ka keisars un karaki, herzogi un wisi laizigeem waldineeki tirgojas ar basnizas teefibam un aismirft sawas ihstos usdewumus. Basniza zeesch wehrdsistâ padewibâ. Laizigeem waldineekeem naw jamaisas basnizas leetäs. Naw peelaischams, ka karalis fneeds bistapam gredsenu un fisli, augstakâ garigâ gana simbolus. Inwestitura, kuru isdara laizigs waldineeks, lihdsiga simonijai. Biskapi, kas fanem schahdu investitura, ir nelikumigi un nezeenigi.

Romas basnizas reforma. Schis domas guwa sawu pilnigu isteifmi Hildebranda personâ. Hildebrands bija toskaneeschu semneeka dehls un agrâ jaunibâ eestahjäs klosteri. Bet wina leeläs dahwanas to wifur iszehla, un winsch newareja nodotees weentulibai. Kluni abats dewa wina kâ zela beedri Leonam IX. lihdsi us Romu. Ar saweem stingri noteiftajeem usfateem winsch no fahfuma turejäs attahlat no pahwesta galma. Bet pehz Jndrika III. un Leona IX. nahwes winsch eenehma pirmo weetu pee pahwesta. 15 gadus no weetas, pee diweem pahwesteem, winsch pahrwaldija basnizas leetas.

Masa auguma, neglihts, ar wahju balsi, Hildebrands wifus pahrsteidsa ar sawu leelo energiju. Wina waloda bija asa un wehtraina. „Deewa dusmibas“ weeta winsch teiza: „Da Runga niknumš.“ Winsch mihleja falihdinat basnizas eerotschus ar sobeneem un schlehpeem. Wehlat, buhdams jau par pahwestu, winsch gribeja nostahtees brunneeku karaspehka preefschgalâ, lai eetu atswabinat Jerusalemi no netizigeem. Bazeetibu un nepretoschanos winsch usfatiija par launumu. Hildebrands nezeenija zilwekus. Pasawles warenee, karaki un biskapi, pehz wina domam, fazenschas sawâ starpâ, lai basnizu isnihzinatu. Bet femes

wirfû wajaga walidit taifnibai un winas wahrda nedrihft pafihft faudfibas un fchehlastibas. Sw. Peteris, kungs un waldineeks, pirmais pehz Deewa, ar fawu dsels spehku falaufis wifus, tas stahfees winam zelâ. Pafauls taifnibas galwenaus pamats ir Romas un pahwesta neeroberfchota wara. Bifkapi ir tikai pahwesta gribas ispilditaji. Ur faweem pasemigeem brauzeeneem us Romu wineem jaisrahda pahwestam pilniga padewiba. Basnizas fapulzes ir tikai pahwesta darba leezineezes. Sw. Petera weetneeks war wifu; winsch war atzelt katru swehrestu. Basniza stahw nefalihdsinami augstak par laizigo waru; semafais basnizas preekfshahwis ir augstak par warenako karali. Pahwestis ir augstakais waldineeks pafauls, karateem winsch jalkaufa, Wahzijas keifaram jabuht Romas un pahwesta wafalim. Pahwestis isfchkir, kurfch ir ihstais un likumigais waldneeks. No wina atzeltais karalis naw wairs karalis. Ra pelnus un pelawas pahwestis iskaifa wina waru wehja.

Hildebrands wispirms zentâs padarit pahwestu neatkarigu no keifara un no partijam, kas pahwesta wehlefchanu laikâ zihnijas Româ. Romas basnizas fapulze tika nolemts, ka pahwestu iswehles tikai karadinali, t. i. Romas apgabalam tuwafee bifkapi un Romas galweno basnizu garidsneeki. Par fawu iswehleto pahwestu wineem ir tikai jafafino Romas fenjoreem un tautai. Muhfchigi lahsti tiks uskrauti tam, kas eedroschinasees feht nemeeru Romas basnizâ. Par keifara lihdsdalibu fchini leeta netika minets.

Lai spehtu eeturet fcho kahrtibu, pahwestam wajadseja no jauna eeguht sw. Petera ihpafchumu un falaufi weetejo fenjoru waru. Pahwestam palihdsseja frantfchu normani, kas bija atnehmufchi greekeem, arabeem un longobardeem Siziliju un Deenwidus-Italiju. No fahkuma normani rahdija mas zeenibas pret pahwestu un fanehma guhsta Leonu IX. Bet wina pehznahzejs, us Hildebranda padomu, noslehdsfa ar normaneem meeru un apstiprinaja winu wirswaldibu pah eekarotam semem. Par to normani dewa pahwestam wafalu swehrestu un apfolijas palihdsset Romas basnizai pret katru winas eenaidneeku. Pee pahwestu iswehlefchanas wini apnehmas aifstahwet kardinalu ifraudfito kandidatu. Schis faweenibas noslehgschana bija loti fwariga. Pahwesti tikko bija pahtraufufchi fatarus ar greeku basnizu (1054. g. pee pahwesta Leona IX.). Sagad draudeja ari konfliktis ar Wahzijas keifaru, pateizotees jauneewestai pahwesta wehlefchanas kahrtibai. Sadehl jo wajadfigaks bija pahwestam normanu pabalsts.

Sahlat gatawojas leelas pahrmainas wifa garidsneezibas dsihwe. Lihds tam laikam gandrihs wifseem garidsneekem un dascheem bifkapeem bija gimenes. Tas faifstija klerikus us weetas. Wini zentâs paleelinat fawu mantu, lai nodroschinatu behrnu stahwokli, nereti nododomi wineem ari fawu amatu un ta radidami dsimtu garidsneeku kahrtu. Baididamees faudet fawus ihpafchumus, tee melleja eeguht laizigo waldneeku labwehlibu. Hildebrands taifija no ta fawu flehdsseenu: „basnizai jaatfwabinas no wehrdsfistas padewibas laizigeem waldneekem, bet tas newar notift, famehr klerikeem buhs atlauts prezetees.“ Tas fakrita ar fluneefchu usfkateem, ka wifseem garidsneekem jawed muhku dsihwe. Wairafas basnizas fapulzes tika isfludinats, ka garidsneeki nedrihft prezetees, un pehz tam pahwestis fahka atzelt prezetos garidsneekus. Tas isfauza leelu pretestibu no garidsneeku pusees. Sauta nehma wifa fchini leeta dsihwu dalibu: dala no eedfihwotajeem, fewisfki semafas

ſchkiras, kuras nebija meerâ ar leelajeem nodokleem, to nehma garidsneeziba, noſtahjâs pahweſta un muhku puſê, ziti, turpretim, pabalſtija garidsneezibu.

Seemel = Italias pilſehtâs, ſewiſchki apdſihwotâ ruhpnenezibas pilſehtâ Milanê, notika ſtipra ſazelſchanâs, tâ ſauzamâ Patarija. Sihlee brunineeki un weenkahrſchâ tauta apweenojâs ap ſaweem wadoneem, kuri wehtrainâs runâs uſ eelam praſija, lai garidsneeziba peeturetoſ pee Ewangelijâ preeſſchâ rauſtitâs nabadſibas, grahwa bagatoſ un prezejuſchtoſ garidsneekuſ un ſewiſchki uſbruka arkibiſtapa, taſ peelaida ſimoniju un garidsneeku prezeſchanoſ. Uſbudinataiſ publiſ eelaufâs garidsneeku mahjâs, dſina laukâ garidsneekuſ un atnehma winu mantu. Hildebrandſ noſtahjâs ſazehluſchtoſ puſê. Milanê eeradâs pahweſta legatſ, lai turetu teefu pahr arkibiſkapu un garidsneezibu. Wineem wajaſeja ſwinigi atteikteeſ no ſimonijaſ un garidsneeku laulibaſ dſihweſ; arkibiſkaps ſwebreja uſtizibu pahweſtam. Tâ tifa ſalauſtſ leelatâ Italias prelata ſpehktſ, uſ kuru ſchini ſemê galwenam kahrtam balſtijâs keiſarſ. Wiſa Italija padewâs pahweſta warai.

Bet tâs wehl nebija beigâs. Wahzija un Franzija kleriki wiſur uſtahjâs pret pahweſtu, padſina wina peekritejuſ un apwainoja legatuſ. Bet Hildebrandſ un wina partija nebehdaja par neweiſſmem. Wini bija pahrleezinati, ka pilnigi baſnizai nodoteeſ war tikai garidsneeki-muhki, kuruſ neſaiſta ne gimene, ne ihpaſchumſ, ne dſihweſ weeta, Klerikeem jahuht „miruſcheem preeſſch paſauleſ“, brihweem no wiſam blaſuſ intereſem, wineem jaſin tikai ſawa waldneeka — pahweſta griba, japadodaſ tikai weenam likumam — baſnizaſ preeſſchraſteem.

Pahweſtſ Gregorſ VII. Kad Hildebrandſ patſ kluwa par pahweſtu (1073. g.), ſem Gregora VII. wahrda, wiſch wehl energikaki kehrâs pee baſnizaſ reformeſchanâs. Pahweſtſ noſodija Wahzijaſ karala padomneekuſ, kuri bija peekerti pee ſimonijaſ. Wairaki wahzu un italeeſchu biſkapi par to paſchu tifa atzelti un apkrauti baſnizaſ laſhteem. Tahlat Gregorſ VII. paguehreja, lai neweeneſ garidsneekiſ nepeenemtu inweſtituru no laižiga waldneeka. Karali nedrihktſ leegt ſpehjigeem zilwekeem paſcha ſpehteem eeguht augtuſtſ gariguſ amatuſ.

Wiſaſ ſchiſ pahrmatnaſ baſniza Indrika III. dehla Indrika IV. maſgadibaſ laiſâ notika beſ leelakeem eebildumeem no laižigaſ warâſ puſeſ. Bet tagad karaliſ bija iſauſdiſ un ſahka apſtinateeſ ſawu ſpehku. Biſkapi wina ažiſ bija walſtſ eerehdni, kuruſ wiſch pehz wezâ paraduma wareja eezelt un atzelt. Indrikſ IV. atrada, ka pahweſta noteikumuſ par inweſtituru nedſirdetâ kahrtâ pahrkaſpi karala teeſibaſ. Wiſch ſaſauza Wormſâ ſapulzi, kurâ paſinoja, ka pahweſtſ lizeeſ waditeeſ no ſemaſ godkaſhribaſ un tadehl teef atzeltſ no ſawa amata. Uſ Romu tifa noſuhſtiti karala ſuhſtni, lai uſaižinatu pilſonuuſ un garidsneezibu iſwehlet jaunu pahweſtu. Râ atbildi uſ to Gregorſ VII. ſaſauza Româ frantſchu un italeeſchu prelatuſ, nolahdeja ſawuſ pretineekuſ, paſinoja, ka Indrikſ teef atzeltſ no trona un eedſihwotaji atſwabinati no karaliſim dotâ uſtizibaſ ſwehreſta.

Pahweſta puſê neſtahweja tee garidsneeki ween, kuri peekrita wina baſnizaſ reformai, bet ari daudſi Wahzijaſ ſenjori, kuri nebija meerâ ar karali. Indrikſ mehginaja eerobeſchot herzoguwaru; wiſch mekleja atbalſtu pee brihwajeem pilſoneem, ſewiſchki Reinaſ apgabalâ, un pee ſaweem miniſterialeem, brihwatlaiſteem, kuri kalpoja karala pilſi un

dsimtmuischâs. Wiswairaf karalis apspeeda sakschus: winu semê bija uzelti zeetolfschni itkâ ar noluhku aissfargatees pret flaweem un daneem, bet pateesibâ tee nodereja tautas apspeeschanaï un fenjoru waras weizinaschanaï. Karalis ar sawu swihtu apmetâs Saksijâ un energiski eewahza nodewas no semes. Notifa fazelschanaâs, bet karalis ar deenwidusgermanu karu pulku palihdsibu pahrspehja sakschus un atdewa saweem ministerialeem sakschu brunineekeem atnemtos lehnus.

Herzogi, kuri nebija meerâ ar karala rihzibu, isleetoja tagad pahwesta lehmumu, fanahza us sapulzi un atzehla karali. Indrikim atlikâs tikai mehginat islihgt ar pahwestu. Winsch seemâ, gandrihs bes pawadoneem, steidfigi brauzâ pahrsneega peeputinateem Alpeem pee pahwesta luhgt peedoschanau. Gregors atradâs stiprajâ Kanofas pili. No sakschuma winsch negribeja peenemt karali un lifa tam wairakas deenas gaidit aisslehgtu wahrtu preefschâ. Beidsot pahwests peelaidâs. Grehkus noschelojoscha grehzineeka uswalkâ karalis metâs pahwesta preefschâ semê, un pahwests peedewa winam.

Bet Wahzijâ pahwesta legatu klastbuhtnê jau bija iswehlets jauns karalis. Zihna bija neisbehgama. Indrikis atgreesâs Wahzijâ, sakauza basnizas sapulzi, no jauna atzehla Gregoru un usstahdija wina weetâ sawu kandidatu. Winsch sakahwa dumpineeku iswehletu jauno karali un dewâs ar sawu karaspehku us Italiju. Seemelu-Italijas tirdsneezibas pilsehtam winsch dahwaja leelas brihwibas, un tâs nostahjâs wina puse. Beidsot Indrikis ar sawu pahwestu eegahja Româ un kronesjâs par keisaru. Pilsehta sadalijâs diwâs naidigâs nometnês: Gregors VII. turejâs Engelu pili, bet pahwesta pils un sw. Petera basniza bija keisara rokâs. Us eelam notifa kaujas. Wahzu saldati jau bija eenehmuschî Kapitoliu, kad pahwestam palihgâ eeradâs wina sâbeedrotee, Deenwidus-Italijas normani. Wini atswabinaja Gregoru VII., bet kopâ ar algoteem sarazeneem ispostija Romu. Pahwestam wajadseja behgt us winu semi, kur tas nomira, mozits no smagâm domam par sawu neisdewibu.

Schini zihnâ abas puses, kâ pahwests, tâ ari keisars, mekleja pabalstu un lihdsjuhtibu plaschatâs sâbeedribas aprindâs: wini greesâs pee tautas ar runam un raksteem. Interefe pret ussahkto strihdu bija loti leela. Ne tikai pee galma un fenjoru namos, bet ari teefas sapulzês un us tirgus laukumeem pahrrunaja jaunakâs sinas, strihdijâs un lasija lapinas, kurâs tika aissstahwets pahwests waj ari keisars. Radâs jauns spehks — sâbeedribas domas. Radâs ari jauns lihdsjellis, ar ko atstah eespaidu us sâbeedribu — publizistika, t. i. literatura, kura rakstija par jautajumeem, kas sewischli intereseja publiku.

Galwenais jautajums par kuru spreeda rakstneeki kâ no weenas, tâ no otras puses, bija tas, kura wara augstaka, garigâ waj laizigâ. Weeni apgalwoja, ka wirs semes naw augstakas waras par pahwesta waru, otri teiza, ka laizigais waldneeks ir Deewa weetneeks semes wirsu un, tadehl ari basniza ir no wina atkariga. Schis strihds noweda pee jautajuma par paschu waras pamatu: no kureenes ta nahl, kas winu radijis, Deewes waj zilweti? Keisara peekriteji apgalwoja, ka winsch atbildigs tikai Deewa preefschâ. Pahwesta peekriteji peerahdija, ka keisaram naw teesibas praft no laudim absolutu paklausibu, jo wina wara dibinata us lihguma ar tautu. Ja karalis newalda labi, tad winsch pahrsahpi lihgumu, un tautai ir teesibas winu neklausit, padsiht to un wehlet jaunû waldneeku.

Grahmatas un lapinas rakstija kleriki un pee tam basnizas waloda — latiniski. Bet neraugotees uf to, winas loti ahtri isplatijas. Ne tikai ween klosteros un pee biskapu galmeem, bet ari wifas bagatas mahjas rakstweschu, pahrwaldneeku un ahrstu weetas ispildija lasit un rakstti prateji kleriki, kas par to fanehma algu waj ari dshwoja, gaididami eenefigu weetu pee basnizas. Wini pahrrakstija, tulkoja tautas waloda un isskaidroja jaunishakufchos rakstus.

Inwestituras strihda gals. Indrikis pahrdshwoja Gregoru par 20 gadeem. Bet pahwesta pehznahzeji neatswabinaja keisaru no basnizas lahsteem un ar abu galweno pretineeku nahwi strihdos nobeidsas. Indrika IV. garas waldischanas beigas pahwests sakuhdija pret to wina pascha dehlu. Bet jaunais keisars Indrikis V. rihkojas tapat, ka wina tehws, nepeefahpas pret basnizu un ka fenaf apstiprinaja biskapus. Beidsot herzogi, furu intereses bija paturet walstij plaschos garidsneeku pahrwalditos semes gabalus, peespeeda keisaru un pahwestu lihgt meeru. Pehz garakam eepreefshejam farunam, abas puses weenojas Wormsa (1122. g.). Keisars atteizas no sawam teesibam eezelt biskapus un abatus. Prelatu iswehleschana tika atstahta paschai garidsneezi bai, bet karalis patureja teesibas nemt dalibu pee wehleschanam un strihdu gadijumos isschirt leetu. Nedrihstt pee tam peelaist ne simoniju, ne warmazibas. Inwestitura itin ka tika sadalita diwas dalas: keisars atdewa pahwestam teesibu eeswehtit ar grehsenu un silti, t. i. eezelt gariga amatā, bet patureja few teesibu nodot szepteri, t. i. apstiprinat jaunishwehletu par wina rihziba nodoto muishu fungu, par ko biskaps waj abats dewa keisaram wasala shwehrestu.

Pehz schis weenoschanas garidsneezi ba palika walsts waras pawalstneezi ba un deenasta, bet lihds ar to tika atsihts, ka kleriki peeder wehl pee fewischkas leelas draudses, kura pazelas pah walsts robescham un kurai ir sawi likumi un sawa augstata wara. Sadehl ari pahwests shwineja sawu uswaru un pawehleja usrakstti Wormsas lihgumu uf sawas pils seenas Romā.

Somehr wisisdewigats schis lihgums bija preefsch Wahzijas herzogeem un grafeem. No winu widus tika iswehleti biskapi un wini pateesiba tureja biskapu wehleschanu sawas rolas, lihds ar to dabudami sawa rihziba labakos walsts semes gabalus. Garas keisaru zihn s ar basnizu un nepalkausigajem wasateem, kuras basniza pabalstija, stipri nowahjinaja keisara waru. Zihnās isnahkums atkarajas no herzogu istureschanas, un bes winu widutajibas newareja tift noslehgtis meers starp pahwestu un keisaru. Wini panahza to, ka no schi laika bes reichstaga, t. i. swarigako garigo un laizigo senjoru apspreedes, Wahzijas karalis newareja spert neweenu nopeetnaka sola.

III.

Reetum = Ciropa XII. un XIII. g. simtenî.

7. Pilsehtu usplauschana.

Pilsehtas un tirdsneeziba lihdj XI. g. f. No wezās Romas walstis fabrukschanas laika V. un VI. g. f. Widus = Ciropas eedsihwotaju wairums ustructurejās šahdschās, muischās un zeematos. Pilsehtu bija palizis mas. Pa leelakai dalai tās bija waj nu peekrastes ostas (kā Wenezija un Amalsi Italiā, Marsela Franziā), kuras ustructureja šakarus ar austrumeem, waj ari wezi romeeschu zeetokschni, kuri tagad nodereja kā biskapu residenzes (Kelne, Mainza).

Pilsehtu bija mas aif ta eemesla, ka tirdsneeziba bija neattihstita un amatneeziba, kas strahdaja preefch tirgus, loti neeziga. Nedauds, no tahleenes atfuhitots, preefchmetus pirka weenigi augstakās schiras, un tirdsneeziba ar scheem preefchmeteem neatradās weetejo sifhtirgotaju, bet gan fwefchu, zelojoschu tirgotaju, wiswairaf ebreju, rokās. Sawstarpejās drofchibas pehz schee tirgotaji apweenojās leelās karawanēs un noteiktos laikos eeradās sinamās weetās. Parasti wini wisbeeschaki apmekleja tās weetas, fur karalis pulzinaja sawus wasalus un wahza karaspehku, waj ari eeradās leelos basnizas fwehtkos fwehtu weetu tuwumā, fur šanahza loti daudj deewluhdseju un fur katrā sinā notifa ari tirgus. Schee tirgi tika apweenoti ar fwiniņu deewkalposchanu un grehtu peedo-
schanu un sawzās par mefam.

Amatneeziba preefch tirgus un darba dalischana. XI. g. simtena beigās daudšās no Reetum = Ciropas semem notifa redsama pahrmaina. Eedsihwotaju skaitis bija kluwis stipri leelaks. Senaf eestrahdata seme newareja wairis wisus ustructuret. Eedsihwotaji leeseem pulkeem šahla aifzelot us mas apdsihwotām flawu semem Ciropas austrumos un us Widus juhras austrumu peekrastem (scho kustibu saw par krusa kareem). Bet ari wezajās weetās atrada usturas weidu — amatneezibu preefch tirgus. Sinamās weetās šaradās weikli amatneeki, kuri raschoja wairaf amatneezibas preefchmetu, nekā bija wajadšigs apfahrtnes eedsihwotajeem, un no pahrpalikuma zentās eeguht few peknu, pahrdodot to zitās semēs.

Sewischi attihstijās diwas amatneezibas nosares: metala apstrahdaschanas un manufakturas. Pirmā gahja us preefchu aif ta eemesla, ka tika atrasti jauni kalnu rudas apstrahdaschanas weidi un Ciropas kalnos šahla eeguht daudj wairaf rudas, kā senaf. Pihdj ar to bruneneeki leelā mehrā šahla leetot jaunus metala eerotschus un brunas. Wilnas apstrahdaschana attihstijās, pateizotees tam, ka laudis šahla nefat arweenu labakus un lepnakus uswalkus. Wezo germanu uswalks pastahweja no linu krekla un swehrahdu waj ari weenkahrfschi aitahtu apmesla. Tā gehrbās wehl Karlis Leelais. Pamasam šahla eeweestees wilnas apgehrebs: krahfainās wilnas drahnas bija daschadakas

un glihtaki apnehma meesu. Jaunos uswalkus sahka nefat wisu schkiru laudis. Wini nahza, ta fatot, us deenas fahrtibas. Mahzits abats fawas latinu dsejās atthloja, fa „aita uswarejusi linus“, un slaweja audumus, fo pagatawo daschadās semēs. Galwenās wilnas apstrahdashanas weetas bija Flan drija (slamu seme) ap Scheldas upi un Seemel-Italija, sewischli Milane un Florenze.

Abām minetām amatneezibas nosarem radās plaschs patehretaju skaitis wifos sabeedribas slahnōs. Amatneezibai sahka nodotees wefelu apgabalu eedstiwotaji, furi lihds ar to kluwa atfarigi no ziteem apgabaleem. Wineem wajadseja no zitureenes dabut materialu: peemehram, slamu audeji dabuja wilnu no Anglijas; waj ari wineem wajadseja peewesti pahrtikas produktus: ta slamu drahnas tika suhtitas us Wahziju un Franziju, lejā pa Reinu, Maasu un frantschu upem un apmainitas pret deenwidsemju wihnu. Tahdā fahrtā notika darbu dalischana starp daschadām semem.

Bet darbs tika dalits ari zitadā sinā. Jaunee darba weidi prasija ari zitadu dsihwes eefahrtu, kas nelihdsinajās semneeku dsihwei. Sahdschās un muischās amatneeziba pa leelakai dalai bija tikai papildu nodarbochanās seemā, kad nebija lauku darbu. Jaunā pasahkumā amatneeku darbs tika turpinats zauru gadu. Amatneeki wairs neapstrahdaja semi, un ziteem wajadseja winus usturet. Amatneezibas raschojumi netika pataisiti gluschi gatawi no weenas perfonas waj weenas amatneeku gimenes. Isdewigaki bija darbu dalit starp wairakām personam, pee kam katrs pastrahdaja tikai daku no darba. Tā, peemehram, wilnas drahnu raschoschanas darbā isschlihra wehlejus, wehrpejus, audejus un frahotajus. Wilnai wajadseja eet zaur desmit rokam, lihds wina pahrwehrtās par uswalkem derigām drahnam. Lis ta eemefla weenā weetā faradās dauds strahdneeku. Pats darbs tagad bija dauds komplizetaks, fa fenak. Radās wifadi papildinajumi un jauncwedumi: wehrpjamā maschina, welamā maschina. Darbs ari bija kluwis gruhtaks, fa fenak. Senak linu audeklis tika sahdschās pagatawots galwenam fahrtam no seewectem, tagad, turpretim, pee wilnas apstrahdashanas nehma dalibu gandrihs tikai wihreeshi.

Amatneeziba un fatikmes zeki garidsneezibas pahrra u dsiba.
Amatneeki dsihwoja wefelos zeemos ap leeleem klosterem un biskapu residenzem. Basniza apsuhtija wairak par ziteem un pee tam wisdashadaks raschojumus: smalkus audumus garidsneeku uswalkem, metala traufus, mahskligus koka greefumus basnizu durwim un altareem, grahmatu sehjumus, apawus aptalpotajeem u. t. t. Basniza zehla ari wisleelatās ehkas, leelas atmena basnizas, uhdenzwadus un apzeetinajumus. Preefsch scheem darbeem bija wajadsigi amatneeki, kas dsihwotu weenā weetā un pastahwigi strahdatu preefsch sawa nonehmeja — klostera waj biskapa ar wina kapitulu (garidsneeku fastahwu). Bet bija ari zeloschi amatneeki, kas us lahdu laiku tika algoti sinamam darbam un nereti eeradās no leelas tahleenes, peemehram, atmentaki, namdari, kana-lifatori. Bes tam biskapi un abati, fureem no karala bija usdots pahrwaldit leelus apgabalus, dewa amatneekem eewehrojamus apsuhtijumus preefsch sawas muischas, karagahjeeneem un walstis aissardsibas. Peemehram, Strasburgas amatneekem wajadseja nodot sawam biskapam 300 bultu, sinamu daudsumu atflehgu, fedlu, ahdas apmeslu u. t. t., pee kam wajadsigais materials tika pirfts us biskapa rehkina.

Klosteros, kas atradās tahlu no zelem, leelos mešos, zentās šapulzinat wišus amatneekus, kas bija nepeezeesčami klostera dšihwei. Behz weza Benedikta noteikuma, šče wajadseja eerihkot aku, dširnawas, dahrsu, sšihu, un dihi un wišu wajadšigo eekahrtu sehtas eekšpufē, lai „muhfeem newajadsetu flejot ahrpus tās“. Dascheem klosterem bija ari tiš leela šaimneeziba, ka winas atlikumus bija isdewigi pahrdot. Tahdas šaimneezibas bija, peemehram, zisterzianeefču, kluneešcheem radneezigu muhku, klosterem. Zisterzianeefši bija radufchees frantschu Sito klosteri un isplatijufchees tahlaš us austrumeem. Lai ušturu tu šakarūs ar šawam tahlu iskaišitām fermam, apgahdatu ar labibu leelus tirguš un atwestu mahjās daschadus eepirkumus, zisterzianeefši tureja širguš, muhkus un ratus. Winu kalpotaju starpā bija šewišchi isšuhramee muhi un eepirzeji.

Waldbidami par daudseem, tahlu iskaišiteem klosterem un gribedami peewilkt wairaf deewluhdseju, wini usnehmās wehl tahdu šwarigu pašakumu: šahka pahrwadat zelotajuš un winu mantas reišem loti tahluš gabaluš. Wini ari zehla weefnizas leelu zelu malās. Šchis „zelawihru atpuhtas“ mahjas špehleja staziju lomu beefchi bihtamajos, tahlajos zelos, kuruš neapšargaja walstis. Wišwairaf lauschu gahja pahr Alpeem, un šchis bija wišgruhtakais zelš. Wišbeesčaf ejamā kalnu zela tuwumā, austrumos no Monblana, tuwejās italeefča pilsehtinas arkiidionš Bernards uszehla klosteri=weefnizu. Wehlaš šchis klosteris eerihkoja šawas nodalas Alpeem abās pufēs, gar diweem tirguš zelem: no Italias us Franziju un us Wahziju. Klosteri isšuhitija zelineešem pretim šawus muhkus, kuri teem palihdseja wišgruhtakās un bihtamafās weetās, ašās un draudofchās pahrejas. Galwenais klosteris stahweja taišni tai weetā, kur šeno romeešču kara=zela malā atradās stazija „Jupitera kalns“ un wina wahrdš bija „Ceclais Bernards“.

Sirgi un tirgotaju nometnes. Lai pahrdotu daschadas amatneezibas raschojumus un apmeerinatu leelo peeprašitaju wairumu, tad nepeetika ar wezajeem tirgeem, kuri notika reti un nedaudš weetās. Wajadšibas un peeprašijumus wareja apmeerinat tikai tirgi, kuri buhtu wišeem peejami un notiktu beesčaki, peemehram, ifnedelas. Širgum wajadseja atrastees tiš tuwu, ka weenas deenas laika waretu nokluht turpu un atpakaš.

Lai eerihkotu tirgu, wajadseja dabut atlauju no weetejā kunga — karala, šenjora, biškapa waj abata. Parasti kungs patš eerihkoja tirgu, nošchihra tam atšewišču weetu, wišbeesčaf šawas nozeetinatās pils tuwumā, un dewa atlauju uszelt tur frogu. Wišch apšolijās pee tam pašargat no laupišchanam un warmahzibam wišus, kas apmeklēs tirgu. Ur šewišču rakstu wišch atlahwa dalai no wina dšimtlaudim nodarbotees ar tirdšneezibu, bet par to winam bija teefšbas eewahht no tirgotajeem šinamas nodewas. Wišpahri šenjoreem bija loti isdewigi eerihkot tirgu, jo zaur to wina semē eeradās daudš pirzeju un pahrdewaju no zitureenes, no kureem wišch wareja eeguht treetnu petnu, eewahšdamš no teem tirguš maksas. Lai isšchirtu tirdšineeku strihdus un šaduršmes, šenjors eezehla šewišču teefnefi, kas darbojās kopā ar pašču tirdšineeku iswehleteem. Par šewišču tirguš aiššardšibas šihmi tika uszelta fahrtš ar zepuri, zimdu waj kustu galā, waj ari akmena statuja, Wahzijā tā šauzamā Rolanda statuja.

Sirgus tuwumâ daudsi nometàs us pastahwigu dsihwi. Wisweeglaki jaunajâ weetà wareja eefahrtotees brihws zilweks waj ari tahds dsimt-zilweks, kas bija nolihdsis ar sawu kungu maksat winam sinamus nodoklus un wareja dsihwot, fur winam patihkas, ja tikai tas spehja samakfat. Nozeetinatàs kunga pils waj klostera apfardsibâ apmetàs usnehmigi laudis, gan weetejee, gan eenahzeji: amatneeki, lai teefchi no darbnizas waretu isdot sawus raschojumus, tirgotaji, lai labi nopelnitu, isplatot weetejos un no zitureenes atwestos amatneezibas raschojumus. Râ schahdas amatneeku-tirgotaju nometnes paraugs war no deret wehlat flawenâ Flandrijas pilsehata Brigge. Winas sahsums meklejamâ masâ tirdsinâ pee zeetokfchna tilta, us to norahda ari winas wahrds. (Brigge nosihmê tiltu.)

Up sirgus laukumu drihs ifauga meestinsch. Râ stari us wisam pufem ispletàs eelas, kuras bij raduschàs no senakeem zeleem, kas weda us tirgu. Meestina eedsihwotaji uszehla few ihpafchu basnizu, kamehr galwenâ basniza atradàs wezàs, nozeetinatàs pils feenu eefschpufê. Tirdsneezištâ meestina eedsihwotaju stahwoflis bija labaks par sahdschi-neeku stahwofli. Wini weeglat wareja sawahkt sawâ starpâ naudu, un senjoram bija isdewigaki fanemt no teem us reisi leclaku noteiktu sumu, nekâ eedsiht no zeemu laudim wisadas sihtas nodewas un klausibas. Tâ kâ meestina eedsihwotajeem bija nauda, tad wini wajadsibas gadjumâ wareja ispalihdsset sawam senjoram, peem., ispirkt to no gubsta waj palihdsset sagatawotees tam us karu. Indrikis IV. rihkodamees us karu pret Gregoru VII., nolehma nemt no Wahzijas tirdsneeziškeem meestineem „leelu naudu“, lai „nopirktu par to romeeschus“, t. i. eeguhtu keifara kroni. Tadehl ari senjori dewa tirgotajeem daschadas preefsch-rozibas: pamasinaja foda naudas, atweeglinaja smago kara klausibu, dahwinaja wineem personigo brihwibu, t. i. atlahwa teem braukt un dsihwot, fur teem patihk, un buht pilnigeem kungeem par sawu ihpafchumu. Tirgotaju dsihwe stipri atschlihràs no lihdschinejàs semneefa dsihwees un winâ pamasam nodibinajàs sawas paraschas un noteikumi. Lai apfargatu tirdsneeziibu tirgus weetas, tika isstrahdati fewischki stingri foda noteikumi par pahrfahpumeem un noseegumeem: pehz feneem likumeem par slepfawibu waj eewainojumu bija jamakfâ tikai foda nauda, bet tirdsneezišto meestinu eedsihwotajeem par to paschu draudeja nahwees fods.

Meestinsch arweenu peeauga un ap winu tika aptaisita feena. Fihds ar amatneekeem un tirgotajeem winâ apmetàs ari kareiwji, un tad winsch no masâ meestina pils preefschâ pahrwehrtàs par apzeetinatu pilsehthu (Burg).

Pilsehthas. Pilsehtha wispahri atschlihràs no zeema ar: 1) teefibu turet tirgu, 2) teefibu samakfat senjoram noteiktu nodokli un ar to atfwabinatees no wisadàm sihtàm klausibam, 3) teefibu eerihkot fewischku teefu preefsch pilsehtheekeem un wehlat ari fewischku pahrwaldes organu un 4) teefibu nozeetinat fewi pret eenaidneeku usbrukumeem. Pilseh'as eedsihwotaji, amatneeki-tirgotaji un kareiwji, sahka sauktees par pilfoneem (birgereem — Wahzijâ, burschuâ — Franzijâ) Sahlot ar XI. g. simtena beigam pilsehthas fewischki ahtri wairojas un peeaug Widus un Deenwidus = Ciropâ. Daschas no winàm ir ajsaunotàs un paplaschinatas fenàs Romas pilseh'as, peemehram: Lione, Tulusa, Bordo, Parise, Milane, Bolonja, Kelne, Strasburga, Londone. Zitas bija raduschàs no bislapu residenzem, peemehram: Magdeburga, Basela,

Schenewa. Daschas radàs gluschi no jauna un, pateizotees tirdsneezi bai, ahtri peeauga, peemehram: Hamburga, Libeka, Brigge.

Jndrika IV. zihnâ pret pahwestu un dumpineekeem Seemelu-Italiyas un Wahzijas pilsehtas ap Keinu spehleja eewehrojamu lomu. Kad gandrihs wisi herzogi bij atstahjuschi kara i, winu usnehma sawas feenâs Wormfas pilsehta, kuras eedsihwotajus tas bija atswabinajis no turgus nodewam. „Karalis bija glahbtis, — saka winam naidigais muhks — kronikis, — schini stipraja zeetolsni, schini nefalihdsinami warenâ walsts fargweetâ.“ Wormfas eedsihwotaji, pateikdamees karalim par dahwatam tirdsneezi fâam brihwibam, pagatawoja karalim peeminas tafeli, us kuras bij usrafsitts folijums flawet wina labos darbus muhschigi.

Pilsoni bija dauds neattarigaki par zeema eedsihwotajeem, un winu kungs, karalis, senjors waj biskaps masaf eejauzas winu dsihwê. Winu parafchas un jehdseeni bija dauds brihwaki. Muhti, kuru klosterim peedereja seme Flandrija, us kuras isauga Urafas pilsehta, XII g. f. uhdsejâs, ka senaf zeema eedsihwotaji paschi godbijigi eeradâs pre klostera wahrteem ar sawam nodewam un pasemigi atdewa tâs muhkeem, bet tagad augstprahਤੇge pilsoni, pa leelakai dalai eenahzeji, kas eenem senako zeemineeku weetu, gandrihs negrib laist sawâ namâ muhks — nodewu wahzejus, kad tee eerodâs prafit wineem peenahzigo.

Gildes un komunas. Turigeem un patstahwigeem pilsehtas eedsihwotajeem radâs wehleschanâs pawisam atswabinatees no saweem senjoreem, biskapeem waj herzogeem. Sewischi tas bija nowehrojams Seemelu-Franzijas un Wahzijas pilsehtâs, kuras atradâs Wahzu juhras un leelo upju (Senas, Scheldas, Maafas un Reina) krasto. — Schinis pilsehtâs, kuras bij kluwuschas bagatas zaur metalu un wilnas raschojumu tirdsneezi bai, nodibinajâs tirgotaju un amatneeku saweenibas paschaisfardibas noluhâ.

Saweenibas nesa gildes, hansas waj komunas nosaukumus. Gestahschanâs saweenibâ tika apstiprinata ar noslehpumainu swehrestu un pawadita no zeremonijam, kas bija usglahbajuschâs wehl no paganu laikeem. Pehz kahdas zitas, ari paganu, parafchas, saweenibas lozekli beeschi sapulzejâs us kopigam trofschraïnâm maltitem — apspreedem. Wini dewa folijumu apfargat zits zitu eerotscheem rokâ un sawstarpeji ispalihdsetees tirdsneezi bai zelojumos. Sewischa hansas graja, jeb kapitana wadibâ un apbrunojuschees, tee dewâs sawos tirdsneezi bai zelojumos. Kas eera âs bes wajadsigeem eerotscheem, tam bija jamaksâ foda nauda. Saweeniba zentâs nodroschinat saweem lozekleem daschadas preekschrozibas tirdsneezi bai, nepeelahwa sweuscheem sahnzenscheem eerastees tirgos, sanehma sawâs rokâs pretschu pahrzelschanu pah upem u. t. t. Sâ, peem., 17 flamu pilsehtas ar Briggi preekschgalâ apweenojâs „Londones hansâ“, kura tureja sawâs rokâs Anglijas wilnas eepirschanu Flandrijas darbnitschu wajadsibam. Parise nodibinajâs „uhdens tirdsneezi bai“ saweeniba, kura pahwaldija wisu tirdsneezi bai gar Senas widu. Kas gribeju west sawas prezes pa upi, tam wajadsjeja eestahtees winu kompaniâ un eemaksat sinamu sumu kopigâ kasê.

Gildes darbibu pahrsinaja iswehleti wezakee, kuras sawufahrt pahrraudsija iswehlete padome. Reisem fanahza ari wispahreja lozekli sapulze. Gildes walde weda grahmata, uszehla leelu tirdsneezi bai namu un noliktawas. Parises saweenibai bija dauds kalpotaju, pretschu peenehmeju, swehreja, naudas maini.aju un ekspreschu; bes tam winai bija

ari fewifchki agenti, kuri pafinoja tirgotajeem par tirgus stahwofli un ralhdsjeja noslehgt daschadus weikalus. Gildei bija ari saws aistahwis, tahds no swehtajeem, un wina peedalijas basnizas gahjeenos ar sawu karogu. No wispahrigas kafes tika sneegta palihdsiba wezeem un flimeem saweenibas lozekleem, bet wiswairaf tika isdots miruscho lozeklu behru sarihkoschanai, jo zereja ar to sagahdat pestischanu wina dwehselei.

Gildes preefchgalâ stahweja bagati tirgotaji. Sawos usnehmumos wini stipri risfeja, bet wareja eeguht ari leelu peknu. Pilsehtâs turigee tirgotaji un saweenibu lozekli wiswairaf zentâs atswabinatees no fenjoru waras un kluht neatkarigi. Daschâs weetâs notika pilsehtneeku fazelshanas, fewifchki pret waldoscheem biskapeem. Indrika IV. un pahwesta Gregora VII. zihnâs laikâ leelâs Welnes pilsehtâs tirgotaji, nebuhdami meerâ ar sawa arkibiskapa waldischanu, isleetoja wina mehginajumu panemt preefch sawa weefa tahdu pilsehtâs tirdsneezibas kugi, un fazehla pret winu wisus pilsehtâs eedsihwotajus. Kara kalpu pilsehtâ bija mas, un arkibiskaps tikko paspehja noslehpytees apzeetinâtâ basnizâ. Bet kad arkibiskaps sawahza sawus brunineekus un semneekus un weda tos us pilsehtu, pilsehtneeki saudeja duhschu. 600 tirgotaji, galwenee wainigee pee fazelshanas, aishbegha no pilsehtâs. Pahrejee eedsihwotaji palika bes waditajeem un padewâs arkibiskapa ischehlâstibai. Daudsi tomehr tika noteefati us nahwi un pilsehta stipri islawpita.

Flandrijas un Seemel-Franzijas pilsehtâs XII. g. fimteni stipri peeauga pilsehtneeku kustiba. Rustibas preefchgalâ parasti stahweja tirgotaju saweeniba. Winai peeweenojâs ari ziti pilsehtâs eedsihwotaji, un par wispahreju zihnâs sauzeenu kluwa wahrds „komuna“. Sas nosihme a, ka wisi pilsehtneeki eestahjuschees saweenibâ un apstiprinajuschi eestahshanos ar swehrestu, ziteem wahrdeem fatot, gilde jeb komuna, kas no sahuma bija tikai tirgotaju saweeniba, kluwa par wisu pilsehtâs eedsihwotaju apweenibu.

Pilsehtâs komunas eeguwa sawu neatkaribu gruhtâ zihnâ. Beeschi ilgus gadus wilkâs karfch stary pilsehtâs eedsihwotajeem un wafakeem, kuras atweda fenjors — herzogs waj biskaps. Komuna daudreis tika isnihzinata, bet pazehlâs atkal no jauna.

Seemel-Franzijas pilsehtâ Laonâ eedsihwotaji fazehlâs pret sawu biskapu, kas bija loti zeetsirdigs un mantkahrigs zilweks, nekawnejâs reis nogalinat sawu eenaidneeku basnizâ un wisur brauza sawa negerabendes pawadibâ. Par leelu maksu biskaps peelaida komunu pilsehtâ, un karalis, ari par naudu, winu apstiprinaja. Bet kad reis karalis eeradâs pilsehtâ, biskaps nolehma lauft sawu solijumu. Pilsoni dewa karalim atkal naudu un luhdsja neaistahrts komunu, bet biskaps dewa wairaf. Tad karalis atzehla komunu, bet pats behga no pilsehtâs, baidamees dumpja. No jauna, fazehlâs eedsihwotaji, aistaijja sawus weikalus un sahja sauft: „Komuna! Komuna!“ Biskaps ar nizinashanu domaja, ka weenkahrfschâ tauta nefa nepanahks. Bet dumpineeki otrâ deenâ usbruka biskapa pilij, nonahweja biskapu un nosweeda wina lihki us laufuma. Pehz tam wini sahla nogalinat klerikus un brunineekus un dedsinat winu mahjas. Drihsi tomehr uswaretee wineem atreebâs; brunineeki, biskapa wafali, eenehma pilsehtu un nogalinaja galwenees dumpineekus, famehr eelawuschees semneeki dedsinaja pilsonu namus. Tikai wairaf gadus pehz tam Laonâs eedsihwotaji peedabuja sawu jauno biskapu peekahpytees.

Bet daudsās weētās pilsehtas ar spehka waj naudas palihdsibu eeguwa no ſameem ſenjoreem rakstus, kuros tee dewa pilſoneem perſonigu brihwibu, t. i. teefibu eerihkot ſawu teefu, iſwehlet ſawus wezakos un padomi. Šhos rakstus daudsreis labpraht apſtiprinaja karalis, kaſ komunās mekleja atbalstu pret ſenjoreem. Pilsehtas = komunas preekſhgalā ſtahweja iſwehlets wezakas, jeb galwa (Franzija — mers). Winſch pahrwaldija pilsehtu kopā ar 12 „ſwehrinateem“, kuri tika iſwehleti no wiſeem pilſoneem waj ari paſchi papildinaja ſawu ſaſtahwu. Daſchās pilsehtās padome tika ſaſtahdita no bijuſcheem teefneſcheem. Wiſur pilsehtas pahrwaldeſ preekſhgalā ſtahweja laudiſ no paſchām turigatām un redſamaſām gimenem.

Pilsehtu republikas. Romuna kluwa par neleelu republiku. Uſ tirguſ laufuma ſtahweja winas domes nams. Pahr winu pazehlās torniſ, kaſ lihdsinajās ſenjora pilſ tornim. Torni ſtahweja ſargſ, kaſ paſtahwigi nowehroja aplahrti un tiſlihdſ manija kaut ko ſchaubigu, tuhlin dewa ſignalu. Leelaiſ torna ſwanſ ſauza pilſonuſ pee eerotſcheem un aizinaja ſwehrinateoſ uſ padomes ſehdi. Romuna reiſem eeguwa waru pahr aplahrti, eegahdajās ſemeſ un ſawus dſimtklaudiſ. Pilsehtas padomes lehmumeem paſpeeda apaſchā pilsehtas ſeegeli, uſ kura bija tehlotſ pilsehtas galwa jahſchuſ un feodalā ſenjora uſwalkā. Romunu nereti uſnehma par ſawu waſali karaliſ waj herzogſ, un ari wina pate wareja turet ſawus waſaluſ.

Augſtakās ſchiras pahrſteidſa un uſbudinaja taſ, ka pilsehtas komunās wareja iſwiriteeſ uſ augſchu neewehrojami amatneeki un tirgotaji, kuri nepeedereja pee kareiwju ſchiras. Rahds XII. g. ſimtena garigſ rakſtneekſ, kaſ noſtahjās ſenjoru puſē, noſauz paſchu komunas wahrdu par „jaunu un nihſtamu“, ſem kura ſlehpjas bijuſcho wehrgu atſwabinaschana. Baſnizāſ ſapulze Pariſē noſauza komunas eekahrtu par „welna fahrtibu“, tadehl ka wina atnem baſnizai eeſpehju turet teefu pahr pilſoneem.

Weenā laiķā ar ſeemelu komunam eeguwa patſtahwibu daudsāſ Deentwiduſ = Franzijaſ un Seemel = Italijaſ pilsehtas (Urla, Marſela, Milane, Piſa, Bolonja, Genuja, Wenezija), bet beſ wehtrainām zihnam, kaſ bija japahrdſihwo komunam. Schiniſ ſemēſ pilſoneem nebija ſaturāſ pretim ſpehzigeem ſenjoreem. Italijā leiſari pabalſtija ſihkoſ waſaluſ zihnās pret leelajeem un tadehl leelās herzogiteſ drihſi ſabruta. Brunineeki nereti dſihwoja pilsehtās, mekleja tur aiſſardſibu pret ſenjoreem un peeweenojās pilsehtas ruhpneekem un tirgotajeem. Zaur plaſchu ahrſemju tirdſneezibu ſchis pilsehtas ahri kluwa bagataſ: ar Bizantijaſ pagrimschanu auſtrumneeku pretſchu tirguſ tika pahrzelts uſ Deentwiduſ = Franziju un Seemel = Italiju, bet italeeſchu tirgotaji ſahka ſawufahri weſt ahrſemju prezeſ un ari ſawu Italijaſ manuſakturu uſ ſeemeleem, pahri Alpeem.

Pilsehtas preekſhgalā ſche noſtahjās wezakee ſem ſeno Romāſ konſulu noſaukuma (peem., Milanē), kuruſ iſwehleja no augſtakām pilsehtas eedſihwotaju fahrtam, t. i. brunineekem un bagateem tirgotajeem. Konſulu ſkaitſ bija daſchadſ, no 2 lihds 12 un wairak, paraſti pa weenam no ſatraſ pilsehtas daſas. Wini bija teefneſchi un wadija karpulkruſ. Wenezijā un Genujā wairaku konſulu weetā tika iſwehlets weenſ doſchſ (dux — wadoniſ), pee tam uſ wiſu muhſchu. Ar wezakajeem kopā waldija padome. (Italijaſ pilsehtās ta ſauzās credentia,

t. i. „ſwehrejufcho ſapulze“ no 50—100 lozekleem. Retos gadjumos, kad wjadſeja wiſu pilſonu peekriſchanu, ſaſauza kopigu pilſonu ſapulzi (parlamentum). Italeeſchu pilſehtas eeguwa patſtahwibu, pa leelakai dalai iſleetodamaſ keiſara noſtbutni, kuſch beeſchi atradaſ kara gaheenoſ aiſ Ulpeem waj ari zihnijaſ ar pahweſtu. Tikai nedaudſam no winam bija keiſara dahwatàſ brihwibaſ grahmatàſ.

Utſarigaſ pilſehtas. Tikai dala no Reetum=Ciropàſ pilſehtam eeguwa patſtahwibu un weenadu ſtahwoſki ar ſenjoreem. Wairumſ pilſehtu netika tiſ tahlu. Winàſnebija ne iſwehletu wezako, ne padomes. Par teeſu un kahtibu ruhpajaſ ta ſenjora pahrwaldneekſ, uſ kura ſemeſ atradaſ pilſehtu. Tà taſ bija ar loti leelam pilſehtam, peem., Pariſi un Orleanu, taſ atradaſ uſ ſemeſ, kuraſ ſenjoraſ bija paſſ franſchu karaliſ. Bet ari ſchim pilſehtam, bija daudſ leelakaſ preekſchrozibaſ, kà ſahdſcham. Winu eedſihwotaji par ſinamu ſumu atpirlàſ no ſenjora un mitejaſ buht wina dſimtlaudiſ. Schahdaſ pilſehtas Franzià ſauza par „brihwipilſehtam“, jeb „burſchuju pilſehtam“, jo wahrdeſ burſchuà (pilſoniſ) galwenam kahtam apſihmeja zilweku ar perſonigam brihwibam.

Senjori loti zentàſ ar priwilegiju dahwaſchanu peewillt pilſonur ſawà puſe, pahrpheht ſchai ſinà ſawurſ kaiminur un ſahnzenſchur un pat atwillt wineem dſimtlaudiſ. Daudſàſ pilſoneem dahwatàſ brihwibaſ grahmatàſ atradaſ ſekofchaiſ noteikumſ: „ja dſimtzilwekſ nodſihwo pilſehtà gadu un deenu un pa to laiku neweeneſ nepeerahda ſawas teeſibaſ uſ winu, wiſch guhſt brihwibu uſ wiſeem laiſeem“. Rahda wahzu paruna ſaſa: „Pilſehtas gaiſſ dara brihwu“.

Pilſehtas eekahrta. Zunftes. Pilſehtà laudiſ dſihwoja daudſ zeekſchaki kopà, kà ſahdſchàſ. Turgurſ deenàſ eeredàſ daudſi no ahrpuſeſ un tad bija weenkopur wehl wairak lauſchu. Lai uſturu kahtibu ſchini ſapſteſtaja dſihwè, bija wjadſigi ſewiſchki noteikumi, kahturſ nepaſina zeemſ.

Galwenàſ ruhpeſ bija par turgurſ noteikumeem. Pilſoni zentàſ eeguht ſew wiſurſ labumurſ, to dewa tirdſneeziſa: paſchu laudiſ wini noſtahdija priwiligetà ſtahwoſki ſamehra ar ſweſcheem eebrauzejeeem. Sweſcham turgotajam, taſ weda zaur pilſehtu prezeſ, wjadſeja apſtahteſ parahdit taſ un tikaſ tad, kad pilſoni pehz wjadſibaſ bija apgahdajuſcheeſ ar ſchim prezem, wiſch wareja braukt tahlak. Pilſehtas pahrwalde raudſijaſ uſ to, lai tirdſneeziſà nenotiſtu krahpſchana. Stingri noteiza drahnu mehru, maiſeſ ſwaru un zentàſ noſazit wiſam prezem, kà toreif mehda teikt, „taiſnigu“ zenu. Pilſehtas galwa, eerehdamaſ ſawu amatu, dewa ſolijumu, kà „zentigi raudſiſeeſ, lai tiſtu iſpilditi noteikumſi par maiſeſ, alurſ, wiſna un zitu pahrtikaſ produktu pahrdofchanu“. Uſraudſibaſa bija wjadſiga ari wehl tadehl, kà nepaſtahweja weenada nauda, ſwari un mehri; kaſtrà weetà noteiza ſawurſ mehruſ un ſwarurſ, drulaja ſawu ſaudu. Pehdejo paſtahwigi kontroleja ar ſwehrſchana. Par tirdſneeziſaſ noteikumſu pahrkrahpſchana draudeja naudaſ waj kauna ſodſ: wainigo wadaja pa pilſehtu buhriti, waj ſehdurſ uſ ehſela, ar muguru uſ preekſchu, waj ari peekſehja pee kauna ſtaba wiſeem par apſmeeklu.

Amatneeziſa pilſehtà eenehma pawifaſa zitadu ſtahwoſki, kà ſahdſchà un muſchà. Parahdijaſ glufchi jaunaſ amatneeziſaſ noſareſ, kahturſ nepaſina tur, kur wairumſ lauſchu wiſu wjadſigo pagatawoja paſchi

ſawās gimenēs. Pilſehtā bija daudz audeju, kūrpnēku, ſkroderu, meefneeku, maiſneeku, ahdminu, podneeku. Pilſehtā tureja amatneekuſ pee ſtingraſ ſahrtibaſ un, tāpat tā ſenaf ſenjorſ waj biſlapſ, raudſijāſ, lai wini ſahrtigi dotu nodewaſ wiſpahribaſ labā. Amatneeku ſtarpā bija iſdaliti pilſehtāſ buhweſ darbi, tiltu un ſeenu laboſchana, eerotſchu gatawoſchana u. t. t. Katra aroda amatneeki peedereja pee ſewiſchkaſ ſawa aroda apweenibaſ, ko ſauza par zunſti, jeb zeļi.

Daliſchana zunſtēſ ſakrita ar pilſehtāſ daliſchānu eelaſ un kwarta-loſ. Pilſehtāſ walde ſtingri raudſijāſ uſ to, lai tiltu iſpilditaſ wiſaſ klaufibaſ. Katrai zunſtei tiſa eezeltſ ſawſ preeſchneekſ. Winam padotee amatneeki iſtaifija ſewiſchku nodatu pilſehtāſ karaſpehkā. Walde praſija, lai katrā zunſtē meistarū nebuhtu wairaf par noteikto ſkaitu, jo zitadi winu ſanahktu pahraf daudz weenā zunſtē un teem peetruhkttu darba. Darbam wajaſdeja buht labam un glihtam, lai pilſehtāſ eedſihwotaji buhtu ar to meerā. Tadehl ari katrā zunſtē bija ſawa teeſa, ſaſ apſpreeda beedra darba labumu. Itweenam, ſaſ gribeja nodarboteeſ ar ſahdu amatu, wajaſdeja peederet pee atteezigāſ zunſteſ. Bet meistarū praſija no jaunpeenemamā ſewiſchku „mehginaſchanaſ darbu“, lai pahreleezinatoſ par wina ſpehjam.

Tahdoſ apſtahkloſ ſinama aroda amatneeki, paſchu intereſchu dehl bija ſpeeſti tureteeſ kopā: ja wini ſahktu weenſ otru konkuret, noſiſt zenaſ, tam buhtu launaſ ſeſaſ preeſch wiſeem, jo pirzeju ſkaitiſ bija eerobechoſtſ un pahrpalkuſchāſ prezeſ bija gruhti pahrdot. Tadehl ari katraſ zunſteſ meistarū ſtingri raudſijāſ uſ to, lai winu widū buhtu weenlihdſiba, lai neweenſ neturetu wairaf ſtrahdneeku par otru, lai neweenſ neegahdatu wairaf materiala un neſtrahdatu wairaf ſtundu deenā. Zunſteſ lozekli bija zeefchi ſawā ſtarpā apweenoti un iſtaifija tahdu paſchu brahlibu, tā gildeſ lozekli. Zunſteſ bija ſawſ ſwehtaiſ un ſawa noteikta weeta baſniza. Apweenodami kriſtigo un pagānu paraſchāſ, zunſtu lozekli ſwinigāſ deenāſ ſanahza uſ topigeem meelaſteem un eedſerſchānu un notureja peeminaſ decwkalpoſchānu miruſcheem beedreem.

Pilſehtāſ iſſklatſ. Œhiſ wezāſ Ēiropāſ pilſehtāſ maſ lihdſinajāſ muhſlaiku pilſehtām. Eedſihwotaju ſkaitiſ nebija wiſai leelſ. Pilſehtā ar 10.000 eedſihwotajeem ſkaitijāſ jau par loti leelu.

Raut gan pilſoni pahrtika galwenām ſahrtam no amatneezibaſ un tirdſneezibaſ, bet ſtipri aiſnemti tee bija ari no ſawāſ mahjaſ ſaimneeziibaſ. Daudſi no wineem apſtrahdaja laukuſ un, galwenaiſ, tureja ſawuſ lopuſ. Pilſehtai bija ſawāſ plawaſ, ganibaſ un meſchi, ſawa almenda, kuru tā pahrwaldija. Œhkaſ pilſehtā atgahdinaja leelaſ zeemu mahjaſ: eelu malāſ wareja redſet ſehtāſ, flehtiſ ſchuhnuſ, ſtalluſ. Œurigu lauſchu nami atgahdinaja apzeetinātāſ piliſ un tornuſ. Viſāſ, ſa wiſa pilſehtā ir ſadalita atſewiſchtoſ nozeetinatoſ zeematoſ. Pa nakti droſchibaſ dehl, ne tiſai ween noſlehdſa pilſehtāſ wahrtuſ, bet aiſſcho-goja ar kehdem un ſchkehrſkokeem ari atſewiſchkaſ eelaſ un pa pilſehtu apſahrt ſtaigaja brunoti ſargi. Pilſehtāſ dſihwe riteja ſtingri noteiktā ſahrtibā: rihtoſ domeſ torna ſwanaſ ſauza uſ darbu, wakarōſ dewa ſihmi aiſwehrt weikaluſ un nodſehſt uguniſ namoſ. Bet augſtu pahrpilſehtāſ nameem pazehlāſ baſnizaſ torniſ. Baſniza bija pilſehtneeku galwenaiſ lepnumſ, un wini peelika wiſaſ puhleſ, lai uſzeltu to zehlātu un ſkaiſtaku.

Jau agraf klosteros un biskapu rezidenzēs tika zeltas plasčas basnizas ar torneem eejas abās pusēs (romāņu stilā). Šīs basnizas zehla garīdsneeziba, kamehr pahrejee eedšihwotaji peedalijās tikai ar lihdselku seedošānu.

XII. g. simtena beigās arhitektūrā saktās leelas pahrmainas. Teet zeltas jaunās basnizas, plasčas ehkas ar slaidēm, neparasti augsteem torneem, teewu, asu galu, augstām eefšejām welwem un logeem ar šchauru, asu wirspusi, weselu asu un teewu pihlaru meschu, smalki izgrestām durwim un logu rahmjeem, isgresnotās no eefšch un ahrypuses wifadām skulpturam. Jaunais — gotiskais stils radās Seemelastrumu Franziņas pilsehtās un no tureenēs isplatijās pa wifu Ciropu. Winsch zeefchi fahstis ar pilsehtas dšihwes usplaukschānu. Gotiskās buhwes zehla laizigi laudis; tās bija wiku talanta, darba spēhju un naudas lihdselku raschojumi. Pee wīnu zelschanas bija wajadsigās leelas mahkslineeku dahwanas un dauds finanschānu. Wajadsēja ari leelus lihdselkus, ko attalgot daudsoš leetpratejus, kas zehla basnizu ilgi, gandrihs wīwu gadu simteni. Strahdneeki, kas weiza leelo un spēhto darbu, gar kuru interesejās wīfi eedšihwotaji, apweenojās fewišchā zunstē, ko tureja gandrihs par spēhtu. Tadehl ari gotiskais stils ir leels peeminekliš tautas fahhsmāi un radischanas teefsmem.

Semneeku brijwlaischanas fahhums. Pilsehtu eedšihwotaji pastahweja pa leelakai dālai no bijušēem dšimtklaudim, kas bija atkarojuschi waj atpirkuschi fawu brijwibu no faweem fenafajeem kungeem. Šhee atkwabinatee strahdneeku šchiras laudis, kopā ar weenfahrscheem brijweem zilweeem, radija jaunu fabeedribas slahni, kas stahweja widū sterp fareiweem un dšimtklaudim.

Parmaina bija leela un gahja tahlak par tirdsneezibas un amatneeneezibas meestīnu raschanos. Pilsehtas pastahwigi peewilka fahdschu eedšihwotajus. Daudseem dšimtklaudim pilsehta bija paslehptuwe, kurpu wīni behga no smagajām klausibam un senjoru warmahzibam. Wīnus aistahweja waj nu noteikums par „gada un weenas deenas“ nodšihwoschānu pilsehtā, waj ari weenfahrschi tee netika isdoti no komunas, kura peeprašija dšimtklauschu atkwabinaschānu. Beefchi schahdu pahrbēhdseju bija tīf dauds, ka zeemi palika tukšchi un pašchi senjori bija gatawi eet pretim dšimtklaudim un atweeglinat wīnu klausibas, lai tikai aisturetu tos. Weetām semneeki, nēdami par paraugu pilsehtneekus, pašchi nodihinaja komunas, panahza klausibu atzelschānu un patstahwibu komunas pahrwaldē. Dāschreis ari pašchi senjori eerihkoja brijwas semneeku kopibas. Rad senjoram bija dauds neisnēmas semes, peemehram mescha, un winsch gribeja to apstrahdat, lai guhtu leekus eenahkumus, kas nometināja sche eebuhweefchus. Lihst meschu, uzelt ehkas un eerihkotees gluschi par jaunu nebija weegliš darbs. Ar dšimtklauschu nebrijwo darbu tur nēka newareja panahkt. Wajadsēja atraft laudis, kas gribetu tur dšihwi usfahkt, dot wīneem dāschadus atweeglinajumus un palihdset eefahrtotees. Pa leelakai dālai us schahdeem noteikumeem tur apmetās eezelotaji, „weefi“, kā wīnus mehdsā fahkt. Wīneem nodalija semes gabalu kunga meschā, uszehla mahjīnu, atmehrija lauku teesu. Gebuhweefchi tika atkwabinati no klauscham un pirmā laikā ari no nodewam; wehla no wīneem nehma wīfai mehrenus nodoklus.

Rad Ciropas wezajās apdšihwotajās weetās kluwa par schauru, wīfur laudis dewās eefschā lihds tam laikam neaistfahrtajos, milsigajos

meschos. Jhpaschneeki nometinaja eebuhweeschos weselâm kolonijam plaschajos meschas, kuruš tee apnehmâš apstrahdat. Scho brihwo semneeku kolonijas tifa fauktas par „jaunâm pilsehtam“ (villes neuves) un winâm tifa dotas pilsehtas teesibas. Tahdu semneeku pilsehtu bija daudš Deenwidus=Franzija. Wezâš pilsehtas pastahweja no nekahrtigi isswiditâm un bes tahda plana zeltâm ehtam, kamehr jaunâš pilsehtas wisas tifa zeltas pehz noteikta plana: diwas platos eelas frustojâš taisnâ lenki, un wînu frustoschanâš weetâ stahw tirguš ehtas un domes namš.

Jusdami wezo sahdschu neehrtibu un schaurumu, wahzu semneeki ne ween sahla lihst meschš, bet ari dewâš us rihteem un aisnehma maf apdsihwotâš weetas ais Elbes. Senaf no schis pufes beeschi usbruka flawi. Wahzu karali un herzogi, kas atradâš tuwaki pee robeschas, fewischki sakschu herzogi, aptureja usbrukumus un paschi ussahla eekaroschanas gahjeenus ais Elbas un Baltijas semēs. Eekarotos apgabalos zehla pilis un aizinaja turpu tirgotajus un semneekus. Galwenee rihkotaji eekarotajâš semēs bija zisterzianeeshu muhki. Wini aizinaja few lihdsi semneekus, pahrwehrtâ tos par klosterbrahleem un noweetoja tos pa daudšajâm fermam, kurâš dalijâš eekarotâš semes un kuras pahrwaldija paschi muhki. Semneeki—aiszelotaji, kuri apmetâš schinis nomalēs, guwa personigu brihwibu un wisu nodewu weetâ mafaja tikai zensu.

Tai laikâ, kad kluwa brihwi semneeki, kas aisgahja us pilsehtu waj apmetâš jaunekarotos apgabalos un parahdijâš brihwi semneeki—eebuhweeschi, palika labafš ari wezo, us weetas palikuscho, semneeku stahwofliš. Tam bija sawi swarigi eemesli.

Lihds ar tirdsneezišas usplauschanu, peeauga ari naudas daudsumš apgrostbâ. Wiseem tagad wajadsjeja isdarit eepirkumus us tirguš un lihds ar to wiseem bija wajadsiga nauda. Daudsi senjori, peewilkti no pilsehtas ehrtibam, pahrgahja turpu us dsihwi. Ur sawu šaimneezišu teem wairš gandrihs nemaf nebija eespehjams nodarbotees, un wina muishu pahrwaldneekem nebija laika un isdewibas pahrdot šaimneezišas raschojumus, lai dabutu naudu, kas tagad bija nepezeeschama. Senjoram bija daudš isdewigaki eewahkt no semneekem nodewâš newis wairš graudâ, bet nauda un neturet wairš pascham sawâš plaschâš semes, dsenot semneekus pee klauschu darba, bet gan atdot tâš semneekem us renti. Schi rente, protams, bija jamakšâ naudâ. Uri semneekam tas bija isdewigaki. Winsch wareja tagad brihwi rihkotees sawâ šaimneezišâ, winsch wareja ari to atšahkt, ja atrada few weetneeku.

Tâ Reetum=Ciropâ sahlâš semneeku atswabinaschana. Wina ne lihdsinajâš semneeku atswabinaschanai jaunafos laikos daschâš Ciropas austrumwalsišis un fewischki Kreewijâ. Karali nemaf neeejauzâš schini leetâ, isnemot gadijumus, kur tee paschi bija senjori un atswabinaja sawus dsimtlaudis. Par atswabinaschanu fewischts likums netika isdots. Tikai reisem weens otrs senjors dahwaja saweem semneekem brihwibas grahmatas. Atswabinaschana pee tam notika pamafam, un pilnigu brihwibu eeguwa tikai mafakâ dala no semneekem.

8. Krusta kari un naudas šaimneeziša.

Krusta karu mehrki. Pateizotees Widus=Ciropas eedsihwotaju skaita ahtrai peeaugšchanai, tika dibinatas jaunâš pilsehtas un eestrahdati muhscha meschi. Bet peeaugšchana arweenu turpinajâš, germanu

un romanu tautas bija speestās paplašātināt savaš semez robešchas un beeschi ween eet winām tahlu pahri, mellejot jaunus tirgus savaš sa-
rašchotām prezem.

Leeli brunineeku un semneeku bari jau XI. g. simteni dewās
šwešchumā mellejot jaunus semez gabalus. Ta laika brunineeku gimenēs
bija 8, 10 un 12 dehlu. Raut gan daļa no wineem jau behrnibā tika
nolemta muhku fahrtai, tomehr mantineeku skaitš arweenu bija loti leelš,
un pee tehwa semez dališchanas dehli dabuja loti maš waj ari nemas.
Laudiš, kas bija palikufchi bes semez waj ari nebija meerā ar šawu
gabalu, organizējās kara nodalās, eestahjās deenestā pee weena waj
otra wadona un kopā ar winu eekarosja weselus jaunus apgabalus. Ta
frantšču brunineeki, kas pa dalai bija dšinti normani, eekarosja Angliju.
Daudsi no teem pašcheem normaneem dewās uš deenwiddeem, atnehma
bizanteescheem Deenwidus = Italiju un sarazeneem Siziliju. Tomehr nor-
mani ar to neapmeerinajās. Roberts Huiškars, pahwesta wafališ un
Gregora VII. sabeedrotaiš, zihnijās ar bizanteescheem pašchā Balkanu
pušfalā. Drušku wehlaš wahzu brunineeki un semneeki wiršijās pahri
Elbei, uš austrumeem.

Šchini wezās Eiropas paplašātināšanā leelu lomu spēheleja pil-
šehtas: Wenezija, Piša, Genuja u. z. Piša atnehma sarazeneem Sar-
diniju un eenehma wairakus apgabalus Seemel-Ufrikā. Wenezija fa-
tahwa horwatu piratus (Balkanu pušfalas seemelu-reetumu krasoš) un
fluwa waldineeze Adriatijas juhrā: tā tad winas rokās bija ihfakaiš
zefsch, pa kuru wareja ušturet šakarūs reetumi ar austrumeem. Par pa-
lihdsibu, kuru Wenezija ar šawu floti sneedša keisaram Aleksejam Rom-
ninam pret Roberta Huiškara normaneem, wina dabuja eewehroja-
mas preeščrozibas, kas nostahdija to Bizantijā ahrpus katras
konkurenzes: Wenezijas tirgotajeem tika dota teesiba barihwi pirkt un
pahrdot wišā Bizantijā bes nodewam un muitas kontroles. Bet ar to
wehl nepeetika. Raut gan italeeschu peejuhras pilšehtas zaur Bizantiju
dabuja austrumsemju prezes, tomehr tās newareja teeschi peefluht
mušulmanu semem. Tadehl tās melleja eeguht teeschus šakarūs ar
austrumeem un gribeja eenemt atbalsta punktus Lewantā, t. i. Widus
juhras austrumu peekrastēs un šalās. Winu noluhšs bija eekarot isde-
wigu stahwofli tahlajos tirgos un sanemt savaš rokās tirdsneeziibu pa
wisu Widus juhru.

Ta laika zilweki bija pahrlēezinati, ka kerdamees pee kahda leelaka
ušnehmuma, tee ispilda weenigi Deewa šwehto gribu, ir wina eerofchi.
Normandijas Wilhelms, dodamees eekarot Angliju, isluhdšās no pah-
westa šwehto karogu. Kara gahjeenos parasti nehma lihdsi relikwijas.
Ja karsch tika wests ar netizigeem, paganeem, mušulmaneem, tad karewju
azis tas bija šwehts: to tureja par zihnu, kuras mehrkis ir isplatit
kristigo tizibu pa wisu semez wirsu. Tad karsch fluwa par warondarbu
Kristus wahrdā un par wina mozekla krusu neschanu. Par sihmi tam,
kara gahjeena dalibneeki uščhuwa krusu uš karoga, drehbem un eede-
dšinaja to meesās. Sewiškli swariga scheem laudim likās tās semez
atpaleekaroschana, kurā bija dšihwojis un zeetis Kristus.

Luhgščana šwehtā weetā likās Deewam sewiškli patihkama, un
tadehl deewluhdseji leelos apmehros dewās uš apustulu un zitu šwehto kapu
weetam Romā un zitur. Sawā tizibā toreisejee zilweki melleja tautsa-
mus peeluhschanas objektus. Ja runa gahja par šwehtuma eeguščhanu,

kad, lai to panahktu, wareja peelaist warmahzibu un wiltu. Lai eeguhtu, peemehram, kahda ſwehtā meefas, nekahds lihdsellis nebija par ſliktu. Rahds normandeeschu brunineeks dewās uſ Bari pilſehtu Deenwidus Italiā, kur atradās ſw. Nikolaja kaps, nolaupija dalu no meefam un atlauſa kapa marmora taſeles gabalu, lai eewectotu to ſawā dſimtenes baſnizā. Winkſch bija pahrlēezinats, ka pats Deews pabalſta wina nodomu.

Par ſewiſchki ſwarigu tika uſſtatita ſwehtzelofchana uſ Jeruſalemi, kur atradās Kristus kaps. Schis zelſch bija gruhis un ſawa tahluma deht ſaiſtits ar daſchadām breeſmam, ſewiſchki wehlat, kad arabu weetā Sirijā ſahka waldit dauds nekulturelatee turki. Swehtzelofchana uſ Jeruſalemi kluwa par warondarbu. Lihds ar to wina peenehma draudofchu kareiwifku iſſtatu, kad eiropēefchu ſwehtzelneeki, ſewiſchki deewbijigee un uſnehmigee normani, ſalaſijās wairaf tuhftofchu kopā un eeradās pee Kristus kapa weſeleem apbrunoteem pulkeem. Tahdi zelojumi neſtahweja tahlu no domam ſarihkt weſlu kriſtigo eiropēefchu fara gahjeenu, lai ſakautu muſulmanus un atnemtu teem ſwehto ſemi. Schahda tizigo wehleſchanās ſawos gala mehrkos ſakrita ar tirdſneezifko pilſehtu teekſmem eeguht jaunus turgus un ar brunineeku un ſemneeku wehleſchanos atrast plaſchus, augligus ſemes gabalus. Schim daſchadām teekſmem ſaweenojotees, radās kruſta kari, kuri aifnehma eiropēefchus ſewiſchki XII. gadu ſimteni (no 1095. g. lihds 1204. g.). Dauds wahjaka ſchi kuſtiba kluwa XIII. g. ſimteni un wina widū glufchi mitejās.

XI. g. ſimtena beigās radās austrumos wehl ſewiſchki apſtahkti, kas ſpeeda eiropēefchu deewluhdſejus, kareiwjus un koloniſtus dotees tahlajā uſnehmumā. Seldſchuku turki atnehma Bizantijai wiſu Maſ-Uſiju, t. i. galweno walſis dalu, un apdraudeja Konſtantinopoli. No pilſehtas wareja redſot uſ upeš otrā kraſta turku kameeku ahdam apwiltās teltis. Bizantijas keiſars Alekſejs Romains greeſās pee Keetum-Ciropas eedſihwotajeem ar luhgumu palihdſet wineem pret netizigeem. Winkſch zereja dabut no reetumeem ſaldatus un ar wina palihdſibu atkarot atpakal paſaudetos austrumu apgabalus. Bet keiſara wehtulē, ko winkſch raſtija kahdam reetumu ſ nſoram, bija ſchahdi neuſmanigi wahrdi: „Sad es labaf grihu buht ſem juhſu latinu waras, labaf lai Konſtantinopole teekjums, nekā netizigeem, jo pilſehtā atrodas eewehrojami kriſtigo dahrgumi.“

Weenā laiſā ar turku uſbrukumu austrumos — Spanijā. XI. g. ſimteni kriſtigee, no ſeemeleem nahcdami, jau bija eekarofjuſchi puſi no puſſalaš, kad no Afrikas eeradās jauni muſulmanu bari. Kriſtigee tika ſakauti un atſpeesti atpakal ſeemeļu kalnos.

Birmais kruſta karſch. Likās, ka nu Ciropas kriſtigajeem jaapwenojas ſwehtā karā pret muſulmancem, kuri uſmahzās no diwām puſem. Tai laiſā pahweſis iſrahdija ſtipru teekſmi ſagrahbt ſawās rofās wirſwaru pahr wiſu kriſtigo paſauli. Wineem dabigi peekrita loma wadit wiſus kriſtigos. Gregors VII. jau aizinaja uſſahkt karu pret turkeem un pats gribeja ſtahtees kara pulku preeſchgalā. Wina ſtrihdus ar Indriki IV., kurā keiſars palika uſwaretajš, iſjauza pahweſta planus. Winus atkal atjaunoja Gregora pehznahzejs Urbans II., kura ſtahwoflis bija droſchaks, maſakais, Italiā un Franzijā. 1095. g. Urbans II., pehz dſimſchanas franzuſis, ſafauza Klermonā (Widus Franzijas kalnos) baſnizās ſapulzi, kurā uſſtahjās garidsneezibas un miſſiga lauſchu bara

preefchâ ar runu, kurâ usaizinaja dotees frustakarâ pret netizigajeem. Ar sauzeeneem: „Deewš tã grib!“ leeli lauschu bari, garidsneeki un muhki, brunineeki, pilsehtneeki un semneeki peekrita pahwesta aizinajumam. Pahwestis apfolija wiseem, kas peedalifees frustakarâ, basnizas swehtibu, atbrihwofchanu no schihstifchanas uguns, parahdu atlaischanu un mantas neaiffkaramibu pa wiku prombuhfchanas laiku. Pahwesta eefahktu darbu turpinaja fludinataji, kas istaigaja wifu Franziju, Wahziju, Italiju un Angliju, wahfdami frustakarotajus. Spilgtãs krahfãs tehlodami, zil frusta gahjeens buhs Deewam patihkams, wini nepeemirsa aifrahdit us austrumu semes auglibu, leelo laupijumu, tureenes bagatibam un dsihwes ehrtibam.

Sautas masãs schee fludinataji radija stipru ustudiuajumu, kas ispaudãs daschadi. Weetãm tifa farihkoti ebreju tirgotajn grautini. Daudsi semes ihpafschneeki pahrdewa wifu, ko ween wareja, eekihlaja semi un taifijãs tahlajã zelã. Winu starpã bija eewehrojami fenjori. Normandijas herzogš eekihlaja fawu herzogisti brahlim, Anglijas faralim, par 10.000 mahrzinu fudraba. Weenfahrschee laudis taifijãs zelã, beeschi nebuhdami sfaidribã ne par zelu, ne par eenaidneeku. Rustibai peeweenojãs wifadi klaidoni, parahdos kruitfchi un ispostiti laudis, nosceedsneeki un laupitaji, zeredami us leelu laupijumu.

Salafijãs diwi, pehz fawa fastahwa loti daschadi, kara pulki. Weens no wineem pastahweja no weenfahrschãs tautas, kas bija wahji apbrunota un flitti nostahdita pahrtikas sinã. Wairafos atfewifchos pulkos, fludinataju un klaidonu-brunineeku wadibã, tas dewãs no Franzijas un Wahzijas pa faussemi us Konstantinopoli. Scheem frustakarotajeem wadjadseja pahrtikt no laupifchanas. Leelafã dala no wineem tifa pa zefam isnihzinata no ungareem un bulgareem, kuru semem wineem bija jaect zauri, un nenonahza lihds Konstantinopolei.

Otra grupa pastahweja no brunineekeem, kas wairaku eewehrojamu fenjoru wadibã lehni taifijãs zelã. Wiswairaf brunineeku bija no Seemelu un Deenwidus-Franzijas. Italijã taifijãs zelã dauds normanu Huisfara dehla Bohemunda wadibã. Normani jau fenaf bija pasihstami tã karotaji pret musulmaneem. Bet Bohemundam bija ari weh zits mehrkis: winsch gribeja turpinat tehwa planu un eekarot Bizantiju. Redsamu weetu schini frusta karã eenehma ari Seemel-Italijas peejuhras pilsehtas. Dala no frustakarotajeem dewãs us Italiju, lai no tureenes pa juhru pahrzeltos us Konstantinopoli, kur bija nolikta wispahrigã fapulzefchanãs weeta. Italijas pilsehtas usnehmãs pahrwest karaspehku fawos kugos un wehlat peegahdat teem Usijas zihnas laukos pahrtikas weelas, eerotschus un pastiprinajumus. Krustakarotaji dewãs pa leelafai dalai topã ar fawam feewam un kalpeem, weda lihdsi mantu, traufus, naudu, medibas un swejas peederumus. Karaspehkam lihdsi gahja ne tifa ween leela wesumu rinda, bet ari daschadi fihktirgotaji, jofutaititaji, musikanti u. t. t. Pahrweteojãs, wahrda ihstã nosihmẽ, ar wifu mahjas eekahrtu. Feodalã pafaule bija nojausehama ari scho kara kolonistu starpã. Ropheja wadona nebija. Ratriš fenjors rihtojãs us fawu galwu. Baroni un brunineeki mas klauſija galweneem wadoneem, daudsreis atteizãs wineem palihdsset krittiskã brihdi un reisem pret wiku gribu rahwa tos us preefchu.

Kad karaspehks fahla pulzetees Konstantinopolẽ, keifars Meffejs, kura stahwolliš pa to starpu bija uslabojees, nahza pee pahrleezibas, ta

ſchee ſabeedrotee ir biſtamafi par paſcheem turkeem. Senjori atteizās dot keiſaram uſtizibaš ſwehreſtu un neſolijās, ka eekaros atpaſal Bizantijai winas ſaudetos apgabuluš. Mekejš ſahla wahlt pret teem algotus turkuš un ſlawuš un paſteidsās pahrweſt kruta karotajuš ahtrafi uš Maſ-Uſiju. Bet no ſchi laika pate Bizantija nemitejās buht par reetumu eekarotaju ſlepenu mehrki; ikreiš, kad Konſtantinopolei gahja zauri kruſtakarotaji, wareja ſagaidit, ka wini to eekaros.

Kruſtakarotaji eenehma atpaſal Nikeju, leelâ kaujâ netahlu no winas ſakawa turkuš un iſlauſa ſew zelu no Maſ-Uſijaš uš Siriju. Pateizoteeš tam, Bizantija eeguwa atkal atpaſal Maſ-Uſijaš reetumdalu un pušſalaš kraſtuš. Bet kruſtakarotajeem ne prahtâ nenahza palihdſet Bizantijai. Bohemundš aqimredſot iſturejš naidigi pret Bizantiju, un keiſarš bija gatawš weenoteeš pret normaneem pat ar turkeem. Reetumu ſenjori nodarbojās galwenam ſahrtam ar to, ka dibinaja ſew jaunāš herzogiteš ſtarp Eſratu, juhru un Egipti. Wineem nahza ſtipri par labu taš, ka muſulmani, kureem peedereja Sirija, paſchi naidojās ſawâ ſtarpâ: ſeemeli peedereja funniteem — turkeem, bet deenwiduš ar Jeruſalemi iſti pirms kruſtn ſchu eeraſchanoš bija atnehmufchi ſchiiti, Egipteš ſultani Fatimidi.

Diwu gadu gruhtâ zihnâ kruſtnefchi eekaroja Antiokiju, kurâ palika Bohemundš, Edeſu aiš Eſratuš un pilſehtāš gar Widuš juhraš traſteem. Kruſtnefchu ſkaitš tomehr bija paliziš ſtipri maſakš. Daſchi wadoni, noguruſchi no kara gruhtumeem, atgreeſāš uš Giropu. Ulikuſcho ſenjoru ſtarpâ beeſchi zehlāš ſtrihdi eekaroto ſemju dehl, un wini gandrihš aiſmirſa kruſtakara galweno mehrki. Beidſot weenkahrſchee kareiwji ſadumpojās un peeſpeeda daſchuš wadonuš eet uš Jeruſalemi. Geraugot Jeruſalemi, preešš bija ahrſahrtigi leešš un daudſi ſahla raudat. Tize-dami brihnumam un uš ſahda Ellāš kalnâ dſihwojoſcha weentula aiſrahdijumu, kruſtnefchi gribeja eenemt Jeruſalemeš ſeenāš ar joni. Bet winuš atſita un teem wajaſeja weſt ſahrtigu pilſehtāš aplenkſchanu ar maſchinu palihdſibu, ko teem pa juhru peegahdaja genujeeſchi. 1099. gada waſarâ Jeruſaleme tifa eenemta. Uſwaretaji neſchehligi apkawa muſulmanuš uš eelam un leelajâ Omara moſchejâ.

Jeruſalemeš karalwałtiš eekahrta. Sirijâ tifa nodibinatas 4 kruſtnefchu wałtiš, no kurām galwena bija Jeruſalemeš karalwałtiš. Eſhiniš wałtiš tifa eeweſta feodalâ ſahrtiba, kura toreiš walদিја Giropâ.

Wałtiš dalijās ſenjorijāš; ſenjorijaš — baronijaš un brunineeku lehnōš. Brunineekeem bija par to japiłda jahtneeku deenatiš. Semēš, taš tifa iſdalitaš kruſtnefcheem kâ atalgajumuš, apſtrahdaja weetejee eedſihwotaji, pa leelakai dalai pareiſtizigee waj kriſtigee ſektanti. Wini maſfaja nobewaš un ſkaiſtiš ſaiſtiiti pee ſemeš. Ar eekarotaju eeraſchanoš, winu ſtahwołkiš nemainijaš; wini eeguwa tika jaunuš kunguš ſenako muſulmanu weeta. Winu ſtahwołkiš bija gruhtakš, kâ Giropāš dſimtlaudim, jo winuš neſargaja paraſcha.

Kruſtnefchu dibinataš wałtiš feodalâ ſahrtiba eeguwa ſewiſchu ſpehlu, ſahda tai nebija Giropâ. Jeruſalemeš karališ tifa iſwehletš no kruſtakara wadonu widuš un bija atkarigš no „augtāš palataš“, t. i. galweno wałtiš ſenjoru ſapulzeš. Ta pateſibâ bija teeſa, kaš iſſchlihra daſchaduš jautajumuš atteezibâ uš waſalu ihpaſchumeem un deenastu. Ar ſaweem lehmumeem „aſſiſeem“ wini zentāš nodroſchinat waſaluš pret karala eegribam. Senjoru ſapulze lika uſrakſtit ſwarigakoš no ſcheem

lehnumeem un apstiprinaja toš, lai gan Eiropā lihgumi starp senjoreem un wafaleem notika tika mutiski un balstījās uz parafču. Šchee rakstiflee lihgumi wehlat tika nosaukti par „fw. Rapa wehstulem“ (wini glabajās fewiſchā kaſtitē Kristus Rapa baſnizā).

Jeruſalemes karalwaſtīs notikumos starp zitu bij ari ſchahds noteikums: par pahreſtibu waj netaiſnu praſibu wafali war atbildet ſawam ſenjoram, to ſtarpā ari karalim, ar ſtreiku, t. i. ſawas darbibaš pahtrauſchanu. Nemot wehrā ſcheje. neš kriſtigās waſtīs gruhto ſtahwolli, ſchis noteikums pawifaš nebija weeta, jo waſtij paſtahwigi bij jazihnās un wina wareja paſtahwet tika tad, ja ſarewoji padewās ſawam wadonim.

Italeeſchu pilſehtaš un Eiropas tirdsneeziabas peeauſchana. Sirijas pilſehtaš italeeſchu peejuhraš republikas, fewiſchki Gemija un Wenezija, ſpehleja eewehrojamu lomu, jo winām no eekarojumeem zehlās wiſleelakaš labums. Par palihdſibu, to winas pa juhru ſneedſa pirmajos eekarofchanas gados (Wenezija gadu pehz Jeruſalemes eekarofchanas noſuhtija 200 l. gus), tās tika atſwabinas no muitas nodokleem, wina rofās tika nodoti feweli pilſehtu kwartali ar baſareem un tirgeem un leelos peejuhraš punktos pat wiſa treſchdala no pilſehtaš. Šchis dalas ſkaitijās par Eiropas republiku aiſjuhraš peederumu, un winas pahrwaldija fewiſchki, eezelti konſuli.

Tirdsneeziabā winas bija panahluſchas ſawu mehrki. Wina rofās atradās auſtrumſemju preſču transporteſchana uz Eiropu. Winas eeweda ſmalas drahnas, garſchdarus, wehrtigus fokus, kraſu weelaš, greſnuma leetaš. Šchis prezēs tika eepirtas teeſchi arabu un indeeſchu tirguš zeku galejās ſtanzijās un no tureenes weſtas uz Widus = Eiropu, pahri Alpeem. Wenezijā nodibinaja plaſchas noliktawas un tirdsneeziabas namu wahzu tirgotaji, kuri brauza ſchurpu eepirt auſtrumſemju mantas. Šcho wahzu baſaru, tāpat kā lihdiſigus italeeſchu baſarus un tirdsneeziabas kantoruš, ſauza arabu wahrdu par „fondafo“. Senakee Eiropas tirgotaji = ebreji tika iſſpeeši no eiropeeſchu daſchadu tautibu tirgotajeem. No ta laika ebreji ſaudeja leelās preeſchrozibas, kuras wineem lihdi tam peedereja. Senjori atrahwa wineem ſawu aiſſardſibu, kuru tee bija dahwajuſchi ſenak. Pilſehtaš ebrejeem wairš neatlahwa nodarbotees ar daſcheem arodeem. Wina dſihweš weetai tika eerahditi fewiſchki apſpeeſti un ſchauri pilſehtaš kwartali.

Lihdi ar to, ka italeeſchu pilſehtaš ſanehma ſawās rofās tirdsneeziabu ar auſtrumeem, atjaunojās ari tirdsneeziſtā kuſtiba pa wezajeem tirguš zelem, ſchlehrſam pah Eiropu. Par zentru zelem, kaš aiš Alpeem gahja uz auſtrumeem un ſeemeleem, nodereja Schampana, robeſchu apgabals starp Wahziju un Franziju. Šche radās wiſas Eiropas leelakee tirmi. Schampanas meſas no ſa 6 reiſes gadā, pehz kahtas daſchadās pilſehtaš, wiſkās katra apmehram mehneſi un ſeſoja weena otri pehz ihſa ſtarpbrihſcha. Tahdā kahtā ſche notika gandrihš nepahtrauktš, leelš tirguš, uz kuru ſabrauza tirgotaji no wiſas Eiropas.

Katra meſa kahtās ar wilnas drahnu pahrdofchanu wairumā un beidſās ar kopigu wiſpahrigu iſrehkinaſchanos. Tirgos ſapluhda nauda no wiſeem Eiropas galeem, jo ſche bija iſdewigi wina iſmainit. Tirgotaji, ſenjori, karali un pahweſti taiſija ſche aiſnehmumus. Šche ari tika zelti preeſchā maſſaſchanaſi agrak paraſtiti weſeli. Ta bija leela wiſpahreiopeiſtā birſcha. Lai tirmi tiku eewehrota kahtiba un netiktu peelaiſta krahpſchanu, tad tirgotaji iſwehleja fewiſchkuš „tirguš ſarguš“.

Wini teefaja kahrtibas pahrkahpejus, wareja isflehgt nekahrtigus maffatajuš no lihdsdalibas tirgū, waj ari prašit, lai parahds tiktu peedšihts ar tās pilšehtas palihdsību, no kuras bija atbrauzis tirgotajs; ja pilšehta atteizās to darit, tad tirguš teefnešči wareja no tirguš isflehgt wifu pilšehtu.

Kristigo stahwoflis Sirijā un jauni krustafari. Italešču pilšehtas paplaščinaja wišas Eiropas tirdsneezību un nostiprinaja šawu waru uš juhras. Bet jaunajām kristigo walstim austrumos winas maš palihdseja. Drihsal winas tām kaiteja, nepadodamās wīnu noteikumeem un wišur melledamas tikai šawu labumu. Krustnešču stahwoflis Sirijā nebija drošs. Eedšihwotaju šastahws wīnu nodibinatās walstis bija loti raibš. Tureenes weetejee eedšihwotaji, mušulmani, ebreji un kristigee neguwa weenadaš teefibas ar eenahzejeem. Wini neustizigi isturejās pret krustnešcheem, weegli atkrita no teem un pahrgahja eenaidneeku pušē. Bet ari starp pašcheem eenahzejeem, kuruš austrumos šauza par frankeem (waj ari, pehz wīnu tizibas, par latineem), nebija weenibas. Katra eiropēšču tantiba šche parasti turejās atfewišči.

Krustnešcheem laimejās kara tadeht, ka mušulmani strihdijās Sirijas deht šawā starpā. Bet mušulmanzem bija nepezeeschami eekarotee apgabali, jo šaudejot toš, wini šaudeja šafarus ar juhru. Bes tam Jerusaleme ari preešč wineem bija šwehta pilšehta. Karš par tizību no krustnešču pušes isšauza ari tahdu pašču karu no mušulmanu pušes. Šchitti nometinaja Libanu kalnoš, pee paščas kristigo robesčas, šahdu persešču muhamedanu šaweēnību, kura zehla neeenemamas kalnu pilis un bija dewuši folijumu bes šehlastibas isnizinat wišus islama eenaidneekuš. Wīnuš šauza par hašchischineem no hašchischa, ar kuru tee mehdaš apreibinatees (franziski — affasini, kas wehlat šahka nošihmet wišparigi šlepkawu).

No pirmā krusta kara pahri palikušcho krustnešču škaitš nebija wišal leelš, un eiropēšču kolonijas Sirijā nešpehja pastahwet, ja nenahza ņahst jauni krustnešči. Un wini nahza. Šwehtzelotaji un šareiwji tagad bareem dewās pa juhru uš šwehto semi. Itelijas tirdsneezibas pilšehtas ušnehmās wīnu pahrwēšchanu un ar to ween nopelnija leelu nauđu. Dašči no šwehtzelneekem grešās atpakal uš Eiropu, bet leelakā dala kluwa par šareiwjeem un dewās zihnās, lai aišstahwetu eekarotoš semeš gabaluš un guhtu jaunus. Pirmajeem krustnešcheem jauno peenahzeju palihdsība bija loti nepezeeschama. Bet tomehr wīnu un jauno eenahzeju šarpā drihsti radās neš škanš. Lai nostiprinatos Sirijā, bija nepezeeschams stahteš šafaros ar tureenes kristigajeem un meerigajeem mušulmanu eedšihwotajeem. Wezee eezelotaji un wīnu Sirijas pehznahzeji (pullani) bija šamehrā toleranti pret zitas tizibas un taušibas laudim. Šurpretim, jauneenahzeji isturejās pret teem daudš naidigakti un pahrmeta pullaneem, ka tee ir šamaitati no rihtsemju paščam.

Eiropā ilgi pastahweja religiošā šajušma, kura štipri weizinaja krustafarus. Kad jaundibinatām kristigo walstim austrumos draudeja leelas breešmas, pahwešs par jaunu šahka aizinat laudiš uš wišpahriģu krustafaru. Ša tas bija 50 gaduš pehz pirmā krustakara, kad Mesopotanijas turki eenehma Edefu, šcho šwarigo kristigo walstju preeščposteni aiš Eširatas, tuwojās juhrai un šadalija kristigo semeš diwās dalās. Ša tas bija ari wehl pehz 30 gadeem, kad Sirijas šuitanš Saladinš peeweenoja Eģipti un no diwām pušem tuwojās Jerusalemeš karali ei.

Kristigo waldneeki tai laika kildojās šajā starpā. Saladins šāņma guhstā Jerusalemes karali, un šwehtā pilsehta nahža atkal musulmanu rokās (1187. g.)

Pehz tam us jaunu krustakaru, pehz skaita trescho, lai atkal atswabinatu Jerusalemi, taišjās wahzu keisars Fridrichs Barbarosa, Franzijsas karalis un Anglijas karalis. No wineem pirmais noslihta Mas-Usija, otrais atgreesās atpakaļ no Sirijas krašteem, famehr treschais, Ričhards Lauwasširds, nesekmigi karoja ar Saladinu.

Pahwesti uslika fewišķkus nodoklus par labu krustakareem un zentas peedabut pee teem eewehrojamus Ēiropas waldneekus. Dascham labam karalim, šahpjot us troni, wajasdeja dot šwinigu šolijumu, ka winšch peedalisees krustakarā, pee tam winam draudeja basnizas lahsti, ja šchis šolijums net ktu ispiditš. Trihs reises dewās us austrumeem wahzu karali, ischetras reises frantschu, reisi angļu un reisi ungaru karalis. Somehr šchee leelee kara gahjeeni bija nesekmigi. Gruhtais zelsch zaur Mas-Usiju desorganiseja karaspehkus, un wini parasti nemas nenogahja lihds Ēirijai.

Pehz Jerusalemes šaudeschanas XII. g. šimtena beigās, kristigo rokās paliko tikai šchaurš peekrašes apgabals Ēirijā ar leelo Alkonas ostu, kuru kristige tureja ap šimš gaduš. Gara šahwollis Ēiropā kluwa zitadats. Neweitšmes aptureja kolonistus un karewigos šwehtzēneekus. Daschš labs krusta karu nodokļu wahzejs dabuja redset, ka tika dota nauda nabagam ar wahrdeem: „Nem Muhameda wahrda, kursch ir šupraks par Kristu.“ Peejuhras pilsehtas, neraugotees us pahwesta aishleegumu, pahrdewa musulmaneem eerotšchus un peegahdaja austrumu tirgeem eiropeeschu wehrguš. XIII. g. šimtena šahkumā us Ēgipti tika pahrdoti par wehrgeem loti daudsi pušaudšchi un behrni, kuri, pehz peeaugušcho parauga, ari gribeja eet krusta karā un nokluwa wehrgu tirgotaju rokās.

Diwoš leelos krusta karos XIII. g. šimteni krustneschi nogahja šahnus no parasi zela. Pirmo reisi (1204. g.) frantschu un italeeschu brunineeki kopā ar wenezeescheem eenehma Konstantinopoli, islaupija winas bagatibas un nogahsa dinastiju. Bizantijas weeta tika nodibinata Latinu walstš. Šlandrijas grafs ar 6 frantschu baronu un 6 wenezeeschu balsim tika iswehlets par „Romas keisaru“. Rahds zits italeeschu šenjors kluwa par karali Salonikos, bet deenwidos tika dibinatas wairakas šihkas šenjorijas. Salas un labakee Ēgejas juhras krašti tika atdoti wenezeescheem, kuri austrumu tirdsnezibā kluwa par pilnigeem noteizejeem. Konstantinopolē, kas garigā šinā padewās pahwestam, tika iswehlets jaunš latinu patriarhs, pehz ššimuma wenezeeetis.

Otru reisi frantschu karaspehks Ludwika Šwehtā wadibā dewās us Ēgipti. Musulmani eeslehdša winus Niles deltā, karali šāņma guhstā un isšauza wišu ekspediziju. XIII. g. šimtena beigās kristige pasaudeja Usija pehdejās semes. Winu rokās palika tikai Ēipras šala.

Pehz tam wehl apmehram diwoš gadu šimtenus tika šludinati krusta kari, Bet austrumu kolonizacija bija beigusees, Ēiropa bija dewuši milšigi daudš zilweku, kuri waj nu bija gahjuschi bojā waj ari atspeesti atpakaļ. Šaustamu labumu bija eeguwschās Deenwidus-Ēiropas, fewišķki italeeschu, pilsehtas. Winas patureja šawu waldoscho šahwollu austrumu tirgos. Ar Ēirijas, Tunisas un Ēgiptes šultaneem winas noslehdša isbewigus lihgumus un pret neleelām nodewam eeguwa

teefibas iswest no schim semem un eewest tur wisadas prezes, fà ari eerihot tur sawas noliftawas. Juhras republikas usbuhweja leelas flosses un fluwa par kungeem Widus juhrà.

Rareiwju garigee ordeni. Pateizotees garajeem frusta kareem, stipri attihstijàs brunineeku schkira. Senat, kalpojot atfewischleem fenjoreem, brunineekeem nebija sawstarepejas weenibas, turpretim, tahlee kara gabjeeni un dsihwe kolonijàs winus leelà mehrà apweenoja. Brunineeku saweenibu augstakais mehrkis bija kalpot Deewam, karojot ar netizigeem, palihdsot nabageem un flimeem swehtzelneekeem, apfargajot neapbrunotus laudis zelà us swehtàm weetam. Saweenibu lozekli dewa ari solijumus west schkisthu dsihwi, kas atgahdinaja muhtu solijumus: atteifdamees west gimenes un ihpashuma, wini apweenojàs „nabagu“ draudfès, dsihwoja kopà, atteizàs no sawas personigàs gribas un bes pretim runaschanas paklausija sawam iswehletam preefschneekam. Schahdas kareiwju = muhtu apweenibas tika nosauktas par brunineeku ordeneem.

20 gadus pehz Jerusalemes eenemshanas frantschu brunineeki no dibinaja templa brunineeku ordeni (t. i. deewnama brunineeku, jo no sahuma tee dsihwoja karala pils stuhri, kur senat, pehz nostahsteem, atradas judu deewnamas). Wini peemehram fetoja italeeschu brunineeki. Wini peeweenojàs tahdai wezakai flossera brahlibai, kas bija dibinata no italeeschu tirtogajeem wehl pirms frusta kareem un kura bija eerihfojusi Jerusaleme sw. Jahna flimnizu, no kuras wini ari dabuja sawu nosaukumu — Sw. Jahna ordena brunineeki. Teifdami, fà brunineekeem wajaga kalpot nabadstigeem laudim, wini pawadija nabadstigus swehtzelneekus, apgahdaja tos ar sirgeem un pahrtikas weelam. Altgreedamees no labprahligu nodewu wahfschanas, wini atdewa wisu sawahkto flimneekeem. Bet drihfi schis parafshas fluwa tikai par tuffchu formalitati. Brunineeki sahla atrautees no darba, un ordeni sadalijàs tahdas paschàs schkiràs, tahdas waldija toreisejã sabeedribã: wini pastahweja no labdsimufsheem kareiwjeem, tahdeem pat garidsneekeem, jeb kapelaneem un weenfahrscheem laudim, kalpotaju brahkeem, kuri kopa flimos un strahdaja preefsch brunineekeem. Ordena preefschgalã stahweja leelment r s lihds ar sawu kapitulu, gluschi fà biskaps.

Brunineeki tureja fewi par preefschsihmigakajeem zihnitajeem pret netizigeem. Wini uszehla weselu rindu stipru kalnu zeetofschnu gar Sirijas austrumu robeschu (fewischki eewehrojams bija sw. Jahna ordena brunineeku R r a f s, jeb kurdu pils). Kara un insch neeru mahslas sind brunineeki toreif eenehma loti redsamu weetu. Ordenu pils bija krusneschu pehdejee atbalssta punkti, kuri padewas tikai pehz garas un shwas zihnas.

Brunineeku ordeni bija no pahwesta apstiprinati un gluschi neatkarigi no walstim, kuru robeschàs atrodàs winu ihpashumi. Pahwestis usflatija winus fà sawu armiju. Winsch dahweja ordeneem, fewischki templa ordenim, wisadas preefschrozibas un brihwibas. Ordenu klosteri, pils un ihpashumi bija atswabinati no wiseem nodofkeem. Wincem nebija japadodas ari biskapeem, jo par winu weenigo biskapu staitijàs pahwestis. Wini eeguwa teefibas atlaist grehkus, fo agrat wareja tikai pats pahwestis, noturet deewalposchanu semes, kuras atradis sem interdiktta, t. i. basnizas lahsteem, un pat pecturet un apg'abat ar basnizas lahsteem apkrautus zilwekus. Bes tam ar fewischku pahwesta bull

(grahmatu), kura fahfäs wahrdeem: „Katra dahwana ir swehtita“, templa ordena brunineekeem tika dahwata pilniga neattariba no katras waras: neweens newareja prasit no wineem ustizibas swehresta.

Tä tika pagodinati ordena brunineeki, kuras kauza gan par Kristus atleteem, gan par jauneem Mafabejeem, un, pateizotees schahdai godinashanai, ordena brunineeki kluwa bagati. Daudsi nesa wineem leelas dahwanas, domadami, ka zaur to ari us wineem pahrees brunineeku swehtais spehfs. Ordeni peenehma par faweem lozekleem ari karalus un leelus senjorus, kuri swehreja ordenim ustizibu, bet turpinaja west sawu laizigo dsihwi. Drihti ordenu rokäs sapluhda leeli ihpashumi, nami un eestahdes Sirija un wisa Ciropa. Templa ordena brunineeki bija tik bagati, ka wareja atpirkt no anglu karala eekaroto Ripras salu. Winu rihziba atradas ap 10.000 muischu. Safara ar to mainijas ari paschu brunineeku dsihwe. Jahna ordena brunineeki wehl bija palikuschi ustizigi faweem wezajeem mehrkeem: wini turpinaja zihnu ar musulmaneem un, pehdejeem usbruhkot, bija speesti atkahptees us reetumeem, papreekschu us Ripru, tad us Rodu un beidsot us Maltu. Templa ordena brunineeki, tuhlin pehz kristigo neweiksmem Sirija, pahrgahja us Ciropu. Sche wini sahka dsihwot ka leelungi un nodarbotees tika ar sawu muischu pahrwaldishanu. Winu naudas krahjumi arweenu pee-anga, un tee sahka aisdot naudu pret prozenteem, gluschi ka bankeeri.

Lihdsigi brunineeku ordeni tika nodibinati ari Ciropa, kur tee bija wajadsiigi religiskeem kareem: peemehram, Spanija wini radas ar noluhfu karot pret musulmaneem-maureem. Baltijas juhras krasos, zihnai ar tureenes leishu un latweeschu paganu ziltim, nometas Teitonu (wahzu) ordenis, kursch bija dibinats Palestina, ihfi pirms Jerusalemes eenemshanas. No Palestinas tas XIII. g. simtena sahuma pahrgahja us Prusiju, starp Wislas un Nemanas eetekam. Teitonu ordena mehrkis bija isplatit kristigo tizibu ar eerotscheem roka, bet pateesiba tas peelika wisa puhles, lai kolonisetu ar wahzeescheem apgabalus tahlu us austrumeem no Wahzijas. Brunineeki dabuja tur leelus semesgabalus. Blakus wineem apmetas semneeki no Deenwidus-Wahzijas. Weetejee eedshwotaji tika pahrwehsti par dsimtlaudim. Brunineekos wehl bija dsihwas atminas par swehto semi un pirmam zihnam ar netizigeem. Ari schejeenes apgabaleem un zeemeem tee dewa Palestinas nosaukumus, peem.: Jerusaleme, Emawa u. z., bet pilsehtas un pilis, kuras bija zeltas, lai labaki waretu waldit par weetejeem eedshwotajeem, nosauza Sirijas zeetofschnu wahrdos, peem.: Renigsberga, t. i. karala kalns, Kulma, t. i. wirsotne, kaut gan schis pilsehtas atradas gluschi lihdsena weetä.

Laiziga brunneeziba. Ordenu noteikumi atstahja sinamu eespaidu us wisa karewju schkiras tikumeem. Pehz wezam kaujas dseefmam, karewis bes eemesla ussahk ar wiseem strihdu, neschehligi laupa un kauj, dedsina neaisfargatus eedshwotajus, lausch doto wahrdu un swehrestu, friht besprahtigas dufmas. Sahtot ar frustakareem, kad brunineekeem tika usdots swehts un augsis darbs semeswirsu, sahka nodibinatees usfkats par brunineeku godu. Brunineekam wajaga aissfargat wahjakos, turet wahrdu un buht ustizigam sawam senjoram, palihdset basnizat, turet weenmehr drosmi un neweenam nelaut semi apwainot. Ispildot wisu schos noteikumus, brunineeks kluhst par dalibneeku leelaja idealaja wisa kristigas semes karewju brahliba un nes sawu brunineeka

wahrdu, fa goda nofaukumu. Radas ari fewischkas zeremonijas un rituals, kas bija jaewehro, lai peenahzigi sagatawotos us brunineeka peenahfumeem un godam nestu wina wahrdu.

Par brunineekeem kluwa pa leelakai dalai labi dsimuschee fareiwji, t. i. lehnu fungi. Tomehr brunineeka nofaukumu neeguwa jau no dsimschanas. Wina dewa tikai pehz fewischkas eefwehtifchanas. Brunineeka wahrdu wareja eeguht waj nu par fewischkeem nopelneem kaujas lauka waj ar fewischku audsinaschanu. Lai eeguhtu schahdu audsinaschanu, tad nahkoscho brunineeku jau loti agri (beeschi no 7. gada) no dewa deenasta pee senjora galma. 15 gadu wezumâ tas kluwa par sawa brunineeka — aisstahwa eerotschu neseju (valet écuyer), gahja winam wisur lihdsi, kaujas stahweja blafus brunineekam, tureja wina wairogu, padewa reserwes eerotschus un zihnijas ar wina kopâ.

Brunineeku eefwehtifchanas rituals zehlees no senlaidu paganistâs fareiwju paraschas, pehz kuras pilngadeju wihreeti eetehrpa pilnâs brunâs un pasneedsa winam schlehpu. Pehz kristigâs tijibas eewe-schanas, eerotschus mehdsa pasneegt pirms waj pehz kaujas ar wahrdeem: fanemi Deewa (waj ari sw. Mikela, sw. Jura u. t. t.) wahrda. Basniza gribeja tautas azis peeschkirt brunineeku usdewumam fewischku zeenibu un padarija brunineeka eefwehtifchanas ritualu fewischki swinigu. Eefwehtifchana parasti notika kaut kahdos leelos swehtkos. Deenu pirms tam eefwehtamais gameja, suhdseja grehkus un baudija sw. wafar-ehdeenu. Pee eefwehtifchanas winam wajadseja mainit uswalkus, pehz tam nomestees eefwehtitaja preefshâ zelos un fanemt no wina „pehdejo iteenu“ ar plauktu pa seju waj ar schlehpu pa muguru. Pehz tam brunineekam tika dahwati eefwehtiti eerotschi, winsch uslehza sirgâ un israh-dija sawu weiklibu.

Brunineeki pawadija laiku, galwenam fahrtam, nododamees medibam un fareiwistam sazihkstem. Loti beeschi tika farihtoti turniri. Wini bija zehluschees no wezam kara spehlem un jahneeku kaujas mehginajumeem. XI. g. simteni Franzija no fareiwistam dejam un paraugu kaujam isauga fewischka mahksta zihkstetees. Turniros zihkstoni usstahjas pahreem waj ari diwas pretejâs rindâs. Sazihkstes noraudsi-jâs publika, kura ewehrojama weeta peedereja brunineeku sabeedribas damam. Reifem brunineeki tikai parahdija sawu kaujas mahkstu, pee tam galwenais usdewums bija labi noturetees sirgâ un mehginat ar neasu eerozi issist no fedleem sawu pretineeku. Bet bija ari nopeetni zihnas gadijumi, kad tika isschkirti goda jautajumi. Gadijas ari, ka pretineeki parahdes dehl fahktâ zihnâ eefarsa un pahrgahja us nopeet-nam zihnam, ta ka turnirs reifem beidsas ar wairakeem nahwes ga-dijumeem.

Râ godalgu uswaretajs nehma few pretineeka eerotschus waj ari guwa waru pahr uswareto, kusch saudeja personigo brihwibu. Brihwibu wareja atkal atpirkt par sinamu sumu, kas ari parasti notika. Daudsi nabadfigi brunineeki tahda fahrtâ pelnijâs, cedami no weenas pils us otu, no weena turnira us otu. Radas zelojoscha, peedsihwojumu mel-letaja, brunineeka tihps.

Turniros brunineeki usstahjas brunu zepures, kas aiffedsa seju. Tahdos gaoijumos winus pasina waj ari dewa wineem nofaukumus pehz fewischkam sihmem us wairoga, peemehram, lauwas, puhka, pahwa. Schis sihmes, kas parasti bija zehluschas wehl paganu laikos, pahrgahja

no tehwa uf dehlu. Tà radàs sinams gehrbonis, jeb wapenis. Gehrbonus labi pasina un prata isschirt turniru fargi un heroldi, kuri pasinaja fazihkstes sahkumu un beigas, flaweja uswaretajus un apstahdinaja zihna pahrat eekarfuschos brunineekus.

No brunineeka pat neprafija, lai winsch prastu lasit un rakstitt, bet gan prafija, lai winsch mahzetu labi uswestees fabeedribâ. Maneeres un labu usweschanos brunineeki parasti mahzijàs, dsihwojot pee karala waj fenjora galma. Bija fewischki noteikumi par to, kà fanemt un iswadit weefus, kà west farunas un, fewischki, kà uswestees pee galda. Par scheem jautajumeem tika fastahditas wewelas grahmatas, no furàm redsamâ, kà fabeedriba toreif bija wehl loti neattihstita: telpas bija tumshas un netihras, bes stikla logeem; meelastu sahles apgaismoja swekainas lahpas; uf grihdas tur mehtajàs pukes un salmi; galu nehma no blodam ar dirksteem, sweesdami kaulus issalkuschajeem funeem, kuri tupeja wisapfahrt.

Pateizotees brunnezibai, schis rupjâs paraschas pamasam pahraweidajâs. Sewischki tas sakams par seeweeschu stahwokli. Pehz wezam parascham, seeweetei nebija nekahdas teefibas un wina atradàs tehwa waj wihra aishildneezibâ. Pehz feodalu eefstateem, meitai waj atraitnei ir wehrtiba tikai kà lehna mantineezei. Tadehl ari ta laika laulibas bija weenfahrscha weikala leeta. Senjors beeschi ar waru atdewa sawu meitu kahdam wasalim kà atalgojumu waj ari pahrdewa wairakfollischana. Brunineeku fabeedribâ radàs zits usstats. Sche par seeweeti sahka ruhpetees un zeenit to. Schahds usstats pa dalai isskaidrojams ar brunineeku folijumu aishahwet wahjos, pa dalai tika radits no paschas dsihwes, jo baronu seewam un atraitnem nereti nahzàs aishahwet pilis, apmeerinat un eejuhfminat karotajus un pat eet kaujâs, kà krusa karotaju seewas. Wasniza wezinaja schahda jauna usstata attihstischanos, rahdidama Deewmahtes tehla besgaliga maiguma, mihlestibas un lihdszeetibas kopojuumu. Brunineeku fabeedribâ, fewischki pee eewehrojumu fenjoru galmeem, schi seeweeschu zeenischana kluwa par fewischku iswehletâs fir dssdamas kultu. Ratram brunineekam wajadseja iswehlet few damu, kurai par godu tas isdarija wisadus warona darbus, winsch swehreja tai uftizibu un kalpoja, gluschi kà wasalis. Mihlestiba uf sawu fir dssdamu eejuhfminaja to uf leeleem un flaweneem darbeem. Ras mihleja sawu damu, tas nedrihksteja pasiht nekahdu schkehrschlu un eerobeschojumu.

Brunineeku literatura. Pee brunineeku ispreezam peedereja ari winu dseefmas un stahsti, kuros wislabaki ispauschas winu usstati un teefmes. Dseefmâs teef flawetas brunineeku idealâs juhtas, fewischki winu mihlestiba pret seeweeti. Dsejâ un prosâ teef attehloti idealo brunineeku brihnischkige peedsihwojumi, zeeschanas un uswaras. Schis dsejâ un prosâ usrakstittâs poemâs sawu par romaneem, jo winas atschelhrâs no latinu deewwahrdu un sinatnistâm grahmatam ar to, kà bija karakstitas farunu — romanu walodâ.

Autori, kuros Seemel-Franziâ sawu par truwereem, t. i. faze-retaajeem. un Deenwidus-Franziâ par trubadureem, pa leelafai dalai, bija paschi brunineeki un slehpa sawus ihstos wardus. Dseefmu teizeji eemahzijâs dseefmas no galwas un dseedaja tâs wijoles pawadibâ, zelodami no pilis uf pili. Schee dseefmu teizeji parasti nepeedereja pee brunineeku fahrtas. Wini sawzâs ari par meneztreleem (no mini-

sterialeem, t. i. falpeem). Tos ſauza ari ſar ſchonglereem. Wini bija ari joku taiſitaji, dejotaji un akrobati, peeweenodami tam wehl ap=teefaru, ahrſtu un bahrdſinu mahkflaſ.

Brunineeku poemas un ſtahti pa leelakai dalai zehluſchees no paganifkām teikam un kriſtigo legendam. Wini nem ari no wehſtured Meledonijas Aleſandra un Karla Leela perſonas, bet pahrzet tās uf zitu laikmetu un noſtahda fantaſtiſkos apſtahkloſ. Peemehram, Karlis Leelais teef tehlotſ kà krufneſchu wadoniſ zelà uf Jeruſalemi. Weens un taſ patſ fiſchetſ tika atkahrtoſ un warietſ beſ gala. Lai gan wiſu ſemju brunineeki ſawoſ uſfkatoſ un paraſchâſ ſtahweja weens otram tuwu, tomehr katrai tautibai bija ſawoſ eemihlotas teikaſ, Wahzijâ — Nibelungu teikaſ, kurâſ gaiſchâ warona Sigfrida (fauleſ deewa) tra=giſkaiſ liktenis ſaiſtiſ ar waronu Nibelungu zilts bojà eeſchanu. Fran=zijà noſtahtſ par Rolandu un Karla Leela brunineekeem, kà ari no Anglijas pahrneſtâ teika par karali Arturu un wina burwiga Upalâ galda karotajeem. Wiſur bij iſplatita krufneſchu eemihlotâ teika par ſwehto Graalu, dahrgu, mirdſoſchu bikeri ar Kriſtuſ aſinim, kuru war eeguht tikai wiſaugſtafâ mehrâ tikumigſ un waronigſ brunineekſ, un kurfch ſpehj dot pehdejam deemiſchkiġu laimi ſemeſ wirſâ.

Œhi literatura pilna neſchehligu kaiſlibu un zildenu tikumu tehlo=jumeem. Tur ir neſalaufchamſ ſpehtſ, ahrtahrtiga augſtſirdiba, beſga=liga uſtiziba, neſchehligſ naidſ un netizami laſti; tur — Deewa no=leegſhana un ſafari ar welnu. Waronuſ neſaiſta attahlumſ, un dar=biba noteef wiſdaſchadafâſ weetâſ.

Œahdi pahrdſpihlejumi patika klaufitajeem. Somehr brunineeku poeſija neattehoja tikai kareiwju ſchkiras juhtaſ un uſfkatoſ ween. Ir winâ ari dſilaſ, wiſpahrzilwezigas domas. Wahzu brunineekſ — dſej=neekſ Wolframſ ſon Œſchenbachſ, atſtahtſtidamſ legendu par ſw. Graalu, ſawâ poemâ „Parziſalſ“ tehloja ſawu waroni, jauno brunineeku Parzi=ſalu kà weenteefigu un ſkaidru dwehfeli, kuraſ laime (ſw. Graala eeguh=ſchana) pate dodâſ rokâſ, bet no teem, kaſ winu grib eeguht, palau=dameeſ uf ſaweem ſpehſeem un gudribu, ta behg. Bet taħda laime ir akla un nepaſtahwiga. Parziſalſ redſeja ſwehſumu, bet weegſprahtigi ſchkiħrâſ no ta. Tahlaſ dſejneekſ tehlo, kà zeeſchanâſ, zihnâſ un ſchau=bâſ paraħdaſ zilweka gara dſikumi un wiſch ſaprot augſtafâ dſihweſ. wehrtibu.

Brunneeziha radâſ XI. g. ſimteni un ſafneedſa ſawuſ ſeedu laikuf ap 1200. gadâ. Wina apweenoja ſewi daſchadaſ kareiwju ſchkiras un ſlahnuſ. Brunineeka wahrdu wehlejâſ neſt pat karali, jo tureja to par ſewiſchku godu. Sawuſ galmuſ tee zentâſ eerihkot peħz eephejâſ brunneeziſki. No=otras puſeſ, ſihki kareiwji, weenfahrdſchi miniſteriali un rat brihwlaiſti wehrgi, eepwehtiti par brunineekeem, wareja eetikt augſtafâ ſabeedribâ. Wiſagraki un ſpeħzigaki brunneeziha attihſtijâſ Franzijà, wehlaſ un wahjaſ Wahzijâ un wiſwahjaſ Anglijâ un Italijà.

Brunneezihaſ un pilſehtu ſadurſmeſ. Seemel=Italijà pil=ſehtu wara iſplatijàſ tahlu ahrdpuſ pilſehtu ſeenam. Œhe ahtri ſabrufâ leelaſ herzogifteſ, bet no winam neradaſ patſtahwigâſ baronijaſ. Dalu no bijuſcho herzogifſtu ihpaſchumeem ſagraħba ſawâſ rokâſ pilſehtaſ. Tâ Milane, Wenezija un wehlaſ Florenze taħdâ zelâ eeguwa leeluſ apgabaluſ. Italijaſ pilſehtaſ nebija tikai ſalaſ ſeodalu juħrâ, kà taſ bija ar Franzijaſ komunam. Italijà ari notika pirmâſ un aſakâſ ſadurſmeſ

stary brunneezibu ur pilsehtneekem. Bet schejeenes pilsehtam naidigee brunineeki bija eenahzeji no Wahzijas. Winus schurpu atweda wahzu keisarš, kas peefrita wezai šaimneekofchanas un pahrwaldes kahrtibai, famehr pilsehtas zeenija wišadus jauninajumus. Wiškarstako zihru pret keisaru weda Lombardijas pilsehtas XII. g. fimtena otrā pušē.

Staufenu walsts. Sahkot ar XII. g. fimtena widu, wairak tā fimts gadus no weetas. Wahzijas karali tika iswehleti no herzogu Staufenu jeb Hohen=Staufenu nama Schwabijā. Winu plaschee ihpa=šchumi Wahzijas deenwid=reetumos un pee swarigā tirguš zela Reinas augšgalā pa dalai bija mantoti no radneezigājeem Frankonijas keisareem. Schini bagatajā un zeeschi apdsihwotajā semē Staufeneem peedereja dauds pīlu un muišchu. Muišchu šaimneeziba tika westa pa wezam paradumam. Cedsihwotajeem wajadseja peegahdat ehdamweelas un wifu zitu, kas bija wajadsigs karala galmam, šwihtai un fareiwjeem. Nodewu peeweschanu un škaitišchanu pahrsinaja daudsee ministriali un pils kalpi, kas pa leelakai dalai bija zehlušchees no dsimtlaudim un nereti ispelnijās brunineeka wahrdu.

Staufeni šawās mahjās bija stingri senjori un prašija, lai winu wafali kahrtigi pilditu feodalo deenestu, apmekletu šapulzes un nemtu dalibu fara gahjeenos kopā ar šaweem apafschwafaleem. Sewišchi stingrs bija Fridrihs I. (1152.—1190. g.), kuru Italijs šauza par Barbarofu (šarkanbahrdaino). Fridrihs isturejās naidigi pret pilsehtu neatkarību. Pehz winu eefstateem, pilsehtam kahrtigi wajadseja ispildit šawas klausibas senjoreem, lai tee šawufahrt waretu ispildit feodalu peenahkumus pret karali. Mainzās pilsehta, kura jau agrak bija eeguwuš dāschadās brihwibas, negribeja maksat nodewas, kuras tai uslika arkibiskaps. Ar šchim nodewam pehdejais gribeja šegt šawus isdewumus, kas tam bija zehlušchees, uš keisara pawehli peedalotees fara gahjeenā uš Romu. Strihds nonahza lihds karalim kursch isšchlihra to par labu arkibiskapam. Šad pilsoni nogalinaja arkibiskapu. Šeradās pats Fridrihs un tureja bahrgu teesu pahr pilsehtneekem. Daudsi aishbegha, pilsehtas šeenas tika šagrautas un brihwibas isnihzinatas.

Fridrihs Barborofa tureja šawu keisara waru augstaku par wifu pašaulē. Wiši ziti waldineeki titai keisara wafali, wišas šemes un karalistes ir wina lehni. Keisara galma laudis pabalstija wina usštatus. Dāšchi mahziti wihri weidoja tos wehl tahlat. Šai laikā Italias školās, šewišchi Bolonjā, leelu wehribu peegreesa romeeschu likumeem. Fridrihs aizinaja pee šewis mahzitus juristus, un tee dāschadās pawehlēs un špreedumos zentās eewilft isteizeenus par keisara waru, kahdi teem bija šinami no Romas keisaru Konstantina, Šeodesija un Justiniana laišeem. Šwarigakais no šcheem isteizeeneem bija: „Šikumigs špehš ir wišam, šo wehlas keisarš“ (quiequid principi placuit, legis habet vigorem). Fridrihs nehma Bolonjas školu šawā aishbildneezibā un atšina winas profesorus lihdsigus brunineekem.

Pehz zitu keisaru paraduma, ari Fridrihs dewās uš Romu ar šaraphehtu, lai tur kronetos. Pehz tam wišch wehl peezas reišes gahja pahr Alpeem. Šad Fridrihs eeradās Romā, pahwestis tur newaldija. Romas weenkahrschā tauta, amatneeki un tirtotaji apweenojās ar šihlajeeem brunineekem, eenehma ar joni Kapitoliju un nogahša konsulus, kuri parašti tika iswehleti no bagatneeku gimēnem. Lihds ar to pahwestis tika padšihts un Roma isfludinata par republiku. Pilsehtas preešchgalā

tauta nostahdija „ſwehto ſenatu“. Schini juku laikâ leelu noſihmi eeguwa mahzits garidsneekſ un ſludinatajs Arnolds no Breſchijas, kaſ iſglihtibu bija baudijis Pariſê. Arnolds weda ſtingru, ſahrtigu dſihwi un ar leelu pahrlleezibu uſſtahjâs pret pahweſta waru. Wiſch mahzija, ka garidsneekeem japahrteek no deſmitâs teeſas un wini nedrihkft no- darbotees ar leelu ſemeſ ihpaſchumu pahrwaldifchanu. Wini rofâs nedrihkft atrastees laizigâ wara, kura peeder weenigi ſaraleem un republikam.

Kad Fridrichs Barbaroſa tuwojâs Romai, winam weenâ un tai paſchâ laikâ keiſara kroni peedahwaja Romas tauta un pahweſts, kuſch tikko bija Romu nolahdejis. Karalis, neatſihdams tautu teeſibaſ, peenehma kroni no pahweſta, ſolidamees iſdot winam Arnoldu. Romeeſchu peedahwajumu wiſch atraidija, teikdams wini ſuhneem, ka tagad uſ wini pahrgahjuſi ſenâs Romas ſlawâ un wara. Somehr Fridricham wajadſeja Roma eekarot. Pa paſchu kroneschanas laiku romeeſchi keh-râs pee eerotſcheem un uſ eelam notika ſihwas kaujas. Romeeſchi tika ſakauti un Arnolds iſdots pahweſtam, kuſch to ſodija ar nahwi. Bet ari ar pahweſtu Fridrichs newareja ſatikt. Keiſara rihtojumi atteezâs ari uſ pahweſtu, tâpat kâ uſ wiſeem ziteem Wahzijas un Italijas ſen-joreem. Rahdâ reichſtagâ Beſanſonâ pahweſta legats eedroſchinajâs atgahdinat keiſaram, ka „no kâ tad keiſars ſanehma waru, ja ne no pahweſta?“ Pee ſcheem wahrdeem kahds no wahzu ſenjoreem ar ſobenu rofâ metâs uſ rrelatu, un tikai patſ keiſars nowehrſa aſins iſleefchanu.

Fridrichs Barbaroſa un Lombardijas pilſehtas. Fridrichs ſarihkoja jaunu gahjeenu uſ Italiju, lai pilnigi nodroſchinatu ſawas teeſibaſ. Wina uſmanibu leelâ mehrâ ſaiſtija leelâs, ruhpneeziſkâs Lombardijas pilſehtas, kura peedereja paſchwaldiba. Pilſehtu ſtarpâ waldija neſatiziba. Stiprâ Milane, gribedama dabut wiſu tirdſneeziibu ſawâs rofâs, wiſadi apſpeeda ſawas ſaiminu pilſehtas — Lodi un Romo. Fridrichs dewâs pahr Alpeem ar leelu wafaku pulku. Daſchas Italijas pilſehtas tam peeweenojâs. Milane padewâs wina ſchehlaſtibai.

Keiſars apmetâs ar ſawu karapulku Ronkâlas laukâ ree Po upeſ. Sche uſ ſwinigu ſapulzi, kuras uſdewums bija „noſkaidrot walſts liku-muſ, kuri zehluſchees no paraſcham, bet aiſmirſti“, Bolonjas juristu klahthuhtnê, tika uſaizinati pilſehtu preeſchſtahwi, lai peerahditu ſawas teeſibaſ uſ patſtahwibu un neatkaribu. Sâam pilſehtam, kuras newareja parahdit karala dahwatâs brihwibas grahmatas, wajadſeja atpirktees. Keiſars wiſpahri zentâs eerobefchot pilſehtu teeſibaſ un apturet wini ſpehku peeaugſchanu. Juristi, keiſara peekriteji, atrada dauds regaku, t. i. keiſara teeſibu, kuras lihds tam laikam nebija ſinamas un leetotâs: teeſibaſ noteikt par ſemeſ gabaleem, nemt muitas nodokluſ, ſalt naudu, eezelt eerehdnuſ pilſehtu pahrwaldifchanai. Schahduſ eerehdnuſ — podoſtuſ, no ſawu uſtizigo kalpu widuſ, keiſars eezehla Lombardijas pilſehtâs ſenako wehleto konſulu weetâ.

Schos noteikumus peenemt atteizâs Milane un pahweſts. Milane padſina keiſara ſuhtnuſ, kuri bija eeraduſchees, lai eezeltu podestu. Fridrichs eelenza pilſehtu. Wairat kâ diwuſ gaduſ Milane turejâs pre-tim keiſara karapſehkam. Beidsot bada mozitee eedſihwotaji padewâs un ar ſawu arkiſiſkapu preeſchgalâ, baſam kahjam, pelneem apkaiſitâm galwam un wirwem ap kaflu, eeradâs keiſara nometnê. No ſahkuma keiſars pawehleja wiſeem iſwahktees no pilſehtas. Uſſtahtajâ pilſehtâ

winsch notureja teefu par dumpineekeem. Raiminu walstinas, kuras tika apspeetas no Milanes, peeprafija, lai pilsehta tiktu ispostita. Keisars atdewa Milani wina rotas. Pilsehta tika aisdedfinata no wisam tschetram pusem. Winas seenas, torni un pat deewnamu tika nojaukti lihds pamateem. Milanes weeta gribeja atstah tufknesi us muhschigeem laikeem, un tam par sihmi bijuschas pilsehtas weeta tika isdihita ar arflu waga. Pilsehtas labatas semes keisars parehna few. Milanes bijuschee eedsihwotaji tika pahwehrsti par semneekeem, sadaliti pa tschetram sahdscham un peelikti pee smaga lauku darba. Pah wineem tika eezelti keisara usraugi, un wineem wajadseja maksat nodewas un nest klauschas.

Keisara uswara apdraudeja ari pahwestu, jo Fridrichs gribeja buht pilnigs noteizejs par Italeeschu biskapeem un Romas basnizu. Tai laika par pahwestu sem Aleksandra III. wahrda bija iswehlets tas kardinals, kusch Besanonas reichstagâ ar sawu aisrahdijsumu keisaram bija sazehlis tahdu wehtru. Fridrichs atteizas wina atsiht. Lai peerahditu keisara waras deewischligo iszelschanos, winsch lika kanoniset (isfludinat par swehtu) Karli Leelo. Jaunais pahwestis usstahjas ka Italijas neatkaribas aisstahwis. Winsch apkrahwa keisaru ar basnizas lahsteem un sazehla pret wina Sizilijas normanus, Weneziju un zitas seemelu pilsehtas, kuras bija apweenojuschas wairafas saweenibas. Pate eewehrojama ka bija Lombardijas saweeniba no 15 pilsehtam. Wina widu parahdijas ari milaneeschi, kuri sahka atjaunot sawu pilsehtu. Saweenibneeki uszehla pascha keisara ihpachumu widu sawu zeetofni un nosauza to pahwesta wahrda par Aleksandriju.

Fridrichs newareja atwest no Wahzijas leela karaspehta. Pats stiprakais keisara wafalis, Bawarijas herzogs Indriks Lauwa no Welfu nama atteizas winam palihdsset un atstahja to Alpu pahrejâs. Lombardijas pilsehtu karaspehks usbruka keisaram pee Lenjano, netahlu no Milanes. Pilsehtneeku karapulku widu atradas leeli rati ar saweenibneeku swehto karogu; ap wina stahweja goda fargi, kuri bija swehrejusch mirt par sawu swehtumu. Lombardeeschi uswareja. Pats keisars tika nogahsts no sirga un tikai ar leelam puhlem isglahbas; wina karaspehks tika isflihdinats. Barbarosam wajadseja peekahptees pret pilsehtam un pahwestu. Wenezija ar pahwesta palihdsibu tika safaukta leela sapulze, kur pilsehtas pirmo reisi usstahjas ka patstahwigs spehks un weda farunas ar keisaru. Pilsehtas pasinoja, ka winas wehlas tahdu meeru, kas „pasargatu Italijas godu un neaisfahrtu winas brihwibu.“ Lepnais keisars metas zelos pahwesta preekschâ pee sw. Marka basnizas Wenezija; pehz tam, pahwestam sirga kahpjot, winsch peectureja sedlu kahpsli, pats eedams kahjam. Tad basnizas lahsti winam tika nonemti. Sapulze pahwestis sehdeja troni, un winam pa labo roku bija keisars un pa kreiso — Sizilijas karalis. Lombardijas pilsehtas guwa aikal sawu neatkariibu, sawus wehletos konsulus, sawu teefu un teesibas slehgt saweenibas pehz saweem eeskateem. Winas tita atfwabinatas no wisam flausibam, usnemdams tikai peenahkumu apgahdat ar usturu keisaru, winam zauri brauzot.

Fridrichs bija saudejis katru waru pah pilsehtam. Wisa Seemel-Italija isflihdeja no wina rotam. Bet keisars bija weikls politikis un zentâs guht panahkumus zita zela. Winsch eeguwa sawam dehlam par seemu Sizilijas karalistes tronamantineezi; bet Sizilija bija pahwesta stiprakais balsts. Tahda fahrtâ winsch bija eeguwis bagatu

un eewehrojamu deentwidus semi pee juhraſ, pa kuru toreis tika uſtu-
reti dſihwakee ſakari ar auſtrumeem. Fridrichs Barbaroſa beidsa ſawu
dſihwi kà brunineeks, dodamees atſwabinat Jeruſalemi treſchajà
kruſta kara.

Naudas ſaimneeziba un politika. XIII. g. ſimteni Ciropà
mainas tirdſneeziba gahja pilnà ſpehka. Piſſehtas peewilka eewehrojamu
eedſihwotaju daku. Daudſas no winàm bija pilnigi neattarigas un loti
ſtipraſ. Seedu laikus pahrdſihwoja ari brunneeziba, kaſ kara ſinà bija
eewehrojams ſpehks. Widus juhra bija eiropeeſchu rokàs. Seemelu un
deenwidus tirdſneezibas wareja uſturet zeeſchus ſakaras pa ſauſſemes
zeleem un pa Wahzu un Baltijas juhram. Daſchadas Ciropas ſemes
un eedſihwotaju ſchkiras nehma dalibu tirdſneezibà, kura leelà mehrà kà
mainas lihdſekli ſahka leetot naudu. Lihdſ ar to mainijas ari daſchadu
walſtju raſturi un waldbneeku politika.

Senat walſts baſtijàs uſ tautas waj ari ſeodalà karaspehka un uſ
eedſihwotaju naturalàm klaufibam; eedſihwotaji, uſ leiſara peepraſijumu,
dewa kareiwjus un ſtrahdneekus. Wiſpahreju nodoklu nebija. Eedſih-
wotaju nodewas grandà nonahza ſenjoru un karala galmoſ un tika tur
patehretas. Tagad parahdijàs jauns dſihmes lihdſeklis: radàs kapi-
tals, t. i. naudas atlikums, kaſ bija ſakrahjees no tirdſneezibas un
atkarigu lauſchu nodewam; winu wareja laiſt apgroſibà un ar wina pa-
lihdſibu panahkt jaunus mehrkus.

Ar kapitala palihdſibu atſewiſchks ihpaſchneeks, ſaimneeks waj
ruhpnneeks war paptaschinat ſawu muifchu, tirdſneezifko waj ruhpnneezifko
uſnehmumu, algot leelaku ſtrahdneeku ſkaitu, eepirkt wairak materiala un
wiſpahri taiſit leelu apgroſibu. Leelas piſſehtas, ſenjora waj karala
rokàs kapitalas dod eepheju algot un apbrunot eewehrojamu karaspehku,
eerihkot ſloti, ſahkt leelus tirdſneezibas uſnehmumus, nodibinat ſakarus
ar tahlàm ſemem. Tahdà kahrtà ar kapitala palihdſibu wezàs naturalàs
ſaimneezibas weetà attihſtijàs naudas ſaimneeziba. Wina loti
atſchkiras no wezàs, weenfahrschàs leelu ihpaſchumu ſaimneezibas.
Naudas ſaimneeziba ir daudſ komplizetaka. Winà ſkaidri teef atſchfirti
eenahkumi no iſdewumeem, ko newareja wehrot wezajà naturalajà
ſaimneezibà, jo tad newajadſeja taiſit eepirkumus un kraht produktus
pahrdofchanai. Leelos uſnehmumos, kuri dibinati uſ naudas ſaimnee-
zibas pamata, jau eepreekſch japaredſ eenahkumi un iſdewumi, kà ari
wehlamà petna. Schahda jau eepreekſch aprehkinata apgroſibas ſuma
iſtaifa uſnehmuma ſinanſes. Wiſagraf ſinanſes radàs piſſehtu rokàs,
jo winu tirdſneeziba wiſahtraki ſahka dot naudas atlikumus.

Piſſehtàs pirmo reiſi parahdijàs jauns tirdſneezibas nodoklis. Sa
bija afziſe, t. i. ſinama maſſa par katru pahrdoto un pirkto preekſch-
metu. Winu maſſaja pahrdewejs par to, ka taſ no tirdſneezibas guwa
petku, bet lihdſ ar to winſch afziſes wehrtibu gribeja peedſiht no pirzeja,
paleelinajot prezes zenu. Par tahdu nodokli newareja buht runa agrak,
kad tirdſneeziba bija wahja. Senat eewahja tikai deſmito teeſu no
labibas un lopeem, un to maſſaja ſinamoſ terminoſ klaufibai padotàs
lauſchu ſchkiras. Tirdſneeziba dewa eepheju wahkt nodoklus weenmehr
un no wiſeem laudim, kaſ nehma dalibu mainà.

Pahweſta wara. Inozents III. Ar Sizilijas karaliſtes eeguh-
ſchanu, Staufenu wara wehl wairak peeauga. Wina wehl ſtiprat ſahka
draudet Romas baſnizai, kuras ſemes bija gluſchi kà kihilis eepreeſtas

karala ihpafchumu widu. Par laimi preefch pahwesta, drihfi nomira Barbarofas wezakais dehl, keifars Indrikis VI.

Pahwests Inozents III. (1198.—1216.) sahka Wahzija pabalstit Staufeneem naidigos Welfus. Barbarofas laikā Welfu preefchgalā stahweja Jidrikis Lauwa. Barbarofa atnehma winam Bawariju, bet wina rokās wehl palika Saffijas Herzogiste. Keifara fronti no pahwesta fanehma Indrika Lauwas dehl Otto IV. un newis Barbarofas jaunakais dehl. Staufenu rokās wehl palika winu herzogu semes Wahzija un Sizilijas karaliste. Wahzijas un Italijas senjori, garidsneeziba un pilsehtas fadalijas diwās partijās. Pahwesta peekriteji fauzās par gwelfeem (kā italeefchi iſrunaja Welfu wahrdu) un winu pretineeki par gibelineem (laikam pehz kahdas Staufenu pils noſaufuma). Italijas pilsehtu leelakā dala peeweenojās gwelfeem. Bet tomehr pilsehtu brunneeziba un daschas wezas un bagatas tirgotaju dſimtas peedereja pee gibelineem, kamehr jaunakee tirgotaji un weenfahrschee amatneeki (popolo) ſimpatifeja gwelfeem.

Inozenta III. laikā pahwesta wara ſafneedſa ſawu augſtako pakahpi. Jau no Gregora VII. laikem garidsneeziba wiſās ſemēs bija atfariga no pahwesta un greeſās pee ta ar wiſām ſawām ſuhdſibam un ſtrihdus jautajumeem. Tā kā ſchahdas ſuhdſibas (apellazijas) eenahza pahwestam leelā ſkaitā, tad pee pahwesta kurijas (galmā) tika eerihkota plaſcha teeſas palata ar daudſām nodalam un leelu kalpotaju ſkaitu. Daudſ laufchu greeſās pee pahwesta ar wiſdaschadakeem jautajumeem, kuri neatteezās weenigi uſ garigām, bet ari uſ laiſigām leetam, mantoju-meem, laulibam u. t. t., gribedami dſtrdet ſchinis jautajumos dwehſelu gana domas. Pahwests Inozents III. paſludinaja, ka zitadi tas ari nemas newar buht: wiſados dſihwes un teeſibu jautajumos jagreeschas pee Romas baſnizas, „ſkolotajas un mahtes“, lai ta, kas likumus eezehluſi, pate waretu ari likumus iſtulkot. Lihds ar to leelā mehra paplaſchinajās pahwesta kanzleja un eefuhtito un iſfuhtito papiru ſkaitis.

Schahdu ſakaru nodibinaſchana dewa jaunus leelus eenahkumus pahwestam un wina eerehdneem. Apellazijas, ſuhdſibas un luhgumi dehl weetam tika pawaditi no leelakām naudas ſumam. Inozenta III. laikā pahwests sahka eewahkt wehl ſchdu jaunu nodokli, bes ta, to winam maſſaja garidsneeziba. Tas bija tā ſauktais fruſtneschu nodoklis. Lai ſawahktu, apbrunotu, pachdinatu un noſuhtitu leelaku fruſtneschu karapſeſku, wajadſeja leelas naudas ſumas. Pahwesti, kuri bija galwenee fruſta karu riſkotaji, ſawās runās un uſſaukumos aifrahdija, ka fruſta karu iſdewumus ſegt ir wiſu kriſtigo laufchu peenahkums. Pehz Jeruſalemes eeremſchanas no ſultana Saladina, Franzijas un Anglijas karali eeweda tā ſauzamo Saladina deſmitdalas nodokli, ko eewahza itin kā ſwehtās pilsehtas atſwabinaſchanai. Bet ſchis nodoklis iſſauza tautā leelus nemeerus, un Franzijas karalis bija ſpeests apſolit tautai, ka tahds nodoklis wairs nefad netiks nemts.

Kas neiſdewās karaleem, tas iſdewās pahwesteem. Inozents III. kahdā leelā ſapulzē ſpilgtās krahſās attehloja kriſtigo poſtu un zeeſchanas ſwehtajā ſemē un paſinoja, ka dalu no baſnizas eenahkumeem wiſch ſeedo par labu fruſta karam. Tad garidsneeziba apſolija tam paſcham mehrkim $\frac{1}{30}$ dalu no ſaweem eenahkumeem. Wehlat ſchahda nodewu wahſchana atfahrtojās un pee tam wehl leelakos apmehros. Pahwests sahka wahkt fruſtneschu nodokli jauneem tizibas kareem tepat Ciropā;

tahds, peemehram, bija kara gahjeens pret Deenwidus-Franzijas kezereem albeefcheem, turus ar pascha pahwesta atkauju neschehligi istawa. Lai attaisnotu scho nodokli, tad pahwestis pasinoja, ka wiskas basnizas un garigas eestahdes ir wina pilniga noteiffchanâ un winsch war rihkotees ar scho eestahschu eenahkumeem un ihpaschumeem pehz sawa eeskata. Pee tam schim eestahdem bija milfigi eenahkumi no plaschajam, dsint-lauschu apstrahdatajam semem un parastâ desmitdalaš nodokla, ko eewahza par labu basnizai no wizeem eedshwotajeem. Krustnefchu nodoklis bija desmitâ teefa no desmitdalaš nodokla; tahdâ fahrtâ pahwestis zaur garidsneezibu wahza nodoklus no wiskas tautas.

Pahwesta leelâ wara fewischki parahdijas wispahrejâš basnizas šapulzēs. Tâš wairš nebija lihdsigu un balssteefigu biskapu apspreedes. Pahwestis šahka šafaukt winas šawâ Laternas pili Româ. Laternas šapulzē 1215. g. dalibu nehma šahdi 453 biskapi, bet wini tikai no-klausijâš pahwesta lehmumos un padewigi apstiprinaja toš, gluchi kâ šahdi galmineeki, kas wajadsigi winu neerobeschotam waldineefam tikai parahdes pehz.

Pahwesta rokâš bija daudš leelakas naudas sumas, kâ laizigeem waldneefceem, winsch eejauzâš wisdaschadakoš laizigoš jautajumos, wina rihzibâ wisur atradâš atkarigi un paklausigi laudis un Româ wesels shtats eerehdnu un kalpotaju; winsch lihdsinajâš wiskas Eiropas monarham. Lihds tam laikam pahwestis štaitijâš par apustula Petera weetneefu. Inozents III. pasinoja, ka pahwestis naw wis šahda apustula un zilweka, bet gan pascha Kristus weetneekš. Daschas semes nonahza teefchâ atkaribâ no pahwesta. Šahda bija no krustnefcheem Bizantijas weetâ dibinatâ Latinu keisarwalstis. Anglijas un Uragonijas karaki peelahwa pahwestam eejauktees šawu walstju eefschejâš darišchanâš un ašfina fewi par pahwesta wafakeem. Keisaram pahwestis rakstija: „Dahrgais dehls, mehš ešam šaweenoti weenâ dwehfelē un weenâ širdi. Ruršch gan drihštēs no šchi brihšcha pretotees mums, jo mehš nefam diwus šchlehpus, ko apustuli rahdija tam Rungam un teiza: luhk diwi šchlehpi! Un tas Rungs atbildeja: ar to peeteef.“

Bet pateefibâ Inozents nebuht nedomaja, ka abi kristianisma „schlehpi“ ir lihdsigi šawâ starpâ. Winsch tureja fewi daudš augtatu par wizeem keisareem.

Pahwesta pabalstitais Welfu keisars tomehr isturejas tāpat, kâ Staufeni, israhdija teefmes kluht par kungu Româ un Italtijas pilseh-tâš. Tad Inozents III., pehz wina pascha wahrdeem, noscheloja, ka „bija radijis zilweku“. Pahwesta ašbildneezibâ atradâš Barbarošaš dehla dehls. Sizilijas karalis Fridrihš II. Inozents tagad palih-dseja winam pret Otto IV., jo tureja to par netizigu basnizas dehlu. Ištî pirms Inozenta nahweš jaunais Staufens atkaroja Wahzijas troni.

Sizilijas karaliste. Fridrihš II. bija wiraš italeetis, nekâ wahzeetis, un stahweja tuwu isgihhtoteem arabeem, kuru toreis Sizilijâ wehl bija deefgan daudš. Winam bij plaschas sinaschanas daschadâš nosarēs un brihwi usštati religifkoš jautajumos. Sewi noslehgtis un atturigs, winsch kluwa par pahwesta warâš bihstamu eenaidneefu.

Fridrihča II walstis pastahweja no diwam, loti neweenadam, dašam: no feodalâš, herzogu starpâ šadalitâš, Wahzijas un Sizilijas karalistes, kurâ normani bija eeweduschu bizanteefschu un arabeefschu fahrtibu. Pir-

maja winsch bija eewehlets waldineeks, karam pilnigi peedereja tifa neleeli ihpashumi, otraja — neaprobeshots funks pahr wisu walsti. Fridrichs ari leetoja katra dalā gluschi zitadus panehmeenus.

Sizilijas konstituzija, kura tika isdota Melsi pilsehta, no teiza, ka karalis ir neerobeshots waldineeks pahr sawam semem. Gewada bija teikts, ka, pateizotees zilweku krischanai grehtos, semes wirsu nepeezeeschama waldineeka wara, kas eerobeshotu launas teeksmes un iswestu Deewa gribu. Jau sena Romas tauta nodewusi wisu waru teisaram. Kas sazelas pret karali, tas sazelas ari pret Deewu. Aisleegets sprees par karala noteikumeem un pawehlem un kritiset tas. Kas saka, ka karalis nepareisi eezet sawus kalpus, tas pulgo Deewu. Sizilijas karalistes senjori, garidsneeziiba un pilsehtas saudeja sawu patstahwibu. Peedraudot ar nahwes fodu un mantas atnemschans, tika aisleegets baroneem west sawa starpa priwatus karus. Wiseem, kas nestahweja karala deenasta, tika aisleegets zelt apzeetinas pilis un nesat eerotschus. Senjori wairs nedrihssteja teesat sawus atkarigos semneekus. Paschi wini bija padoti karala teesai, kura par slepfawibu nepeespreeda wis foda nandu, bet gan nahwi. Uri garidsneeziibai wajasaja padotees karala teesai un maksat nodoklus, kuri weenadi gulās us wisam schkiram. Tika aisleegets dahwat bashizai semes gabalus. Pilsehtas saudeja teesibas iswehlet konjulus un wezakos un pahrwaldit pascham sewi. Teesneschi, fahrtibas usraugi un finanschu pahrwalditaji tika pa leelakai dalai israudsiti no sibkajeem brunineekeem un mahziteem juristeem. Wini tika eezelti us weenu gadu un atkarajas teeschi no karala.

Karalistā pahrwalde dalijas diwas kurijas. 1) finanschu pahrwaldē un 2) leelaja, jeb teesas pahrwaldē, kurās preekschgalā stahweja karala eezeltais „leeljustiziaris“ (teesnesis). Schis eerehdnis, kas likumā teek sautis par „teesibu spoguli“, patstahwigi isspreeda par swarigakajeem pahrfahpumeem pret walsti un peenehma apellazijas, t. i. suhdstbas pret semako teesneschu lehmumeem. Schahda teesas eefahrtā sewischi atschkhrās no feodala fahrtibas, kad senjora lehmumu wairs nekur newareja pahrsuhdset. Leela wehriba tika peegreesta walstis eenahkumeem. Fridrichs zentās ismantot sawa laba walstis tirdsneeziibu un ruhpneeziibu. Bes teescheem nodokleem, tika nentas atzises no pahrdodamam prezem — lopeem, siwim, kokwilnas, ahdas, swezem u. t. t. Bet karalis stipri eerobeshoja sawu pawalstneeku patstahwibu ruhpneeziiba un tirdsneeziiba. Winsch patureja preeksch sewis monopolu (isnehmuma teesibas) us sahli, metaleem un sihdu.

Sizilijas karaliste bija bagataka Ciropas walstis. No leelajeem lihdsfleem Fridrichs II. spehja feodalo pulku weeta usturet pastahwigu karaspehku un eerihkot leelu floti. Wina algotais karaspehks pastahweja galwenam fahrtam no musulmaneem, kuras karalis pahrzehla no Sizilijas us Italiju un noweetoja diwas leelas nometnes. Wina paraschas, waloda un tiziba tika atstahda neaisstarta, un tee kluwa par Fridricha ustizameem saldateem. kuras tas wareja suhtit pret nepaflausigajam pilsehtam un pret pahwestu.

Reisara waras pagrimschana Wahzija. Gluschi zitada bija Fridricha II. politika Wahzija. Sche winsch bija gluschi ka swechs, ahrsemju waldineeks. Trihs zeturdalas no wisa sawa laika winsch pawadija Italija. Wina ihpashumi Wahzija bija stipri samasinajuschees un eenahkumi no teem nebija leeli. Reisars newareja sche patstahwigi rih-

kotees, bet winam wjadseja meklet atbalstu pee leelajeem fenjoreem, herzogeem un prelateem un peekahptees winu preekschâ. Wahzijâ keisars bija tikai „galwa zitu meefas lozeklu starpâ“. „Herzogi rada keisara waru un tadehl wineem wajaga waldit kopâ ar to.“ Ar fewischku likumu herzogu rokâs tika atdota augstakâ wara winu muischâs un semês. Keisars apfolijâs neufnemt sawâs pilsehtâs no herzogeem atkarigus laudis, nedrukât naudu un neejauktees herzogu teefas darischanâs. Bet wisfwarigakais bija tas, ka keisars beigu beigâs galigi atteizâs no pilsehtam un atdewa winas herzogu rokâs. Rahdâ zitâ keisara rihkojumâ pilsehtas teef nosauktas par „nahwigu stahdu, furu wajaga israut ar wisâm faknem“. Keisars isnihzinaja un aisleedsa pilsehtu saweenibas un lihgumus, gildes un komunas; pilsehtu wezakos un padomes wareja iswehlet tikai ar biskapa atlauju. Pilsehtam tika aisleegts guht eenahkumus no semneekem, turet teefu ahrpus sawâm seenam un eeskaitit pilsonos brunineekus, kas nedsihwoja pilsehtâ.

Schee rihkojumi pilnigi eerobeschoja keisara waru Wahzijâ. Tas bija fakhums pilnigai walsts sadalischanai herzogu starpâ. Pirmajâ laikâ Fridrichs II. panahza to, ko bija wehlejees: pilnigu rihzibas brihwibu Italiijâ. Pret winu atkal sazehlâs spehzigâ Lombardijas pilsehtu saweeniba. Bet Fridrichs sakawa lombardeeschus un sadalija Seemel-Italiju diwâs dalâs, eezeldams katrâ dalâ fewischku karala weetneeku. Teefa un pahrwaldes organi tika atdoti fewischku eerehdnu rokâs, tâpat kâ Sizilijâ.

Pahwesta uswara par keisaru. Pahwests newareja zeest tahdu Italias pasemoschanu, jo tas waretu nowest pee pahwesta waras frischanas. Pahwests Gregors IX., buhdams jau gandrihs simts gadus wezs, apkrahwa Fridrichu ar basnizas lahsteem un apweenojâs pret to ar Weneziju un Genuju. Bet pehz schâ pahwesta nahwes diwu gadu laikâ newareja iswehlet jaunu. Fridrichs II. fanehma guhstâ genujeeschu floti, kas weda winam naidigos prelatus us kapulzi. Bet keisara uswaras beidsâs, kad tika iswehlets jaunss pahwests — Inozents IV.

Jaunais pahwests, baididamees krist guhstâ, tuhlin aisbrauza no Italias un sasauza Lionâ basnizas kapulzi, kurâ peedalijâs galwendam fahrtam frantschu un angļu prelati. Sche winsch par jaunu apkrahwa keisaru basnizas lahsteem, lîka preekschâ Wahzijas herzogeem iswehlet jaunu keisaru un pasiroja, ka par Sizilijas troni winsch drihsumâ pats dos tuwafus rihkojumus. Fridrichs mehginaja peewilkt sawâ puse zitus waldineekus un attaisnot sawu istureschanos pret basnizu, aisrahdidams, ka basniza ir palikusi bagata un aismirfusi sawus teeschos garigos usdewumus, winas kalpi ir apreibuschi laizigâs baudâs un aismirfuschî Deewu. Us to pahwestis atbildeja, ka wina wara ir augstaka par keisara waru un winam ir tahda pascha teesiba nest sobenu, kâ keisaram. Inozents bija weikls politikis un prata wisur sazelt eedsihwotajus pret keisaru. Seemel-Italias pilsehtas atkal sazehlâs, padfina keisara garnisonu un sadedstnaja wina leelo nometni, furu tas bija nosauzis par „Uswaru“. Labakee Fridricha padomneeki kluwa winam neustizigi. Ne-weiksmju wajats, keisars negaidot nomira.

Ar wina nahwi 1250. g. sagruwa Staufenu wara, un pahwests swineja sawu uswaru. Wahzijâ aisgahja bojâ ari Fridricha wezakais dehlis un ar to isbeidsâs Staufenu dinastija. Italiijâ pahwesti turpinaja fekmigu zihnu pret pehdejeem Staufeneem un beidsot atdewa Sizilijas

faralisti Franzijas prinzim un Anshujas Karlim, zeredami atraft winā paklausīgu šaweenoto.

Wahzu pilsehtu šaweeniba juku laikā. Ar Staufenu krišhanu Wahzijā cestahjās juku laikā, kurā 20 gadus no weetas nemas nebija farala. Herzogi, prelati un pilsehtas rihtojās patstahwigi un aifsargajās, tā waredami. Notika dauds usbrukumu, laupišchanas un waras darbu, kuros fewišķi dšihwu dalibu nehma šihkee brunineeki. Wišwairaf zeeta tirgotaji, zelos, pahrzeltuwēs un us tilteem, jo katrs weetejais fungš nehma no wineem muitas nodoklus. Tauta nosauza šho laikmetu par „duhres teesibu“ laiku.

Sewišķi dauds zeeta pilsehtu eedsihwotaji. Pilsehtas ari bija pirmās, kas mehginaja nodibinat „wišpahrigu meeru“. Winas noslehdsa šaweenibu, kuri wajadseja stahtees augstakas waras weeta un afsargat darbu un tirdsneežibu. Wišpirms apweenojās Reinas pilsehtas: Mainza, Wormsa, Kelne un Strašburga un pašludinaja, ka winas darboeses „šwehtās basnizas un šwehtās walstis wahrda par labu bagateem un nabageem, baltai un melnai garidsneežibai, pilsehtneekeem, semneekeem un ebrejeem.“ Wīnu pirmais un tuwakais mehrkis bija nodroschinat tirdsneežibu, afsargat zelus un upeš un pabalstīt tirgotajus. Nodibinata Reinas šaweeniba nolehma ar kopigeem lihdselkeem ufturet kara kugus, kureem wajadseja afsargat upēs pahrzelamās weetas. Šaweeniba pašinoja, ka afsargās ari wišus semneekus, kuri lihds ar pilsehtam pabalstīs wišpahrigo meeru.

Drihti šaweenibai peeweenojās ari zitas, austrumu un seemelu apgabalu pilsehtas un daschi herzogi. Šaweenibas lozekli nolehma zeešchi turetees kopā un iswehlet keisarū. Bet drihti israhdijs, ka tirdsneežibas interesēs daschadās pilsehtās nefakriht. Kelne un zitas pilsehtas ap Reines lejas galu, kas tirgojās ar Angliju, labpraht gribeja redset par keisarū Anglijas prinzi. Gluschi zitadi domaja Deenwidus=Wahzijas pilsehtas, kuram bija zeešchi sakari ar Italiju. Keisarū weenbalsigi iswehlet newareja, un Reines šaweeniba isjuka. Šaweeniba dema gaischako leezibu, ka pilsehtam ir peeteekofchi dauds lihdselku un energijas. Bet tomehr fewi apweenot pilsehtas neprata.

Pahwesta eenahkumi. Ar pahwesta uswaru pahr Staufeneem, Romas basniza bija guwisi leelus panahkumus. Abu Inozentu laikā, XIII. gadu simteni, pahwestu wara bija šasneegusi šawu augstako šakahpi. Šhis waras pamats tagad bija zitads, tā 150—200 gadus atpakal, Gregora VII. laikā. Tad strihdijās par inwestituru, t. i. Romas basniza gribeja pehz šaweeem eefateem rihkotees ar semi daschadās Eiropas walstīs. Tagad, XIII. g. simteni wina šahka balstitees us jauno Eiropas šabeedribas eeguwumu. Pahwesti wišplaschakos apmehros šahka isleetot naudas lihdselkus, kuri, lihds ar ruhpneežibas un tirdsneežibas attihstibu, šakrahjās wīnu rokās.

Pahwestu galwenais eenahkumu awots bija krusneschu nodoklis. XIII. g. simteni krusa karos peedalijās ne labpraht, bet minetais nodoklis kluwa arweenu leelaks. Pahwesti tagad eewahza naudu gluschi ziteem noluhkeem. Wini israhdija, ka krusa karu noluhks ir aifsargat „Krištus mantojumu“. Pee šchi mantojuma peeder ari pate basniza, kura ir dauds wairaf wehrts, nekā Palestina. Un tadehl katra kristigā pirmais usdewums ir aifsargat basnizu un pahwestu pret laizigo waldneeku warmahžibam, kaut šhis laizigais waldneeks buhtu ari patš

Keisars. Utlikās tikai pateikt, ka wisi kari, ko wed pahwestis, ir swehti un lihdsinajas frusta tareem. Inozents IV. zihnā ar Staufeneem pašludinaja, ka karšč pret keisaru ir swehtis darbs un wina dalibneekem teef peedoti grehti. Sahdā kahrtā pahwestis isleetoja no wišas kristgas pašales eewahktos lihdsellus zihnā pret šaweem politiskajeem pretneekem. Par šheem lihdselkeem tika algotš karaspehtš un uspirkti karala pawalstneeki. Basnizas šapulžē Lionā 1274. g., kad frusta kari jau bija galigi isbeigušchees, tomehr tika nolemts eewahkt „wispahreju desmitdalaš nodokli“ no wišam reetumšemem, šahkot no Islandes un Grenlandes lihds Donawai un no Portugales lihds Polijai un Sweedrijai.

Bes tam pahwesteem bija leeli pastahwigi eenahkumi. Anglija, Polija un Ciropas šeemeksmeš maksaja tā šauzamo šw. Petera denariju. Sewiški no šwara bija nodokli, ko maksaja biskapi un abati, apmeklejot Romu un stahjotees šawā amatā. Pehdejā gadijumā tee atdewa pahwestam puši no gada eenahkumeem, ko teem dewa winu semeš gabali. Eenahkumus wjadseja noteikti aprehinat, un pats pahwestis stingri raudšijās uš to, lai kaut kas netiktu noslehpts. Ja radās aisdomas, tad pahwestis šuhitija sewišķu rewidentu, waj ari aizinaja aisdomās tureto pee sewis un nopratinaja leezineekus.

Somehr Romā pahwestis newareja weens pats pahrwaldit mišigās basnizas finanses un rihkotees ar tām. Kardinali, kuru koleģija iswehleja pahwestu un bija wina galwenā padomu deweja, dalijās ar pahwestu eenahkumos un dabuja puši no teem. Nodokli eewahščanai pahwestis isšuhitija sewišķus kolektorūs (wahzejus) no garidsneeku widus. Kolektori katrā weetā ispehtija, zif leeleem wajaga buht nodokleem. Biskapeem, garidsneekem un muškeem sem swehresta wjadseja apleezinat, zif wineem ir labibas, lopu un putnu, zif flehtis un noliktawās daschadu mantu, zif selta un šudraba, kahdas dahwanas tee dabū no draudses lozekeem u. t. t. Wisi drebeja šcho kolektoru preeščā un beeschi šchellojās par pahwesta mantkahribu. Nekahrtigas maksščanas gadijumos draudeja basnizas lahsti. Pawehsta eerehdni nepasina šchelasibas. Toreisejās šahdschas šaimneezibas maj kas tika pahrdots un beeschi neprata noteikt preeščmetu zenas. Sahdos gadijumos nodokli wahzeji peespeeda pahrdot lopus, labibu u. t. t. un pašchi šastahd ja zenu tabeli.

Reišem nahzās loti gruhti šamaksat. Pahwestis peeprašija metala naudu, bet winaš bija maš, jo tirdsneeziba nebija wehl wisur isplatišusees. Seemelos daudšās weetās wareja maksat tikai ar šwehraham, walsirgu ilkneem u. t. t. Ari Widus-Ciropā wisur nepeetika naudas un beeschi wjadseja maksat ar selta un šudraba traufeem. Nereti, lai šamaksatu pahwestam, wjadseja naudu ašnemtees. Nauda bija loti daschada, un pahwesta nodokli wahzeju maišem bija loti raibs šastahws. Nodilishu naudu wjadseja pahrkaušet waj ari eemainit pret zitu, labaku.

Naudas tirdsneeziba Ciropā. Pahwestu kolektoru rihzibā bija sewiški tirgotaji, kuri mainija naudu, ašdewa to u. t. t., un kuruš šauza par „Romās pahwesta naudas mainitajeem un widutajeem.“ Tee pa leelatai dasai bija italeeschi, kuri tirgojās ari aš Alšpeem un apmekleja Ciropas tirguš. Daudšem italeešču ruhpnenezibas un tirdsneezibas nameem bija šawas nodalas un preeščstahwi Anglijā, Franzijā un Wahzijā. Šhiniš weetās wineem bija nepeezeščamas ari leelatas

naudas sumas. Wini nahza ar faweem pakalpojumeem pee nodoklu wahffchanas: aisdewa naudu prelateem, kas no paschu lihdselleem nespēja samaksat pahwestam, un wispahri atwehleja kreditu teem, kam nauda bija wajadšiga, kà ari atweegloja naudas nosuhtišchanu uš Romu. Pahwestis, negribedams gaidit eewahktos nodoklus, dabuja no tirgotajeem naudu uš preekšču. Šahdà šahrtà garidsneeku parahdi daščadàs semès tika pahwesti uš tirgotaju wahrdu, un tirgotaji pehz tam eedsina pahwesta nodoklus ar leelu pelnu preekšč fewis. Kreditoru rihzibà arweenu bija labš lihdsellis pret nekahrtigeem maksatajeem, tee bija basnizas lahsti. No wineem wisi baidijàs un gribot negribot maksaja.

Ur italeešču tirgotaju widutajibu wispahri bija isdewigi šanemt naudas sumas no tahleenes, jo naudu pahwest pee toreisejeem šatiksmes lihdselleem bija loti gruhti. Tirgotajeem, turpretim, bija eespehjamš, nepahrwedot šlaidru naudu, pahwest maksafchanas no weenas šawas nodalàs uš otru. Nosuhtitajš samaksaja naudu tirgotajam kautkur pee Reinas waj Seemel-Franzijà, un tirgotajš nosuhtija uš sawu waj sawai firmai draudšigo tirdšneezibas namu kaut kur Italijà tika weffeli, un adrefats wareja tur šanemt sinamo sumu. Šà tad wini bija pirmee, kas nodibinaja Širopà bankaš (no šahfuma banca nosihmeja mainas galdu). No winu dšihwes nemti ari wahrdi — risks (risiko) un — bankrots (banca rotta — apgahstš galds, t. i. tirgotajš atšihš par maksat nespehjigu). Wini wahrdà — par lombardeem wišà Širopà šahfa šaut bankerus, naudas mainitajus un aisdewejus.

Lombardi prata isleetot sawu šahwofli un guht leelu pelnu. Par naudas pahrsuhtišchanu un fewisčli par aisdewumeem wini nehma loti leelas prozentes, kas šneedšàs lihds 60% gadà. Šahhda pelna runaja pretim křištigàs tizibas usfkateem un modinaja šabeedribà šahšutummu. Šauta tureja auglotajus par šmageem grehžineekeem, un tizeja, ka ellè winus gaida leelas mofas. Dašhi no wineem pašhi, uš nahwes gultas guledami, lika atdot atpakaš nepareiši panemto naudu waj ari isleetot to labdarigeem mehrkeem.

Pahwesti, kà wišas křištigàs draudšes garigee gani, ari nosodija augloščhanu un procentu nemščhanu. Sawàs bullàs tee ašleedsa nemt no parahdneekeem wiršpelnu, isnemot kà atlihdsibu par warbuhtejo šaudejumu. Šomehr pahwesteem pašcheem wajadšaja pahrkahpt šawus noteikumus. Wini ašnehmàs naudu no auglotajeem un maksaja teem prozentes. Auglotaji un bankeeri ismantoja pahwestu noteikumos eewesto peesihmi par atalgojumu, ašrahdidami. Ka winu warbuhtejee šaudejumi beeschi ir loti leeli un tadehl ari atalgojums newar buht masš. Pee tam wini leetoja ari šahhdu panehmeenu: uš weffela atšihmeja newis ašdoto sumu, bet gan sumu kopà ar procentem, tã kà pee atdoščanas nahza lihdsi prozentes, kaut gan par tam nekur netika minets. Šà tad isnahza, ka prozentes tika ašleegtas, bet tomehr winas nehma un wehl loti leelos apmehros.

Pahwesta politika žentàs ismantot naudas šaimneezibu, bet lihds ar to ari wežinaja winas attihstibu: lai samaksatu pahwestam nodoklus bija wajadšiga nauda, bet lai eeguhtu to, wajadšaja rasčot un nogahdat uš tirgu wišadas prezes, šahtees šakaros ar ahršemju tirgotajeem un eewahkt nodewas no faweem apafšneekeem ne wairš graudà, bet naudà.

9. Garigà dšihwe.

Staiguli un šludinataji. Lihds ar ruhpnenezibas un tirdšneezibas usplauſſchanu notika ari dšihwa kuſtiba pa zeleem, parahdijas daſchadi ſtaiguli, darba melletaji un laudiš, kuruš dšihwe bij iſmetuſi no paraſtam ſleedem. Šcho ſtaigulu ſtarpà bija wišdaſchadafec tihi.

Bija tizigi laudiš, kaš melleja ſawas dweheleš peſtiſchanu, neſaja ſehdeš uſ kailaš meeſaš un publiſki ſewi ſchauta. Bija ſihtirgotaji, kaš peedahwaja daſchaduš retumuš un relikwijaš no ſwehtàš ſemeš. Sewiſchku weetu eenehma grahmatu iſnehſataji (kolporteer), kuri toreiš bija galwenee literaturaaš iſplatitaji. Bija ari klejofochi ſkolari, jeb ſtaigulu kleriki, t. i. augſtkolu ſtudenti, kuri nabadſibaš dehl nebija warejuſchi weenà panehmeenà nobeigt augſtkolu un tagad ſtaigaja apſahrt, pelnidameeš gan kà amatneeki, gan kà ſkolotaji, gan ari luhgdami dahwanaaš. Paraſti tee bija jautri un aſprahtigi puiſchi, kuri iſplattija wiſur ſawuš ſobgaligoš ſtahſtuš un dſeefmaaš. Bija ari ubagi, kuri iſtaifija weſelu ſabeedribaš ſchkiru un reiſem ſanahza weenà lee-lakà wairumà, peemehram, pee Wahzijaš karalu iſwehleſchanaaš Frankfurtè, lihds ar waſaleem un ruhpneekeem, ſanahza tiſ daudš ubagu, ka wini radija aiſ pilſehtaaš weſelu nometni un uſzehla ſew weſelu rindu maſu buhdinu. Beidsot bija ari aplahrtzelofochi dſeefmineeki, ſtahſtu teizeji, muſikanti, joku taiſitaji un akteeri.

Šchee laudiš gahja no weena tirguš uſ otu, no weenaš pilſehtaaš uſ otu, no weenaš pilš uſ otu. Ar wineem ſuhtija wehſtuleš, no wineem dabuja jaunatàš ſinaš un wehſtiš no tahtam ſemem, wini reiſem ari ſludinaja kahtu jaunu mahzibu. Šcho ſtaigulu dšihweš weidà, winu nabadſibà, publiſkà grehtu noſcheloſchanà un paſchmozibà, winu wahrdoš un mahzibà daudſi redſeja ſewiſchku waronibu un ſwehtumu. Legendà par ſw. Alekſeju ſchiš zeeſchanaaš un klaidoniba teef tehlota idealiſetà weidà; winà teef ſtahſiitš, kà bagatš jaunekliš ſawà kahtu deenà aiſeet no pilš un wezaku gimeneš, apgehrbjaš ſtrandàš, dšihwo pee ubageem un ſpitaligeem un tiſai beigàš, pehz garàm un gruhtam ſtaigula gaitam, atgreeſchaaš dſimtenè, lai mirtu pe wezaku nama ſleegſchna. Toreiſ ſchi pantoaš ſaliktà legenda bija leelà zeenà.

Wehl kahtu zita doma palihdſeja idealiſet ſchoš ſtaiguluš — ubaguš. Daudſi noſodija augſtatàš garidšneezibaš dšihwi un bagato floſteru un zitu garigo eeſtahſchu preeſchneeka greſnibu, kuri aiſmirſt ſawu teeſcho uſdewumu. Šchee neapmeerinatee teiza, ka iſhſtajeem garigajeem ganeem jabuht nabadſigeem un beſ kahtaaš mantſahribaš, winu dšihwei. Daſchi bija ar meeru iſwehlet jaunuuš garidšneekuš un pee tam no ſtaigulu widuš. Jau Breſchijaš Arnoldš buhdamaš par profeforu Parisè, ſawahza nabadſiguš ſtudentuš un gribeja radit no teem ſludinataju ſaweenuš, kuri weegli ſaprotamà walodà waretu greeſteeš pee tautaaš un meerinatu to winaaš zeeſchanaaš.

XI. g. ſimtena beigàš kahtu ſaweenušu bija daudš un winaaš darbojaaš ſewiſchki Deenwiduš-Franzijaš un Seemel-Italijaš ruhpnenezibaš un tirdšneezibaš pilſehtaaš. Pat ſcho ſaweenušu noſaukumuš, peemehram „Lionaaš nabagi“, jau wareja laſit domaaš, ka paſaulè wajaga dšihwot tà, kà dšihwoja Kriſtuš un apuſtuli. Šludinataji, pehz ta laika apraſteem dšihwoja beſ pajumta, ſtaigaja baſam kahtam, rupjà melnà waj pelekà wilnaš uſwalkà, paraſti pa diwi kopà, neka neneſdami ſew lihdsi, wiſu

dalidami sawâ starpâ, faili kâ apustuli un pats Kristus. Tauta sauza winus ari par „labeem laudim“. Drihfi ap wineem faradâs wefelas religifkas draudses. Winas nodibinaja fatarus sawâ starpâ un sahka isplatitees tahlat, us austrumeem, pa Wahziju lihds Polijai un Ungarijai un us reetumeem, lihds Spanijai. Wisbeeschaki, fewifchki Franzijâ, wini tifa faukti par waldeefcheem (kâ schis nosaufums zehlees, naw ihsti sinams, bet Franzijas waldeefchi weda to fatarâ ar Peteri Waldu, bagatu Lionas tirgotaju, kas pehz fw. Alekseja peemehra, atdewa wifu sawu mantu, lai kluhtu par nabaga apustuli).

Kezeri. Sludinadami, ka zilwekeem wajaga dsihwot pehz ewangelija mahzibas, waldeefchi teiza, ka naw zita pateefibas awota bes fwehteem raffteem, no kureem pate galwenâ ir jaunâ deriba. Lai eepafihstinatu weenkahrshos laudis ar Bibeli, winu pahrtulfoja italeefchu, wahzu un frantschu walodâs. Grahmatu ifnesataji fleepeni isplatija tautas Bibeles. Tauta ari labpraht klauzijâs sludinatajos, kuri labi sinaja Bibeles tekstus un lihdsibas un no kureem dauds wareja mahzitees. Weetâm wineem peeweenojâs strahdneeku saweenibas, peemehram, audeji, kuri bija apweenojuschees paschaisfardsibas noluhkâ.

No sahuma waldeefchi neatdalijs no basnizas. Pahwesta Alefandra III. laikâ waldeefchi fuhtija sawus preekschahwjus us Romu un luhdsa pahwestu apstiprinat winu saweenibu un atlaut teem atklahti mahzit. Pahwests usdewa mahzitam galma prelatam pahreezinatees par winu sinaschanu. Tas isfmehja sludinatajus garidsneeku sapulzê. Pehz wina domam, tee israhdijâs par wahjeem deewwahrdu sinaschanâ. Sawâ runâ prelats fwinigi aisrahdija, ka wahrds peeder tikai eefwehtiteem klerikeem, kamehr pahrejeem wajaga pasemigi kluwu zeeft un klauftitees; „uhdeni wajaga smelt no skaidra awota un newis no netihras pekkes us eelas.“ Basniza drihs ween sahka skatitees us waldeefcheem, kâ us kezerem, un paschu waldeefchu starpâ arweenu leelats kluwa naidis pret basnizu, ko tee tureja par samaitatu un grehku pilnu. Kezeri neatfina schkihstichanas uguni un dwehfeles peemineschanas luhgshanas, kuras, pehz basnizas domam, wareja atswabinat no winpasaules mosam. Wini mahzija, ka dwehfele eet taisni waj nu debefis, waj ellê un garidsneeziba nespehj atweeglinat winas likteni. Tadeht ari basnizas aisluhgshanas ir neeki un lauschu krahpschana ar noluhku eedsihwotees mantâ. Kas grib west schkihstu dsihwi, tam wajaga fargatees no scheem mahneem.

Wehl wairaf waldoscho basnizu eenihda tee kezeri, kuri bija peenehmuschki no austrumeem eenesto paulikianu, jeb deewmihlu mahzibu. Wina XI. g. fimteni isplattijâs Franzijâ un Italijâ. Winu peefriteji mahzija, ka wifa pasauale dalas diwâs dalâs: schkihstâ, deewifchigâ, garigâ un grehzigâ, materialâ, sataniskâ. Pee otras dalas tifa peeskaitita ari katolu basniza. Tajâ wini redseja wifu launumu apweenojumu. Winu azis katolu basniza bija melu nams, laundaru sinagoga, bet muhki un kleriki — no Deewa atmesti wariseji. Sewi, turpretim, wini sauza par schkihstajeem, „katarem“ (greekiski kathari). Tauta sauza winus par bulgareem, bet Franzijâ tos pasina sem albeefchu nosaufuma, kas bija zehlees no Albas pilsehtas, kuras eedsihwotaji wisi bija winu peefriteji un kur teem bija galwenais biskaps.

Katarerem pascheem bija sawa garidsneeziba, kuru wini skaitija par apustulu pehznahzejeem. Sewifchkâs sapulzês schi garidsneeziba isweh-

leja sawus biskapus, furus winu beedri, rofas uslikdami eefwehtija. Wineem, pehz pirmo kristigo draudschu parauga, bija ari sawi diakoni un diakonises. Par sawas basnizas galwu tee atfina personu, kas dsihwoja Konstantinopole un kuru katoli sawa par „kezeru pahwestu“.

Katari atfahpās neween no katolu basnizas, bet ari no kristigās tizibas. Wineem bija itin kà gluschi atfewischa religija: Winu Bibeles tulkofchana stahweja loti tahlu no kristigās basnizas mahzibas. Wini mahzija, ka Kristus naw warejis peenemt zilweka meefas, jo wifs meefigais ifeet no welna. Winsch tilai peenehma zilweka lihdsibu, bija gluschi kà zilweka ehna. Wini neatsina ari kristischanu ar uhdeni. Pehz winu domam, wareja buht tilai gariga kristiba, kuru dabuja ar roku uslikshanu. Bes schis zeremonijas, ko katari sawa par „apmeerinajumu“, pehz winu domam, dwehsele newareja tapt glahbta. Bet apmeerinajumu wareja dot tilai nedaudsi schkhisti un swehrti laudis, kuri neprezejās, atturejās no galas baribas, pawadija wifu dsihwi zekojot, nestrahdaja, dsihwoja no schehlastibas dahwanam un sinaja ihsteno mahzibu. Slehpdamees sem tirgotaju, brunineeku un tamlihdsigeem wahrdeem, wini pasina weens otru pehz fewischlam sihmem. Wini skaitijas par „sagatawoteem“ (perfecti) un peedereja pee Deewa isredseto draudses. Pahrejee, kuri greesās pee wineem dehl apmeerinajuma un gaidija winu atbraukschanu, bija weenkahrschi „tizigee“ (credentes). Wini nepeedereja pee isredseto draudses un wareja palikt pee katolu basnizas.

„Sagatawoto“ darbiba atgahdinaja senlaiku burwju panehmeenus. Domaja, ka ap zilwekeem pastahwigi ir leels daudsums launo garu, furus „sagatawotee“ zentās padsiht. „Apmeerinajumā“, pehz katari domam, slehpās noslehpumains spehks, kas darbojās neatkarigi no apmeerinamā gribas. Sewischki beechi apmeerinajums tika dots pirmis nahwes: katari tizeja, ka tahdā gadijumā dwehsele noeet taisni paradise un ir paglahbta no besgaligās klejofchanas, us ko ta ir pasudinata jau ar pirmo zilweku grehkos kristichanu. Tadehl ari bija gadijumi, kad apmeerinajumu fanehmuschee labprahrtigi nomira badā, lai tilai nesaudetu paradisi. Daudsi laudis schaubijas un nahwes bailēs mekleja apmeerinajumu pee basnizas un ari pee kezereem tai paschā laikā. Tā isturejās spehzigee Tulusas grafi, kureem peedereja leelakā dala no Deenwidus-Franzijas. Wini pabalstija kezerus, neatkrisdami tai paschā laikā no basnizas. Pee kahda no teem dsihwoja katolu biskaps, bet winsch wadaja few lihdsi ari kahdu „sagatawoto“, lai pehkschnā slimibas gadijumā nebuhtu janomirst bes apmeerinajuma.

XII. g. simtena beigās katari, fewischki Deenwidus-Franzija, eenehma weselus apgabalus, kuri bija gluschi atkrituschki no Romas basnizas. Sche wini usstahjās pilnigi atklati. Pahwestus winu spehku peeaugschana padarija stipri nemeerigus. Mehginaja nosuhiti pee wineem garidsneekus un spredikotajus, lai peerahditi winu mahzibu nepareisibu, bet tas neso nelihdseja, jo kezeru wadoni parasti bija weiklakti strihdos un sinaja wairak par teem. Nelihdseja ari tas, ka biskapeem atlahwa turet teefu par kezereem.

Leeta peenehma zitu wirseenu, kad par pahwestu kluwa Inozents III. Winsch nolehma usfahkt pret kezereem zihnu un sawa Seemel-Franzijas brunineekus us krusa karu pret albeescheem, solidams wineem par to jaunus semes gabalus. Pahwesta legats pawadija krusa karotajus,

furi neschelligi isnihzinaja albeeschus un dedsinaja winu pilsehtas un pillis. 20 gadu laika wairakas reises tika farihkoti kara gahjeeni pret albeescheem. Deentwidus=Franzija tika leela mehrâ ispostita un pagrima winas isglitiba, ar to ta bija atschihruses no Seemelu-Franzijas. Bet wehl neschelligaki pret albeescheem isturejâs pahwesta dibinatâ inkwisizijas teesa, kuras galwenais mehrkis bija isnihzinat „faga-tawotos“. Bes waditajeem newareja pastahwet ari pate draudse, to pahwests labi saprata. Kezeri pamafam issuda un winu mahziba isnihka. Bet wehl pehz tam pahwests Inozents bija nahzis us domam leetot pret kezereem winu paschu lihdsekli, t. i. apweenot ari no sawas puses staigulus, radit ubagu fludinataju ordeni un ar wina palihdsibu peedabut sawa puse schaubigos. Pascha katolu basnizas klepi isauga jauna kustiba, kuru pahwests zentâs ismantot sawa laba.

Ubagu ordeni. Ta bija Alijas Franziska mahziba. Franzisks bija bagata tirgotaja dehs. Winsch, tapat ta sw. Aleksejs legendâ, atstahja tehwa mahju un pahrtizibu, kluhdams par staigulu ubagu. Dshwe winam tehlojâs dsejiska gaismâ. Nabadzibu winsch kauza par wisu tikumu karaleeni un sawu iswehreto lihgawu, ar kuru tas faderinats. Katrâ ubagâ winsch redseja „gluschi ta spoguli paschu Kristu un wina nabaga mahti.“ Franziskam peeweenojâs wairaki wina peekriteji, kuri atdewa wisu sawu mantu basnizai, lai „staigatu Kristum pakal.“ Wini uszehla sawas teltis Deewmahtes basnizas tuwumâ un sahka staigat pa apfahrtni, fludinadami ihsto ewangeliju. Sawas runas Franzisks sewischki aisrahdija us Kristu, kas bijis nabadzigs un schel-firdigs, weenfahrsch, pasemigs un grehzineekeem tuws. Winsch no-kauza sawu draudsi par minoriteem, t. i. mafakeem brahleem eelsch Kristus.

Dauds kas minoritu isskata un darbibâ atgahdinaja waldeeschus. Wineem bija tumschs apgehrbs, wirwe ap widu, gahja tee pa diwi kopâ, eeedami mahja teiza: „Meers lai ir ar scho namu!“ Winu sprediki bija laudim saprotami. Franzisks un wina peekriteji nebehga no pasauls un nenoflehdsâs zells, bet gan kalpoja sawam Deewam kauschu widâ. Gawedami un zeesdami wisadus truhkumus, tee nekrita skumjâs un un gruhstirdibâ un druhmi nenowehrsâs no ahrejâs pasauls skaituma. Franzisks gribeja flehgt sawa brahla mihlestibâ wisu apfahrtni, swehrus un putnus, kosus un pukes, faules gaismu un uguni. Pats winsch lihds ar saweem skolneekem melleja „lihgsimibu eelsch Deewa.“ Winu lihgschanas un runas, pawaditas no schesteem un peedseedajumeem, atgahdinaja zelojofcho schongleru dseefmas. Wini jau ari kauza sewi par „Deewa jofdareem.“ Winu sprediki wisur aisrahwa laudis. Winu peekriteju skaitis auga. Blakus wineem radâs muhkenu klarisu ordenis, kuru bija dibinajuse Franziska mahzelle sw. Klara. Wineem peeweenojâs ari terziari, t. i. treschâs schekiras laudis, kuri gan turpinaja west laizigu dshwi, bet tai wjadseja buht schekhistai un labeem darbeem seedotai.

Franziskaneeschi nepalika tikai par brihwu ewangelisku beedribu, ta to gribeja winas dibinatajs. Pahwests Inozents III., ar kuru Franzisks tikâs Româ, neustizejâs minoritu mahzibai un bija ar meeru apstiprinat winu saweenibu tikai ar noteikumumu, ka tee kluhs par ihsteem muhkeem, eestahsees klosteri un pilnigi padofees basnizas noteikumeem. Par leelu faruhgtinajumu sapnotajam Franziskaw, Inozenta pehznahzei wehl

wairaf zentàs pahwehrt u bagu muhku ordeni par basnizas pallaufigu eerozi. Romas basniza isfludinaja Franzisku par swehtu, bet galigi sagrosija wina mahzibu. Ordenis dabuja sawus stahstus, teesibu turet pascham sawas basnizas un guwa daschadas preefshrozibas, peemehram, peenemt grehku suhdsechanu un peedot grehkus itin wisur bes weetejäs garidsneeziabas atlaujas un noturet deewkalposchanuu ar basnizu lahsteem apkrautäs semes. Franziskaneeem ustizeja swarigus usdewumus; winus suhtija tur, kur wajadseja atjaumot fatrizinato ustizibu Romas basnizai.

Bet ordenis tomehr usglabaja daschas no sawam fenakam tautifkam ihpaschibam un lihds ar to peemehrojäs jaunajeem pilsehtas dsihwes apstahkleem. Minoriteem nebija parasto klosteru un wineem ka ubageem, pehz noteikuma, nedrihsteja peederet seme. Wini parasti dsihwoja iskaiitti pa pilsehtam, wisnabadfigatos kwartalos. Tomehr ordena rokäs, lihds ar wina waras isplatischanos pa wisu Ciropu, fakrajäs milsigas bagatibas. Winam eenahza dauds dahwanu. Lees wairums zilweku gribeja tikt aprakti swehto brahlu kapsehtäs un nodroschinat few dwehsele aishugsechanas winu basnizäs, lai droschali eeguhtu pestischanu. Ar to noluhku dahwinaja ordenim eenahkumus no nameem un dsihwokeem, tirdsneeziabas un ruhpneeziabas usnehmumeem. Par eeguhtam sumam ordenis eerihkoja daschadas labdaribas eestahdes un atwehra fewisshlas kases, ta sauzamos „swehtos kalnus“ (montes pietatis) kur bagatneeki noguldija sawu naudu un nabadsigee dabuja aisdewumus. Schinis kases netika peelaiita augloshana, bet nehma tilai neleelas prozentes, kas bija wajadfigas daschadu kopisdewumu segshana. Tahda kahria ordenis dsihwoja no lihdsfleem, ko tam dewa jaunä naudas sainneeziaba, un leetoja winai peemehrotus panehmeenus. Wina galwenä ustureschanäs weeta bija pilsehta.

Ordenis bija kluwis loti bagats, bet tomehr neaismirsa sawu pirmatnejo usdewumu — ruhpetees par nabadsigajeem laudim. Franziskaneecheem labpraht peeweenojäs strahdneeku saweenibas, kuras tika dibinatas ar noluhku sawstarpigi ispalihdsitees shlimibu, wezuma un besdarba gadijumos. Nabadsigee meistari un strahdneeki katrs par fewi newareja samakfat dahrgo dwehseles peemineschanas mesu. Apweenojotees, tee sameta kopeju sumu. No schis sumas wini maksaja franziskaneeem par miruschä beedra dwehseles peemineschanu un paschi eeradäs us beedra iswadishanu. Tahda kahria ordenis mehginaja islihdsinat to neweenlihdsibu stary bagateem un nabageem, kura pastahweja pat tizibas un dwehseles pestischanas leetäs. Sawä lihdsjuhtiba pret truhzigeem laudim franziskani gahja pat til tahlu, ka shaka sawos spredikos usstahtees par winu stahwokla uslaboschanu. Wini runaja par weenlihdsibu zilweku stary, teiza, ka semes labumeem wajaga buht kopejeem it wiseem laudim; wehrdsiba ir launu un samaitatu lauschu radita; ja Deews gribetu peelaiit wehrdsibu, tad winsch jau pee pasaules radishanas buhtu noteizis, kam buht par kungeem un kam par wehrgeem.“

Wehl kahds raksturigs wilzeens bija usglabajees ordeni no wina pirmilaikeem. Ubagu muhki bija ka dsihws pahrmetus bagatajeem un gresniba dsihwojoscheem prelateem. Raut gan Romas basniza wisadi israhdija minoriteem sawu labwehlibu, tomehr winu stary arweenu pastahweja grupa stingri tizigo, spirituaki (gara zilweki), kuri pilnigi atteizäs no wisam dsihwes ehrtibam un usbruka garidsneekeem, kas

nodewufchees pafaules fuhdijhanai. Sewifchki wini usbruka waras fahrigai Romas kurijai un pafcham pahwestam, furi, pehz winu domam, pehz fawa prahtha fagrosijufchi kristigo tizibu. Sawâ aifrautibâ tee arweenu peemineja Franzifku, kas wineem islifas kâ otrâ Kristus, ar kuru fahzcees jauns un pehdejais laifmets semes wirfâ.

Weenâ laifâ ar franzifkanu ordeni pahwesti apstiprinaja ari otu ubagu muhku ordeni — dominikanu. Wina dibinatajâs, spaneetis Dominikâ, nehma dalibu pirmajâ apfpreedê, tur tifa runats par zihnu ar Deenwidus-Franzijas kezereem, un pahrlleezinajâs, ka kezeri ir pahrafi par katolu garidsneeziibu un muhkeem ar fawu isglihtibu un pratni strihditees. Winafch nahza uf domam, ka wajadsetu fagatawot isglihtotus fpredikotajus un deewwahrdu flaidrotajus, furi spehtu fludinat flaidru mahzibu. Dominikaneefchi, „brahlu-fludinataju ordenis“, pehz fawas eefahrtâs lihdfinajâs minoriteem, bet winu darbibas aplots bija zits. Pa to laifku, kamehr franzifkani pa leelafai dalai grosijâs wisdaschadako laufchu starpâ, dominikani noslehdsas skolâs un fehdeja pee studiju galba. No winu widus nahza teologijas profesori un mahziti fpredikotaji. Wini bija basnizas karotaji un winu simbols bija funs ar degofchu lahpu mutê. Pahwests nodewa winu rihzibâ fawu garigo teefu, kuras nodalas, fahkot ar XIII. g. fimteni, tifa atwehrtâs wisfâs kristigâs semes ar noluhku zihnitees pret kezereem un ari ar paganu tizibas atleefam un mahatizibu.

Inkwifizija. Scho teefu fawza par inkwifiziju, kas burtifki no-fihmê ismetleschanu un ar ko wina atfchlihrâs no wezâs tautas un laizigâs teefas. Wezlaiku teefâ teefnesis nenopratinaja, bet abas pufes, apwainotajâs un apwainotais, strihdijâs fawâ starpâ, pee kam leezineeki ar fwehrestu apleezinaja weena waj otra isteizeenu pateefibu. Garigâ teefa, pehz romeefchu parauga, eefahtha leetu pate, uf eefneegta flepena waj atflahtha apwainojuma pamata, lifa preefchâ apwainotam daschadus jautajumus un fihki peerakftija wifu leetas gaitu. Tautas teefa bija mutifka un atflahtha. Inkwifizija peenehma rakftikus apwainojumus, flehpa apwainotaja wahrdû, rihfojâs flepeni, flehgtâs fehdees un nedewa apwainotam aifstahwi.

Pahwesta inkwifitori nebija atfarigi no zitas waras, bet prafija, lai weetejâs waldbibas eestahdes winas pabalstittu, un wareja pehz faweem eefkateem apkraut ar basnizas lahsteem. Nobraufdama weenâ waj otrâ weetâ, fchahda teefa pasinoja, ka wifceem, kas ir apgrehf-fojufchees tizibas leetâs waj ari fin par zitu pahrfahpumeem, janahf atfihthees, kâ ari janodod ziti wainigee un aifdomâs turetee, notef-dami preefch tam finamu terminu. Rad terminfch bija pagahjis, teef-nesis lehrâs pee darba, nopratinaja atfinufchos un apwainotos. Rurfch tifa nopratinats, to parasti ari noteefaja; teefneschu galwenais usdewums bija peerahdit, ka nopratinatais ir wainigs, pee kam wareja ari fpihdfinat, lai peefpeestu atfihthees. Inkwifizija, jeb „Swehtâ eestahde“ neweenu reattaisnoja un ja ari tuhlin nenoteefaja, tad eerakftija aifdomigos fewifchâ grahamatâ, lai agraf waj wehlat fawktu atfal teefas preefchâ. Ja kezereis noscheloja fawus grehkus, tad winu eeflodfija uf muhfschu zeetumâ. Seem, furi pee nopratinaschanas neatsinâs, tifa peefpreesta nahwe. Bet tâ kâ basniza nedrihlfteja isleet afinis, tad winus atdewa laizigai warai, kura tos parasti fadedsinaja dshwus uf fahrtâ. Noteef-jata manta wina gimenei tifa atnemta. Scho atnemtos ihpafchumus

leelos apmehros eeguwa frustneschi, kuri dewas zihna pret albeescheem, un ari Seemel-Franzijas karali, kuri palihdseja basnizai isnihzinat kezerus Deenwid-Franzija, un par to eeguwa tur bagatas muifchas.

Schi garigas teefas ahrfahrtiga stingriba isskaidrojama ar ta laika usskatu, ka kezera ir leelafais grehks, ka pahrafhpumi tizibas leetas nahf no zilweku launas gribas un ka schi launuma isnihzinaschana ir Deewam loti patihkama. Scho usskatu pamatigi attihstija un peerahdija paschi flawenakee XIII. g. fimtena mahzitee wihri, kuri pee tam bija dominikanu ordena swaigsnes, un schim ordenim tatschu bija usdots isnihzinat kezerebu.

Sinatne un skolas. Basnizai bija wajadsigi mahziti laudis, kas buhtu par inkwistoreem, usstahtos ar spredikeem un prastu literariska waloda aisstahwet sawu mahzibu, ka ari waretu nemt dalibu komplizeta basnizas pahrwald. Karakeem, herzogeem un pilsehtam ari bija wajadsigi tamlihdigi laudis. Pateizotees tam, radas jaunas augstskolas.

Igu laiku skolas bija tikai pee dascheem flostereem un leelafam basnizam. Winas nedewa wispahrejo isglihtibu, bet sagatawoja tikai garidsneekus, skolotajus un grahmatu pahrrakstijatus. Wisi, kas nobeidstas, skaitijas par ilerikeem un nesaja muhku tonsuru (nodsihtu galwas wirfu.) Tas bija latinu skolas, jo wina mahzijas tikai basnizas un literaturas, t. i. latinu walodu. Behrni no schuma klausidamees, ka skolotajs saka preefscha, eemahzijas no galwas Dahwida dseefmas, pehz tam isnehma zauri abezi un tad lasija jau agrak eemahzito tekstu. Pehz tam nahza rakstischana, dseedaschana un skaitischana. Mahzitees nahzas gruhiti: pahraf dauds wajadseja atminet no skolotaja wahrdeem; definizijas un noteikumi bija loti sareschgiti, mahzibas lihdsleku nebija nefahdu, pastahwigi tifa leetotas rihkstes. „Skolneeki, kas newainigi dsihwo un tschalli mahzas, ir ihstee mozekli,“ saka kahds rakstneeks ap 1200. gadu. Pehz ta laika nostahsteem, pat Kristusbehrna mahziba schkas ar to, ka skolotajs nopehra winu tadehl, ka winsch bes atlaujas bija taifijis kahdu peefihmi. Tapehz ari augstako schkiru wezaki neatdewa sawus behrnus skolas, un winas pa leelakai dalai mahzijas truhzigo un weenfahrschu wezaku behrni. Naw ari brihnums, ka tikai nedaudsi, paschi spehigakee un isturigakee skolneeki nonahza lihds nahkoschai sinaschanu pakahpei.

Wina sawas „septinas brihwas mahkslas“ un dalijas diwas dalas: pirmaja, trisinatnu (trivium), dalâ tifa eeskaititas walodas sinibas — gramatika, retorika (mahksla daihi runat) un dialektika (mahksla spreesi, peerahdit, stihditees), pee otras tschetrsinatnu, (quadrivium), dalas peedereja — musika (galwenam kahrtam basnizas dseedaschana), aritmetika (sakarâ ar noslehpumaino skaitlu spehli, geometrija (t. i. pateesiba semees, dsihwneeku un stahdu aprakstis, ziteem wahrdeem, dabas mahziba sakara ar dascheem miteem un nostahsteem) un astronomija (kalendara fastahdischana, Leelbeenu aprehkinaaschana un paregoschana pehz swaigsnem).

XII. g. fimteni schka ruhpetees par skolu paplaschinaschanu. Italiâ pilsehtu padomes nehma skolas sawa pahrsina. Lihds ar to mainijas ari paschi pasneegschanas weidi. Lihds tam laikam par galweno awotu walodu sinatnem, dabas ispratnei un filosofijai, t. i. wispahrigu pasawles parahdibu ispraschanai, bija tikai daschi fenlaiku rakstneeki. Bija peeejami waj nu iswillkumi no winu raksteem waj ari winu rakstu pahrlabojumi, ko bija fastahdijuschki pirma kristigas tizibas laikmeta darbi-

neeki. Bet sinatnistâ interese peeauga. Mefledami pehz plaschakeem pirmawoteem un droshakeem pamateem, Reetum-Eiropas mahzitee wihri atrada Justiniana Likumu krahjumu un Aristotela rakstus.

Jau senak Aristotela domas tika augsti zeenitas, bet ilgu laiku tas bija peecetams tikai nepilnigâ un sagrositâ weidâ, jo truhka originala. XII. g. simtena widâ Spanijâ tika pahrtulkoti latinu walodâ Rordomas mahzito wihru — musulmana Ibn-Roschda un wina mahzefla ebreja Maimonida pastaidrojumî pe Aristotela. Tai paschâ laikâ no arabu walodas tika pahrtulkoti ari pascha Aristotela raksti. Schis atjaunotais Aristotels ahtri apzeloja wîsu Eiropu un flûwa par dialektikas pamatu. Dialektika pahrwehrtâs par faheschgitu skolas filosofijas sistemu — scholastiku.

Uniwersitates. Pihds ar augschmineto sinatnu nodibinaschanos, radâs ari spehjigi skolotaji, kuri pulzeja ap fewi dauds skolneeku. Tâ zehlâs eewehrojâmâs skolas: Bolonjâ, kur studeja romeeschu teesibas pehz Justiana likumu krahjuma, Salerno, kur pirmo weetu eenehma medizina, un Parise (pee Deewmahtes basnizas un fw. Schenewjewas kalnâ), kur wisaugstak stahdija teologiju un filosofiju. Skolas, kurâs pulzejâs studenti no wisam malam, fahzâs par „kopigam“, jeb „galwenam“ (studium generale). Winâs meklejamâs muhsu uniwersitatu pirmais pamats.

Uniwersitatu nosaukumu skolas dabuja no beedribam un faweenibam (universitates), kurâs apweenojâs skolneeki un wehla ari skolotaji paschpalihdsibas noluhkâ. Studentu starpâ bija dauds truhzigu zilweku, kuri kahjâm, ar sominam plezos, bija atnahfuschî no tahleenes. Wini mekleja pilsehtâ fawus tauteschus, kuri jau bij eestahjuschees skolâ. Tauteschî apweenojâs fewischlâs korporacijâs, gluschî tâpat, kâ weenas semes tirgotaji, kas tirgojâs fweschumâ, apweenojâs gildês. Wehla no schim korporacijam radâs leelas „nazionalas“ apweenibas. Studenti, kas pa leelakai dalai bij pilsehtâ fweschî, ar fawu korporaciju palihdsibu nodroschinaja fewi pret pahrejeem pilfoneem, zentâs apghadatees lehtus dshwoklus un ustwas weelas, isdabuja patstahwigu teesu, kura isspreeda tikai winu lectas. Wini iswehleja no fawa widus wezakos (rektoros) un winu wispahrigai faweenibai „studentu uniwersitatei“ peeweenojâs ari profesori. Pilsehta atsina studentu uniwersitati, tâpat kâ atsina un peelaida ruhpneeke, muhku u. z. apweenibas. Pirmâ tamlihdsgâ uniwersitate nodibinajâs Bolonjâ XII. g. simteni. Parise, drustu wehla, ap 1200. gadu, notika fadurme starp studenteem un pilfoneem, pee tam karalis nostahjâs studentu pusê. Wini tika atswabinati no paklausibas weetejam karala pahrwaldneekam un teem tika eezelta fewischka basnizas teesa. Studenti aishnehma weselu pilsehtas kwartalu ais Senas upes, kuru wehla fahka faukt par latinu kwartalu.

Tâpat kâ studenti, apweenojâs ari skolotaji — magistri. Winu mehrkis bija eeguht mahzibu pasneegschanas sinâ pilnigu neatkaribu no basnizas waras, t. i. no flostereem, biskapeem un basnizas fapulzem. Pahwests Inozents III. nostahjâs magistru pusê. Wirsch nehma Parises magistrus fawâ aishildneezibâ, gluschî tâpat kâ senak pahwesti nehma fawâ aishildneezibâ brunineeku un muhku ordenus. Radâs profesoru uniwersitate. Winu pamata teesibas pastahweja eelsch tam, kâ wini wareja pahrbaudit no teem fagatawoto mahzito wihru sinaschanas un isdot wineem diplomus, kas pehdejeem dewa teesibas itin wisur

mahzit. Tahdâ kahrtâ uniwersitate fluwa patstahwiga un neatkariga wiſâs leetâs, kas atteezâs uſ ſinatni un winâs paſneegſchanu.

Parifeſ uniwersitatê tiſa eerahdita weeta wiſâm ſinibam. No atſe-wiſchku ſinibu noſarem faſtahdijâs fakultateſ, t. i. ſcho ſinibu profeſoru ſaweenibâs, kuraſ no ſawa widuſ iſwehlejâs dekanuſ. Filoſofijâs fakultatê bija jaunakâiſ kurſſ. Winâ paſneedſa ſenakâs ſeptinaſ brihwâs mahkſlaſ. Jaunakee ſtudenti, jeb „artiſti“ (no artes liberales) iſtaifſija leelaſo ſtudentu wairakumu. Kaſ dabuja mahkſlu magiſtra diploma, taſ pahrgahja uſ weenu no wezakâm fakultatem — teologijaſ, teeſibu waj medizinaſ fakultati. Sche ſtudentu nebija daudſ. Daſchi no wineem bija par paſneedſejeem pee artiſteem. Parifeſ ſtudenti ari dalijâs nazijâs. Wiſu naziju wezakee ſtudenti iſwehleja no ſawa widuſ rektoru, kaſ uſraudſija wiſpahriſgo uniwersitateſ kahrtibu un ſtudentu uſweſchanoſ, kâ ari aiſſtahweja toſ teeſaſ preekſchâ. Rektoroſ ſkaiſtijâs ari par artiſtu fakultateſ wezako, ſaſauza kopejaſ ſtudentu ſapulzeſ, wadija taſ un wiſpahriſgi bija ſwarigakâ perſona uniwersitatê.

Triju gadu ſimtenu laiſâ Parifeſ uniwersitate eenehma pirmo weetu Giropâ un pulzinaja ap ſewi tuhkſtoſcheem ſtudentu. Salihdſinot daſchadâs walſtiſ ſawâ ſtarpâ, mehdsâ teikt: „Italijai ir pahweſtſ, Wahzijai — leiſaraſ un Parifei — uniwersitate.“ Rahdſ no pahweſteem iſteizâs, ka Parife, „gluſchi kâ ſaule iſſtaro pa wiſu paſauli ſkaidro ſinatneſ gaſmu.“ Sewiſchku iſziluſ ſtahwoſki eenehma teologiſkâ fakultate, kura noſauzâs leelaſ ſtudentu kopdſihweſ wahrdâ par Sorbonnu. Tur par profeſoreem bija wiſi eewehrojamakee ſcholatiſki. Tur zentâs ſinaſchanaſ eeguht iſweeſſ klerikiſ, kurſch ſapnoja eenemt baſnizaſ deenâſtâ redſamu weetu. Sorbonna ſtahweja kâ katolizifma ſargſ wiſâ Giropâ, un winâs doktoru mahzibaſ bija baſnizaſ galwenaiſ baſſiſ lihds ar wiſwezakâm kriſtigo grahmatam un noteikumeem.

Uniwersitatê eeahjâs agri, beeſchi jau no 15 gadeem, mahzijâs ilgi, un wezako fakultatu ſtudenti bija jau pilnigi peeauguſchi zilweſi. Paſneegſchanaſ weidſ un uniwersitateſ eekahrta bija loti weentahrſcha. Profeſoroſ dikteja no katedra, un ſtudenti, uſ grihdâs ſehdedami, peerakſtija, kâ waredami. Studenti neſaja garuſ kleriku uſwalkuſ. Sinatni neuſſkatiſija kâ brihwu lauku, kur neerobechoti war nodoteeſ pehtifſchanai. Ratrâ preekſchmetâ wiſpirmiſ wajaſdſeja atraſt autoritati, t. i. ſtingru baſſtu grahmataſ weidâ, kurâ buhtu iſteiktaſ pateſſigaſ domâſ. Par tahdâm tureja Bibli, eewehrojamakoſ baſnizaſ rakſtneekuſ (ſewiſchki Peteri Lombaru no XII. g. ſimtena beigam), Româſ likumu krahjumuſ un Ariſtoteli, ſcho „Kriſtuſ preekſchtezi dabâſ ſinaſchanaſ“. Mahzibu paſneegſchana, „Leſzijaſ“, paſtahweja eeſch tam, ka tiſa laſi-taſ, ſkaidrotâſ un ſalihdſinataſ daſchadaſ weetaſ no minetâm grahmatam un autoreem. Tekſtoſ mehginaja iſlaſit ne tiſai winu teeſcho, ſkaidro noſihmi, bet ari ſlepenâſ, noſlehpumainâſ domâſ, kuram ittâ wajaſdſetu buht tur apſlehtâm.

Œa laiſa ſinatne ari nebija pahrbauditu un iſſkaidrotu faſtu un nowehrojumu krahjumſ. Par dabâſ parahdibam ſinaja maſ un jehdſeeni par tam bija ſtipri fataſtiſki. Zitu tautu dſihwe un zilwezeſ pagahne bija gluſchi ſweſcha ta laiſa zilwekeem. Sinaja tiſai to, kaſ ſtahweja rakſtiſtſ ſwehtoſ rakſtoſ, un ſcho to par ſeno greeku un romeeſchu dſihwi. Sinatne iſgahja galwenam kahrtam uſ to, lai eemahzitu ſihki un pareiſi iſpraſt katra wahrda noſihmi. Jautajumi, kaſ toreſ nodarbinaja ſinatni

leekas mums mahkkligi isdomati un nenosihmigi. Luht daschi peemehri. Waj Deens war sinat wairaf, nekà winsch sin? (Lombara jautajums). Waj Kristus meefàs wareja redset rehtas, kad tas bija no mironeem augšcham zehlees? Waj balodis, kura issfatu peenehma Swehtais Garš, bija ihstis putnis? (Alkwinas Toma jautajums).

Schahdai widus laiku sinatnei bija peemehrots ari weens no swarigafajeem uniwersitates panehmeeneem — disputi, t. i. publiski strihdi. Parasti disputi notika katru nedelu. Weens no magistreem tureja runu un noslehdsa to ar wairakam tesem (ihsti fanemtàm domam). Ziti magistri, pehz kahrtas usstahdamees, mehginaja schis teses apgahst un list winu weeta sawas ar pretejàm domam. Teses tika pamatotas us wiseem sinameem, wispahrigem jehdseeneem. Wezakee studenti — bakalauri (franziski bacheliers jeb chevaliers, t. i. eerotschu nefaji, jo wini it kà atgahdinaja brunineeka — magistru kara kalpus) isschlihra strihdu, schlihdsinot isteiktàs teses sawa starpà. Reisem disputeja diwas studentu grupas magistru wadiba. Schee wahrdu turniri reisem noweda tahlaf par wahrdeem. Pretineeki metàs weens us otru ar duhrem un eerotscheem. Lai isbehgtu no sadurfmem, tad nereti winus atdalija weenu no otra ar barjeru.

Wirseeni sinatnè. Mahzito wihru starpà radàs arweenu leelakas nefassanas, raugotees pehz autoritatem, kuràm wini sefoja, un metodem, kuras tee leetoja. Leelakà nefassana bija jautajumà, kà raufsitees us daschadeem jehdseeneem, kuras eetwer muhsu prahts. Platons apgalwoja, ka bes preekschmeteem, kuri ir ap mums, un kuras mehš usnemam ar saweem juhtkleem, pastahw „leetas paschas par sewi“, semes leetu idealee weidi, zilweks par sewi, koks par sewi u. t. t.; schee pilnigee, weenfahrschewi weidi, jeb idejas ir muhschigi un pastahw augstakà gara pasaulè; preekschmeti, kuri atrodas ap mums, ir tikai scho idealo preekschmetu wahjas ehnas, winu atspogulojumi. Wispahrigee jehdseeni, kuri muhsu apsinà pastahw par daschadeem preekschmeteem, leezina, ka mehš preekschmetos nesam winu ideju, winu muhschigo weidu. Weenigi idejas ir tàs, kas neapfschaubami pastahw. Winas ari ir weenigà res jeb realia, t. i. ihsteniba. Tadehl ari scho mahzitos wihrus sauza par realisteem. Ziti, turpretim, apgalwoja, ka wispahrigee jehdseeni ir weenfahrschi wahrdi, kuras isdomajuschil zilweki, lai apsihmetu lihdsigus preekschmetus. Pastahw tikai schewi redsamee preekschmeti, un „preekschmeti wispahri“, jeb „leetas paschas par sewi“ naw nefas zits, ka tikai wahrdi, nomina; tadehl ari scho mahzitos sauza par nominalisteem.

Wehl bija ari zitada starpiba mahzito widu. Weeni domaja, ka ihstais zelsch us pateesibas ispratni ir zilweka prahts, otri — ka eedwesme, nobsilinaschanàs sewi. Pehz pirmo domam, ari tizibas pateesibas war tift peerahditas, pehz otro pahrleezibas, winas naw peerahdamas, bet gan eedwestas zilweka sirdi no eeschkligàs bals, kura tuwina zilweku deewibai. Tadehl ari wini atfina eedwesmi par augstako mihlestibu us Deewu. Pirmos sauza par scholastikeem, otros par mistikeem.

Saridsneezibas preekschstahwst ar leelako usmanibu sefoja mahzito wihru domam un strihdeem. Pee tam mahzitee sawos spreedumos beeschi wareja isteikt domas, kuras nebuhtu tahdas, kahdas bija waja-dsigas basnizai. XI. g. simtena widu Franzija no basnizas sawu tika noteefats kà lezeris profefors Abelars, eewehrojams lektors un

dialektikis. Wīnu apwainoja par rakstu „Ja un ne“, kurā wīnšch fa-
lihdsinaja daschadās pretrunas garigo rakstneeku darbos. Rā wina gal-
wenais pretineeks usstahjās Bernars no Klerwò klostera, mistikis
un dedsiģs sludinatajs, kas tika turets par šwehtu un apbrihnots par
wīnu afketismu (paschmozifchanu un atteifchanos no wifām
dšihwes ehriibam).

Basniza zentās, lai par uuiwersitatu skolotajeem buhtu katolu ti-
zibai padewigi zilweki. Pahwests leetoja wifus špehkus, lai Parises
uniwersitatē eedabutu par profeforeem dominikanus. No eewehrojama-
teem mahziteem wihreem, kuri šastanoja sinatni ar katolu basnizas pra-
sibam, jamin dominikani Alberts „Leelais“ (Wahzijā), kuru šauza ari
par „uniwersalo doktoru“, un Toms no Alwinas (Italijā), „skolas
engelis“. Sawā „Teologijas kopsūmā“ Alwinas Toms peemed wifus
zilweku usfkatus atteezibā us basnizu, laizigo dšihwi, walsts eefahrtu,
tirdsneezibu, ruhpnēezibu, gimeni u. t. t. Wina noluhks ir šalihdsinat
wifū šcho usfkatu kopsūmu ar tizibas mahzibas pamateem. Wīnšch nahf
pee flehdseena, ka prahta flehdseenu atšina pilnigi šakriht ar křistigas tizi-
bas atsinu. Bet preeksch wina — „sinatne ir tikai teologijas kalpone“.
Katolu basniza isfludinaja Alwinas Tomu par šwehtu. Pat muhsu
deenās ta wehl afšauzas us wina mahzibu.

Gluschi zitados usfkatos ir Toma laika beedris Rodschers Bekons,
Oksfordas uniwersitates profefors. Bekons studeja dabas parahdibas
ar nowehrojumu un mehginajumu palihdsibu. Bekons pasina magneta
adatas ihpaschibas, sinaja pulwera šastahwu, wairojamo stiklu un nodar-
bojās ar astronomiskeem aprehkineem. Sawos rakstos wīnšch noteikti
runaja par wehl nerashstameem dabas špehkeem, kuri šawā laika pa-
lihdsēs zilwekeem daudš ahtrati kustetes us preekschu pa šaussemi un
uhdeni, pazeltees gaisā un paplaschinat šawu redses aploku. Ar šawu
pehtifchanu Bekons modinaja aisdomas, wīnu apwainoja par burwi,
un šawas dšihwes pehdejas 14 gadus tas pawadija zeetumā.

Muhšchigais Ewangelijs. Bet ari daschi no mistikeem no-
wehršās no katolu basnizas mahzibas. Šahdi bija „Muhšchigā Ewan-
gelija“ peefriteji. Šcho mahzibu pirmais sludinaja Fiore klostera abats
Joachims Deenwidus-Italijā, un no tureenēs ta isplatijās ari pa zitām
semem. Wina mahzija, ka pasaulei jaet zaur trim laikmeteem. Deewa-
Dehwa, jeb Wezās Darbibas laikmets jau ir garam. Tas bija meefas
un laizigās waras waldifchanas laiks. Winam šeko Deewa-Dehla, jeb
Ewangelija laikmets, kad garigās interesēs ir šaweenotas ar laizigām
un kad pee waras ir baltā garidsneeziba. Tas ir tagadejas laikmets,
wīnšch jau tuwojas beigam un winam šekos Deewa-Ew. Gara laikmets,
kad galigi uswarēs zilweka garigā darba, kad šahks waldit muhki, kas
atteikufšees no meefas. Šad zilweki lihdsinasees engeleem un šapratis
Muhšchigā Ewangelija dšilo nosihmi. No šchis mahzibas aifrahwās
daudsi dedsiģi franzištani. Wifū, kas tika runats par meefu, wini at-
teezinaja us bagato un lepno basnizu, bet šawu ordeni usfkatiņa par
Muhšchigā Ewangelija neseju un winas dibinataja Franzištu par otro
Křistu, ar kuru šahkas gara laikmets. Wini paregoja drihsu leelās
pahrmainas eestahfchanos, kura lihds ar to buhs teefas deena par greh-
zigajeem waldineekeem un křikeem.

Basniza nosodija un wajaja šcho mahzibu, bet wina wehl arweenu
turejās neleelās sektēs. Pate eewehrojamašā no tām bija šahda sekte

Niderlandès un ap Reinu, kura fauzàs par „brihwà gara brahlem“. Wini bija pahrleezinati, ka zilwefa dwehsele ir patš leelakais brihnumš un wišus šwehto rakstu notikumus un preekšfludinajumus tee mehginaja iškaidrot, atteezinot toš uš notikumeem un pahrmainam zilwefa dwehsele. Kristuš dšimšhana pee wineem nošihmeja augstaš un šwehtas teekmes dšimšhanu zilwefa dwehsele; pastarà teefa — taš ir grehku nošehlošhanas un širdšapsinas pahrmetumu juhtas. Dwehsele pahrdšihwo fewi wišu Kristus dšihwi. Nahkdama pee Deewa atsinas, dwehsele fakuhst ar to. Kristus dšimst nekaitamas reišeš itweenà škihštà dwehsele; pašča zilwefa dwehsele ir Deewš.

Tautas teatrš. Augstkolas wirsija uš preekšču wišu garigo dšihwi. Winas wišpirmš wezinaja pilsehtas eedšihwotaju špehku, jo winas galwenam kahrtam mahziàs widus mehra laudiš no fiškajeem brunineekeem un burščuafijas. Tai paščà laikà, kad attihšijàs uniwersitates, tautas mašas guwa isglihtibu no šludinatajeem un leelàs, garigàs teatra israhdès.

Teatrš pee fristigeem, tàpat fà pee šeneem greekeem, isauga no deewkalpošhanas. Šwinibšs, kuràs bija wehl daudš paganišku noškaku, šlehpà fewi ari daudš dailuma un dramatišma. Tauta šawos prozefoš un zeremonijàs itkà pahrdšihwoja daščadus notikumus no šwehteem raksteem. Ruanas pilsehtà pa Seemas šwehtkeem tika israhditas ainas, kuràs tehloja, fà wežà deribà teef paregota Kristus peedšimšhana. Basnizà šanahza „paganu“ un „ebreju“ fori, daščados kostimš parahdijàs Mosus un praweeschi lihds pat Jahnim Kristitajam. Praweeschu starpà bija Komaz dšejneekš Wergilš un paganu parege Sibilla. Raralš Nebufadnezarš šuhtija kareiwjuš ar elku, kuram wajadseja seedot behnuš. Winus noweda pee kaut ka, kaš bija lihdsiğš krašnui no šwekotas drehbeš, kuru aišbedsinaja. Pehz tam šahkàs deewkalpošhana. Leeloš šwehtkoš, pa deewkalpošhanas laiku, garidsneeki pašči šarihkoja tautai, kura nešaprata latinu walodà tureto deewkalpošhana, dšihwas bildeš un teatra štatus, kuroš attehloja atteeziguš notikumus no šwehteem raksteem: šiliti ar wasla behnu, kuru nahk peeluhgt gani un gudree, šahju mašgašhanu leelà zeturtdeenà, engetu parahdišhanos šewam pee Kristus šapa, kruska nešhanu u. t. t. pee tam kleriki gehrbàs atteezigoš kostimoš.

Šhiš israhdeš pamasaš paplaščinajàs, nahza klahk šazeretaš šarunas tautas walodà; škatitaji tika pajautrinati ar jozigàm peefihmem un šmeekligàm figuram, pee kam komiškà loma peedereja welnam. Šahda weida škati wairš nepeedereja basnizas eefahrtai, bet winus šahka israhdit basnizas preekšchnamà, wehlat basnizas pagalmà un beidsot glušči ahrpuš basnizas uš turguš laukuma. Špilditaji tagad bija laizigi laudiš; daščadàs pilsehtas eedšihwotaju šehkiras šadalija šawà starpà lomas un apweenojàs fewiščkà ispilditaju brahšibà. Šà radàs leelas misterijas (misterium no wahrda ministerium — deewkalpošhana). Winas tehloja waj nu ar šinameem šwehtkeem šaištus notikumus, waj Kristus dšihwi šhini pašaulè, waj ari bibeles šahštus šahšinatà weidà, šahkot no pašaulèš radišhanas un beidsot ar Kristus debefš braufšhanu.

Misterijas tika ušwestas parašti ap Wašaras šwehtkeem. Šsrahde wilkàs no rihta lihds wašaram. Wiš, kaš nehma winà dalibu, tureja to par Deewam patihkamu darbu un žentàs israhdi padarit pehz eefeh-

jas swinigu un mirdsoschu. Pirms israhdes notika leela „parahde“, t. i. pa pilsetu gahja swehtas dramās dalibneeku prozestija gresnos kostimos. Uf paaugstinajuma, ap kuru wisapfahrt, sem klajas debefs, atradās staititaji un dekorazijas, kuras attehloja wifu pasauli: fahnu torni atradās „elle, kuras eeeja isfkatiņas pehz atwehrtas ischuhfklas rihfles; tur wareja redset leesmas, dširdet fehshu schwadsonu un teatra welnu kautschanu. Tahlak tur tika attehloti Jerusaleme, Roma, Egipte, kalns ar Noasa schkirstu u. t. t.; Mosus iswed Israela behrnus no Egiptes, Jaseps un Marija ar Jesus behrnu behg uf Egipti, Jesus eejahj Jerusaleme u. t. t. Darbibas weetas mainijas, bet dekorazijas ne, jo preefshkara nebija un akteeri sinamā brihdi isnahza un parahdijas tai weeta, kur tas bija wajadfigs. Uf paaugstinajuma atradās paradises, debesu un pascha Deewa trona attehlojums. Bija eerihkotas fewischklas machinas, ar kuru palihdsibu attehloja elles trofshkus, wisadus brihnumus, laifchanos pa gaisu, pazelshanos debesis u. t. t. Usmanigi fekoja tauta fcheem skateem un asaram azis pahrdsihwoja tehlotas zeeschanas.

Sautas satira. Loti isplatiti bija ari masafi „brihnumu skati“, t. i. episodes no Deewmahtes un swehto dšihwes. Bes tam tika zeenitas fewischklas joziga fatura israhdes, kuru pamats meklejams senlaidu paganifkos swehtkos un parafshās. Peemehram mehdsja dramatifki attehlot wasaras un seemas zihnu: diwi puifchi, weens wainagā un pufes, otrs tinees fuhnās, strihdijas un isfmehja weens otru, lihds beidsot pirmais nogahsa, „nogalinaja“, otro. Ustahjās ari zitadi pahri, peemehram, fristigais un ebrejs, brunineeks un semneeks, gods un kauns, wezumš un jauniba. Waj ari fadedsinaja seemas attehlu, uszehla isgresnotu maija koku, ap kuru gahja rinkā dejas; waj ari pahrghehbās, uslika maskas un gahja joziga gahjeenā, isfmejot pasihstamus un sweschus. Ar dejam un pahrghehbshanos bija saweenotas sobgaligas dseefmas, jozigi isteizeeni un dšihwes attehlofchana, tā fakot, ar fahjam uf augfchu. Tā radās farsī, „joku skati“, kuros isfmehja daschadas newehlamas parahdibas no wisam atfewischlam schkiram — brunineekeem, garidsneekeem, tirgotajeem un semneekeem. Schos komifkos skatus beefchi mehdsja uswest pehz misterijam, lai isklaidetu pehdejo smago eespaidu.

Sobgalibas wareja noeet loti tahlu un neerobeshotees titai ar teatra rampu. Seemas swehtkos pascha basniza jaunee fkeriki dewa deewkalposchanas parodiju, iswehleja joku biskapu, fehdinaja to uf ehfela, weda basniza un dseedaja kopa ar wiru mesu; tee bija „pusmulko swehtki“, atleekas no paganifkas jaunā gada swineschanas, kad tika peelaitas wisadas nerahtnibas. Uri zitur wareja nowehrot teefsmi uf laiku aifmirstees un nokratit druhmas domas un nahwes bailes: fskulptori un glesnotaji tehloja basniza fmeekligas un parupjas ainas un tehlus; fpredikotaji, fewischki pa veeldeenam, lai radita jautru gara stahwokli, fahds peenahkas lihghmajeem swehtkeem, smihdinaja tauta ar daschadeem jokeem un anekdotem, peemehram, par to, ka Wonzijs Pilats tirgojees ar biskapa weetam, waj ari par to, ka Luzifers peelawis fahtanu, tapehz ka tas nepratis labi fahrdinat Kristu.

Teatrs un joku skati radās usnehmigo un dšihwo pilsetneeku w sche attihstijas ari fewischka literatura, kas nelihdsinajas ne gariga brunineeku literaturai. Wina bija raksturiga ar to, ka attehloja pilsonu iddeenifsko dšihwi un peesoboja daschadas newehlamas parahdibas winā. Pehz fatura tā bija satira un pehz formas — fabula, t. i.

neleels anekdotiſks noſtahſts par dſihwneekem, ſem kureem jaſaprot zilweki. Seikaſ par dſihwneekem ſahkumâ tika atneſtaſ ſchurpu no auſtrumeem. Daſchadi autori no XII. lihdsj XIV. g. ſimtenim apſtrahdaja un ſaiſtija tâs weenâ leelâ „romanâ par Lapſaſ kuhmini“. Schaî romanâ attehlots, kâ wiltigâ lapſa nem wirſroku pahr ſtiprajeem, bet neapſehrigajeem pretineekem — Wilku, Lahzi u. z. Romanâ par Lapſu ſatira pirmâ laiikâ tika wehrſta pret waraſ kahro baſniizu, wehlaſ — pret augſtmanu un brunineeku dſihwi. Wiſſ, par kô ſajuſhminajâs brunineeki ſawâs dſeefmâs, ſche teek pahrwehrſts par parodiju. Sauſaiſ pilſehtneeku prahtſ netizeja ſtiprâm kaiſlibam un leeleem waronu darbeem, bet gan prata nowehrot dſihweſ launâs puſeſ.

IV.

Jaunas walstis un jauna šabedriba.

Nazijas un jaunas walstis. Feodalā šabedribā nebija ne-
fahdas weenibas. Ratra atšewiškā grupa dšihwoja šawu norobesčotu
dšihwi. Leelaki usnehmumi tikai us fahdu laiku apweenoja weenu waj
otru šabedribas dalu un israhwa to no iddeeniščām interesem. Ta laika
karalwalstis bija wahjas un ahtri šabruka; winu robesčas bija neno-
teiktas un nenozeetinatas. Leelakas pahrmainas šabedribas un walstis
dšihwē eestahjās no ta brihsča, kad atšewiškū Reetum-Giropas walstju
šarpā nodibinajās zeesčaki šakari, peeauga winu bagatibas, un šabedribā
šahka nodibinatees plasčasti un gaisčasti jehdseeni par apfahrtjeo dšihwi.

Leelakās semēs pee daschadām ziltim peederigee eedšihwotaji ap-
weenojās wairakās nazijās. Naziju galwenā, šaistošā pašime bija
kopīga waloda un kopīga literatura, kura pabalstija un attihstija usflatus
par kopīgu dšimteni un kopīgām interesem. XIV. g. šimteni Giropā šahka
špehlet lomu šekofčas nazijas: wahzi, italešči, španešči, šrantšči un
angli. Šrihs pehdejās no winām bija noorganisejusčās leelās walstis.
Diwas pirmās, turpretim, šadalijās daudšās šhkās un wideja leeluma
walstis. Bet wišas šhis walstis, tā leelās, tā mafās, bija daudš stipra-
kas eekšejā usbuhwē un daudš komplizetas pahrwaldes šinā, tā
feodalās karalistes. Šhis jaunās walstis galīgi nodibinajās
XIV.—XV. g. šimteni, bet redšamu weetu tās šahk jau eenemt XII. un
XIII. g. šimteni. Wišpir mā noteikti isweidojās Anglijas walstis.

10. Anglija.

Wilhelma Šekarotaja walstis. Normandijas eekarotajs kluwa
par warenu Anglijas waldineeku (1066.—1088.) Winam pašlaušija un
no wina baidijās ne tikai eekarotee eedšihwotaji ween, bet ari wina
pašča šaraspehts, kas pašahweja no dascheem laupitkahreem peedšihwo-
jumu mekletajeem, un kuri tika šadaliti pa eenemtām pilim un muiščam.
Šihke, weenfahrschee laudis, kas atradās leelo šenjoru aishildneezibā,
nokluwa winu pilnīgā atkarībā. Rā eenahzeji-eekarotaji, tā ari weetejee
kungi, kuri bija atšahsti winu šahwokli, dšihwoja no šaweem menoreem
peerakštito dšimtklausču klausčam un nodewam. Wišur tika eemests
wasalu deenests un šrantšču noteikums: „neweens semēs gabals ne-
drihft buht beš šenjora“. Bet angļu feodalisms nelihšfinajās pahrejās
Giropas feodalismam. Šrantzijā, peemehram, brunineeki šahweja tikai
šawa tuwakā šenjora deenestā un bija šwehrejuschī ustizibu tikai
winam, šamehr Wilhelms pašija, lai winam ustizibu šwehretu ne tikai
ween galwenee šenjori, bet ari wiši ziti brunineeki, kas kalpojn dascha-

deem fenjoreem. Sche ikweens semes kungs tà tad atradàs teefchà at-
karibà no karala.

Trihs reisès gadà, pa Seemas swehtkeem, Leeldeenam un Wasa-
ras swehtkeem, karalis safauza baronu un brunineeku fapulzes. Pehde-
jeem wajadseja eerastees pilnàs brunàs ar wisàm jawàm fwihtam un
falpeem, karalis isnahza pee teem gresnà apgehrbà un froni galwà. Bet
schis fapulzes nenehma nekahdu dalibu walfts pahrwaldè. Winas ne-
lihdsinajàs senajàm anglu-fakschu witenahemotam un neerobeschoja
karala waru. Sàs bija tilai karaspehka parahdes un galma swehtki.

Anglijas fenjori newareja pahrwehrstees par til patstahwigeem
semes kungeem, kahdi bija pahrejàs Giropas grafi un herzogi. Winu
semes neatradàs weenfopus, bet bija iskaihtas daschadàs weetàs. Wisa
Anglija dalijàs grafistès, kuru pahrwaldischana neatradàs fenjoru rokàs.
Jhstee apgabalu pahrwaldneeki bija fewischki eerehdni, fcherifi, kuras
eezehla un atzehla karalis. Wini peedalijàs teefàs, kuras tika teefati
brihwlaudis, ruhpejàs par kahrtibu, pahrwaldija karala muischas, wahza
karalim maksajamàs nodewas, safauza kopà kareiwjus un komandeja tos.
Lai famafinatu fenjoru waru un nosihmi, karalis nepahrtrauza wezàs
anglu-fakschu tautas fapulzes, kuras nehma dalibu ari weenfahrschi
brihwlaudis un kuras tika safauktas pehz simteem un grafistem, t. i. ap-
rinkeem. Karalis pasinoja, ka turesees pee sawa preekschahjeja Eduarda
„labeem un neapschaubameem“ likumeem. Ur to noluhku winsch paweh-
leja usraksttit weetejàs paraschas un pastahwofchos noteikumus, ko wee-
tejeem eedsihwotajeem wajadseja sikhli isstahstit, apswehrot sawu wahrdu
pateesibu. Ur to winsch gribeja parahdit, ka wina warai weenlihdstigi
padoti kà eekarotee, tà eekarotaji.

Drihfi wisà semè isbeidsàs mehginajumi fazeltees pret eekarotaju.
Gluschi otradi, kad eenahkschee baroni gribeja israhdit pretestibu kara-
lim, weetejee eedsihwotaji nostahjàs karala pufè. Sahdos apstahklos
karalim nenahzàs gruhti peespeest sawus wafalus kahrtigi ispildit kara
un zitas klaufibas. Wasala nahwes gadijumà, karalis nehma wina semi
sawà rihzibà, nododams to mantineekeem tilai pret sinamu maksu waj
ari, ja mantineeku nebija, atdodams to zitam jeb paturedamàs to pats
few. Par nekahrtigu klauschu ispildischanu tika uslikti bahrgi fodi.

Lai waretu noteikt kahrtigas nodewas un klauschas, Wilhelms is-
darija Anglijas eedsihwotaju skaitischanu. Skaitischanu isdarija karala
kalpotaji, kuras ar to noluhku isfuhtija pa wisu Angliju. Geradufchees
noteiktàs weetàs, wini usfizinaja pee fewis muischneekus, winu pah-
rwaldneekus un katra zeema garidsneeku, wezako un daschus semneekus.
Wineem sem swehresta wajadseja apleezinat, zif un kahdi laudis dsihwo
minetà aprinki, zif fenjoru, zif brunineeku un weenfahrschu brihwlauschu,
zif pusatkarigu, zif dsimtklauschu un kalpu, zif wehrgu, kahds ihpaschums
katram peeder un zif maksà nodewu, zif dauds lauku teef aparis, zif ir
lopu u. t. t. Schahda skaitischana, ko tautà sawa par „pastara teesu“,
ween jau peerahda, kahda wara bija Anglijas karalim. Nekur zitur
Giropà waldineeks nebuhtu fpehjis to iwest.

Weenigi basniza bija spehks, kas wareja stahtees karalim pretim.
Jau senaf anglu-fakschu garidsneeziba labpraht nepadewàs pahwesta wa-
rai un negribeja peenemt reformu, kuru XI. g. simtena otrà pufè isweda
fluneeschi. Kopà ar Wilhelmu atnahza ari frantschu prelati un muhki
furi bija reformas peekriteji. Wineem tika isdalitas biskapu un abatu

weetas. Pahwestis dewa sawu swehtibu Wilhelma kara gahjeenam, jo Wilhelms appolijās nodot angļu basnizu Romas kurijai. Teefa gan, ka Wilhelms atteizās dot pahwestam Gregoram XII. wafala swehrestu; winsch ari gribeja teift sawu wahrdu pee biskapu eezelschanas un isdalija teem benefizijas; bes karala atlaujas biskapi newareja apfraut wina wafalus ar basnizas lahsteem. Somehr basniza eeguwa no karala leelas teesibas. Winas semju platiba bija tikpat leela ka karala un fenjoru semes kopā. Uf winas semes un winas apfardsiba dsihwoja loti daudš lauschu, kas wareja tik teesati tikai no basnizas teefas. Behdeja teefaja ari pahrejos eedsihwotajus wifās laizigās leetās, kur tika prafits swehrests, peemehram, mantojumu un zitās gimenes leetās.

Wilhelma Cefarotaja dehli peecturejās pee tehwa eezeltās fahrtibas, un semē bija meers. Tikai wina dehla dehla Stefana laika kareiwji kluwa nepaustaugi, sahka laupit un usbrukt meerigeem eedsihwotajeem. Rahds no ta laika rakstneekem stahsta, ka wispirms brunineeki peespeeduschi „weenfahrshos laudis zelt wineem pilis un kad tās nahja gatawas, lahwa dsihwot tur welneem un wisadeem launeem laudim. Un no turenes isbruka deenu un nakti, apdraudeja katru, kam ween bija kahda bagatiba, aishweda seeweetes un wihreeschus, mozija tos leelam mozibam un isspeeda seltu un sudrabu“.

Andriks II. walsis. Schim jukam darija galu Indrikis II., Wilhelma Cefarotaja pehznahzejs seeweeschu linija. Indrikis peedereja pee reetumfrantschu grafu Plantagenetu dsimtas (Plantagenetu dinastija Anglijā no 1154. lihds 1485. g.) Winsch peewenoja Anglijas kronim ari sawas mantotās un zaur laulibu puhra lihdsi dabutās semes gar Luaru un Garonnu Widus-Franzija un winas reetumu dalā. Kopā ar Normandiju schis Anglijas karala frantschu semes istaisija apmehram diwas treschdalas no wifās Franzijas karalistes. Bes tam Indrikis wehl eefaraja dalu no Irlandes un kluwa par eewehrojamako Ciropas waldineeku. Wina draudsibu un saweenibu mekleja keisars Fridrichs Barbarosa, pahwests, Deenwidus-Ciropas karali un Sirijas frustneschi. Wina wara bija sewischki bihtama Franzijas karalim, par kura wafali winsch skattijās, kaut gan ta semes bija reises sechas plaschakas par fuserena semem. Anglijas karala ihpachumi Franzija bija par eemeslu kareem starp Angliju un Franziju, kuri willās ar pahtraukumeem ap trim gadusimteneem.

Indrikis II. bija loti karstas dabas un neparasti isturigs un darbigs zilweks. „Winsch nekad nenosehtas, bet ir kahjās no rihta lihds wafaram“, saka par to kahds wina laika beedrs. Walsis pahrwalde atradās sewischkas padomes, tā sawzamās karala kurijas (Curia regis) rokās. Galwenee eerehdni sche bija: tā sawzamaš justizija, t. i. karala weetneeks, kanzlers un walsis mantfinis, kuri pa leelakai dalai tika eezelti no garidsneeku widus, jo karalis negribeja sew faistit rokas, labi sinadams, ka laizigās fahrtas personas, pehz lehm kahrtibas, drihs ween sahktu usskatit schos amatus par tahdeem, ko war atdot saweem pehznahzejeem mantošanas zelā. Schini padomē eepreefsch apspreeda karala nodomatos rihkojumus (assises) kara, teefas un walsis pahrwaldishanas leetās. Wispahreja wafalu sawulze tikai apstiprinaja no karala kurijas peenemtos rihkojumus. Karalis zentās wifur nodibinat kahrtibu, kas semei pehz juku laikeem bija nepeeschama.

Wispirms winsch pawehleja noplehst laupitaju pereklus — pilis; pehz tam wjadseja istihrit semi no pascheem laupitajeem, isschirt milfigu daudsumu daschadu kildu un nolihdsinat naidu, kas bija mantojums no juku laikeem. Karalis mas ustizejas apgabalu pahrwaldneekem, kas bija peeraduschichi pee daschadam patwaribam, un tapehz mehginaja eewest wisur stingru usfraudsibu. Karala kurija tika pahrwesta par augstataas teefas palatu. Palata waj nu issauza fuhdsjetajus un apwainotos pee sewis, waj ari fuhitja sawus lozeklus apbraukat grafistes un noturet teefu us weetam.

Swehrinato teefas. Senaf pa grafistem noturetâs teefâs ne-mas nenotika leetu ismekleschana. Kildu gadijumos pretineekem wjadseja isschirt leetu ar diwkauju. waj ari atwest pehz eespehjas wairaf sawu tuwineeku, kas ar swehrestu apleezinatu wina wahrdu pateesibu. Ja kahds tika apwainots slepkawibâ waj zitâ kahdâ noseegumâ, winam wjadseja apswehret sawu newainibu waj ari isturet smagu pahrbaudijumu: winu meta uhdeni, lai redsetu, „waj uhdens grib to peenent“, dewa turet rokâ karsti nodedsinatu dselji u. t. t. Tâ tad kildu jautajumos (mehs tagad teiftu ziwilleetâs) teefneschi tikai raudsijâs, ar fo beigsees diwkauja, waj ari fastaittija, kura puse atwedusi lihdsi wairaf apswehretaju; ar sawu spreedumu wini tikai apstiprinaja to, fo bija leezinajusi „Deewa teefa“, t. i. asina, ka taisniba tam, kursch uswarejis. Pee apwainojuma noseegumâ, (kriminaleetâs) leetu neismekleja, ne apwainoto, ne leezineekus nenopratinaja, bet dewa spreedumus, raugotees pehz pahrbaudijumu isnahkuma.

Tagad, turpretim, karala teefnescheem tika noteikts leetas pamatigi ismeklet. Nopratinaschanu bija eewedusi jau garigâ teefa — inkwisizija, kura wispahrigi bija dauds fo peenehmusi no romeeschu teefas parascham. Indrikis II., kura laikâ Anglija eeradâs romeeschu teesibu pastneji, is-mantoja pehdejo sinaschanas, eeweda teefâs ismekleschanu un wehl kahdu zitu jaunu panehmeenu. Kildu gadijumos abam pussem diwkaujas weeta tika atlauts issaukt leezineekus (parasti lihds diwpadsmit zilweku;) leezineeki sem swehresta apleezinaja to, kas wineem bija schini leetâ sinams, un us scho isteikumumu pamata teefneschi taisija spreedumu. Schis jaun-eewedums stipri atweeglinaja kildu isschirtschanu. Diwkauja bija netaisns un nederigs lihdsellis taisnibas noskaidroschanai. Winâ parasti uswareja bagatais, kursch wareja sawâ weeta zihnâ fuhitit stipru algotu spehku, famehr nabagam parasti bija jazeesch. Tadeht ari tauta mehdsja teift, ka karalis ir nostahjees nabadsigo pusê.

Karala teefnescheem tika noteikts kahdu paschu kahrtibu eeturet ari kriminalâs leetâs un nopratinat swehrinato no eedsihwotaju widus par isdarito slepkawibu, nodewibu u. t. t. Swehrinatee no sahuma tika usazinati tikai kâ leezineeki. No winu isteizeeneem wareja dabut skaidribu sinamâ leetâ, wareja spreest par apfuhdsjetâ wainibu waj newainibu, un tâ tad wini neteeschâ kahrtâ noteiza leetas isnahkumu.

Scho Indrika II. eewesto teefas panehmeenu sahka leetot arweenu beeschaki. Swehrinatee drihsi sahka pee teefas spehlet noteizoscho lomu. Simts gadus wehlat swehrinatee Anglija wairs nebija leezineeki, kas tikai palihdseja teefnescheem, bet leetas isspreedeji. Wini guwa wifas teefneschu teesibas: tee wareja apfuhdsjeto noteefat waj attaisnot. Tâ Indrikis II. pirmais eeweda swehrinato teefu, kurai bija leela no-sihme preesch Anglijas un wifas Giropas.

Finansju pahrwalde. Teefas reformas nebija weenigās, ko eeweda karalīs. Juku laikos karala eenahkumi bija loti ņamasinajuschees. Indrikis II. atkal pawairoja tos, ar leelu stingribu peedfihdams klaufņas. Wina usnehmumi, tā zihna ar Franziju un Irlandes eekaroschana, prasija leelus lihdselkus. Nebija eespehjams west tahlos kara gahjeenos Anglijas brunineekus — muischneekus; wini bija aishnemi no ņawas ņaimneezibas un ari nespehja usturet un apbrunot ņewi un ņawus laudis. Lai leetderigaki ismantotu winus, tad karalīs pahrwehrtu brunineeku klaufibas naudā un ņahka eewahkt no teem „wairoga nodokli“, t. i. katram, ņas negahja karā, wajadseja maksat tik leelu sumu, ka ar to wareja apbrunot un usturet weenu algothu saldatu. Karots tagad tika ar algothu saldatu palihdsibu.

Karala padomneeki, ņas pahrsinaja wina naudas leetas un eenahkumus, mehdsu ņapulzetees tā ņauzamā „ņacha galda“ palatā. SĆhe wini ņehdeja pee galda, ņas bija apklahts ar ruhtainu galdautu, no ka ari zehlees nosaukums, peenehma naudas sumas, kuras diwas reisees gadā, pa Leeldeenam un nowembri, atweda apgabalu ņherifi, un kontroleja winu eesneegtos rehkinus. Garā nuhja ar robineem tika atņihmets ņanemias naudas daudsums un robineem abās pusēs raņiiti zihpari. Behz tam pahrplehsa nuhju widu pusĆu, tā ka isnahza diwas pusēs ar weenadām ņihmem, weenu pusti atstahja eestahdē, bet otru atdewa maksatajam tā kwihiti. Kad winsĆ eeradās ar nodewam atkal nahkamo reisi, abās nuhjas pusēs tika ņaliktas kopā un ņalihdsinatās. Dala nodewu eenahza graudā, tā labibā, lopus, sirgos u. t. t.

SĆacha galda palata isdewa naudu karala galma, kwihitas un kara ņehka ustureņchanai, eerehdnu algoņchanai. Wina ari isņĆlihra wifus jautajumus un kildas nodokli maksaschanas leetas. Karala eenahkumos redņamu weetu eenehma sumas, ņas bija eenahkusĆas zaur teesĆu. Brahwojotees, abām pusēm wajadseja maksat leelu nodokli par labu karalim; ņoda nauda bija jamaksā ari, ja neeradās pee teefas waj nokaweja eeraschanos. SewisĆki labus eenahkumus dewa tā ņauzamā „peedņchanas nauda“, t. i. pahrsahpuma isdaritajis wareja jau pirms teefas nopirkt no karala ņawa pahrsahpuma peedņchanu un zaur to nahkt karala apņardsibā. SĆho panehmeenu reisēm isleetoja ari, lai isņpeestu naudu glusĆi newainigeem zilwekeem; nemaksaschanas gadijumā draudeja atnemt wineem karala apņardsibu. Ta bija karala teefas ehnas puse. Sadehl ari jaunā teefa reisēm modinaja eedņihwotajos tahdas bailes, ka tee, winai tuwojotees, ņlehpās mesĆos.

Jaunā eefahrta dewa semei meeru, bet winā bija ari deesgan daudis zeetsirdibas. Eerehdni, ņewisĆki karala ņherifi, kuri peedņina nodoklus un naudas ņodus, beesĆi tika apwainoti dasĆadās warmahzibās. Karalīs isturejās pret wineem loti stingri un beesĆi kontroleja tos, nopratinot par winu darbibu ņwehrintos. Reis gada laikā winsĆ atzehla wifus ņawus ņherifus, jo tee bija peelaidusĆi nelikumibas, nehmusĆi kukulus un peefawinajuschees naudu. Neskatotees us to, eedņihwotajeem tomehr nahzās deesgan zeest no jaunās eefahrtas. PasĆā Indrika II. personā apweenojās leela eekarotaja un nesĆehliga isņpeedeja ihpasĆibas.

Karala un basnizas kildas. Sauta ņawu nemeeru israhdija ar to, ka, karalim ar garidsneezibu ņadurotees, nostahjās garidsneezibas puse. Basniza, kura pee Anglijas eekaroschanas bija eeguwusi deesgan leelu waru, juku laikos bija kluwusi gandrihs neatkariga. Basnizās

teefai bija pašchai ſami likumi, tā ſauzamās kanoniſkās teefibas, kaš paſtahweja no baſnizas tehwu mahzibas un romeefchu likumu ſa-weenojuma. Baſnizas teefu ſpreedumi nebija bahrgi un ſodi bija ſamehrā weegli; tadehl ari tauta peefrita ſchim teefam. Bet, no otras puſes, baſnizas teefas iſrahdija nereti ari nolaidibu; winas daudsreis palaida walā leeluſ noſeedſneekuſ; peemehram, daſchi ſlepkawaſ un iſwirtuſchi zilweſi tika atſwabinati tika tadehl, ka tee peedereja pee klerikeem, waj ari, ja ſchee kleriki tika teefati, tad winuſ iſſlehdſa weenigi no garidſneeku ſahrtas, bet nenodewa laiſigām teefam.

Jndrikiſ II. newareja zeeſt tahdu nolaidibu. Sawā teefsmē eeweeſt noteiktuſ un weenaduſ panehmeenuſ teefā un walſtiſ pahrwaldē, winſch nolehma eerobefſhot baſnizas paſtahwibu. Senjoru un prelatu ſapulzē Klarendonā karaliſ iſdabuja zauri lehmumu, ka wina pilnwarneekem ir teefibas peedaliteeſ baſnizas teefāſ pee kriminalleetu iſſpreefſchanas; garigām perſonam tika aiſleegtiſ beſ karala ſinaſ atſtaht Angliju un greeteſ ar apellazijam pee pahweſta Romā. Pret Klarendonaſ ſapulzeſ lehmumeem pirmāiſ uſſtahjāſ Anglijaſ arkibiſkapaſ Tomſ Bekeſiſ.

Senā winſch bija kanzerſ un karala gribaſ dedſigiſ iſpilditajiſ, tadehl ari Jndrikiſ II. eezehla to par arkibiſkapu. Bet, noſtahdameeſ anglu baſnizaſ preeſſchgalā, Bekeſiſ pilnigi mainija ſawuſ uſſtatuſ. Starp zitu winſch iſteizāſ pret ſmagajeem nodokleem, kuri bija jamaſſā karatu eerehdnu uſtureſchanai. Winſch gribeja atraſt atbalſtu pee pahweſta un tadehl behga uſ Franziju, pahrfahpdamaſ ar to Klarendonaſ noteikumuſ. Tomehr pahweſtiſ Aleſſandraſ III., kuru ſpaidija Fridrihſ Barbaroſa, neeedroſchinajaſ uſſahkt kildu ar Anglijaſ karali. Bekeſiſ bija ſpeeſtiſ atgreeteſ uſ Angliju. Tauta ſwinigi ſagaidija winu Londonē, apſweifdama wina perſonā ſawu galweno aiſſtahwi pret karala eerehdnu manſahribu un warmahzibam. Wehl leelaſ tagad kluwa eenaidſ pret karali. Kad Bekeſiſ apkrahwa baſnizaſ lahſteem otru arkibiſkapu, kureſch bija noſtahjeeſ karala puſē, karaliſ wairſ neſpehja ſlehyt ſawaſ duſmaſ. Galma laudiſ gribeja iſpatikt karalim. Daſchi brunineekiſ dewāſ mellet Beketu un nogalinaja to taiſni baſniza. Wina nahwe nahza karalim par launu. Tauta atſina Beketu par mozekli, kaſ miriſ par ſawu pahrlce-zibu. Karalim pee wina kapa wajaſdeja noſchehlot notikuſcho, ar ſweh-reſtu apleezinat, ka winſch naw wainigiſ pee Bekeſiſ nahweſ. Winam wajaſdeja ari atzelt leelaſo dalu no Klarendonaſ lehmumeem. Sa bija pirmā leelaſā karala waraſ neweiſſme Anglija.

Anglijaſ pilſehtaſ un bagatiba. Jndrika II. eefahrtā dibi-najaſ galwenam ſahrtam uſ ſtipru zentralo waru. Wiſaſ eedſihwotaju ſchēiraſ tika peeſpeeſtaſ ſahrtigiſ pildit ſawaſ klaufibaſ un padoteeſ ka-ralim un wina eerehdneem. Pa to ſtarpu pati ſabeedriba ap XII. g. ſimtena beigam bija gluſchi zitada, ka ſimtiſ gaduſ atpaſa, pee Anglijaſ eekarofſchanas. Wina bija kluwuſi daudſ bagataſa un paſtahwigata. Sewiſchki taſ ſakamaſ par pilſehtam.

Wilhelma laiſā taſ bija wahjaſ un iſpoſtitāſ un eedſihwotaju wairuſmā winaſ bija dſimtlaudiſ. Tagad, turpretim, taſ ſtipri uſpilaſka, pateizoteeſ plaſchai tirdſneeziſbai, kurai Anglija ſahka nodoteeſ ar XII. g. ſimteni. Tirdſneeziſbaſ attihſtibu weizinaja karala ihpaſchumi Fran-zija, zaur kureem weda eewehrojamaſkee turguſ zeli no Widuſ juhraſ un Widuſ-Eiropaſ. Londonē Jndrika II. laiſā ſanahza Arabiaſ ſelſti un garſchdari, Indijaſ ſihdſ, Franzijaſ wiſni un Seemelu ſwehrahdaſ.

No Ingljas sahka iswest wilnu, ko leelâ wairumâ dewa loykopiba, kas ahtri isplatijâs pateizotees loti labâm plawam. Jafaka gan, ka toreif angli wehl mas brauza pa juhru un wineem nebija flotes. Pretschu eeweschana un isweschana atradâs sweschu, pa leelakai dalai flamû un wahzu tirgotaju rokâs, kuri apweenajâs hansâs ar noluhku tirgotees ar Inglju un atwehra peejuhras pilsehtâs sawas noliftawas. Bet ari paschâ Ingljâ sahka attihstitees sawa tirgotaju schira, kura sarehma sawâs rokâs eefschajo tirdsneezi bu, t. i. eepirka lauzineeku pilsehtas tirgos sawestâs prezes un pahrdewa tâs tahlak pilsehtas eedsihwotajeem. Ufweischkâs pilsehtâs tirgotaji flehdsâ saweenibas ar noluhku aifstahwet tirgos sawas preefshrozibas un nepeelaipt pee tirdsneezi bas wifus pahrejos; kas gribeja tirgotees, tam wajadseja eestahtees saweenibâ un eemafat sinamu paleelu sumu. Schis saweenibas pa wifû Inglju apweenojâs weenâ leelâ tirgotaju gildê, kuru apstiprinaja patâ karalis. Schi wisanglu tirgotaju gilde ari peedereja pee Ingljas ihpatnejâm parahdibam, kas schihra to no pahrejâs Siropas, kur tirgotaju saweenibas rihtojâs katra par sewi un nebija apstiprinatas no karaleem. Pilsehtu eedsihwotaji kluwa bagati, atpirkâs no dsintzilweku stahwokka un wispahrigâm klausibâm ar leelakâm kopigâm eemafam par labu karalim. Gildes lozekki iswehleja no sawa widus wezakos un padomes un peerada pee patstahwibas. Winu rokâs nonahza wifa pilsehtas pahrwalde, wini iswehleja no sawa widus pilsehtas galwu un pilsehtas domi. Karali, saremdami eemafas, ar sewischkâm chartijam (grahmatam) apstiprinaja pilsehtu patstahwibu.

Ingljâ pilsehtam nebija jaiszihna sihwas zihnas par sawu patstahwibu un karali neisturejâs naidigi pret pilsehtu usplauwchana. Somehr gadijumos, kad notika wispahriga fazelshanaâs pret karali, leela nosihme bija turigajeem un pee patstahwibas peeraduschajeem pilfoneem. Szilus weetu starp pilsehtam eenehma Londone, kura XII. g. simteni kluwa par Ingljas galwas pilsehtu. Winâ bija ap 140 basnizu. Winas pilfoni „gandrihs lihdsinajâs augstmaneem“, saka kahda weza kronika, un wareja iswehlet paschi sawu scherifu un teefneschus.

Leelâ brihwibas chartija. Indrika II. dehli bija wahji tehwa pasahkumu wezinataji. Wezakais, Ritschards Lauwasfirds, bija ihsts flejojofcha brunineeku paraugs; winsch atstahja Inglju un aifgahja krusa karâ. Jaunakais, Jahnis sauktis Bessenneeks, modinaja wispahrigu nemeeru ar sawâm neweifsmem, nepastahwibu un rupju warmahzibu. Zihnâ ar Franzjas karali Filipu II. Augustu Jahnis pasaudeja wifus Plantaganetu ihpaschumus Franzjâ. Sewischki sawuhtams bija Normandijas saudejums, jo ar winu Ingljai bija dsihwi tirdsneezi ft sakari. Behz tam Jahnis sanahza naidâ ar pahwestu, wareno Inozentu III.

Karalis attejâs atsiht par Ingljas pirmo arkibiskapu Langtonu, kuru, us pahwesta aifrahdijumu, bija iswehlejusi anglu garidsneezi ba. Winsch gahja wehl tahlak, padfina kapitulu, kas bija iswehlejis arkibiskapu, un sagrahba sawâs rokâs basnizas mantas, lai peespeestu garidsneezi bu padotees. Daudsi prelati behga no Ingljas. Inozents III. atbildēja ar to, ka apkrahwa wifû Inglju basnizas lahsteem. Deewkalposchanas netika noturetas, mironus neapglabaja, basnizu swani kluseja. Sâ kâ karalis wehl arween nepadewâs, pahwestis apkrahwa winu paschu ar basnizas lahsteem un atswabinaja pawalstneekus no karalim dotâ swehresta. Sad Jahnis ahrfahrtigi pasemojâs, peenehma wifus pahwesta

noteikumus, atfina Angliju par Romas kurijas lehni, swehreja pahwesta legatam ustizibas swehrestu un apnehmas maksat pahwestam itgadejus nodoklus.

Tagad pret Jahni fazehlās baroni un brunineeki. Jau sen wini bija nemeerā ar to, ka karalis peedfina no teem pahraf leelas foda nau- das un wairoga nodokli, nehma kà kishneekus winu dehluš un peespeeda tos ispirkt, atdewa wairakfoliſchanā atraitnu un jaunu meitschu — lehnu mantineetschu roku. Winu nemeers kluwa wehl leelaks, kad karalis fahfa no wineem peedsiht jaunās nodewas, fo samakfat basnizai, un kad winam neweizās karā ar Franzijas karali, fo tas bija usfahzis ar no- domu attarot Normandiju. Seemel=Anglijas baroni, kà mafat attarigi, atteizās kalpot karalim. Kad karalis peeprafija nodoklus no teem, kas nebija gahjuschi karā, Anglijas baroni kehās pee eerotscheem, neraugo- tees us pahwesta draudeem, kursch tagad bija nostahjees karala pufē. Surpretim, Langtons un leelakā dala no anglu garidsneezibas nostahjās dumpineeku pufē. Wini isfludinaja sewi par „Deewa un swehtās bas- nizās karaspehtu“. Kad wineem peeweenojās bagatā Londone un zitas pilsehtas, karalis krita ismifumā. Rennimedas ſapulzē winsch bija ar meeru parakstit Leelo brihwib aš Chartiju (grahmatu) 1215. g.

Lihds tam laikam Anglijas kahrtibu noteiza karala wara. Tagad pret winu fazehlās karala deenastā stahwoſchee laudis un, gribedami no- droſchinat sewi pret warmahzibam, lika karalim preekschā ſawas prasibas. Pee tam wini zentās stingri noteikt ſawus peenahfumus un teesibas. Bet wini newareja aismirst ari tos, kas kopā ar wineem bija gahjuschi zihnā pret karali. Tadel ari Chartijā tika noteiktas wifu eedsihwotaju teesibas un brihwibas. Chartija bija itkà lihgums starp karali un tautu. Winas ſaturš galwenos wilzeenos ſchahds:

1. Nododot baroneem un brunineekeem lehnuš, karalis nedrihkft nemt netaisnas un patwarigas maksas par to. Winsch war prasit tikai to, fo peelauij feodalās paraschas. Lihds ar to Chartijā teef noteiktas anglu basnizas brihwibas, Londones un zitu pilsehtu, pilu un ostu tee- sibas. Karalis atlauj tirgotajeem un wiseem ziteem brihwi zelot pa wifu walsti.

2. Karala wara galwenam kahrtam teef eerobeschota ar to, ka karalim naw brihw peedsiht zitas maksas un nodewas, kà ween no feo- dalām parascham atlautās un noteiktās. Wairoga naudu un papildu nodokli winsch war peeprasit tikai tad, ja to atlauj karalistes wis- pahrigā ſapulze, t. i. leelo un maso karala wasaku padome. Chartijā noteikti norahdita padomes ſafauſchanas kahrtiba: grafus un leelakos baronus karalis usaizina perſonigi, pahrejos zaur paweem ſcheriseem, pee kam deenas kahrtiba teef jau eepreeksch isfinota.

3. Karalis apſola wiseem taisnu teefu. Teefa nedrihkft ispoſtit zilwekus. Karala teefneescheem, eerodotees kahdā weetā turet teefu, naw brihw prasit, lai eedsihwotaji winus uſturetu; foda maksas nedrihkft buht leelakas par noteefato mantas wehrtibu un nedrihkft atnemt pehdejeem nepeezeeschamos dsihwes lihdsellus. Sewischki no ſwara bija ſeloschais wispahrigais noteikumš: „Neweens newar tilt areſtets, eeliktš zectumā, atſtahts beſ ihpaſchuma, isfludinats ahrpus likuma, isdſihts no semes un padots trimdai zitadi, kà weeniqi ar apſuhdſetam lihdsigas kahrtas zilweku likumigu ſpreedumu waj zaur pastahwoſcheem semes likumeem.“ Ur ſcheem wahrdeem zilweka brihwiba tika nodota pastahwoſchās para-

ſchas un to lauschu apſardſibâ, kuri eenehna ſabeedribâ ar winu weenadi ſtahwofli. Tas noſihmeja, ka karalis un winam padotee eerehdni nedrihſft iſſpreest leetas, kuras peetriht weenigi teeſai.

4. Chartija beidsas ar noteikumum, kas zenschas garantet ſenjorus pret karali: wiſi baroni iſwehl no ſawa widus diwdesmitpeezu wihru padomi, kura gadijumâ, ja karalis pahrſahpj Chartijas noteikumus, war uſaizinat ſazeltees un aiſſtahwet ſawas teeſibas un „wiſas ſemes komunu“, t. i. wiſu tautu.

Baroni nepraſija chartijâ neka jauna, neka tahda, kas nebuhtu peenemts un atſihts zitâs feodalâs walſtis. Bet nekur ſchee feodalee jehdſeeni un paraſchas nebija ſawahkti meenkopus un pahrwehrſti par likumu, kas aiſſargatu wiſas tautas teeſibas.

Leelâ chartija leezina, ka Anglija walſtis eefahrtas ſinâ ſtahw preeſſchâ pahrejâm Ciropas walſtim. Zitur feodalee kungi dſihwoja iſklaidus un reti apweenojâs kopigai darbibai. Anglijâ karalis paſtahwigi greeſâs pee wiſeem baroneem, peedſina nodoklus no wiſeem uſ reiſes un peewilka wiſus pee nopratinaschanas un ſwehrinato peenahfumu iſpildišchanas. Wini bija peeraduſchi pee kopigâm leetam un ari tagad, ſawas teeſibas aiſſtahwot, uſſtahjâs kopigi. Zensdamees paſchi eewest ſawu ſahrtibu karala pahrwaldeſ weetâ, wini peerahdija, ka prot domat par kopigu, walſtij nepeezeefhamu darbibu.

Parlamenta raſchanâs. Baroni praſija, lai karalis ſwehretu uſtizibu chartijai un iſplatija pa wiſu walſti pehdejâs norakſtus, kuri tika nodoti glabaſchanâ baſnizam un kloſtereem. Bet Jahnis tomehr nolehma neturetees pee chartijas. Pahweſts atſwabinaja winu no ſwehreſta chartijai un paſinoja, ka „lihgums ir nelikumigs un kauna pilns un baroni launaki par ſarazeneem.“ Karalis ſawahza algotus ſpehtus, un baroneem nahzâs uſaizinat pret winu ſew palihgâ Franzijas prinzi. Uri Jahna dehla Jndrika III. laikâ chartija wairafas reiſes tika pahrſahpta. Nebija eeſpehjams pilnigi nowehrſt karala un wina eerehdnu patwaribas. Gadijumos, kad chartijas noteikumi tika pahrſahyti, wjadſeja ſazeltees un ar eerotſcheem rokâ peespeest winus eewehrot. Punktis, kurâ bija teiktis, ka nodokli war tikt wahkti tikat ar ſewiſchlas padomes atlauju, nemaſ netika eewehrots, un wehlaſ, kad karalis tika no jauna peespeests paraſtit chartiju, ſcho punktu pat ſtrihpoja.

Ar karala Jndrika iſtureſchanos daudſi bija nemeerâ. Jndrikis, tâpat kâ ſenak wina tehws, noſtahjâs pahweſta apſardſibâ un atlahwa pahweſtam rihtotees Anglijâ, gluſchi kâ ſawâs mahjâs. Pahweſta legats paſtahwigi atradâs Anglijâ un apkrahwa karala pretineekus baſnizas lahſteem. Italeeſchu prelateem Anglijâ tika iſdalitas benefizijas. Winu eenahkumi bija gandrihſ trihs reiſes leelaki par karala eenahkumeem. Seradâs ari Romas nodoklu wahzeji, kuri wahza deſmitdalas nodokli par labu kruſta kareem. Pahweſts iſleetoja leelâs ſumas, ko dabuja no Anglijas, zihnâ pret Wahzijas keiſaru. Reiſ Inozents IV. norahdija ſaweem galmineeſkeem uſ Anglijas prelata uſwalka ſelta malu un teiza: „Œhi Anglija ir taiſni paradise bagatibas ſinâ; bet ſam ir daudſ dots, no ta daudſ ari teef praſtis.“ Lihds ar to Jndrikis labpraht uſnehma pee ſawa galma daſchadus ahrſemneekus, wiſbeefchaki no Deentwidus-Franzijas, daudſreiſ pat wiſadus peedſihwojumu mekſetajus un klaidonus, dodams teem daſchadas weetâs un amatus. Ar to ſewiſchki

nemeerâ bija grafi, baroni un wiſpahari aristrokratija, kura zaur to tika aſſumta pee malas. Parla mentos, t. i. karala waſaku ſapulzēs, par to daudſ tika pahrmestis karalim.

Karala ſtahwofliſ kluwa bihſtams, kad nemeerigo preekſhgala noſtahjās Simons de Monfors. Wiſch bija frantschu grafs, albeefchu uſwaretaja dehlis, weens no ahrſemneekem, kuri bija iſpelnijufchees godu Anglijas deeneſtā. Karalis no ſahkuma loti labi eeredſeja Monforu, dewa tam par ſeewu ſawu mahſu un uſdewa pahrwaldit Anglijas ſemeſ Deenwidus-Franzija. Bet pehz tam wini ſaſtrihdejās. Kriſdams neſchehlaſtibā, Monfors newareja apmeerinatees ar ſawu beſdarbigo dſihwi. Wiſch bija deewbijigs zilweks, un uſ wīnu atſahja leelu eeſpaidu franziſkaru mahziba par taiſnigu eekahrta ſemeſ wirſū. Garafſtidamees un ſarunadamees ar eewehrojameem prelateem, wiſch nahza pee pahrlēezibas, ka baſniza un walſtis jaatjauno. Kad karalis gribeja palihdſet pahweſtam pret Staufeneem un eekrita leeloſ parahdoſ, aristrokratija ſanahza uſ brunotu ſapulzi Okſfordā un galigi eerobefchoja karala waru. Schis „trafais parlaments“, kā wīnu noſauza karala peekriteji, nodewa wiſu walſtis pahrwaldi nedaudſeem baroneem, kurus iſwehleja parlaments. Sika nolemts katru gadu mainit ſcherifus un kahrtigi ſaſaukt parlamentu ne retak, kā trihs reiſes gadā.

Bet tomehr baronu ſpehtos nebija likt karala pahrwaldes weetā ſawu. Par wīnu eezelsteem ſcherifeem ſuhdſejās tāpat, kā ſenak. Karalis uſſahka karu pret aristrokatiju. Abas puſes mehginaja wehl greestees pee Franzijas karala Ludwika IX., kā pee widutaja. Bet kad Ludwikis noſodija jauno kahrtibu, Monfors atkal kēhrās pee eerotſcheem, ſanehma guhſtā karali ar trionmantineeku un nolika tos ſawā aiſbildneezibā.

No ſwara bija taſ, ka Monfors tagad ſahka meklet atbalſtu ari pee zitām ſabeedribas ſchētram. Grafiſtu ſapulzēs wiſleelakā loma peekrita brunineekem, t. i. widejeem un ſihkajeem muiſchneekem. Wini eeradās teeſā kā ſwehriatee, kopā ar ſcherifu ruhpejās par kahrtibu grafiſtē, ſadalija un eewahza nodoklus. Pehz ſawa mantas ſtahwofla un ſabeedriſtām intereſem tee daudſ tuwaki ſtahweja turigeem pilſoneem, nekā bagatajeem baroneem. Monfors ſaprata, ka ſchis abas kahrtias — brunineeki un pilſoni, kuri ſpehleja tik leelu lomū weetejā paſchwaldibā, grafiſtēs un pilſehtās, newar tikt noſtumtas pee malas ari wiſpahreja walſtis pahrwaldē.

Janwari 1265. gadā tika no Monſora ſaſauktis leelais parlaments. Sche, blaſus prelateem un baroneem, kuri tika uſaizinati perſonigi, ſehdeja iſwehleti eedſihwotaju preekſhſtahwi: brunineeki un pilſoni. Schi bija pirmā ſemeſ ſapulze, kur nehma dalibu komunas, t. i. eedſihwotaju widus ſchētras, jo ſenakos parlamentos pulzejās tikai fungi un ſemeſ ihpaſchneeki. Rahds no Manſora peekritejeem ſaraktija latinu walodā poemu, kurā uſaizinjaja karali padotees likumam. „Zai ikweens praſa padomu wiſai ſabeedribai, wiſai karalwalſtis tautai, — ſaka dſejneeks, — jo tauta pate wiſlabaki ſin ſawus likumus un naw tik nolaidiga, ka mahzitos no ſweſcheem paraſchās, ko ta pate mantojuſe no ſaweem ſentſcheem.“

Somehr Monfors nenoturejās ilgi. Karala dehlis Eduards iſbehga no guhſta un ſawawa Monforu, kurſch krita kaujā. Wina peekriteji tika iſſludinati par dumpineekem. Wiſi karala eerobefchojumi tika atzelti. Bet tautas atminā Monfors palika kā ſwehtis zilweks, un wina weiktais

darbs nebija welts. 1265. gada parlamentis nodereja par paraugu nahkofcham sapulzem. Sapat ta Monfors zihna pret karali melleja atbalstu pee brunineekeem un pilsehtneekeem, ta tagad ari karalis sahka balstitees us schim schiram.

Parlamenta apstiprinashana. Nodoklu eekahrtofhana. Monfora uswaretajs Eduards I. energijas un rakstura sinu lihdsinajās Indrikim II. Winsch weda wairafus leelafus karus: eekaroja salas reetumu daku — Walsu, kur lihds tam wehl turejas neatkarigee briti, eenehma ar saweem karapulkeem Skotiju un usbruka Franzijai. Schee leelee pafahkumi speeda winu greestees pee parlamenta.

Lai aisturetu algoto karaspehku, karalim wairs nepeetika ar sena- jeem „papildu“ nodokleem un „waitoga naudu“, ko winsch eewahza no wafateem. Wajadseja peedabut pee nodoklu maksashanas ari zitas brihwlauschu schiras, fewischki pilsehtneekus, kuru eenahkumi bija stipri peeauguschki, pateizotees isdewigai tirdsneezibai. Senat nodokli tika nemti tikai no semes (nekustameem) ihpashumeem. Pilsehtneeku gal- wena bagatiba bija prezes, dsihwoflu eekahrta, rotas leetas (kustams ihpashums). Apleektot schis mantas ar nodokleem, waldiba waretu eewahkt labas sumas. Nodoklus noteikt wareja diwejadu zela: waj nu no- wehrtejt atfewischku personu eenahkumus un nemot no wineem tee- fchus nodoklus, waj ari peedsenot no tirgotajeem daku no winu magasinās un noliktawas atrodoschos pretschu wehrtibas; tahda gadi- jumā tirgotajeem wajadseja paaugstinat pretschu zenas, lai wineem ne- zeltos saudejumi; pirzeji, maksadami leelatas zenas, maksaja ta tad kronim nodoklus, tikai ne teeschā, bet neteeschā fahrtā, maksaja netee- fchus nodoklus.

Peedsenot ta weena ta otra weida nodoklus, newareja negreestees pee nodoklu maksatajeem, lai jau eepreesch aprunatees ar teem. Tir- gotaji, peemehram, pastahwigi fuhrojās, ta kronis peedsen no wineem nodoklus pahrat beeschi un eepreesch par to nepastinodams. Kur ween waredami, tee turejas waldibai pretim, flehpa prezes un reisem pat sazehlās pret waldibu. Nodoklu maksatajeem bija no swara sinat no- doklu leelumu, maksashanas laiku un lai nodokli tiktu uslikti taisnigi. Wini peeprafija few teesibu peedalitees scho jautajumu appreeschana. Gribot negribot wajadseja usajinat winus nemt dalibu parlamentā. To ari saprata Eduards I.

1295. gada, trihsdesmit gadus pehz Simona de Monfora leela parlamenta, karalis safauz Westminsteres pili, Londonē, lihdsigu leelu sapulzi, kurā, bes baroneem un prelateem, nehma dalibu ari grafsu un pilsehtu preechshahwi. No ta laika schahds parlamenta fastahws kluwa likumigs. Raksta, ar kuru karalis safauza parlamentu, winsch patš safa Justiniana likumu wahrdeem: „Wispareisafais un taisnigafais likums, tahltredsiгу waldineeku isdots, prafa, lai jautajumi, kas atteezas us wi- seem, tiktu ari appreesti no wiseem; tadehl ari saprotams, ka kopigas breefmas jamehgina nowehrst kopigeem spehkeem.“

Diwus gadus pehz tam tika galigi atsihtas parlamenta teesibas, kuras tam bija dotas jau no Leelās chartijas. Rara ar Franziju Edu- ardam I. wajadseja daudš naudas. Winsch gribeja nemt puš no ga- ridneeku eenahkumeem, bet pahwestis Bonifazijs VIII. paschureis bija aisleedstis garidsneezibai maksat nodoklus laizigam waram. Sadusmotais karalis pawehleja atnemt pirmajam Anglijas arkibiskapam wisu mantu

un wajat wifu garidsneezibu. Bet prelateem fevoja bagatee senjori, at-
teizās palihdset karalim un fazehlās uš brunotu pretestibu. Kad Eduards
peeprafija, lai wifas grafistes dotu karaspehku un ehdamweelas, un
aistureja preefch fewis wifu wilnu, kura bij sawesta ostas pilsehtās,
fazehlās ari pilsehtneeki.

Stahwoflis atgahdinaja 1215. gada nemeerus. Bet Eduards ne-
lihdsinajās Jahnim. Wifch nenogahja lihds brunotai sadursmei, bet
islihga ar eedfihwotaju kahrtam. Parlaments apfolija winam nodoklus,
ja tas apstiprinās wifas bijuschās brihwibas. Chartija tika no jauna
parafstita un winā atjaunots senaf ismestais punkts par to, ka
nodoklus war wahkt tikai ar parlamenta atkaju. Tika ari nolemts, ka
reis gadā Chartija tiks lasita tautai preefchā un nolahdeti winas preti-
neeki. Eduards I. tureja wahrdu un nekad wairs nepahrfahpa chartijas
noteikumus.

Ar to bija panahkts loti dauds. Sahkot ar Eduarda I. laiku
Anglijā tika eewesti regulari (kahrtigi) nodokli, kuri gadu no gada
tika eewahkti walsts wjadfibam. Lihds ar to parlaments sahka nemt
dalibu walsts pahrwaldē.

Paschwaldiba. Parlaments isauga no normandeeschu karalu
feodalām šapulzem. Leelās pahrgrostibas, kas notika, sahkot ar Indriki II.
un Eduardu I., wispirms pastahweja eefsch tam, ka karalim wjadseja
atkaut šapulzeem wafaleem nemt dalibu walsts pahrwaldē; wehla kar-
ralis newareja pretotees schis šapulzes paplaschināshanai; XIII. g. sim-
tena beigās parlamentš jau isteiza daschadu eedfihwotaju kahrtu un
schkiru domas un wehlejumos.

Leelās parlamenta šapulzes faskaneja ar Anglu tautas parafcham
un usskateem. Ari katras grafistes eefschējās dsihwes jautajumi tika
apspreesti weetejās padomēs, kurās nehma dalibu wifas weetejo eedfih-
wotaju kahrtas: senjori, prelati, iswehleti preefchstahwi no fihkmuisch-
neefeem, pilstoneem un pat semneefeem. Karala eerehdnis, scherifs,
ruhpejās par kahrtibu aprinki kopā ar iswehleteem eedfihwotaju preefch-
stahweem. Drihs tomehr scherifa peenahkumus sahka ispildit tikai no
weetejeem eedfihwotajeem iswehlets meerteefnesis. Katras grafistes
eedfihwotaju pilnwarotee paschi noteiza nodoklu leelumu un eewahza
tos. Sahdā kahrtā katras grafistes eedfihwotajeem bija sawa pasch-
waldiba. Katru mehnefi sanahza padome, kura atgahdinaja masu
parlamentu. Lihdsiga paschwaldiba bija ari pilsehtam.

Uš leelo parlamentu sanahza preefchstahwi no grafistem un pilseht-
tam, t. i. weetejam paschwaldibas weenibam. Sawus paschwaldibas
prinzipus wini pahrnefa ar uš wispahrigo walsts pahrwaldi.

XIV. gadu simtenis. Anglu nazija. Eduarda I. karam par
eemeslu bija tirgus intereseš, un wispahri schis karalis stipri weizinaja
Anglijas tirdsneezibas un ruhpnenezibas attihstibu. Eduards zentās
eeguhst ostas uš kontinenta krašta, Anglijai eepretim, lai ar to panahktu
teefchus kafarus ar ruhpnenezisko Flandriju, kura bija Franzijas wasalu
herzogiste. Anglija transpoteja uš Flandrijas wadmalas darbnižam sawu
wilnu. Angleem bija loti isdewigi turet sawās rokās pretschu weschanu
pahr juhraš schaurumu un eerihlot winā pusē sawas noliktawas. Lai
to panahktu, nobibinajās wefela tirgonu „stapleru“ kompanija. Wini
isweda no Anglijas wilnu un ahdas; eeweda labibu no Baltijas pee-
krastem. Senaf Anglija bija gandrihs tikai semkopibas walsts, jo pretschu

peeweschana pa juhru atradàs sweschu tirgotaju rokàs. Tagad juhreezibu fanehma sawàs rokàs paschi angli. Karali spera solus, lai apfargatur anglu tirdsneeziibu, un weda farus ar noluhku paplaschinat to.

Eduarda I. dehla Eduarda III. laikà aijjuhras tirdsneeziibas dehl iszehlàs ar Franziju tà sauzamais Simtgadu karsch.

Eduards III., pehz sawas dabas flejojofchs brunineeks un isschlehrdigs fenjors, tihhoja eeguht Franzijas karala fronti un wairakas reises eebruka Seemel-Franzija ar karaspehku. Wina algotais karaspehks pastahweja galwenam fahrtam no jomeneem, t. i. sikhspaschneekeem un semneekeem, waj ari no ahrsemneekeem, deenwid-frantscheem un ireem. Winsch bija labi apmahzits un kaujas spehjigs. Anglu kahneeku strehneeki, apbrunoti ar arbaletu — stopu-paschschahweju, uswareja smago frantschu brunineeku kawaleriju. Rahdu laiku Eduards III. waldija gandrihs pahr wisam semem Keetum-Franzija, kuras fenaf atradàs Indrika II. rokàs. Winsch sagrahba ari Kalè, Anglijas krasteem eepretim, kurai bija leela nosihme anglu tirdsneeziiba. Bet schee Anglijas eekarjumi Franzija nebija droshi. Anglijas karalis newareja turet tur pastahwigu garnisonu. Tà tà peetruhta lithdsektu, tad wajadseja pahrtrauft sekmigi sahktu kara gahjeenu un atlaiht karaspehku, kursch pahrwehrtàs par laupitaju bandam. Eduarda III. garà waldischanas laika beigàs wisi eaduwumi Franzija, isnemot Kalè un Bordo, bija atfal pasaudeti.

Rad steidsigi bija wajadfigas leelakas sumas, karalis aishnehmàs no italeescheem, sewischki no florenteeschu bankereem; wina parahds teem bija nesamaffajams. Pastahwiga naudas wajadsiiba peesreeda ari karali greestees pee parlamenta. Parlaments Eduarda III. laikà tika safautts loti fahrtigi. Wina waldischanas 50 gados tas sanahza 70 reises.

Parlaments sahka nemt dalibu wisas swarigakàs walsts leetàs. Parlamentà jau wareja isschkirt diwas palatas. Augschejà palatà, jeb kungu namà sehdeja prelati, bagatee fenjori un baroni, fo ar fopigu wahrdu sauza par lordeem un kuri tika no karala usajzinati perfonigi, lai „apspreestu walsts leetas un dotu karalim padomus.“ Bija kluwis par paraschu usajzinat weenmehr weenus un tos paschus lordus, bet pehz winu nahwes to dehlus. Tà tad augschnama lorda fahrtà mantoschanas zelà pahrgahja no tehwa us dehlu. Apaschejà palatà, jeb apaschnamà peedalijas grafistu un pilsehtu iswehletee preekschshahwi, lai „apspreestos un ispilditu lehmumus“. Apaschnama deputati isteiza godbijigu luhgumu — petiziju weidà, bet karalim bija us schim petizijam jadod apmeerinoscha atbilde, jo zitadi apaschnams winam neattahwa wahkt nodoklus. Karalim un wina padomei wajadseja eewehrot parlamenta prasibas, un wina petizijas beeschi kluwa par litumu (statuteem).

Parlamentà tika apspreesta un kritifeta karala padomneeku un eerehdnu darbiba. Ja wareja peerahdit winu nepareisu waj noseedsigu rihzibu, tad parlaments tos sauza sawas teefas preekschà. Apwainoja apaschnams, spreedumu taifija augschnams. Eduarda III. pehdejà waldischanas gadà parlaments noteefaja diwus karala galwenos padomneefus un atzehla tos no amata.

XIV. g. simteni notika Anglijas walsts fahrtibai raksturiga daschadoodesihwotaju apweenoschanàs weenà nazija. Apweenoschanàs sahks

taï laifâ, kad wifas fchkiras: baroni, brunineeki un femneeki kopigi zih-nijàs pret karali. Wina turpinajàs parlamentâ, kurâ peedalijàs wifas minetàs fchkiras. Anglu nazijas weeniba kluwa redsama fewifchki XIV. g. fimteni, kad wifâ semê fahfa runat weenu kopigu walodu. No Anglijas eekarofchanas lihds fchim laikam pee galma un karewju fchkirâ waldoſchâ waloda bija frantschu waloda. Weenigi sematàs fchkiras bija uſglabajufchas feno anglu-faſſchu walodu. Tagad wina, papildinata ar daſcheem romanu wahrdeem, no jauna kluwa par waldoſcho ſabeedribâ, literaturâ un walſts eetahdês.

Eduards III. ſawas waldiſchanas beigàs tureja parlamentâ runas anglu walodâ. Ari teefàs tika pawehlets runat angliſki. XIV. g. fimtena otrâ puſê dſihwoja ari pirmais eewehrojamaſ anglu rakſneekſ ſchhofers. Wina „Kenterberijas ſtaſhti“ nelihdsinajàs brunineeku literaturai, legendam un moralifejoſcheem rakſteem. Tur attehlotas ainas no paraſtàs dſihweſ. Jhſee, intereſantee un aſprahtigeo noſtaſhti, pehz autora wahrdeem, noſlauſiti no deewluhdſejeem, kuri pulzejàs Kenterberijâ. Schee deewluhdſeji peeder pee wiſdaschadakâm fchkiram, ſahkot ar weiklo un gresno kawaleeri, muhku medibu zeenitaju, uſdſihwotaju kleriki, nabadſigu Kriſtus mihleſtibas ſludinataju un kaunigo, grahmatàs nogrimuſcho ſtudentu un beidsot ar amatneeku un femneeku, ko noſpeedis ſmagais un nepateizigais darbs. Weſela rinda rakſturu, pret kureem autors iſturas ar maigu ſimpatiju.

Semneeku brihwlaiſchana. Kamehr augſtakàs un widejàs fchkiras Anglijâ bija eeguwiſchas ſawu parlamentu, ſemato fchkiru ſtahwoklis bija deefgan gruhts. Leelakas pahrmainas ſemneeziâ notika XIV. g. fimteni. Jau lihds tam Anglijas dſimtkauſchu ſtahwoklis bija weeglatſ, kâ zitàs ſemês. Anglu willanu klaufchas bija ſtingri noteiktas un par warmahzibam wini wareja ſuhdſet pee teefas. Pee tam Anglijâ wehl bija ari ſamehrâ dauds brihwu ſemneeku. Pateizotees ſcheem aſſtahklem, Anglijâ ſemneeku brihwlaiſchana notika agrak, kâ zitàs ſemês.

Brihwlaiſchanas galwenais zehlonis ſche, tâpat kâ wifàs zitàs ſemês, bija pahreja no naturelàs ſaimneeziabas uſ naudas ſaimneeziibu.

Daudſi ſemes ihpaſchneeki, ſahkot ar XIII. g. fimteni, dſihwoja pilſehtâ, ree karala galma, peedalijàs kara gahjeenos waj parlamenta ſehdês. Sanemt produktus no ſawâm lauku ſaimneezibam wineem nahzàs gruhti, un wini ſahfa pirkt produktus par naudu. Tas dewa eemeslu daudſeem muifchneekem weſt ſawas ſaimneeziabas raſchojumus uſ tirgu: labiba tika pahrdota weetejàs pilſehtàs, wilna, turpretim, ſuh-tita pahr robeſchu. Lai tiftu pee naudas, wini ſaweem willaneem klaufchu weetâ uſlika naudas nodewas. Darba deena tika peelihdsinata weenam peni (2—3 kapeikam) un daſchàs weetàs pat puſpeni. Scho ſuminu pareiſinaja uſ noteiktu klaufchu deenu ſkaitu gadâ un iſnahkums dewa wajadſigo nodewu ſumu gadâ. Muifchneekam ſchahds jauneewedums bija pa prahtam ari wehl tadehl, ka dſimtkauſchu darbs bija neraſchigs un maſwehrtigs. Vihds ar to ari nodewas graudâ tika pamaſam pahrwehrtas par naudas nodewam. Wiſpirms ſchahdas pahrmainas tika eewetas karala un baſnijas ſemês, bet pehz tam ari pahrejo ne-muifchneeku ſemês.

Ari ſemneekem ſchi pahrmaina bija patihkama. Wineem wairs newajadſeja eet uſ muifchu un ſtrahdat tur ſtingrâ uſraudſibâ. Wini tagad wareja iſleetot ſawu laiku pehz paſchu patiſchanas un ſahrtigi

apstrahdat sawus lautus. Willani tahdâ fahrtâ pahrwehrtâs par brihweem semes rentneekem. Wini parasti noslehdsa ar semes ihpafchneeku lihgumu („kopi“, kapehz ari winus sawa par kopiholdereem), pee kam seme tika atdota wina leetoschanâ us wifu muhschu jeb us diweem waj trim muhscheem — pascha lihguma flehdseja, wina dehla un dehla dehla. Semes ihpafchneeks fanehma leelaku sumu pee semes atdoschanas un wehl ifgadigas neleelas eemaffas. Rad norunatais laiks bija pagahjis, ihpafchneeks wareja atdot sawu semi jaunam rentneekam waj ari atstahd wezajam, bet eemaffas suma tahdâ gadijumâ bija jaatkahrtu.

Pahrejot no klauscham us naudas nomakfu, semneeki guwa ari wehl zitas ifredses. Ar leelaku sumu semneeks wareja pilnigi atpirktees no sawam klausibam waj ari nopirkt no muischneeka semi, us kuras winsch dsihwoja. Tad winsch kluwa par schis semes brihwu ihpafchneeku. Waj ari semneeks wareja noslehgt ar muischneeku ihflaizigu lihgumu, pehz kura notezeschanas abas puses wareja brihwi isschirtees; tahdâ gadijumâ winsch kluwa par rentneeku. Râ weenâ, tâ otrâ gadijumâ semneeks wairs nebija fairsits pee semes un guwa personigo brihwibu, t. i. wareja pehz pascha patikas atdot sawu semes gabalu zitam un ifwehlet few jaunu dsihwes weetu waj jaunu nodarboschanos.

Wifs tas, protams, nenotika us reises. No fahkuma palaida brihwâ atfewischkus laudis un pehz tam fahka atswabinat weselus zee-mus. Daschâs weetas semneeku klauschas tika atzeltas pawisam, zitur tikai pa dalai.

Rad issuda peespeestais dsimtlauschu darbs, mainijas ari muischu fainneeziba. Senaf muischas apfahrtnê dsihwoja dsimtlaudis, kureem bija janahk us muischu strahdat noteiktâs deenâs nedelâ un ari karstako darbu laikos, peemehram, pee seena un labibas plauschanas. Us muischu tika sawuktas ari dsimtlauschu seewas un behrni; wineem wajadseja apkalpot kungus, strahdat fahrnâ dahrsâ, fahrnâ, darbnizâs, kuhtris u. t. t. Atswabinot dsimtlaudis, muischneeki saudeja ari schos besmaksas strahdneekus. Lai weiktu daschadus darbus sawâs fainneezibâs, wineem wajadseja algot strahdneekus un apkalpotajus. Schos darbus usnehmâs pa leelakai dalai tee paschi brihwlaistee semneeki, fewischki tee, kuru semes gabals bija pahraf mas, lai waretu no ta pahrtiki. Wes tam bija ari laudis, kureem nemaf nebija semes, furi gahja no weenas weetas us otu un lihga pee ziteem par kalpeem.

Strahdneeku un semes ihpafchneetu atteezibas tagad kluwa zitadas, tâ dsimtbuhfchanas laikos. Strahdneeki nu bija brihwi laudis. Ja darba noteikumi teem nepatika, wini wareja atstahd darbu un aiseet waj ari peeprasit leelaku makfu. Sahdschâ radâs jaunâs brihwu rentneeku un brihwu strahdneeku schkiras un jauna fahrtiba — brihwa strahdneeku lihgschana. Jauno schkiru un muischneeku intereses nebuhi nesakrita, un drihwi wina starpâ radâs naidis, kas XIV. g. simtena widâ. noweda pee sadursmem.

Semneeku un strahdneeku nemeeri. Tai laikâ wifâ Giropâ plosijas breefmigs mehris, ko toreis sawa par melno nahwi. Wairaf tâ gadu Anglija dsihwoja mehra schausmâs, un bojâ atgahja wairaf tâ puse no wiseem eedsihwotajeem. Wajadseja pusotra gadu simtena, lai saudetais eedsihwotaju skaitis atkal peeaugtu. Weseli apwidi pahrwehrtâs par kulsnescheem. Strahdneeku skaitis bija stipri samasinajees, kaut gan wini tagad nuischneekem bija loti wajadstigi, jo daudsi semneeki

bija apmiruschji, eenahkumu no rentem maf un daudsus rentes gabalus wajadseja muischneekem nemt atkal sawâ rihzibâ. Strahdneeki to labi apstinajâs un gahja pee muischneekem strahdat tikai par augstu maksu, mafafais, diwas reises augstaku, kâ fenaf. Daudsi muischneeki, kas nesen klauschu darba deenas bija aprehkinajuschji nauda, tagad to loti noscheloja. Uprehkinadami par darba deenu peni, wineem wajadseja maksat sawam kalpam diwas waj trihs penus. Daudsi muischneeki palika gluschi bes strahdneekem.

Muischneeki sahka fuhdset parlamentam par semneeku patwaribam. Parlamentâ nebija nemaf semneeku preekschstahwu. Senjori un krunitneeki, pulzedamees parlamentâ, wareja apspreestes un leetot kopigus spaidu lihdselus pret semneekem un laufstrahdneekem. Waldoscham schiram bija eespehjamâ isdot weenpusigus un netaisnus likumus. Parlamenta pusê stahweja ari karalis ar sawu padomi, jo waldbiba bija nemeerâ ar to, ka pa semi apfahrt klainoja nenodarbinati laudis. Pehz fara ar Franziju strahdneekem wehl peeweenojâs bijuschee algotee saldati, kuri bija atlaisti un tagad bija bes maifes. Karalis Eduards III. ar parlamenta sinu isdewa loti bahrgus noteikumus par strahdneekem (1349. g.). Schee noteikumi aisleedsa atteiktees no peesolita darba un nolika deenas algu tikpat leelu, kâ ta bija lihds mehra laikam, t. i. pahraf semu preeksch jaunajeem laikeem. Semes ihpachneekem tika atlauts ar waru peespeest pee darba katru ziltweku, kas nebija aisnemts amatneezibâ waj tirdsneezibâ, waj kuram nebija sawas semes un usnehmuma. Weetejai polizijai wajadseja muischneekem palihdset. Strahdneeku, kusch pretotos muischneekam waj patwarigi aiseetu no darba, scherisam wajadseja apzeetinat. Sewischli stingri tika noleegtas wifas saweenibas semneeku starpâ, kuras tee fenaf flehdsâ ar noluhku jawstarpigi ispalihdsheetes un panahkt darba algas paaugstinaschanu.

Muischneeki itkâ taisijâs atkal padarit semneekus par dsimtlaudim. Wini neapmeerinajâs ar 1349. g. noteikumeem. Weens eerobeschojums un peeddraudejums sefoja otram. Lai muischneeki katrâ sinâ dabutu strahdneekus, tika nolemts peeprasit pilsehtas meistareem, lai tee pa wasaras laiku atlaistu sawus sellus un mahzellus pee lauku darbeem. Kas eedroschinatos pretotees, tam draudeja bahrgs fods. Par behgshanas mehginajumu draudeja ilgâ zectuma fods un bes tam wehl noteefatam tika usspeesta ar nokarsetu dselsi us peeres sihme, kas attehloja wurtu F (no falsity — nodewiba).

Bet schahdi stingri foli nepanahza sawu mehki. Paschi muischneeki bija speesti atwillt weens otram strahdneekus, paaugstinot teem darba maksu. Sahdschu eedsihwotaju starpâ pee tam auga stiprs nemeers. Sai laikâ, kamehr muischneeki spreeda par dsimtbuhshanas atjaunoschanu, semneeki redseja pastahwoschos strahdneeku likumos wezâs wehrdsibas atleelas, kuras wajaga isnihzinat. Bessemneeki un sihsemneeki runaja par to, ka semei japeeder wiseem, jo wift pehz dsimshanas ir lihdsigi sawâ starpâ. Apfahrt tika laisti dedsi ussawukumi: Sewischli populara bija dseefma par „Peters-araja sawni“, kurâ tika slawets semkopja darbâs un semneekam par wina swehtâ usdewuma ispildischanu tika folita paradise semes wifâ. Zeemos tika turetâs runas ar pasihstamâs parunas tematu: „Rad Adams ara un Gewa wehrpa, tad nebija muischneeku.“

Râ spredikotaji nereti usstahjâs ubagu muhti un weenfahrschee garidsneeki. Semakâ garidsneeziba wispahri nostahjâs semneeku pusê;

fewifchki tas fakams par wikareem, t. i. teem klerikeem, fo algoja prelati un benefiziju lungi, kuri negribeja nodarbotees ar sawu teefcho garidsneeku usdewumu. Par neezigu mafu wikari notureja wiru weetâ deewkalposchanu, bija nabadsigi un stahweja tuwu weenfahrschai tautai. Scho nabadsibu fakha usstatit tã fewifchku swehtuma sihmi. Oksfordas uniwersitates profesors Witlefs ustahjã pret bagato un iswirtufcho Romas basnizu, isfuhtidams us wisã pusem sawus mahzefkus; studentifludinataji gahja ar stipru tizibu, ka wiru usdewums ir atjaunot pasauli.

Wota Tailera dumpis. 30 gabus pehz mehra laikeem, Eduarda III. dehla dehla Riicharda III. laika notika leela tautas fazelschanda. Wina fakhas pehz tam, kad semneeku jau tã gruhtais stahwoklis ktuwa wehl gruhtaks zaur leelo galwas naudū, fo uslika eedsihwotajeem, lai segtu leelos isdewumus, kas bija zehluschees karã ar Franziju. Nemeera leefmas wehl usturinaja tas weids, kahdu fakha leetot pee nodewu peedsihshanas. Daschi bagati galmineeki atpirka no karala nodoklu wahsfchanu, eemakfaja jau eepreefch wajadsigo sumu un ar apbrunoteem laudim dewã apfahrt pa nowadeem, lai peedsihthu wajadsigo sumu ar prozentem. Tad 1381. g. wasarã Anglijas deenwid-austrumos fakha pulzetees apbrunoti lauschu bari. Nodoklu peedsineji tika nogalinati un wiru galwas usdurtas us meeteem. Teefnescheem, kuras karalis bija isfuhtijis, lai leetu ismekletu, wajadsje behgt. Dumpineeki fuhtija rafstus ziteem nowadeem un usaizinaja eedsihwotajus peedalitees, lai fopejeem spehteem „eeguhthu brihwibu un pahrlabotu karalistes netaisnos likumus.“ Wisur parahbijã nemeerneeki. Semneekeem peeweenojã truhzigatee pilsehtneeki. Dumpineeki padfina waj nogalinaja eenihstos karala eerehdnus. Sewifchki wajati tika likumu sinataji un juristi, kuras tureja par galweneem muischneeku balstittajeem. Semneeki eelaufã pilis, isnihzinaja dahrgo eefahrtu un saplehfa tablees, us kurãm bija rakstitti netaisnee likumi un noteikumi.

Galwenee nemeerneeku spehti Wota Tailera wadiba tuwojã Londonei. Netahlu no pilsehtas, kahdã augstã weetã wineem teiza sprediki garidsneeks Oschons Bols, kas bija nolahdets wisã Anglijas basnijã un kuru tauta tikko bija atwabinajusi no zेतuma. Bols teiza, ka „fakumã laudis bija wisi weenlihdfigi, bet daschi neleefchi fakha apspeest sawus tuwakos un tã radã wehrdsiba, kura ir pretiga Deewam. Tagad ir peenahkusi stunda nomest gadu simteru juhgu. Wajaga noslauzit no semes wirfus bagatos fungus, teefneschus un zitus, kuri war buht kaitigi weenfahrschai tautai. Sikai tad buhs meers un drofchiba semes wirfu, kad wisi buhs weenlihdfigi brihwiba, weenlihdfigi godã un weenlihdfigi warã.“ Dumpineeki ar isplesteem karogeem eegahja Londonẽ un, daudsi galwas pilsehtas eedsihwotaji peeweenojã wineem. Toweras pill tika sakerti un isnihzinati karala padomneeki un starp wineem pirmais Anglijas arkibifkaps. Karalis bailẽs apsolijã ispildit wisã dumpineeku prasibas: isnihzinat katru atkaribu un wehrdsibu, lai nebuhtu wairs ne-weena willana Anglijã, dot wiseem brihwibu pirkt un pahrdot, famasinat semneeku nomakfas par semi un atstahdinat sawus nelahga padomu dewejus. Pehz tam leelakais semneeku wairums isklichda pa mahjam. Palika tee, kas masak ustizejã karalim un prasja wairaf, ar Wotu Taileru preefchgalã.

Pa to starpu karalis fakha wisã malã wahlt brunineekus, lai apspeestu dumpi. Pret dumpineekeem tika leetota nodewiba. Karalis

isgahja us fatiffchanos ar dumpineekeem aif pilsehtas wahrteem. Rad Tailers sahfa runat ar karali un pasinot tam tautas jaunās prasības, lai meschi un uhdeni kluhtu par kopihpaschumu, Londones pilsehtas galwa nonahweja to ar duntfcha duhreenu. Dumpineeki gribeja atreebt sawu kritufcho wadoni, bet karalis peepefchi sauza: „Es tagad esmu juhsu wadonis! Sekojat man un juhs dabufat wifu, kas jums wajadsigs.“ Tomehr ta bija wiltiba. Brunineeki, kas no sahkuma bija apmulsufchi, tagad pulzejas ap karali un palihdseja winam pahrspeht un isklichdinat dumpineekus. Karalis netureja dota folijuma. Pa nowadeem brauja apfahrt teefneschi brunotu jahtneeku pawadiba un wifur isnihzinaja tautai dotas brihwibas grahmatas. Karala safauktais parlaments pastiprinaja, ta wifas willaneem dotas brihwibas kaitigas lordeem un pilsehtam un lihds ar to ari wifai walstij. Tadehl ari winas dahwatas nepareisi un teef nemtas atpafal. „Lai Deews pasargā muhs no tahdu grahmatu parakstifchanas pat tad, ja mums draudetu neisbehgama nahwe; labat saudet dshiwibu, nekā muhsu mantojumu no tehwu tehweem“.

Sazelfchanās nepanahza sawu mehrki. Bet ari muifchneeki, neraugotees us wifam puhlem, newareja nospeest semneekus agrafajā stahwolki. XV. g. simteni wezās semneeku klaufchas bija isgahjuschas no paraschas. Algotus strahdneekus wairs newareja padarit par dsimtlaudim. Semneeku brihwlaischana Anglijā bija gandrihs beigufees; atlikās tikai wehl nedauds attarigu willanu. Bet brihwlaischana neatnesa semneekeem gaiditā materialā labuma. Wini pamafam saudeja sawas semes, kuras pahrgahja leelgruntneeku ihpaschumā.

Pahrmainas Anglijas faimneezibā XV. g. simteni. Semesls minetai parahdibai meklejams leelās pahrmainās, kas notika Anglijas faimneezibā. Lihds ar tirdsneezibas peeaugfchanu, semkopiba sahfa eewehrojami samafinatees. Dauds isdewigafi, turpretim, bija nodarbotees ar lopkopibu, fewifchki aittkopibu: wilna leelā wairumā tifa iswesta pahrobefchu un ari bija wajadsiga turpat Anglijas pilsehtam drahnu pagatawofchanai. Lopkopibai wajaga dauds wairaf semes, nekā semkopibai, un dauds mafal strahdneeku. Leelgruntneekeem bija loti isdewigi pahreet us scho faimneezibas weidu. Wini rihzibā bija leeli semes gabali, bet strahdneeku skaitu, kas prafa no teem leelus isdewumus, wini loti labprahf samafinaja. Bet tas bija loti neisdewigi sikhsemneekeem un strahdneekeem, kuri lihds tam atrada darbu leelajās muifchas faimneezibās. Semneekeem no ta zehlās ari ziti launumi.

Jau no senlakteem muifchneeku un semneeku semes peedereja pee weenas kopibas, bija sadalitas neleelās strehmeles un safauktas sawā starpā. Rad rascha bija nowahka, nojauza sehtas, kas schlihra atfewifchku ihpaschneeku strehmeles, un seme kluwa par kopihpaschumu, us kuru wif wareja dsiht sawus lopus. Tagad leelihpaschneekam, ja winsch gribeja kultiwet labaku lopu fugu, wajadsēja pilnigi eefhogot sawus laufus. Ar to noluhku winsch zentās nodalit few datu no mescha un neapstrahdatās semes un samainit sawas semes strehmeles ar semneekeem tā, lai no winam isnahktu weens plaschs un noapalots laufs. Serobefchodams scho semi ar sehtu, winsch isflehdfa to no kopigas leetoschanas, kas bija neisdewigi kopibas sikhthpaschneekeem, jo muifchneeka seme wairs nebija peeejama kopigai leetoschanai. Daudsi sikhthpaschneeki tifa ispostiti, atstahja sawas semes, pahrdewa tās leelgruntneekeem un aifgahja us pilsehtu, lai nodarbotos tur ar amatneezibu waj tirdsneezibu.

Tur, kur lords pats negribeja šaimneekot un isdewa semi rentneekem, winsch ari neewehroja sikhshpaschneeku intereses. Winsch neatdewa semi wis wairakeem sibeem rentneekem, kureem tam wajadsetu palihdset ar sehflu, semkopibas rihkeem u. t. t., bet gan weenam bagatam atpirzejam, kas kehras pee darba pats ar sawu kapitalu. Un isnahkums atkal bija tas, ka daudsi semneeki, kas lihds tam renteja muischneeku semi, bija speesti atstah to un eet shweschumâ meklet pelnu. Rahds rakstneeks XV. g. š. widu shbrojâs par to, ka semneeku mahjas ispostitas, zeemi palikuschu tukshi, semkopiba pagrimusi, lauki pahrwehrtuschees par ganibam. Râ peemehru winsch peewed sawu dsimteni Widus = Anglijâ. Daschâs weetâs tur semneeku mahju skaitis palizis tshetras reises mahs, waj ari 21 mahjas weetâ palikusi tikai weena un 12 mahju weetâ — neweena. Ispostito zeemu weetâs redsamâs tikai weentuligâs muischneeku mahjas. Tahdâ kahriâ semneeku brihwlaischana Anglijâ preeksch daudseem bija šaistita ar semes saudeschanu.

Daudsi wideji semes ihpaschneeki ari zeeta saudejumus. Kas no wineem newareja eefahrtot sawu šaimnezibu pehz jaunlaidu prasibam, tam wajadseja meklet zitu nodarbošchanos, eestahtees karapulka un meklet deenestu pee karala waj bagateem senjoreem. No nabadsigeem brunneekem lordi sawahza weselas shihtas tâ sawzamo „liwreju lauschu“, furus wini uštureja un gehrba sawa wapena krahsas liwrejâ. XV. g. š. pirmâ pušê schie daudsee besdarba laudis tika nodarbinati jamos anglu karalu kara gahjeenos us Franziju. Schi gadu simtena otrâ pušê, kad angli tika gluschu isspeesti no Franzijas, daudsee kareiwji atkal palika besdarba un ussahka sawstarpigu karu.

Sarkanâs un Baltâs Roses karš. Sawstarpigam karam par eemeflu bija kildas paschâ waldoschâ Plantagenetu namâ. Rišchardu II. padšina no trona wina radineeks, Lanasteres herzogs, weens no spehzigakeem Anglijas semes ihpaschneekem. Parlaments atšina karali par atzeltu un atdewa fronti uswaretajam. Zaur to jaunais karalis Indriks IV. kluwa atkarigs no parlamenta. Pehdejais sahka usstahtees pret karala padomneekem, peespeeda karali mainit sawas padomes sastahwu un neustizigi kontroleja wisus karala isdewumus. Indrikim IV. waja-dseja peekahptees ari pret augstako garidsneezibu un wajat pehdejâs pretineekus, sewischli tâ sawzamos „nabadsigakos garidsneekus“ un winu peefritejus, furus sawza par lo llardeem. Wina dehls Indrikis V. atjaunoja kara gahjeenus us Franziju un ihâ laikâ eekaroya pušê no tâs ar wifu Parisi; bet schi karala nespehjigâ dehla Indrika VI. laikâ wisi eeguwumi atkal tika saudeti.

Anglijâ kâ trona tihkotaji usstahjâs Jorkas herzogi, kuru wapeni bija balta rose. Wini, tâpat kâ Lanasteri, kuru wapeni bija šarfana rose, skaitijâs par Eduarda III. pehznahzejem. Wiša Anglijas aristokratija šadaltijâs stary Jorkeem un Lanasterem. Bagati senjori, kureem bija leelas shihtas un stipras pilis, rihkojâs walsiti kâ pilnigi kungi: teefâs wini eezehla sawus shwehriatos, parlamentâ suhtija sawus peefritejus, nowadu cerehdni bija no wineem atkarigi. Likâs, ka atgreesees senais feodalisms. Rahdam no senjoreem, Worikam, peedereja 63 pilis, winsch uštureja wairak tuhstosch zilweku un no teem kaut kurâ brihdit wareja apbrukot 600. Woriks pehz sawas patišchanas eezehla ari karalus no weena waj otra nama. 30 gadus wilkâs zihnas. No šahkuma wirsroku nehma Jorki, bet pehz tam ari wini saudeja troni.

Karā un no bendes rokās krita wisi abu dinastiju preefšstahwi, un šawstarpigi isnihzinajās aristokratija. 1485. gadā kroni eeguwa Indrikis VII. Tudors, attahšch Lantasteru radineekš.

Anglija XV. g. š. beigās. Jufu laikā Anglijas wareniba panihka. Uš winas rehkina kluwa stipraka tās pastahwigā šahnzense Franzija. Seme bija ispostita. Šifumi un parasčas garajos šawstarpejos karos bija kluwusčas rupjakas. Ap 1500. gadu bagatibas un walsts eefahrtas šinā Anglija wairs nestahweja Ģiropas preefšgalā.

Bet Anglijas šaimneezibas raksturs daudš nebija pahrwehrtees. Semfopiba wehl arweenu šamafinajās, bet wairojās lopfopiba, ruhpneneziba un fugneeziba. Anglijas iswedumi peeauga un ispletās. Bes „staplereem“ (noliktawneefem) nodibinajās jauna „tirgonu-mekletaju“ kompanija, kura rada angļu prezem jaunus tirgus zelus Ģiropā. Ruhpneeku starpā kluwa populara doma, ka Anglija ir wispasaules pretšchu peegahdataja: ahrsemju tirgotaji war no winas dabut wifus nepeezeefšamatos šaimneezibas preefšmetus, wilnu un wilnas drahnas; angleem jazensčas pahrdot šawas prezes pehz eefpehjas dahrgaki; wajaga ari eero-besčot wilnas iswedumu, lai labakais materials paliktu pašchu darbnizam. Anglijai jabuhwē pehz eefpehjas wairak fugu, tad wina warēs justees meeriga aif šawa wehtrainā juhras ščauruma, kas atdala to no kontinenta. „Pats Deews grib, — šaka šahds norahdijums ruhpneekeem, — lai angli buhtu fungi, walditu par wiseem křistigo karaleem, un lai winu gribai padotos wifš pirzeji; wairak par žitām tautam wineem par to japateizas Deewam. Karala peenahkums ir pahrdomat, šahdas bagatibas dahwajis Deews wina walstij un šā, peemehrojotees winu dabai un ihpaščibam, wislabaki eefahrtot tautu dšihwē un darbā“.

Indrika Tudora politika tifa westa taišni ščahdu usřtatu wiršeend. Klumis par karali, winsch paštaidroja parlamentam, ka semes labřlahjiba atkarajas weenigi no tirdsneezibas un ruhpnenezibas usplauřšanas. Šalwenām šahrtam, jaruhpejas par to, lai isšpeestu no Anglijas ahrsemju prezes un leetotu winu weetā pašchu semes raščojumus. Tas doš ari nodarboščanos daščheem klaidoneem un nemeerigeem laudim, kuri pastahw wehl no jufu laikeem. Šai laikā ruhpneeķi un mahžiti zelotaji žihtigi mekleja jaunus okeana zelus uš Afrijas peekřastem un notifa pirmee atradumi Amerikā. Karalis Indrikis nehma dšihwu dalibu ščini kustibā.

Karalis wareja tagad rihtotees loti energiski un patřtahwigi. Baltās un Šarfanās Rošes kari bija isnihzinajušči gandrihš wifas wezās muišneeku dšimtas, kuras aifnehma parlamenta Augščnamu un XIV. un XV. g. š. eerobesčoja karala waru. Indrikis VII. newareja šadabut pat daščus defmitus lordus, un nošehdinaja augščežā palatā jaunus, no šewis atkarigus laudis. Winsch wispahri eerobesčoja senjorus; wineem wajadseja atlaiřt šawas leelās šwihtas, un winu rokās wairs nedrihřsteja atrastees artilerija, kuru karalis nehma weenigi šawā rižjibā. Lai pilnigi isbeigtu jufas un atnemtu senjoreem waru pahr weetejo teesu un eerehdneem, karalis nodalija no šawas padomes šewisčķu Šwaigščnu palatu. Ša bija teefa, kas wajaja un teefaja nodewejus. Bet pateefibā zaur winu karalis šehra un isnihzinaja šawas waras pretineekus. Šwaigščnu palatai tifa usdots ari atželt nepeeteefošči ustizigus un weiflus eerehdnus un kontrolet teesu šwehřinatos. Daudšo noteefato manta tifa atřawinata par labu kronim. Ščahdā

zela sawahktos ihpafchumus karalis pa jaunu isdalijsa ta atalgojumus saweem laudim; wisur radas jauni, no karala atkarigi un karalim usti- zigi muischneeki. Zaur to ari parlaments kluwa dauds peelaidigaks, nekâ lihds juku laikam. Gan juku laikos parlaments tika sawaukts reti un wairaf tikai tamdehl, lai apstiprinatu pee waras nahkufchâs partijas lehmumus. Uri Eudora laikâ winfch tika sawaukts nedauds reischu: pawisam 7 reises 24 gadu laikâ.

11. Franzija un Spanija.

Franzijas karaliste XI. un XII. g. simteni. XI. g. simteni Franzija bija par weenu treschdalu masafa, nekâ tagad. Austrumos winas robeschas sneedsas tikai lihds Maafai un Ronai un gahja gan- drihs taisnâ linijsa no Scheldas grihwâs lihds Ronas grihwai: Franzijas tagadejee austrumapgabali, kuru eedsihwotaji runâ romanu walodu, toreis peedereja pee Wahzu walsts seemelos un pee Burgundes karalistes deenwidos. Bet ari schinis apmehros Franzija nebija zeeschi apweenota. Karala wara bija wahja un tikai wahrda pehz apweenoja semi. Pate- sibâ Franzijas karalis bija weens no bagatajeem semes senjoreem. Ziti senjori, kas skaitijs par wina wasaleem, bija no ta neatkarigi.

Pilnigi noschirta bija seemel-austrumos Bretana ar saweem keltu eedsihwotajeem un pastahwigo walodu. Normandija, ko no sakuma eenehma swescha zilts, wehlaf tika peeweenota Anglijai. Semes deen- widusdala ais Luaras pat netika faukta par Franziju; ta bija Alwitâ- nija un istaisija itkâ gluschi atfewischku karalisti. Pascha deenwidus dalâ, no Pirenejeem lihds Alpeem, runaja pat fewischkâ prowanseeschu, jeb langedokas walodâ (langue d'oc=waloda, kurâ „ja“ issaka ar wahrdu „oc“); sche bija ari sawa eefahrtâ un sawa kultura. Deenwidi isglihti- bas sinâ stahweja augstak per seemeleem. Deenwidus teefas bija isma- nami zauri romeeschu likumi: schee teefibu noteikumi bija usrakstiti, kamehr seemelu teefas turejas pee weetejam neusrakstitam parascham. Deenwidos karewju schkira nebija guwusi wisai leelu waru; tur wehl bija dauds weentahrschu brihwlauschu, kas nebija nonahkufchi wasalu atkaribâ. Semneeku stahwoflis deenwidos bija dauds weeglaks. XII. g. simteni leelakâ dala no Franzijas deenwideem atdalijs no katolu basnizas, turejas pee albeeschu mahzibas, un wineem bija pascheem sawa basnizas eefahrtâ.

X. g. simtena beigâs pehdejâ Karolinga weetâ par karali nahza grafs Hugo Kapets, iswehlets no senjoru widus. Wina pehznahzeju, Kapetingu, priwatihpafchumi atradas ap Senas widu ar galweno pilsehtu Parisi un ap Luaras widu ar Orleanas pilsehtu. Winu semes kihlweidigi eespeedas zitu senjoru ihpafchumi un atradas karalim nepa- klaufigo wasalu pilis, kuras beeschi aiskrustoja winam zelu, ta ta reisem karala brauzeens wina pascha semâ no weenas muischas us otru lihdsi- najas kara gahjeenam. XI. g. simteni karali paleelinaja sawus ihpa- schumus, peepirkdami teem klahi pa semes gabalam un atnemdami sa- weem wasaleem muischas un pilis. Rahds no karaleem XI. g. simteni usnehmas pret samaksu karot preefch Normandijas senjoru; tas pats karalis nekautrejas aplaupit italeeschu tirgotajus, kuri ar prezem brauzâ us gada tirgu.

XI. un XII. g. simteni Rapetingu lihdsekli bija ļoti eeroberšoti. Wīnu personigee ihpafchumi palika eefahrus no galweneem tirgus zeleeem, kuri gahja wairak us austrumeem, zaur Schampanu, kur tika notureti leelakee Ciropas tirgi, un us deenwideem, no Ronas grihwas, pa Garonnu un tablak pa juhru lihds Anglijai. Franzijas deenwidapgabala senjori bija dauds turigaki par karali. Pee weena no teem ari greesas pahwests Gregors VII. un usazinaja dotees frusta karā.

Karala waras peeaugschana ap 1200. g. VII. g. simtena beigās apstahkli kluwa labwehligaki karalim. Pirmahrt, Seemel-Franzija sahka attihstitees leelas pilsehtas ar bagatu tirgotaju un pastahwigu amatneeku schkiru. Karali pabalstija pilsehtu attihstibu. Wini apstiprinaja pilsehtu brihwibas, kuras tas bija eeguwaschas zihna ar senjoreem. Tam pilsehtam, kas atradas paschas sawa semē, karali dewa daschadas priwilegijas, kaut gan wehl arweenu suhtija tur sawus pahrwaldneekus. Sahda fahrtā dala no pilsehtam nodereja karalim par stipru atbalstu kara sinā, kamehr zitas dewa deesgan leelus eenahkumus. Otrahrt, seemeļos, pateizotees tam, ka lehni tika pastahwigi daliti mantineeku starpā un kluwa arween masaki, radās ļoti dauds nabadsigu un besdarba brunineeku. No sahkuma wini gahja karā pret Itāliju, Angliju un turkeem. Ap. XII. g. simtena beigam schee kari mitejas, Franzijas karala rihzibā tagad nahja leeli karaspehki, kuras winsch wareja suhtit us seemeleem, eekarot Normandiju waj ari islaust few zelu us juhru un us deenwideem, lai eeguhtu bagato Widus juhras peekrafti ar winas attihstito tirdsneezibu.

XII. g. simteni frantschu nazija attihstija wispahrigi ļoti dsihwu darbibu. Sahlu us austrumeem wirtsijas frantschu kolonijas un isplatijas frantschu waloda. Usplauka Parises uniwersitate un dewa Ciropai paschus eewehrojamaļos sinatru wihrus. Franzija dsima ari jauna un zildena mahkļa. Seemel-austrumos, karalu semēs, Swehtā Deni, kur atradas karalu kapenes, un Reimsā, kur karali tika kroneti, bija pirmās weetas, kur zehla warenos gotistos deewnamus. Sa laikmeta karaleem gan bija swescha tautas garigā pazilatiba; wini bija karotaji un naudas krahsjei. Bet wini tomehr prata isleetot wisus ta laika isdewigos apstahklus. Par stipras Franzijas karalistes nodibinataju war skaitit Filipu II. Augustu (1190—1223).

Gandrihs pus Franzijas, wis reetumu peejuhras apgabals no Senas grihwas lihds Pirenejeem, bija rokās angļu Plantageneteem, Indrikim II. un wina dehleem (1154—1216). Ismantodams Plantagenetu gruhtu stahwokli Anglijā, Filips II. atnehma Jahnim Bessennekam Normandiju un aissahweja sawu eeguwwu leelā kaujā pee Buwinaš, kur pret wīnu zihnijās angli un to saweenotee — wahzu keisars Otto IV. un Jlandrijas grafs, kursch bija atwedis lihds bagato slamu pilsehtu karaspehku. Filips sawuhahrt sawahza frantschu komunu militschus un leelu wairumu algotu kareiwju. Angļu karalis bija speests par leelaku sumu pirkt meeru; winsch saudeja ari semeš gar Lwaru. Drusku wehlat Seemel-Franzijai tika peeweenoti bagatee deenwidus, Langdofas, apgabali, kuras šagrahba seemeļu frantschu brunineeki, ejot frusta karā pret kezeereem. Krustneschu wadoni ispostija semi, nonahweja dauds lauschu un no atnemteem ihpafchumeem isdalija kareiwjeem wairak nekā 400 lehnū; bet waru noturet tee tomehr newareja un atdewa wifas teesibas us saweem eekarajumeem frantschu karalim. Karala personigee

ihpaſchumi tagad kluwa 4—5 reifes leelaki par wisleelako Franzijas ſenjoriju, un ſenjoru atteezibas pret karali mainijas. Filipa II. waldischanas beigās karala eenahumi bija kluwufchi diwas reifes leelaki tā waldischanas ſahumā.

Karala ihpaſchumu pahrwalde. Pahrwaldit ſchos leelos ihpaſchumus nenahzās wairs tif weegli. Wini dalijās neleelos pagastos, kuruš pahrwaldija no weentahrſcheem laudim eezelti eerehdni, prewō. Schee prewō ſamalkaja karalim jau eepreekſch ſinamu ſumu un uſtiahjās atpirzeju lomā. Wini wahza nodokluš, peedſina klaufchaš, gahdaja par ſahrtibu un teeſaja karala dſimtlaudis; bet wini eejauzās ari kildās ſtarp karala ſemneekem un ſihfbrunineekem; pilſehtās prewō bija garniſona un militſchu (tautas karapehka) preekſchneeki. Schos eerehdnuš pahrraudſija un karala kareiwjuš pahrwaldija ſewiſchki augſtati karala uſtizibas wihri — balji no bagato ſchkiru widuš. Rairs no teem pahrwaldija weſelu nowadu, kuſch apweenoja wairatuš pagatuš. Schee prewō un bolji atſchkihrās no ſenakeem graſeem un wezafajeem ar to, ka ſawuš amatuš tee newareja mantofchanas zela nodot tahlak. Wini tika eezelti no karala, bija atkarigi no ta, un karališ toš beeschi mainija, lai paturetu ſpehka ſcho atkaribu.

Filips II. peegreesa leelu wehribu amatneezibai un tirdſneezibai. Wina noluhkš bija dabuht pee malas ahrſemju tirgotajuš. Pee ſchahdeem tirgotajeem pa leelakai dala peedereja ebreji, kureem lihds tam laikam tika dotas leelas preekſchrozibas. Filips II. ſahka neſchehligi wajat ebrejuš. Wini ihpaſchumi tika atnemi un ſinagogas pahrwehrtas par baſnijam. Wairatas reifes tika pat peenemi lehmumi, ka ebreji iſraidami no ſemeš, bet taš netika iſdaritiš, jo karališ ſanehma leelu iſpiſſchanas nauđu. Stahsta, ka wiſch ſalihdſinajitiš ebrejuš ar ſchwammi, kuru eemehrz uhdeni, lai pehz tam iſſpeestu, ſapraſdamš ſem ta ebreju auglotaju darbibu, ar to tee iſſuhz nauđu no tautas, lai pehz tam lautoš iſſpeesteš no karala. Ebreju tirdſneeziba ſtipri ſaſchaurinajās, un dala no wineem aiſzeloja. Tirdſneeziba un bankas nahza frantſchu tirgonu rofās. Karališ patš kluwa par auglotaju, lai tifat paleelinatu ſawuš eenahumuš. Wiſch eewahza wiſu apgroſibā efoſcho ſudraba nauđu, pahrkala to par jaunu, peemaiſidamš klaht deefgan daudš wara, un tad iſlaida jauno nauđu par ſenako wehrtibu, pelnidamš tahdā ſahrtā ſtarpibu ſtarp winas norahdito un iſto wehrtibu. Ar laiku krahpſchanu pamanija, un nauđas zenu ſahka wehrtet ſemat, nekā bija norahditiš, tomehr tirdſneezibā ſchi nauđa eenefa jufaš un pahrpratumuš.

Lai gan jaunā walſtiš pahrwalde, kura nahza baronu fundſibas weetā, paſargaja ſemi no eekſchejeem kareem un weizinaja kulturaš uſplaukſchanu, tomehr ari winai bija daudš launumu un ehnaš puſchu.

Ludwika Swehta monarkija. Filipa II. dehla dehliš Ludwikis IX. Swehtaiš (1226.—1270.) kluwa eewehrojamiš tā dedſigš tizibaš aiſſtahwiš. Lai gan wiſpahrejā kruſta karu ſajuſhma bija atſlahbuſti, tomehr Ludwikis diwas reifes atſauzās uſ pahweſta uſaiſzinajumu un otrā gahjeenā ſaudeja dſihwibu. Wiſch luhdſa Deewu diwas reifes deenā, maſgaja nabageem ſahjaš un paſemigi ſanehma rahjeenuš par ſaweem grehkeem. Ludwikis nehma ſawā aiſbildneezibā dominikanuš-inkwiſitoruš un wiſpahri ubagu muhkus. See bija wina rewidenti, kuruš taš ſuh-tija pahrraudſit ſawuš eerehdnuš.

Lihds schim laikam usglabajuschees wina „Norahdijumi“ deklam, fur tas attehlo sawus usstatus par karala peenahfumeem. Peelakais karala peenahfums ir buht taifnam un pateefam: „Surot teefu, neat-fahpees no taifnibas nekahda gadijuma. Ja tew gadaš isschirt kildu starp bagatu un nabagu, tad wislabaf stahwi nabaga pusē, lamehr ne-buhfi issinajis pateefibu.“ „Ja tew nahkas karot pret kahdu wafali, kas ir apwainojis basnizu, waj bijis netaisns pret nabagu, waj spreedis ne-taisnu teefu un naw klausijis tawam padomam, tad peeraugi, ka karsch neisposta ari nabadfigos eedsihwotajus.“ Bet bija tur ari neschehligi padomi, kas faskaneja ar toreisejeem religiskeem usstateem. „Peeluhko, lai nenotiktu apgrehziba tawa semē, t. i. lai netiktu pulgotš Deews, fwehtā Deewmahte un wisi fwehtee. Wajā tezerus sawā semē un turi naidu sewischki pret ebrejeem un wiseem laudim, kas ir pret tizibu, un lai tawā semē wineem nebuhtu weetas.“

Ludwikis tizeja, ka kristigo lauschu pasaulē eespehjams nodibinat deewischligu kahrtibu. Tadehl ari winsch usstahjās tā widutajis leelos Ciropas strihdos: reisi starp Fridrichu II. Staufenu un pahwestu un otru reisi starp anglu karali un wina baroneem, kas bija pret to fazeh-luschees. Gelschejās walstis leetās Ludwikis wisleelako wehribu pee-greesa teefai. Wina jauncwedumi teefā wiswairaf atgahdina Jndrika II. darbibu Anglijā.

Teefas reforma. Karalis eejauzās senjoru teefās ar noluhku nepeelast wezo diwklauju pee kildu isschkirchanas. Reis karalis aizinaja sawas teefas preeschā kahdu senjoru par to, ka tas bija noteefajis us nahwi trihs studentus, kuri bija medijuschi senjora meschā. Ziti senjori, kas bija klast pee teefas, prasija, lai apwainotam dod eespehju attais-notees ar diwklaujas palihdsibu. Karalis atraidija scho prasibu us ta pamata, ka „leetās, kuras atteezas us nabagu laudim, basnizu un per-sonam, pret kuram jajuht lihdszeetiba, diwklauja naw peelastchama.“ Sadusmotee senjori aigahja, un karalis bes wineem taifija spreedumu. Kahds barons sohgaligi teiza: „Ja es buhtu karalis, es pawehletu kahrt baronus.“ Karalis atteiza: „So, sinams, es nedarischu, bet par saweem pahrfahpumeem baroni tiks soditi.“

Karala semēs diwklaujas starp prawineekeem tika aisleegtas. Tika ari aisleegts apwainotam issaukt us diwklauju paschus teefneschus, ar furu spreedumu winsch nebija apmeerinats. Personai, kura nebija meerā ar spreedumu, tika dota teefiba atsiht spreedumu par nepareisu un eefneegt apelazijas fuhdsibu augstakam semēs senjoram — karalim. Karalis Ludwikis pats peenehma fuhdsibas un luhgumus no wisadu schkiru laudim un isspreeda daschadas leetas pee saweem pilswahrteem Parisē waj ari sem osola Wensenas birsē. Karala teefneschi bija pasihstami ar romeeschu teefibam un eeweda teefās pawisam jaunu kahrtibu: wini ismekleja leetu, noklauschinaja leezineekus un weda rakstiskus protokoluš. Karalis zentās ari samasinat feodaku patwaribas un saw-starpigus karus. Wina personigās semēs schahdi kari pawisam tika aisleegti. Pahrejo senjoru semēs pretineekeem wajadsjeja eewehrot 40 deenas garu starplaitu no kildas brihscha lihds kara fahkumam, lai dotu zespehju eejauktees teefai. Weidsot winsch pehz eespehjas paleeli-naja „karala leetu“ skaitu, t. i. tahdu leetu, kuras drihksteja isspreest tilai karala teefa. Pee schim leetam peedereja wifs, kas atteezās us fabeedriškā meera trauzeschanu, dedsinaschanu, laupischanu u. t. t.

Schahdi rihkodamees, karalis nepahrfahpa feodalàs parafças, un baroni newareja fuhdsetees, ka neteef eewehrotas wiku atsihtàs teesibas. Karalis darija tikai to, to wareja darit fuserens, fursch ruhpejas par fawu wasalu un pawalstneeku dsihwi. Anglu karalis bij panahzis to paschu jau fimts gadus atpafal. Sauta wiswairaf zeenija Ludwikl par to, ka winsch weenadi isturejäs pret wifu fahrtu laudim. Senjori sahka just pahr sewi karala waru. Pahr fuhdsibas par wiku teesu pastahwigi wareja tikt eefneegtas karala palatai un teem weenmehr wajadseja buht gataweem atbildet schis palatas preefschâ.

Zentralàs waras peeaugfchana. Wehl zitadâ finâ Ludwikis IX. eerobeschoja sawus baronus. Feodalisma seedu laifos katrs patstahwigs senjors islaida pats fawu naudü. Schis daschadäs naudas loti apgruh-tinaja tirdsneezi bu un mainu; parasti notika trahpschana, nauda fleepent tifa pahrfalta un padarita mafwehrtiga. Ludwikis ar sewifchku litumu noteiza karala selta un fudraba naudas fwaru un fastahwu. Weedraudot ar meefas fodu, tika aisleegts pahrleet naudü, fura nahza no karala naudas kaltuwem. Karala semes tika nemta pretim weenigi schi nauda. Senjoru semes wina bija japeenem lihdsigi zitâm naudam, bet pehdejâm wajadseja atschirtees no karala naudas, un wifos gadijumos, kad senjoru semes tika pahrfahpti karala noteikumü par naudü, isspreeft teesu par scheem pahrfahpumeem wareja weenigi karalis. Pateizotees schim preefschrozibam, karala nauda drihfi ween sahka isspreeft zitas naudas. Par karala naudü sewifchki usstahjäs pilsehtu tirgotaji. Karalis safauza eewehrojamafos Parises, Orleanas un zitu pilsehtu pilsonus, furi kopigi ar wiku apppreeda isdodamos noteikumus par naudü un parafstija tos lihds ar karali.

50 gadu laifâ, no 1200. g. lihds XIII. g. fimtena pusei, ne tikai ween ahrfahrtigi peeauga karala ihpafchumu platiba, bet ari loti paleelinajäs to jautajumu skaitis, furus wareja isfahkirt tikai zentralâ karala pahrwalde. Schis pahrwaldes eefahrtu un nodalijumi loti atgahdinaja Anglijas karala galma eefahrtu XII. g. fimteni. Sche, tapat ka tur, bija rehkinu palata un teefas palata, pee kam pehdejo fauza par parlamentu, kamehr Anglijâ schis nosautums tika atteezinats us wispahrejâm wasalu fapulzem.

Jo wairaf jautajumu bija japahrsin karala pahrwaldei, jo wairaf mainijäs winas fastahws. Senjori wareja atbraukt, lai apppreestos ar karali tikai reti un us ihfu laizinu, diwas trihs reifes gadâ. Bet dsihwe prafija tahdu waldbibu, fura darbotos pastahwigi, un tadehl arweenu leelaku lomu, bes karala padomneefem, sahka spehlet daschadi karala galma faplotaji. Wiku starpâ parahdijäs mahziti laudis, kas labi pahrsinaja faimneezibas un teefas leetas, pee kam sewifchku fwaru eeguwa uniwersitates beigufchee legisti — litumu finataji. See bija pa dalai kleriki, pa dalai fihlbrunineeki, fureem par fawu stahwofli bija japateizas karalim un furi tadehl wifur aistahweja pehdeja intereses.

Filipa IV. kari un finanschu pahrwalde. Jaunu waru un spehku Franzijas karaliste eeguwa XIII. un XIV. g. fimtena mainâ, pee Filipa IV. Skaisiâ (mira 1314. g.). Karala semes bija ispletufchäs us deenwideem un reetumeem. Bet galwenee Filipa eeguwmü bija austrumos; sche winsch peeweenoja fawâm semem Schampanu ar winas eewehrojameem tirgeem un no tureenes issteepa rofupehz bagatäs un apdsihwotäs Flandrijas, wilnas ruhpnreezibas galweno zentru

Ciropà. Stahsta, ka Franzijas karaleene, apmekledama Briggi, bijusi pahrsteigta no pilsehtneetschu gresnajeem kostimeem un teikusi: „Pee numš ir weena, bet sche 600 karaleenu!“

Brigges, Gentes, Ipernas un zitu pilsehtu preetschgalà stahweja bagati wilnas ruhpnееki. Schee leelruhpnееki un tirgoni tureja atkaribà wefelu baru sifku mahjruhpnееku, kureem wini nodewa materialu un fanehma no teem isstrahdataš prezes wairuma tirdsneežibai. Pehz sawa naudas stahwokla schee wilnas ruhpnееki atgahdinaja muhslaiku fabrikanus, tikai wineem nebija sabriku, t. i. leelu kopigu darbnitschu ar šaimneeka darba rihkeem un mašchinam. Winu strahdneeki bija sifki meistari, kuri strahdaja katrs sawàs mahjàs ar pašču darba rihkeem. Slamu audeju galwenais wilnas materiala peegahdatajš bija Anglija. Sadehl ari Flandrijas pilsehtas stahweja tuwaki winai, nekà Franzijai, un bija gatawas ar to flehgt saweenibu. No šahkuma Filips IV. eeguwa sem sawas waras wišu Flandriju. Bet, pateizotees šmagajeem nodofkeem, kuras karalis uslika ruhpnееžibas pilsehtam, notika šazelschanaš un neschehliga frantschu iskauschana. Karala brunneežifkats karašpehks tika šafautš no slamu audeju milizijas šahjneekeem pee Kurtè. Šchis pilsehtas basnižà uswaretaji usšahra 4000 apseltitus peeschus, to tee bija nonehmufchi nonahweteem frantschu brunneekeem. Bet karala nopirktà genujeeschu slote šafawa slamu kugus Scheldas grihwà. Beigàs Filipa rokàs palika tikai neleela Flandrijas dala un ari pateizotees tam, ka Filips stipri peekahpàs pret wilnas ruhpnееkeem: winsch aifšleedsa išwesti no Franzijas neapstrahdatu wilnu, lai dotu scheem ruhpnееkeem lehtu materialu.

Karšch ar Flandriju prasija no karala leelas naudas sumas. Bet noteiktu leelatu eenahkumu winam nebija. Ar eenahkumeem, to dewa karala muifšas, winam nepeetika. Sedšihwotaji mašfaja tikai šoda naudas par dašchadeem pahrkahpumeem waj ari šewifškas goda nodewas, peemehram, karalim eerodotees winu nowadà. Filips IV. išdomaja wišdašchadašos panehmeenus, lai dabutu naudu no šemes ihpašneekkeem, pilsehtam un ruhpnееku saweenibam. Winsch nehma gan labprahtigas nodewas, gan aifnehmàs, gan išspeeda naudu ar draudeem. Ja weenreiš karalim bija išdewees no šahda peedšiht šinamu sumu, tad karalis atfal no jauna greešàs pee tàs paščas personas ar sawàm prasibam, usštatidams to par sawu nodofku mašfataju.

Daudšas komunas, aifšdodamas naudu karalim, bija špeestas ari paščas aifnemtees. Winu naudas leetas stipri zeeta ari no leelajàm šoda mašfam, kuras tàm uslika Parises parlaments, kas bija eeguwis par tàm augstatàs teefas waru un šodija par katru neezigako pahrkahpumu, mašako nemeera parahdišchanu, šenjora apwainošchanu u. t. t. Ja komunai ar naudas leetam šahka eet šlitti, pee winas prasii eeradàs karala eerehdniš, lai finanschu stahwokli notahrtotu, un tahdà gadijumà komuna šaudeja sawu patšahwibu. Brunneekeem tika atlautš atpirktees no kara deenesta, bet tahdà gadijumà winu muifšà eeradàs karala finanschu eerehdniš un notakšaja eenahkumus. Wišos šchinis šamehrà sifkajos gadijumos karalis israhdija leelu stingribu un neatšaidibu. Wina waldišchanu wareja nosaukt par wišpahrigu konšifkaziju, t. i. par mantas atšawinašchanu par labu kronim un aplišchanu ar nodofkeem tajà pašchà noluhkà.

Karala šaduršme ar basnižu. Filipa IV. finanschu politika šaduhràs ar šahdu stipru pretineeku. Karalis bija nodomajis eewahkt

nodoklus ari no basnizu semem, kuras lihds tam maksaja tikai pahwestam. Pahwests Bonifazijs VIII., bahrgs un nepeelaidigs wezis, isfludinaja ar šewischku bullu, ka bes wina atlaujas garidsneeziba nedrihft maksat nodoklus par labu walsstij. Karalis atbildeja ar to, ka aisleedsa iswest no Franzijas seltu un sudrabu, stipri eerobeschodams pahwesta eenahkumus no Franzijas garidsneezibas. Bonifazijs tikko bija noswinejis Romā no wina eewesto jubileju, t. i. gadusimtena swehtkus, kuras bija nolemts atfahrtoot ik pehz 100 gadeem. Uf jubileju bija šanahkufchi deewluhdseji no malu malam, kureem pahwests par to bija apfolijis grehku peedofchanu. Pahwests swehtkos parahdijās tautai wifā šawā gresnumā ar wifām keisara waras sihmem. Winam pa preefchu nesa schēhpu, un winsch isfludinaja fewi par wifu semju waldineeku. Winsch aizinaja wifus waldineekus uf Romu, apfolija ischfirt winu strihdus un dot meeru wifai pasaulei. Apfinadamees šawu spēhku, tas nosuhstija frantschu karalim jaunu bullu. Winā pahwests apwainoja karali par nepeeklahjigu istureschanos un teiza: „Deews, uslikdams mums apustulu kalposchanas smagumu, pazehlis muhs pahr wifu semju waldineekem, dodams mums spēhku noahrdit, isnihzinat, isfwaidit, zelt un labu sehlu seht wina wahrda.“

Utbildeadams uf scho bullu, karalis lifa usstahtees šawas waras aisstahweem. Winsch atlahwa šawā padomē un teefās nodarbinateem legisteem usrafstit wairatus rakstus, kuros tee aši usbruka pahwesta waras pretensijam. Autori attihstija pašchi šawu jauno usskatu par waru; wini apgalwoja, ka semes wirsū naw augstaks waras par karala waru un ka karala griba ir lihdsiga likumam. Lai rastu pabalstu šawā semē, Filips IV. šafauza Parisē 1302. g. leelu šapulzi, kurā peedlijās garidsneeziba, fenjori, baroni un pilsehtu wezakee no galwenām seemelu un deenwidus komunam. Šawā runā šapulzes preefchā karalis atkal atfahrtoja, ka wina wara ir neatkariga, un luhdsā šapulzes pabalstu. Baroni un pilsehtu preefchstahwi pašinoja, ka wini pilnigi peeweenojās karalim. Dašchi isteizās, ka semes wirsū par karali augstaks ir tikai Deews. Garidsneeziba bija apjukusi un fwahrstijās starp pahwestu un karali.

Filips IV. aisleedsa prelateem braukt uf Romas šapulzi. Pahwesta legats, kas weda grahmatu par karala apkraufchanu ar basnizas lahsteem, tika Franzijā šakerts un eelirts zeetumā. Karala legisti notureja aismugures teesu pahr pahwestu, apwainoja to par kezeri un noseedsneeku, atzehla no amata, un weens no legisteem dewās uf Italiju, lai iswestu špredumu. Frantschu legisteem peeweenojās ari Italijas baroni, pahwesta eenaidneeki. Ananjas pilsehtinā Apeninu kalnos wini notwehra Bonifaziju, usbruka wina pilij un apbehra pahwestu apwainojumeem un apsmeekleem. Ofili šaruhgtinatais Bonifazijs drihfi nomira. Par pahwestu tika iswehlets frantschu prelats sem Klementa V. wahrda. Winsch tika eefwehtits Lionā, atteizās braukt uf Romu aif ta eemesla, ka tur partiju kildas nelaus winam brihwi rihtoteles, un apmetās Uwinjonas pilsehtā Deenwidus-Franzijā. Filips IV. šhini šadurfmē palika pilnigs uswaretajs, un no ta laika pahwesta wara wispahf šahf slihdet uf leju.

Karalim isdewās isnihzinat ari templa ordeni un ismantot wina milšigās bagatibas. Filips IV. apwainoja templa ordena brunineekus par kezeribu un burfchanu. Wifū wini lihds ar šawu mestru tika reisē aresteti daščadās Franzijas malās. Winu teefaschana pateefibā bija

zeetfirdiga isrehklnaschanas ar teem: ar daschadu mozibu palihdfibu wini tifa peespeesti afsihtees wisneeespehjamafos noseegumos pret religiju. Tifa safauka basnizas sapulze, kura pahwests, buhdams pallausigs eerozis karala rolas, nolahdeja ordeni un flehdja to. Ordena mestrs un 150 brunneeku tifa fadedsinati karala pils dahrsja fa kezeri un winu manta konfizeta.

Wiskahrtas. Ra fenaf strihda gadijuma ar pahwestu, ta ari tagad templa ordena leeta Filips safauza senjoru, prelaturu un pilsehtu preekshtahwu sapulzi. Schahdas sapulzes kluwa par paraschu un tifa safauktas ari wehlf no Filipa pehznazehjeem, kuri mekleja atbalstu pee jemes ihpafschneefem un ruhpneekeem. Sapulze pee weenas reises wareja atlaut karalim wahft nodoklus daschados nowados un pilsehtas, un karalim newajadseja atfewischki greestes pee katra no teem.

Schis sapulzes, tapat fa Anglija, bija dabigs turpinajums no senajam wasalu sapulzem pee kusserena galma. Bet tagad winu fastahws un raksturs bija kluwis zitads, fa feodalisma seedu laifos. Karala personige ihpafschumi tagad istaisja pusi no wifas karalwalfts. Lihdf ar to bija paleelinajees ari to eedsihwotaju staitis, kuri atradas teeschafariba no karala. Pehdeja warai peeaugot, daudf padewigati kluwa ari laizigeem un garigeem senjori. Senaf katra no wineem interesejas tikai par sawu nowadu; tagad, turpretim, ikweens bija speests pasiht tuwaki ari wispahrigo walfts stahwolli. Pee tam wispahrigas sapulzes, blakus karewjeem un garidsneefem, sehdeja un runaja lihdf ari pilsehtu preekshtahwi. Schis pahmainas lihdfinajās pahmainam Anglija Simona de Monfora laifa, kad tifa safauktis leelais parlaments.

Bet frantschu sapulze atschkiras no anglu sapulzes ar to, fa winas lozekli noteikti dalijas kahrtas (états). Brunneeki, t. i. fihfihpafschneeki, kuri kalpoja kara deenesta, sche nebija weselu aprinku preekshtahwi, fa Anglija, un nesehdeja kopā ar pilsonem. Wini bija peedaliti senjoreem un kopā ar teem istaisja „labdfimufcho“ (noblesse), jeb muifschneeku kahrtu. Atfewischki apspreedas garidsneeku kahrtu un atfewischki pilsoni (burschuafija), kuras, salihdfinot ar diwam pirmam kahrtam, tureja par semako, trescho kahrtu (tiers état). Tikai kad wifas schis kahrtas bija apspreedufchās atfewischki un wajadseja weenotees par kopigu lehmumu, tas kanahza kopā un tadeht ari winu kopigo sapulzi sawu par wisfahrtam (états généraux, генеральные штаты) Franzijas deenwidi eefahrtas un pahrwaldes finā wehl tif juhtami bija atdaliti no seemeleem, fa tur bija sawas atfewischlas Langedokas kahrtas. Tahda paschā weidā sapulzejās nowadkahrtas ikweenā atfewischkā nowadā.

Ra anglu parlaments XIV. g. simteni, ta ari frantschu wiskahrtas nelihdfinajās tautas preekshtahwneezibai tagadejas Ciropas walftis. Winas nebija representeti wif eedsihwotaju slahni, jo semneefem nemaf nebija preekshtahwu. Wifu pilsehtu preekshtahwi ari netifa usafzinati un usafzinatās pilsehtas neifwehleja delegatus no wifem eedsihwotajeem, bet gan fuhfija sawus galwas. Senjori un prelati pawifam nebija wehleti, bet representeja tikai sawu personu.

Filipa IV. darbiba un fewischki wina naudas ispeeschanas politika radija stipru nemeeru tauta. Senjori nebija apmeerinati ar to, fa karalis wineem bija aisleedfis kalt pascheem sawu naudu. Pehz Filipa IV. nahwes notika fazelschanas. Us fazehlfufchos peeprafijumu Filipa dehlam wajadseja pakahrt wina tehwa galweno finanschu leetu waditaju Marinji.

Senjoreem, brunineekeem un dascham pilsehtam tika dotas fewischkas privilegiju grahmatas. Sche atkal wehrojama starpiba starp Franziju un Angliju. Franzija walsis eefahrtas sinâ bija kreetni eepafal palikusi. Anglijâ jau 1215. g. wîsas schkiras apspreedâs un rihkojâs kopigi. Franzijâ pat simts gadus wehlat fahrtas kopâ neturejâs un melleja katra tîfai sawu labumu. Anglijâ, pateizotees nemitigai un ruhpigai teesu darbiba, nodibinajâs wîfai walstij kopigi likumi. Franzijâ atfewischi apgabali bija mas faistiti sawâ starpâ, un katrâ no teem bija sawas paraschas un sawa eefahrtâ. Pateizotees tam, XIV. g. simtena zihnâs ar Angliju Franzija zeeta neweifsmes.

Simtgadu karsch. Pehz Filipa IV. Skaisâ dehlu nahwes Rapetingu dinastija isbeidsâs un pee waras nahza Walua namâs. Schi nama pirmee karali atradâs gruhâ stahwolki, pateizotees nesatizibai muischneeku un burschuasijas starpâ.

XIV. g. simteni Flandrija sahka saudet sawu iszilus stahwolki wilnas ruhpnenezibâ. Pehdeja usplauka kaiminu semes un daschadâs Franzijas pilsehtâs. Zaur to ari Schampanas tirgi, kuros lihds tam eepirka manufakturu wîsas Ciropas tirgotaji, saudeja sawu leelo nosthmi un stipri samasinajâs. Lihds ar to Franzijas waldibai radâs jaunâs ruhpes: wajasdeja wîseem spehkeem pabalstît ruhpnenezibu sawâ semē. Wilnas ruhpnenezibâ bija no swara, lai rihzibâ arweenu buhtu daudf pehz eespehjas lehta wilnas materiala un zitu wajasdigo weelu. Lai to eeguhtu, Filips IV. un wina dehli aisleedsa iswest no Franzijas wilnu un krasu weelas. Bet schahds aisleegums bija nepatihkams lauffaimneekeem, kuri, pastahwot isweschanas brihwibai, wareja dahrgaki pahrdot wilnu un ahdas. Muischneeki wairakas reises farihkoja nemeerus, un Walua bija speesti pret teem peefahptees un atlaut neapstrahdatu weelu isweschanu. Ar wîsu sawu dsihwi un simpatijam schis dinastijas karali stahweja tuwu brunneezibai. Tas radija stipru nemeeru pilsehtu ruhpneeku schkiras starpâ, un schis nemeers wehl peeauga, kad sahkas leelais nesekmigais karsch ar Angliju (no 1340. g.)

Galwenais Anglijas un Franzijas strihdus ahbols bija ruhpnenezistâ Flandrija. Schis apgabals atradâs atkaribâ no Franzijas karala, jo Flandrijas grafs bija wina wafalis, bet zeescha saweeniba ar Angliju tai bija nepeezeeschama, jo no tureenes galwenam fahrtam nahza neapstrahdatâ wilna. Flamû pilsehtas nosuhtija us Angliju bagatu Gentas tirgotaju Zekabu Arteweldi un peedahwaja Eduardam III. Franzijas troni. Eduards pats dibinaja sawas teesibas us to, ka winsch no mahtes puses ir Filipa IV. pehznahzejs, lai gan Franzijâ ihfi pirms tam baronu sapulzē tika nolemts un no Parises uniwersitates schis lehums atsihts no likuma weedokla par pareisu, ka pehz saliska, t. i. wezfranku noteikumeem mahtes rahdeem naw mantoschanas teesibas. Anglu karalis tomehr peenehma flamu preefshlikumu. Flandrija wareja winam noderet par loti labu basi karam ar Franziju. Flami sem Anglijas wirswaldibas eeguwa gandrihs pilnigu patstahwibu.

Sai paschâ laikâ, kad sahkas karsch starp Angliju un Franziju, Flandrijâ notika stipra schelschanâs paschu ruhpnenezisko pilsehtu eedshwotaju starpâ. Sche krasî dalijâs ruhpneeku usnehmeju un audejustrahdneeku interesēs. Lihds ar tekstilruhpnenezibas usplauschanu kaiminu semēs, flamu raschojumi wairs tik labi nenogahja. Sad fabrikanti sahka samasinat no wineem atkarigo meistarû darba algas. Audeji sazhelâs

un nogalinaja wairakus leelruhpeekus. Starp wineem frita ari Glan-
drijas neatkaribas nodibinatajs Jekabs Artewelde.

Anglu karaspēhks, kaut gan spēhka sinā masakš, nehma wirsroku
pahr frantscheem. Anglu karaspēhktā bija jauna eefahrtā. Wīnsch da-
lijās strehneekos, kas schahwa no stopeem, un saldatos, kas bija ap-
brunoti gareem nascheem; schi armija bija peemehrota weiklām un strau-
jām kustibam. Frantschu kawalerija, turpretim, bija smagās brunās,
pee kopigas darbības nepeeraduse un us ahtrām kustibam nespehjiga.
Ratrs brunineeks pats par sewi bija spēhzigs un weikls turniros, bet
barā, sewischki ja tos peespeeda kautes preeksch wineem neisdewigā
weētā, tee pahrwehrtās par nespehjigu publi. Pee Kresli frantschu
brunineeki, ismoziti no ilgās jahschanas leetū un wehja, usbruka anglu
kajineeku swaigajeem spēhkeem un tika no pehdejeem pilnigi sakauti.
Rara nasta smagi speeda Franziju. Karalis wairakas reises safauza
wiskahrtas un isluhdsās no tām leelakus naudas pabalstus. Wis-
kahrtas schoš pabalstus gan atkaha, bet noteikti aishahdija us karala
eerehdnu patwaribam pee nodoklu wahschanas un finanschu pahrwaldes
un peeprafija sew lihdsalibu schinis leetās.

**Wiskahrtu reforma, rewoluzija Parisē un semneeku fazel-
schanās.** XIV. g. simtena peezdesmitos gados Franzijas monarkija
pahrdsihwoja loti gruhtu stahwokli. Angli usbruka no jauna. Kaujā
pee Buatjē frantschi tika sakauti, un karalis ar daudš brunineekeem
fanemts guhstā. Angli prafija par guhstefneem milšigu ispirschanas maksu.
Jaunais dofins (tā Deenwid-austrumu Franzijā, starp Ronu un Alpeem,
nesen eeguhstā semes gabala Dofinē wahrdā sauzās Franzijas trona
mantineeks) bija speests safaukt wiskahrtas Parisē (1356.). Sapulzē
bija famehrā mas senjoru un brunineeku, bet to teesu wairak treschās
kahrtas pilnwaroto no bagatām Seemel-Franzijas pilsehtam; wini istaisija
pufi no sapulzes dalibneeku skaita. Sapulzē bija manams stiprs fashu-
tums pret karala waldibu. Sche wispirms tika peeprafita teesa pahr
karala padomneekeem. Stipra un eespaidiga schi sapulze bija jo wairak
tadehl, ka tika safaukta Parisē, kura bija toreisejās Eiropas leelakā
pilsehta ar daudšām zunstem un stipru tirgotaju gildi. Parises eedsih-
wotaji ar leelu interesi sekoja politikai. Parises tirgonu wezakais Etjens
Marfels wiskahrtu sapulzē karsti usbruka karala waldibai. Atbalstida-
mees us eedsihwotaju peekrischanu un tirgotaju saweenibas spēhtu,
Marfels sahja droshi rihkotees pa pilsehtu, lai peespeestu waldibu
peekahptees. Kad Dofins Karlis atlaida wiskahrtas, Marfels aif-
leedsa tirgotajeem nemt pretim karala naudu, kura gadu eepreeksch
bija reises 18 pahrleeta par jaunu ar leelu newehrtiga metala pee-
maisijumu. Pehz tam wīnsch pawehleja zunstem isbeigt darbus un
kertees pee eerotscheem.

Wajadsēja no jauna safaukt wiskahrtas. Marfels, wina beedri
no pilsonu kahrtas un weens no prelateem, Lekoks, Lanās biskaps, stah-
dija sapulzei preekschā walsts pahrweidoschanas planu. Dofins parakstija
winu fastahdito leelo ordonanzi, pehz kuras wiskahrtu sapulzem
bija janoteek kahrtigi diwas reises gadā, neatkarigi no karala usaizina-
juma. Tikai wiskahrtam ir teesibas noteikt nodoklu leelumu, un winu
wahschana teek ustizeta sewischkeem wiskahrtu pilnwaroteem. Walsts
pahrwalde teek pastahwigi kontroleeta no wiskahrtam. Dofins tika pee-
speests peelaišt sawā padomē no wiskahrtam iswehletas perfonas, kuras

eefahka fawu darbu ar to, ka atzehla no amata wifus karala parlamenta un rehkinu palatas lozelus.

Stahwoflis bija lihdsigs Anglijas stahwoflim kahduš simts gadus atpakaļ, kad Monfors ar parlamenta palihdsibu eerobeschoja karala waru. Bet bija ari starpiba un ari sekas isnahza zitadas. Franzija par karala waras eerobeschoschanu no wiskahrtam bija tikai bagatee seemetu pilsoni; muischneeziba un garidsneeziba turejās eefahnuš un drihsaf bija naidigas schim pahrmainam. Uijaunotā wiskahrtu šapulzē muischneeki nemas neeeradās un prelatu bija loti maš. No leelpilsonu widuš fewischki no teikti usstahjās pariseeschu preeschstahwji, bet zitas pilsehtas toš deesgan wahji pabalstija. Daudsi bija nemeerā ar to, ka jaunee karala padomneeki no bagato tirgonu widuš bija loti nepareisi šadalijuschi nodofkus: pehz winu šadalijumlah isnahza, ka masturigakeem eedsihwotajeem, šamehrā ar winu eenahkumeem, wajadseja maksat daudš wairaf, nekā bagatneekeem. Redšedami, ka Marsels taisas usstahtees pret dofinu ar jauneem draudeem, daudsu pilsehtu preeschstahwji aigahja no šapulzes.

Rad Karlis atlaida winam usspeesto padomi un pasinoja, ka winsch grib waldit bes aishildneem, Marsels apbrunoja pariseeschus, kuri bija šadaliti kaujas simtos un desmitos, un eelausās ar wineem karala pili. Šhe Karla azu preeschā tika nonahweti wina tuwineeki. Pats prinzis isglahbās tikai ar to, ka Marsels uslika winam galwā fawu zepuri ar Parises krahšam (šarkanu un silu). Sabaiditais dofinš peenehma wifas prašibas, bet tai pašā wakarā behga no pilsehtas. Ap winu šahka pulzetees wif, kas nebija meerā ar Parises tirgonu waldischanu.

Marsels melleja faweenibu ar Zlandrijas pilsehtam un ar semneekteem, kas bija šazehluschees Seemel-Franzija. Semneeku dumpis, kā fauzamā šchakerija, t. i. „Jeschlas-weenteescha“ šazelšchanās, kā nizinoschi isteizās muischneeki, iszehlās zaur kara postu. Sahdschas bija palikuschas neapfargatas, un winas laupija kā eenaidneeki, tā ari pašu brunineeki, paremdami wifu, kas bija nemams. Lauki palita neapstrahdati, un šahkās badš, Postu wehl paleelinaja augstā ispirkschanas maksā par guhstekneem, kas bija šanemti pee Puatjē; šho maksu galwenām fahrtam mehginaja uslikt atkarigeem semneekteem. Wišs niknumš us fenjoreem, kas jau agraf bija šakrahjees par winu postoschām medibam, brunineeku šawstarpejeem kareem, no kureem wiswairaf zeeta semneeki, par karala un wina šwihšes netaisneem prasijumeem zauri brauzot u. t. t., tagad lausās us ahru. Semneeki šalasijās leelos pulkos, postija muischneeku pilis un neschehligā fahrtā, nonahweja winu ihpašchneekus un winu gimenes. „Wini gribeja gluschi isnihzinat muischneekus no semes wirfus, lai neweena wairš nepaliku,“ šaka ta laika wehsturneeks Truafars, muischneeks un dumpja azu leezineeks. Semneeki iswehleja no fawa widuš karali, ar to Marsels stahjās šakaros.

Bet semneeku bari drihs ween tika šakauti un isklichdinati no brunineekteem, pee kam toš aptawa ar tahdu pašu neschehlibu, kā eepreesch muischneekus. Unglu brunineeki rihkojās kopigi ar frantschu muischneekteem. Pa to starpu dofinš Karlis bija paspehjis šakaut fewischku wiskahrtu šapulzi ahropus Parises un tuwojās galwas pilsehtai ar karašpehtu. Apmulšuma brihdi eelas zihnā krita ari Marsels no šahda pašu zilweka rofas.

Dofinš atzehla wifus karala waras eerobeschojumus, kurus tas bija grubtā brihdi speests parafstii. Bet kluwis par karali — Karli V.,

winsch tomehr nehma wehrâ wehlejumos un fuhdsibas, kas tika isteiktas wiskahrtu sapulzēs, sewiški ja tās nahza no treschās fahrtas delegatu pušes. Wišwairat wini fuhdsējās par karala eerehdnu patwaribam, kuras noteek pee nodoklu un kara nomakšu wahšchanas. Lai nowehrstu šchis patwaribas un nepareisibas, nodoklu šadališchana un winu wahšchana tika atdalita weena no otras un nodota daschadu eerehdnu rokās. Karlis V. iswairijas no wiskahrtam un greesas pehz padoma pee nota bekeem, t. i. pee sinaschanu bagatām un eespaidigām personam no wišām fahrtam, usaižinot tās pehz šawas iswehles. Winu widū bija, pehz karala pašcha wahrdeem, „tiharšinu printšchi, prelati, muišchneeki, teologijas profesori, juristi un dauds zitu gudru zilweku.“ Karalis bija nopeetns zilweš, interesejās par šinatni, weda gandrihs waj muhsa dšihwi un winam bija šweschji pirmo Walua brunineeku tikumi. Winu beeschi wareja redset šrunajotees ar uniwersitates doktoreem. Leelai Luwras pilij tika peebuhwets kļaut tornis, kurā eerihkoja biblioteku un karala šinatnišku kabinetu.

Karla V. laikā karā ar Angliju laime usšmaidija Franzijai. Frantschi bija eewingrinajuschees jaunā kara mahšlā. Pamasam frantschi atnehma weenu pehz otra no angeem Franzijas seemelos un rectumos eekemtos zeeotšchruš. Pee aplenšchanas pirmo reisi šahka leetot ugunš-artileriju, kas pastahweja no neleeleem peesteem, kuras peelahdeja ar pulweri un akmena lodem. Angļu rokās palika tikai daschas peekraustes pilšehtas, starp winām Bordō un Kalē.

Franzijas šadrupšchana XV. g. simtena šahkumā. XV. g. simtena pirmā pušē Franzijai atkal nahzās pahrzeest šweschineeku usbrukumu no ahreenes, šawstarpigus karus un pošu no eekšcheenes. Rapaetingi kopoja un wahza karalu semes ar leelām puhlem. Bet wini usškatiija šchis semes wišpirms tā šawa nama priwatitpawšumu. Šadeht ari karali, šahket ar Ludwiki Šwehto, isdalija dalu no šchim semem šaweem jaunakeem behrneem. Šā daschadās Franzijas dalās radās neleelas nodalitas herzogistes. Herzogi gan bija karalu radineeki, bet loti beeschi rihkojās tā patšahwigi waldineeki, šlehdša šaweenibas ar ahresemju waldineekeem, karoja ar karali un pašči šawā starpā. XIV. g. simtena beigās bija radees dauds tahdu jaunu šenjoriju, un likās, ka atgreeschās atkal feodala fahrtiba; tās bija „printšchu feodalisms“.

Pats štiprafais no šcheem feodaleem herzogeem bija Burgundes herzogs. No wina semem tikai dala peedereja Franzijai. Pahrešā (ap Ronas augšchgalu, dala no šenatās Arelatas) eetilpa Wahzijas walsis šastahwā. Drušku wehlaš šchis herzogs eeguwa bagatos ruhpneezibas apgabalus gar Šheldu, Maasū un Lejas-Reinu — Flandriju, Brabanti, Luffsemburgu un Holandi. Burgundes herzogeem peedereja wešela walsis. Winā dšihwoja daschadas tautibas. Pirmā weeta šchāi walsi peedereja *Niederlandem*, t. i. tagadejai Belgijai un Holandai. Tirdšneezibas interesēs špeeda Burgundes herzogs meklet šaweenibu ar Wahziju un Angliju.

Atbalstidamees us Burgundes herzogu, Anglijas karalis Indriks V. atšaunoja karu ar Franziju. Winsch šakawa frantschu armiju, eenehma Parisi un isšludinaja šewi par Franzijas tronamantineeku. Karlis VI. šaudeja prahtu un atnehma šawam dehlam trona mantošchanas teesibas. Franzija tika peeweenota Anglijai (1421. g.). Bet Indriks V. drihši nomira. Wišai Seemel-Franzijai lihds pat Luarai

wajadseja atsiht wina masgadigo dehlu. Dofinſ Karliſ, wahjprahtigà Karla dehliſ, ar leelàm puhlem notureja ſawàs rokàs Franzijas auſtrumu un deenwiduſ apgabaluſ. Angli aplenza Orleanu, otro pilſehtu peh3 Pariſeſ. Genemot Orleanu, tee lauſtu few zelu uſ deenwideem, un dofina leeta buhtu paſaudeta. Par Orleanaſ likteni drebeja wiſa Franzija. Likàs jau, ka zilwezigì ſpehki ſche wairſ nelihdſ un pilſehtu war glahbt tikai brihnumſ.

Sihwàs kaujàs pee pilſehtaſ iſdewàs atſiſt angluſ. Sewiſchku noſihmi ſchinis kaujàs eeguwa weenfahrfcha ſemneeku meitene Johanna d'Ark, kura ar karala atlauju zihnijàs frantschu rindàs. Johanna redſeja haluzinazijaſ, dſirdeja noſlehpumainaſ balſiſ un tiſzeja, ka ſwehtee winu ir iſfraudſijufchi glahbt Orleanu un kronet dofinu, Peh3 Orleanaſ panahkumeem winai teefcham ari iſdewàs noweſt dofinu uſ Reimſu un kronet tur par karali Karli VII. Bet peh3 tam Johanna krita burgundeeſchu guhſtà. Burgundeeſchi iſdewa winu angleem. Uri tee bija pahreezinati, ka Johanna ſtahw ſafaroſ ar pahrdabiſteem ſpehkeem, tikai ne labeem, bet launeem. Johanna tika apwainota par raganu un ſadedſinata uſ fahrta Ruanà.

Franzijaſ atjaunoſchana. Paſtahwigi nodokli un paſtahwigs karaphehſ. Pamaſam apſiahkli kluwa labwehligaki preeſch Franzijaſ. Angleem nebija eefpehjams turet daudſ ſaldatu ſweſchà ſemè. Burgundeeſ herzogſ un wina ſaweenotee bija gatawi ſlehgt meeru ar Karli VII. Somehr karſch wehl wilkàs kahduſ 20 gaduſ. Beidsot angli bija ſaudejuſchi wiſaſ ſemeſ Franzija, iſnemot Kale. VI. g. ſimtena widu karſch, kuru ſauza par Simtgadu karu, iſbeidsàſ. Sai paſchà laika, pabalſtitſ no wiſkahrtàm, karaliſ ſahka eeweſt jaunu noteiktu kara un nodoklu eefahrtu. Gandrihſ katru gadu winſch ſaſauza wiſkahrtàſ un apſpreedàſ ar tam.

Wiſkahrtu ſapulzè Orleanà 1439. gadà tika nolemtſ atlaut karalim eewahkt teefchuſ nodokluſ (taille) 1.200.000. litru kopyumà. Peh3 tam karaliſ eewahza ſchoſ nodokluſ katru gadu, nepraſidamſ wairſ wiſkahrtu atlauju. Sahdà kahrtà nodokli, kureem lihds tam bija nejauſchibaſ rakſturuſ, kluwa par paſtahwigeem. Winuſ ſahka uſſkatit par walſtſ galweno eenahkumu awotu. Kahrtu preeſchſtahwji neerobefchoja karali un nepeefpeeda to katra atſewiſchka naudaſ wajadſibaſ gadijumà greeſteeſ pee teem, tà taſ bija Anglija. Wini ari nebija paturejuſchi teefibu kontrolet karala iſdewumuſ un wina politiku. No ta laika karali greeſàſ pee wiſkahrtam reti, tikai ſewiſchki gruhtòſ apſtahkòſ. Wiſkahrtàſ netika ſaſauktaſ kahrtigi. Karaliſ iſleetoja eeguhto naudu, lat eerihkotu un uſturu tu karaphehku.

Sahkot ar Karla V. laiku, Franzija weda karuſ ar algotu karaphehku. Rareiwji tika algoti no daſchadàm tautibam: ſpaneefcheem, italeefcheem, belgeefcheem u. z. Wini paraſti pulzejàſ ap kahdu paſihſtamu un nopelnu bagatu kapitanu t. i. generali. Sahdam kapitanam tika uſdots ne tikai ween ſawahkt karaphehku un komandet to, bet ari apgehrbt un uſturet wimu. Winſch bija peegahdatajſ leeloſ apmehroſ, kuran jau eepreeſch ſamaſaja leelaku norunatu ſumu. Lihds ar kara iſbeigſchanoſ, beidſa ari iſmaſkat kapitaneeem naudu karaphehka uſtureſchanai. Tad algotee rareiwji palika beſ lihdsſekleem, meſleja jaunu uſdewumu, pahrgahja nereti ſawa bijuſchà pretineeka deeneſtà, waj ari kluwa par laupitajeem un laupija to paſchu ſemi, to neſen bija aiſſargajuſchi.

Angku isdihfchanai no Franzijas tika sawahkta ischetrdesmit tuhstoschus leela algoto armija, ta sawamee armanjaki (grafa Armanjaka sawahkti), furus par wiku warmahzibam nosauza ari par „asinsfuhzeem“. Karam beidsotees, karalis domaja tikai par to, ta isglahbtees no scheem jalaschnam, ta „nolast walstij slimas asinis“. Winus nowirsija us kaiminu semem, us Wahziju, kur tee netrauzeti laupija ilgaku laitu.

Karlis VII. gribeja pawisam tikt walâ no algoteem un zentâs nodibinat pastahwigu, algotu nazionalu armiju. Wispirms winsch isdewa rihfojumu, ta ikweena draudse no katram 50 mahjam dod weenu „brihwo strehneeku“. Schee „brihwee strehneeki“ tika atswabinati no nodokteem, katru swehrdeenu teem wajadseja mahzitees schaut no stopa un wairakas reises gadâ fanahkt us parahdi. Sahlat radâs ta sawamâs „karala rihzibas nodalas“, kuras dalijas neleelâs grupâs, ko sawa par „pihkeem“. Katrs pihkis pastahweja no 6 zilwekeem, kuri sawjâs turejâs kopâ: pihka neseja jahschus, 3 strehneekeem, weena alebardista waj ari ar dunzi apbrunota saldata un apsalpotaja. Pihkeneekos, jeb schandarmos (gans d'armes) wefeleem pulkeem sahfa eestahtees nabadsiba frituschee muischneeki. Wezâ feodalâ kahrtiba, kad katrs wafalis apbrunojâs patz un apbrunoja sawus laudis, wais nebija leelakai muischneeku dalai pa spehkam un isheidsâs. Sagad ikweens mekleja deenestu, par ko winam samaksatu. Schahdu deenestu wareja dot tikai karalis.

Kara raksturs gluschi pahrwehtâs. Kad kluwa nepezeeschams usfuret algotus kareiwjus us frona rehkina un eegahdatees dahrgus kara rihkus, pahrspehks bija ta puse, kam peedereja leelaki pastahwigi naudas lihdselki. No ta XV. g. simteni Siropâ gluschi pamatoti isauga doma: „kara nerws ir — nauda“ (pekunia — nervus belli). Galwenais eenahkumu awots kara wajadsibam bija treschâs kahrtâs nodokli.

Kapitalistu wara. Schis kahrtâs, jeb pareisaki, schiras bagato preekschahwu pafalpojumi karalim wareja buht loti leeli. Wini aisdewa fronim naudu un issneedsa to preeksch leeleem pasahkumeem. Tâ, peemehram, lai sekmiigi beigtu simtgadu karu, karalis aisnehmâs naudu no bagatâ tirgotaja un bankeera Schaka Kera. Keram peedereja sudraba un wara raktuwes; winam tika atdotas naudas kalschanas teefibas un winsch kluwa par karala mantini. Kers kluwa bagats galwenam kahrtam zaur tirdsneezibu ar Lewantu (austrumeem). Wina daudjâs juhras galeras eeweda sihdu un garfchdarus un isweda frantschu manufakturu. Wina galwenais tirdsneezibas nams atradâs deenwidos, Monpeljê, ar nodalam wisâs Franzijas leelakâs pilsehtâs un kantoreem peejuhras punktos.

Aisdewumus garanteja daschadee noteiktee karala eenahkumi. Bankeereem tika atlauts pascheem atwilt sawu parahdu no eenahkumeem, ko dewa karala muischas, nodokli un galwas naudas. Ar ziteem wahrdeem — kapitalists tika eewilktis paschâ walstis pahrwaldes aparatâ. Kad wajadseja karalim issneegt leelaku sumu, kapitalists ahtri eewahza naudu, stahdamees sakaros ar winam pasihstameem tirdsneezibas nameem (firmam). Lihds ar to winsch zentâs eelikt sawus radineekus daschados walstis amatos. Tâ, peemehram, pehz Kera, 50 gadus no weetas, pirmo weetu walstis finanschu pahrwaldê eenehma de Bonu dsimta, kura peedereja pee Suras pilsehtâs ruhpneekeem. Schans de Bons 30 gadus no weetas bija finanschu galwenais pahrwaldneeks

sumas; ja sihdu apstrahdatu pašču darbnizās, tad šchis sumas paliktu Franziijā. Bēš tam sihda ruhpneeziba dotu darbu weenā pašchā Lionā 10.000 zilweeem, wihreescheem un seeweefcheem no daschadām schkiram un starp wineem, pehz karala domam, ari „klerikeem un muifchneefcheem, kuri tagad staigā aptahrt bēš darba“. Karalis prasija, lai Lionas pilsoni us šawa rehliņa usaizinatu no ahrsemem sihda ruhpneezibas meistarus=leetpratejus un strahdneefus. Bet lioneeschi tam pretojās; tad karalis šahka draudet, ka nelaus wairš noturet pilsehtā eenesigos tirguš, un lioneeschi beidsot bija ar meeru.

Wifus schoš karala solus wadija weena, noteikta doma: winsch bija pahrlceezinats, ka tirdsneezibai un ruhpneezibai, kurām tif leela nosihme preefch walsts, wajaga atrastees walsts waras aishildneeziba, t. i. walstij tās ir jaapfargā, japabalsta un jadod tam norahdijumi. Schi Ludwika XI. aishildneeziba beeschi pahrlwehrtās par sihtu un newajadfigu eejautschanos. Karala lihdsstrahdneefš un laikmeta wehsturneefš, Silips de Romins, šaka, ka Ludwikis pastahwigi bijis aishemts no wišdaschadakeem darbeem, bēš kureem tas waretu loti labi istift. Tas bija nemeerigas dabas zilweefš, kas pastahwigi nodarbojās ar daschadeem projekteem un kura domas strahdaja pat atpuhtas laikā. Winsch bija ari tifpat nenogurstofchš un attapigs politiskās leetās. Garās zihnās ar waru un wiltu winsch uswareja printschu feodolismu un apweenoja gandrihs wifu Franziiju.

Franzijas apweenošana Ludwika XI. laikā. Wina waldischanas šaktumā karala nama ihpašchumi, pateizotees pastahwigai semes dalischanai, bija šamafinajufšees un neistaisija puši no karalistes. Pee tam winu seemelu un deenwidus dalas bija atdalitas weena no otras un tur atradās herzogu semes. Herzogi bija apweenojuschees pret karali „wispahribas labuma šaweenibā“ un stipri špaidija to. Pats warenafais no teem, Burgundes herzogs Karlis Neprahtigais, šahdu laiku pat tureja karali pee fewis guhstā. Ludwikis peefahpās pret wifšam winu prasibam, lai pee pirmā gadijuma laustu šolijumu; eerasdamees ša draugs un weefšis pee Burgundes herzoga, winsch tai pašchā laikā mehginaja šadumpot herzoga pawalstneefus. Pehz Romina domam, tur karalim ari nefo newareja pahrmest, jo „kas šo war, tam nahš kas godš“.

Burgundes herzogistes wahjā puse bija ta, ka winas semes bija widū pahrschektas no zitu ihpašchumeem. Herzogs Karlis zentās šagrahbt semes, kas šadalija herzogisti, un dabut no Wahzijas keisara karala tituli. Ludwikis XI. wifur šazehla eenaidneefus pret Karli. Seemelos winsch pabalstija flamu pilsehtu nemeerneefus, deenwidos dewa naudu Schweizes šaweenibas semneefcheem un pilsehtneefcheem, kuri baidijās no burgundeescheem un isturejās pret teem naidigi. Schweizeefchu šahjineeft trihs reises šakawa burgundeeschu pihteneefus. Pehdejā kaujā ar šchweizeefcheem herzogs Karlis krita. Wina frantschu semes tuhlin šagrahba šawās rokās Ludwikis XI. Pahrejā Burgundes herzogistes dala — Niderlandes un Fransch-Kontē (Juras kalnu nogahšē) — lihds ar Karla meitas rofu tifa Maksimilianam Habšburgam, nahšofšajam Wahzijas keisaram. Pehz šchi isdewigā gadijuma Ludwikim bija dauds weeglafi tift galā ar pahrejeem šenjoreem. Dala no wineem tifa weikti ar waru un wineem nospreesta nahwe no teefnefcheem, kureem jau eepreefch šchahds špreedums tifa preefchā rakstis no karala waj

ari kureem jau eepreefch bija issneegta fà atlihdſiba dala no apwainoto mantas; pahrejee padewàs labprahtigi.

Franfchu karaliste bija dabujufi atpakal fawas fenafàs semes un peeweenofufe wehl jaunàs herzogistes. Karalis atnehma fenjoreem teefibas ufturet diplomatifkus fakarus ar ahrsemju walbineekeem. Winfch nehma fawà usfraudsibà wifas walsts pastu. Uf robescham tifa nolikti fewischi eerehdni, kuru usdewums bija islasit wifas wehstules un kontrolet fuhthjumas, laifhot zauri tikai to, kur neredseja nefa bihstama un faitiga walstij. Pastineekeem wajadseja braukt pahr robeschu tikat pa leeleem zeleem, zitadi wini tifa aresteti.

Zilweks, kas apweenoja semes, kuras pa leelakai dalai istaifa ari tagadejo Franziju, bija no isklata wahjch, flimigs un loti aifdomigs. Tautas atminà winfch ilgi dsihwoja tahds, kahds bija fawas waldischanas pehdejos gados, kad dsihwoja neleelà weentuligà pili, purwu widù, pastahwigà ftoteefchu kareiwju apfardsibà, eedwehfdams fchaufmas ar daudfajeem kokos pafahrtajeem wina aifdomu upureem, nedaudsu zilweku widù, kuras winfch bija pazehlis no dubleem ar launu isfmeeclu uf luhpam, bet kureem winfch tomehr kaut zif uftizejàs. Pats pastahwigi laufdams doto wahrdu, winfch netizeja neweenam zilwekam. Nahwes bailu mozits, tas pastahwigi apdahwinaja basnizas un klosterus un tureja mahjàs wifadus fwehtumus. Wina zepurè bija eetaifstas dahrgas relikwijas un no winas malam notarajàs lejup Deewmahtes un fwehto figurinas. Winfch pastahwigi mehdsfa nokemt zepuri no galwas un luhgt Deewu winas preefchà.

Franzijas politiska eefahrtu ap 1500. g. Ur Ludwika XI. waldischanu daudfi bija nemeerà. Diwdesmit gadu laifa winfch bija paleelinajis eedfihwotaju nodoklus ischetras reises. Pehz wina nahwes, mafgadigà tronamantineeka Karla VIII. wezatà mahfa, kura bija par pawaldoni, jutàs speesta paklausit protesta balsis un safaukt Turà wiskahrtas (1494. g.). Schini fapulzè faradàs preefchstahwji no wifas Franzijas. Pehz tam, kad kanzlers wiskahrtu preefchà bija apfweizis Franziju, teikdams, fa winas eedfihwotaji atfchkiras ar fawu „nenogurftoscho paklausibu“, wahrdu nehma kahds muifchneeks un istetza gluschi pretejas domas: „Augstakà wara peeder tautai, un tauta ir radijufi karalus, iswehledama tos. Karali ir newis tadehl, lai isfuhktu tautu un uf winas rehkina eedfihwotos, bet gan, lai ruhpetos par tautas labklahjibu un, aifmirsdami fawas interefes, daritu tautu laimigu. Ja karali rihfojas zitadi, tad wini ir tirani.“ Deputati lifa preefchà fawus *nora h di-jum us* (cahiers), t. i. fuhdsibas un wehlejumos, fo wineem bija dewufchi lihds winu wehletaji. Sewischi fuhdsejàs wini par nodoklu fmagumu un prasija, lai tee nebuhtu leelaki, fà bija Karla VII. laifa. Lai waretu kontrolet karala waldischanu, deputati prasija, lai wiskahrtas tiktu safauktas kahrtigi if pa diwi gadeem. Waldiba peenehma schoš norahdijumus, bet eerobeschojàs ar nenoteifteem folijumeem un atlaida wiskahrtas.

Winas pehz tam netifa safauktas 75 gadus no weetas. Karalis wareja istikt bes tam. Galwenais finanschu awots bija teefchi nodokli. Winus eewahza, neprafot atlauju wiskahrtam, un wiku leelumu noteiza *karala padome*. Franzija, fà redsejam, nebija nodibinajusees parafcha, kahrtigi safaukt wiskahrtas, fà tas bija Anglija ar parlamentu. Frantschu nowados nebija paschwaldibas organu, fà Anglija, kuri wa-

retu peeprašit wišfahrtno šafauškhanu. Tadehl ari wišfahrtno listeniš Franzijâ bija žitads, kâ parlamenta listeniš Anglijâ. Utzeltaš wišfahrtaš netika, bet netika ari šafauktaš, kaut gan tautâ bija dšihwa atmina par to, ka karalim jawalda kopigi ar „trim fahrtam“.

Pireneju pušfalaš walstis. XV. g. ņimtena otrâ pušê iņweidojâš wehl treschâ leelâ Ģiropaš walstis. Ta bija Spanija.

Leelakâ dala no Pireneju pušfalaš 3¹/₂ gadu ņimtena atradâš muņulmanu warâ. Tikai paščos ņemeloš, Aņturijas un Pireneju kalnoš ņchauru ņemeš joflu eenehma kņistigee. Šchis joflaš reetumoš dšihwoja ņeno Spanijas eedņihwotaju pehznahzeji, kuri wiņu laiku žihnižâš ar maureem, auņrumoš — kolonisti, kaš bija eeraduņhees wehl Karla Leelâ monarkijas laikâ. Kad ņmaljadu Rordowaš kalifats ņabruka un tika ņadalitš ņarp wairakeem emireem, kņistigee no ņemelu kalneem ņahka nahkt uņ preeņņchu. Wini pee tam tâpat iņpoņtija ņemi, kâ turki Ģiropaš auņrumoš un Aņijâ. Senjors Diazš, ņauktš Ģids (kungš,) furu wehlat legenda glušchi nepamatoti padarijuņi par tautas waroni, ņahjâš gan kņistigo, gan muņulmanu deeneņtâ, laupidams baņnizas un moņņhejas. Kad XI. g. ņimteni no auņtrumeem atkal eeradâš religioņi muņulmanu karotaji (Almorawidi), kņistigee tika atņpeestî atpaņal. Bet tas bija tikai mahjeens kņustneņņheem uņbrukt Spanijas muņulmaneem tai paščâ laikâ, kad tika ņarihtoti kņusta kari auņrumoš. Uņ Pirenejeem dewâš kolonisti un brunineeki, pa leelakai dalai frantschi. Šche ņekmes bija daudņ labakas, kâ auņtrumu kņustneņņheem. XIII. g. ņimtena widû gandrihņ wiņa pušfala bija kņistigo rokâš. Muņulmanu rokâš palika tikai Grenada, paščos deenwidos, pee juhras ņchauruma.

Kņistigee tuhlin no ņahkuma dibinaja wairakas walstis, kuras pehž ņawaš eefahrtas atgahdinaja kņustneņņchu walstis Ģirijâ: tur bija ņpehžiga muņņneeziba, kura ņipri eerobeņchoja karala waru, bagati un neatkarigi brunineeku ordeni, patņahwigas pilņehtas un ņipra garidsneeziba. Rahrtu ņarpâ nebija ņapraņchanâš. Katrâ apgabalâ un pilņehtâ bija ihpatneja dšihwe, ņawi tikumi un paraņņas (fueros).

Wisleelakâ pušfalaš walstis bija Raņtilija (pilu ņeme), kura aiņnehma ³/₅ no tâš. Raņtilijâ notika ņihwakâš žihnas ņarp muņulmaneem un kņistigee. Žihnas laikâ ņarp abâm puņem radâš itkâ neitrals jofla, kura nebija ne zeemu, ne žilweku. Lihdņ ar kņistigo ņekmem, ņchi jofla wirņijâš arweenu wairak uņ deenwideem, bet ņemelu dalu ņahka apdšihwot un apņrahdat glušchi par jaunu. Mauru eedņihwotaji bija waj nu iņnihžinati, waj peeņpeesti behgt. Dala no teem bija usglabajuņees wehl tikai Deenwiduš-Uandaluņijâ. Rari bija galigi iņpoņtijuņchi ņemi, un winas ņaimneeziba atradâš behdigâ ņahwoņli. Lihdņ ar mauru aiņņņhanu netika leetota ari wairš wiru apuhdenoņchanâš ņistema. Ģemkopibaš weetâ par galweno eedņihwotaju nodarboņchanâš kluwa loņkopiba. Leeli ņemeš gabali tapa pahrwehņti par aitu ganibam. Paņtahweja paraņņa, ka katram ņemeš ihpaņņneekam wajaņņeja diwaš reiņeš gadâ laiņt žaur ņawu ņemi milņigoš ganamoš pulkuš, kuri dewâš no ņemekeem uņ deenwideem un atpaņal.

Žihnâš ar maureem bija attihņtijuņees ņpehžiga muņņneeziba, gidalgo (ihpaņņneeki), kuri neņtrahdaja raņchojoņņa darba. Žkweens kaš apmetâš eenaidneekem atnemtâ pilņehtâ, nenodarbojâš ar amatneezibu waj tirdņneezibu un kuraņm bija firgš un eerotņchi, lai waretu kaņpot karalim, kluwa par gidalgo. Karâ ar muņulmaneem bija radees ņewiņņkš

religijas un ziltis lepnums: par fewiſchku godu tika uſſtatits taš, ja kaħda ſentſchi jau no ſeneem laiķeem peedereja pee kriſtigeem un ſtarp wineem nebija neweena ebreja waj muſulmana. Bagateem ſenjoreem — grandeem peedereja leeli ſemeš gabali. Muiſchneeki gandrihš wiſi bija lozekli kaħdâ no bagatajeem un neatkarigajeem brunineeku ordeneem. (Wiſeewehrojamaſais — ſw. Jekaba ordeniš). Piſſehtaš bija raduſchâš no zeetofſchneem un apdahwinataš karala grahmatam, kuraš tàm dewa neatkaribu. Winu eekahrtâ bij uſglabajeeš daudš kareiwifku ihpaſchibu un wajadſibas gadijumos taš wareja dot leelu karapſehtu. Ja gadijaš ſadurſmeš ar ſenjoreem, tad piſſehtaš noſlehdſa ſawâ ſtarpâ german= dadas, t. i. brahligaš kara ſaweenibaš. Galwenâš bagatibaš bija garidſneeku rofâš. Maureem atnemtâš piſſehtaš treſchâ dala no ſemeš nahza garidſneezibaš rihzibâ. Arkibiſkapi peedereja pee bagatakeem ſenjoreem, dſihwoja herzogu pilis un mehđſa iſbraukt no tàm pilnâš brunâš, ſawu waſalu preeſchgalâ. Loti leelš bija kloſteru un muhtu ſkaiſš, kuri uſtureja tautâ aflu eenaidu pret ebrejeem un muſulmameem. Garidſneeziba bija neiſglihtota. Kaħdâ no XV. g. ſimtena ſinodem wa= jadſeja pat peenemt noteikumumu, ka par garidſneekeem war buht tikaš zilweſi, kaš prot laſit.

Karala wara bija eerobeſchota no korteſa, kâ ſauza Kaſtilijaš waſalu ſapulzi, no kuraš wehlaſ radâš iſchetru — ne trihš, kâ Fran= zija — kaħrtu preeſchſtahwu ſapulze. Muiſchneeku kaħrta ſche dalijaš diwâš dalâš: ſenjoroš, jeb „bagatoš laudiš“, un bruneneekoš, jeb „maſafoš laudiš“, kuri neſehdeja kopigâ, bet ikweenš ſawâ palatâ. Beſ korteſa atlaujaš karališ newareja uſlikt nodokluš. Korteſš apſtiprinaja tronamantineekuš un ſwehreja winam uſtizibu tikaš pehž tam, kaħd tronamantineekuš bija apſolijeeš eewehrot wiſaš karaliſteš eedſihwotaju brihwibaš.

Zitadš rakſturuš bija diwâm žitâm waſtim reetumu un austrumu juhraš peekraſtēš: Portugalei un Aragonijai. Portugale, kaħtot ar 1300. gadu, eenehma weenu no redſamaſâm weetam tirguš zelâ, kaš gaħja no Widuš juhraš uſ ſeemeleem zaur Gibraltaru un apkaħrt Ēiropâš reetumu kraſtam. Aragona, fewiſchki ar Balearu ſalu un Sizi= lijaš eeguſchānu, kluwa par eewehrojamaſo juhraš un tirdſneezibaš waſti Widuš juhraš reetumpeekraſtē. Bagatakâ no Aragonijaš ſemem bija Katalonija ar ſawu leelaſo piſſehtu Barzelonu.

Spanijaš nodibinaſchānâš. XV. g. ſimtena beigâš leelakâ dala no Pireniju puſſalaš tika apweenota ſem weena karala nama waraš. Aragonijaš karališ Jerdinadš apprezeja Kaſtilijaš tronamantitneezi Iſa= bellu. Kopigeem ſpehkeem wini drihš eenehma mauru Grenadu (1495. g.) Tâ radâš Spanija. Pehž ſawaš eekahrtâš wina wehl ilgi pehž tam dalijaš diwâš, ſtipri noſchirtâš, dalâš; katrai no tàm bija ſawaš korteſš un ſawi miniſtri.

Jerdinanda un Iſabellâš waldiſchāna atgaħdinaja Franzijaš Lud= wiķa XI. un Anglijaš Indriķa VII. Sudora politiku. XV. g. ſimtena widu Spanija bija juku laiķi, kaħd bagatee grandi atbaſtiijaš uſ ſawâm leelajâm ſwihtam, kaš paſtahweja no ſihlbrunineekeem — gidalgo. Lai ſalauſtu grandu preieſtibu, karališ apweenojâš ar pilſoneem. Piſſehtu germandadaš tika nodotaš weenaš perſonaš komandai un rihzibai. Winu kara pulki eeradaš wiſur, kur dſirdeja par uſbrukumeem waraš darbeem un dumpjeem. Winu preeſchneeki teeſaja un ſodija noſeeguma

weetà nofertos noseedsneekus. Bet kad „leelâ germandada“ bija isdarrījūši ņawu darbu un istihrijūši ņemi no nemeerigeem elementeem, karališ atlaida winu, baibidamees, ņa ta nemeġina ņagrahbt waru ņawâs rokâs. Glusġi tãpat karališ isnihzinaja ari leelos patstahwigos brunineetu ordenus, kureem rokâs bija leeli ihpašġumi un pee kureem peedereja loti daudš brunineeku. Karališ isfludinaja ņewi par ordenu preekšġneeku. Ordena ihpašġumi, kalpotaji, mantas nogulditaji un panšionari nahza ņem karala waras. Wajadami wiņadus laudiš, kuri likâs wineem bihštami, Ferdinands un Ťabella balstijâs us bašnizu. Wini wišur israhđija ņawu tizibas dedšibu, un tadehl ari pahwestis nosauza tos par „katoliskeem walbineeteem“. Spanijâ tika eewesta „ņwehtâ inkwiņizija“, lai apkarotu ņezeru mahzibu un ņewiņġki teekņmes us judaismu, jo peh3 mauru waldebâs Spanijâ bija palizis daudš ebreju. Pateesibâ inkwiņizija aresteja un noteesaja daudšas personas, kuras wehlaņ newareja apwainot par tizibas pahrkahpumeem, bet kuras kaut kahdu eemeņlu dehl likâs neustizamas un bištamas waldebai.

Tai pašġâ laikâ katoliskee walbineeki žentâs wežinat tirdšneezibu un amatneezibu, lai ar to paleelinatu ari walstis eenahkumus. Wiņâ Franzijâ tika eewesti weenadi mehri un weenada nauda. Waldebiba wiņeem ņpeheem pabalstija ņewiņġki sihda un wilnas ruhpnenezibu. Lai wežinatu juhneezibu, tika aisleegts west ņpaneeshu prezes ahrsemneeku fugos un pahrdot ņpaneeshu fugus ahrsemneekeem. Sewiņġka wehriba tika peegreesta tam, lai no walstis neišpluhstu ņelts un ņudrabs: ahrsemju tirgotajeem par winu prezem Spanijâ nematšaja ar ņeltu un ņudrabu, bet gan dewa pretim ari prezes. Pateizotees tam, Spanijas tirdšneeziba un kugneeziba stipri usplauka. Ferdinanda un Ťabelas 30 gadu garajâ waldisġanas laikâ walstis eenahkumi weenâ pašġâ Raštlijâ peeauga 12 reises. Usnehmigee Spanijas juhneeki ņahka dotees pahr okeanu un ņagrahbt ņawâs rokâs bagatos Amerikas apgabalus.

Karala waldebiba arweenu wairaf nospeeda pee malas wežâs kortesu ņapulžes. Aragonijâ winâm wehl bija masa nosihme, bet Raštlijâ tâs ņanahza loti reti. Karala padomes preekšġfehdetajs juštizija, kuras ņwehreja ustizibu wiņi walstis eerehđni, tika eezelts ari par kortesa preekšġfehdetaju. Wiņšġ kontroleja deputatu norahđijumus, kuras teem dewa lihđi wehletaji, un ņlatija zauri winu ņuhđibas. Karališ bija eesahžis dot deputateem dahwanas, lai peewilktu tos ņawâ puņe. Wehlaņ Ferdinands ņahka prašit, lai winam sihki ņino par katras apšpreedes un ņapulžes gaitu.

Jauno walstju kopigeewilzeeni. Rahrtnu monarkija.
 XV. g. ņimteni tahlatos Eiropas reetumos bija nodibinajušġâs trihš leelas walstis: Anglija, Franzija un Spanija, kuras wareja wehrot daudš kopigu wilzeenu. Katra no tãm apweenoja leelu naziju, kas bija raduņees no wairakãm tautibam, bet kurai bija kopiga waloda un kopigas intereses, peemehram, gahđajot par eekšġejo kahrtibu un aisttahwot kopigo tirdšneezibu. Katrã no tãm tika isstrahdata walstis pahrwaldes eefahrta, kurai padewâs atņewiņġkas walstis dalas, nowadi un pilsehtas. Walstis robesġâs wiņi weenadi bija padoti klausiņbam, ņewiņġki nodokleem, un kopigai augstakai teesai. Waldiņġana bija karala un wina tuwako padomneeku rokâs, bet karala waldebai wajadseja peelaišt pee tâs ari ņabeedribas preekšġstahwneezibu: parlamentu, wiņlahrtas, kortesu.

Schinis şapulzês nehma dalibu pilnwarotee no trim fahrtam: garidsnee-zibas, muifchnee-zibas, leelâs un fihâs, un pilsonibas. Rahrtas bija ſtingri noflehgufchâs katra par ſewi, kaş bija nowehrojams şapulzês. Tahdu walſtiş eekahrtu, fur fahrtas eerobefcho karala waru, mehds fauft par fahrtu monarkiju,

Karala wara netifa eerobefchota wişur weenadâ mehrâ. Wişleelafi ſchee eerobefchojumi bija Anglijâ, wişmafafi Franzijâ. Bet wişâ Eiropâ uş XV. g. ſimtena beigam karala wara peeauga. Wimu ſewiſchki weiżinaja arweenu peeaugoſchee eenahkumi no tirdſnee-zibas un ruhpnee-zibas, kuras karali loti pabalſtija. Kluwa ſtiprafa ari waldbibas eejaukſchanâs ſabeedribas eefſchejâ dſihwê un lihdſ ar to peeauga walſtiş eerehdnu ſkaitſ. Waldiba eezehla winuş galwenam fahrtam no ſihkbrunineeem un pilſoneem.

Glufchi zitads bija diwu zitu Reetum = Eiropas walſtju — Wahzijas un Italijas liktenſ. Wahzu un italeeſchu nazijas neapweenojâş walſti. Italijâ radâş wairakaş neleelaş walſtiş, bet Wahzija, lai gan kâ ſenaf ſauzâş par keiſarwalſti, patureja ſawu keiſaru un ſawas herzogu, prelatu un pilſehtu ſapulzeş, tr mehr pateefibâ bija ſadalita daudſoş ratſahwigoş apgabaloş un walſtinâş.

12. Wahzija. Religiſkâ kuſtiba XV. un XVI. g. ſimtenî.

Wahzi auſtrumoş. Tſchekija un Polija. XIII. un XIV. g. ſimtenî wahzu tautiba bija loti iſplatijufeeş un aiſnehma diwreiſ leelaku teritoriju, kâ preekſch tam. Auſtrumoş no Wahzijas, ſlawu, leiſchu = latweeſchu un ſomu apdſihwotâş ſemeş wahzu koloniſti waj nu eenehma ar waru waj ari meerigâ zelâ apmetâş ſtarp weetejeem eedſihwotajeem.

Seemelu dalâ wahzu kuſtibai bija eekarofchanaş rafſiurş. Wiſtahlaſi wahzu kareiwji un tirgotaji ſpeedâş uş preekſchu gar Baltijas juhraş peekraſti. Sche rihojâş diwi leeli ordeni: Liwonijas (ſchlehpneſchu) un Teitonu ordeniş, kaş pateefibâ bija diwaş paſtahwigas walſtinâş. Tahdâ paſchâ fahrtâ tika eenemti Elbaş un Oderas klajumi, fur nodibinajâş leela wahzu herzogifte Brandenburga, nahloſchâş Pruſijas walſtiş pamatſ. Eekarotaji ſaſtapa ſche ſihkaş ſlawu un leiſchu žiltiş, kurâm wajadſeja padoteeş. Waldoſchais herzogş wahzu eenahzejeem pahrdewa ſemeş gabaluş 30—60 mahju leelumâ zeemu dibinaſchanaî un 100—300 mahju leelumâ pilſehtu dibinaſchanaî. Pirzeiş kluwa par jaundibinamâş nometneş wezafo un pahrdewa ſemi pa dalam wahzu koloniſteem. Beeſchi weetejo eedſihwotaju ſahdſcha tika pahrwehrſta par wahzu zeemu, atſpeeſhot pirmoş uş ſliktateem ſemeş gabaleem un apkraujot toş ſmagâm klaufcham un nodewam.

Glufchi zitadi wahzu iſzeleſchana noriſinajâş deenwiduş, Widuş = Eiropas augſtumoş (Bohemijas augſtumoş, Sudetâ un Karpatoş). Sche wahzi meerigâ fahrtâ apmetâş ſlawu walſtiş: Tſchekijâ un Polijâ un puşſlawiſkâ Ungarijâ, kurâ waldoſchâ ſchkira bija ſtepu eekarotajimadjari.

Schiş trihş walſtiş bija nodibinajuſchâş ap 900. gadu. X. g. ſimtenî winâş no Româş baſniſzaş ſludinatajeem tika iſplatita kriſtigâ

tiziba. Pirmee isglichtotee laudis schinis semēs bija garidsneeki. Pahrwaldeš eefahrtā tur bija tahda pati, tā zītās walstis, kuras eetilpa Karla Leelā monarkijā. Winu waldineeki wehlejās šanemt šwehtibu un karalu titulus no pahwesta un ķeisara. Tšheku karalis kļuwa pat par ķeisarū wafali un štaitijās par weenu no leelakeem Wahzijas herzogeem. Tšheku, polu un ungaru karali nodibināja sawās walstis tahdas paščas eestahdeš, tahdas bija Wahzija un Franzija: karalisko padomi, kura pašahweja no bagatakeem semēs ihpašchneekem, apgabalu wezakos (Polijā) un pils preefchneekus (poliski kastelanus); par pakalpojumeem karali atlihdšināja ar semi un prasija, lai muischneeki kara gadījumos eerodās pilnās brunās.

Wehlaķ karali, prelati un senjori schinis semēs, gluschi tāpat tā reetumwalstiju waldineeki un senjori, šahā ruhpetees par tirdšneezibās paplašchinaschanu, pilsehtu eefahrtu un neapstrahdatu semēs gabalu kultiweschanu, kuras noluhkam beeschi tika usaižinati kolonisti no zītām semem. Tai laikā nebija jabaidās no šwešcheem, meerigeem kolonisteem, jo eedšihwotaju bija maš un semēs daudš. Bet no ahrsemem beeschi eeradās weikli ruhpnēeki, amatneeki un semkopji, kuri palihdseja zelt gaismā semēs apšlehptās bagatibas, peemehram, uslabot raktuweš, nofusinat purwus un nolihst mešchus, pahrwehrschoot par tihrumēem. Wiš tas wareja weizinat walstis usplaušchanu. Sewišķi no swara spēhjuigu kolonistu darba rokas bija XIII. g. simtena widā, pehz leelā postā, to bija isdarijis tataru usbrukums. Wahzu iszelotaji apmetās Tšhekijs un Polijā wefeleem zeemeem, un wineem tika dota pašchwaldiba pehz winu dsimtenes pilsehtu parauga. Polijā dibinatās wahzu kolonistu pilsehtas tika eerihkotās pehz Magdeburgas parauga. Lai isšķirtu daščadus kildu jantajumus, Polijas pilsehtu wahzu eedšihwotaji greesās pee Magdeburgas teefam. Tadehl ari pilsehtu eefahrtu Polijā noteiza pehz tā sawzamā Magdeburgas likuma.

Neatkarigu Polijas pilsehtu nodibinaschanai bija šche tahdas paščas šekas, tā reetumsemēs. Semēs ihpašchneeki, zemšdamees šaistit strahdneekus pee sewiš, lai kultiwetu neaistahrtios mešchus un laufus, atlahwa eerihkot šahdschas pehz pilsehtu parauga. Dala no eebuhwešcheem=eezelotajeem peedereja pee brihwlaudim, tā sawzameem la senkeem, t. i. bessenneekeem. Ropā ar weetejeem eedšihwotajeem tee istaišija patstahwigas zeemu kopibas — gminas (no wahzu Gemeinde). Sewišķi stipra iszelotaju kustiba un brihwo kopibu nodibinaschana bija XIV. g. simteni. Karalis Kasimirs III., kas sewišķi pabalstija semneeku gminas, tika nosaukts par „kalpu karali“.

Wahzijas eefahrtā, šahkot ar XII. g. š. Tai laikā, kad wahzu tautiba un waloda speedās tahlu us rihteem, lihds Peipus eferam, Dawgawai, Nemanai, Wislai un Karpateem, pate Wahzija wairs nepastahweja tā walstis.

Kad pehz 18 gadus garā juku laikā wahzu firsti, tā šahā šaukt leelos senjorus, šanahza tošā, lai iswehletu karali, un weenojās us Rudolfsu Habšburgu, karalim tika likti preefchā tahdi noteikumi, kas pilnigi eerobeschoja wina waru. Winam wajašseja atteiktees no tihkoshanas pehz Italias un no gahjeeneem us Romu. Gandrihs nefas wairs nepalika pahri no senajeem karala ihpašchumeem, bagatajam muischam, pilim un noliktawam. Wiš bija atstahts wafaleem waj ari islaupits juku laikā. Karalim wairs nebija nefahdu eenahkumu. Winšch

newareja wairs ne şafaukt kopigu karaspehku, ne eewahkt nodoklus, ne isdot wispahrigus noteikumus bes firstu atlaujas. Winam ari nebija şpehka noleegt şawstarpigos karus, kuri wehl arween turpinajās.

Uri wahzu firstu şapulzei — reichstagam nebija ihstas waras. Winu pat şalihdsinat newar ar Anglijas parlamentu. Reichstags neshahza şahrtigi un nepastahweja no iswehleteem eedsihwotaju preekschstahweem, kuri waretu aistahwet şawu wehletaju intereses. Winşch pastahweja no firsteem, kuri neapweenojās noteittā şabeedribas şķķirā, tā tas bija ar Anglijas baroneem. Senat tee bija walsts eerehdni, furus karalis wareja atzelt pehz patikas, bet tagad, şewişķli şahkot ar Fridricha II. laiku, bija pahrwehrtuşķees par patstahwigeem waldinee-teem, par „maseem karakeem“. Wini bija pahrafi par karali tai sinā, ka şawu waru tee guwa mantoschanas zelā, bet karalis tika iswehlets. Laizigeem firsteem stipri lihdsinajās „garigee firsti“ — arkibiskapi un bistapi. Wişķi şinama apgabala eenahkumi bija firstu rihzibā. Wini pahrwaldbija raktuweş, kala naudu, peedşina maitu tirgos, pee pahrzeltuwem un uş zeleem; wineem peedereja teesibas zelt zeetokşnus un turet teesu şawās şemēs. Tadehl ari reichstags, taifnibu şakot, neis-dewa wispahrigus likumus. Şapulzejuşķees firsti kopigi weenojās par şinamu jautajumu, peemehram, isşludinaja „şemes meeru“, t. i. atteizās uş şinamu laiku no şawstarpesām kildam un kareem. Bet ja kopejais lehmums netika eewehrots, tad ari nebija waras, kas peespeestu to eewehrot un şodit wainigo, jo nebija ne ķeisarişķas teesas, ne walsts karaspehka. Pee teesas likās waditees no weetejām paraşham. Şķis paraşķas netika usrakştitas uş augstakas waras rihkojumu, lai gan daşķos apgalos to darija priwatas perşonas. Pats wezakais no şķahdeem usrakştitu paraşķu şakopojumeem bija XIII. g. şimteni Seemelu-Wahzija tā şauzamais Saksķu şpogulis.

Bet firstu wara winu şemēs tomehr ari nebija neeerobeshota. Prelati, brunineeki un pilşoni katrā nowadā mehdsā şanahkt uş weetejām şaeimam. Şķis tā şauzamas şemes ka hrtas atlahwa firstam wahkt nodoklus un peeprasija no wina norehķinus par isdoto naudu. Firstu bija pawişam ap isķetrdesmit. Winu şemes bija daşķada leeluma un labuma. Sematā feodalu şķķira — brunineeki ne wişķi eetilpa firstu pawalstneeku şastahwā. Uhrpuşķe palika daşķi tuhķstosķi tā şauzamo walsts brunineeku, kuri şenaf bija stahwejuşķi teesķi ķeisara deenastā un bija isķaifiti gar Reinu un Deenwidus-Wahziju. Wini şķaitijās teesķā ķeisara pawalstneezibā. Bet winu deenastis şen jau bija isbeidsķees un nekahdu şakaru ar ķeisaru teem nebij. Reichstaga wini dalibu nenehma un peedereja pee neatkarigeem muişķneekeem, pahr kureem nebija nekahdas augstakas walsts waras.

Neatkarigas bija ari kahdas astondesmit walsts pilşekhtas. Winu preekschstahwi wehla tika peelaisti ari reichstaga. Uri şķis pilşekhtas bija loti daşķadas. Starp winām daşķas bija loti neezigas un neeewehrojamas. No otras puşes, daudşas bagatas un eewehrojamas Wahzijās pilşekhtas nepeedereja pee walsts pilşekhtam.

Weenotas walsts wairs nebija, bet atminās par şwehto Romas ķeisarwalsti bija palikuşķas. Şķis eedomatās walsts bijuşķo zildeno lepnumu itin tā bija mantojuşķi tee firsti, kuri XIII. g. şimteni şahka şpehlet noteizosķo lomu pee karala wehleschanam. Şķee septini firsti (trihs austrumos: Brandenburgas. Saksķjas un Tşķekijas, un isķetri

reetumos: Rernes, Mainzas un Friras biskapi un Reinas salzgrafš) wehlaſ kluwa par weenigeem karala wehletajeem un tika tadehl noſaukti par kurfirſteeem, t. i. firſteem-wehletajeem.

Kurfirſti pee karala wehleſchanam likàs waditees no weenas domas: nelaut karalim attihſtit un noſtiprinat ſawu ſpehku; ja taš no-tiktu, tad firſti ſaudetu ſawu waru. Tadehl ari pee wehleſchanam karalim katru reiſi bija jaapſolaš iſpildit wiſuš preeſſchà liktoš noteikumuš, un firſtu intereſēs bija pehž eeſpehjaš beeſſchafi mainit dinaſtijas, XIII. g. ſimtena beigàs tika iſwehleti Habſburgi, kureem peedereja ſeme Deenwiduš = Wahžijà, bet VIX. g. ſimtena ſahkumà winu weetà nahza Luſſemburgi, kureem no ſahkuma peedereja Luſſemburgas herzogifte Reetumu-Wahžijà, bet wehlaſ Tſchekija un Brandenburgera. Luſſemburgi ar pahrtraufumeem tika iſwehleti 120 gaduš no weetaš — lihđš XV. g. ſimtena 30-teem gadeem, un tad winu weetà atkal nahza Habſburgi. Karali, paſaudejuſchi ſawu wiſpahrigo noſihmi walſti, riħkojàs tà, itkà wini buhtu tikai firſti, t. i. zentàs paleelinat ſawuš ſemeš ihpaſchumuš. Schee ſemeš ihpaſchumi peedereja wina mantinee-keem ari tai gadijumà, ja tee wairš netiktu iſwehleti par karaleem. Tahdà fahrtà Habſburgi eeguwa ſew ſemi gar Widuš-Donawu un Auſtrum-Alpeem un lika pamatu Auſtrijai; Luſſemburgi panehma Tſchekiju.

Kad Wahžija tà bija ſadalita, daſchāš dałaš pawiſam atſchlihrāš no wināš, zitaš, kaut ari neatdalijās, tomehr eeſahrtaja ſawu pahrwalđi un dſihwi pilnigi neatkarigi un patſtahwigi. Taš ſakamš par Schweizeš kantonem un ſeemelwahžu peejuhraš pilſehtam.

Schweizeš ſaweeniba. Widuš = Alpoš nodibinajās patſtahwiga ſaweeniba no neleeleem kalnu kantonem (kopibam) un tirdſneezibaš pilſehtam.

Tirdſneeziklā kuſtiba pahr Alpeem bija loti dſihwa. Bet pehž leelo romeeſchu kara zelu iſpoſtiſchanāš, ſche nebija neweena leelaka un labi eeſahrtota zela. Zelotaji un karawaneš ar prezem kuſtejās pamajam, apſtahdameeš, no weena kloſtera waj pilš uš otru. Kalneeſchi rahdija zelu, palihđſeja pahrweſt prezeš un apſargat zelineekuš. Bet par to wini ari guwa ſew eewehrojamu peknu, nemdami muitu un maſku par palihđſibu.

No to laika, kamehr zelineeki un tirgotaji ſahka leetot galweno Widuš = Alpu pahreju S. Gotardu, wiſleelafoš eenahfumuš guwa eedſihwotaji tà ſauzamos meſcha kantonoš, kaš atrodāš ap eſeru, zaur kuru teſ Reijaš upe, nahkdama no S. Gotarda. Jauno pahreju wareja ſahkt leetot tikai no XIII. g. ſimtena, kad nahza gatawš peekeh-dejamš tilts pahr dſilo aiſu, kura lihđš tam bija nepahrejama. S. Gotarda pahreja ſtipri ſaiħſtinaja zelu ſtarp Wahžiju un Italiju, un gahjeju ſkaitš zaur winu auga loti ahtri. Bet ſcho zelu kalneeſcheem gribeja atnemt Habſburgi. Weenu pehž otras wini eenehma pilš gar tirguš zelu, ſeemeloš no S. Gotarda. Scho apgabalu eedſihwotajuš wini zentàs peeſpeeſt atſiht pahr ſewi Habſburgu teeſāš waru.

Vateizoteeš ſchim Habſburgu teekſmeem, trihš meſcha kantoni 1291. g. noſlehđſa ſawuſtarpigu „muħſchigu“ aiſſargachanoš ſaweenibu, kuraš galwenaiš noluhkš bija kopigi aiſſargateeš pret ſweſcheem eebruzejeem un paturet neaiſſahrtāš ſawas teeſu paraſchāš. Kad Habſburguš XIII. g. ſimtena ſahkumà wairš neiſwehleja par karaleem, kalneeſchi panahza, ko

wehlejšās: Luffenburgi atšina, ka kalneeschi naw atkarigi ne no weena fenjora un padodas teeschi tikai walstij. Bet tā tā walstij nebija ne eerehdnu, ne karaspehka, ne wispahri kahdas waras, tad tas bija tikpat, kā atsiht kalneeschus par pilnigi neatkarigeem. Drihši wineem pee-weenojšās ari zeturtais mescha kantons ar Luzernas pilsehtu un pehz tam wehl diwas leelas pilsehtas — Ziriche un Berne, kuras atrodas zela us Reinas eelesju. Schee semneeku mescha kantoni un ruhpneezibas pilsehtas, kuru rokās atradās galwenās Alpu pahrejas, ari bija par pamatu Schweizēs šaweenibai, kura drihši ispletās un aifnehma wifus augstumus starp Widus=Alpeem un Reinas augšgalu. No šahkuma wiru šauza wahrda, ko peenehma ari Seemel=Franzijas un Wahzijas neatkarigās pilsehtas: „šwehresta šaweeniba“ (Eidgenossenschaft). Par Schweizē šaweenibu nosauza tikai wehla kantona Schweizēs wahrda.

Šabburgi reises diwas ar brunineeku palihdsibu usbruka Schweizē, bet abas reises tika šakauti, pateizotees kalnainam apgabalam: wiru kawalerija tika eespeesta kalnu aifās, un tai wajadseja peekahptees pilsehtneeku un semneeku preeščā, kuri bija apbrunoti pihkeem un usbruka besballigi. Šahda šahrtā XIV. g. simteni Alpos nodibinajās jauna neatkariga walstis, kura tikai wahrda pehz peedereja pee Wahzijas, bet bija pilnigi pastahwigi un kuras rokās atradās galwenee šatiksmeš zeli Widus=Ciropā.

Šamehrā nabadsigā seme prata aifstahwet šawu brihwibu, un winas šarotaji guwa šlawu wifā Ciropā. Pateizotees šahai šlawai, Franzijas šarali, Wahzijas firsti un Italias republikas labpraht peenehma šawā deenestā šchweizeeschu šareiwjus. Daudsi jauni un špehzigi zilweki, kureem mahjšās nebija darba, aifgahja no dsimtenes un škuwa par šwešču walbineeku algoteem šareiwjeem. Par teesibam wahkt Schweizē šaldatus ahrsēmju walbineeki mafsaja leelas sumas šantonu eewehrošamam un eespaidigakām dsimtam. Schweizē wehl jo wairak šahka dsihwot us zitu Ciropas walstju rehkina, tā lihds tam.

Otru, leelaku, bet ne tik zeeschi šaisitu šaweenibu nodibinaja Seemel=Wahzijas pilsehtas.

Seemeku tirdšneeziba. Tirdšneezibas apstahkli Ciropas seemeku juhras bija glušchi zitadi, tā Widus juhra. Senee romeeschi eedomajās, ka šche ir pašales mala. Šazits šauza Wahzu (Seemeku) juhru par „nepahrredsamu un naidigu okeanu“. Wina, tāpat tā Baltijas juhra, teescham wehtrina un beeschi pahrklahta ar miglu. Brauššana pa wiru ir daudz bihštamafa, tā pa Deenwidus=Ciropas juhram. Seemeku juhru deenwidus šraisti naw isdewigi kugošānai; pa dalai tee semi un pašuma isšaloti, pa dalai šmilšaini, tukšnešaini un zilweku dsihwes weetam nederigi. Širmee juhneeki, kas eedroščinajās šche eegreestees, nahza no seemešem, no Šandinawijas. Tee bija normani, eekarotaji un juhbras laupitaji. Tikai pahris gadu simtenu wehla eerodās šche juhbrasbrauzeji no deenwideem, no Widus=Ciropas šraštem.

Šchi tirgotaju kustiha isžehlās, širmšahrt, aif ta eemefla, ka Wahzija bija peeaudšis eedšihwotaju škaitis un bija šarasčots tik daudz pretšču, ka tās wareja iswest; otršahrt, tamdehl, ka XII. un XIII. g. simteni Austrum=Ciropas walstim — Kreewijai un Polijai atwehrās iseja us reetumeem. Senat šchis walstis šuhstija šawas prezes lejup pa Wolgu, Donu, Dnepru un atradās tirdšneezisko šakaros ar Bizantiju

un arabeem. Bet tirdsneeziibu pa schein zeleem sahka leelâ mehrâ apgruhtinat stepju staiguki, lihds beidsot ta kuwa gluschi pahrtraukta. Tadehl ari Ausrum=Ciropai bija loti no swara nodibinat tirdsneeziifus safarus ar reetumeem pa juhru. Schim noluhkam Baltijas juhra bija loti isdewiga. Winas lihfschi dsili eespeeschas kraftâ un winâ eetek leelas kugoschanai derigas upes, pa kuram war suhtit prezes no tableem apgabaleem. Schai sinâ winai lihdsinas ari Wahzu juhra, kurâ ari eetek leelas un uhdeneem bagatas upes.

Seemelu=Ciropas tirdsneeziiba peenehma plaschafus apmehrus, nekâ Widus juhras tirdsneeziiba, un winai bija zits raksturs. Deenwidus tirgotas ar gresnuma preekschmeteem, smaltam drahnem un garschdareem, un pirzeji peedereja pee augstam schiram. Seemelos no nekulturelajam pusbarbaru semem galwenam schirtam tika iswesti neapstrahdati materiali: swehradas, koki, warsch, dselss, siwis, tauki, wass, medus, lini un kanepaji. Schis weelas tika pirktas un patehretas no dauds plaschakeem eedsihwotaju slahneem. Roki no seemelu mescheem bija wajadfigi tirdsneeziibas kugu buhwei wahzu peejuhras pilsehtas. Ne tikai pee juhras, bet ari Widus=Ciropâ nabadfigatee eedsihwotaji pahrika galwenam schirtam no schahwetam un schalitam silkem un zitam siwim, to kehra Skandinawijas peekrahtes. Seemelu un austrumu prezes tika apmainitas pret labibu, schli un Widus=Ciropas amatneeziibas raschofumeem, wilnas drahnem, audelku, wihnu un alu un pret daschadam deenwidus prezem. Tahdâ schirtâ Kreewija, Polija, Skandinawija un Anglija nahza dsihwos safaros ar wairat atihstitam Reetum=Ciropas semem.

Leelâ Wahzu Hansa. Wahzu tirgotaji, kuru rokâs atradas tirgoshanas ar seemeem, mehdsâ nodibinat sweschumâ sawas saweenibas — hanjas. Paschas leelâs saweenibas bija abos leelas seemelu juhru linijas galos: reetumos Londonê un Briggê, kur pirmâ weeta peedereja Welnes tirgotajeem, un Baltijas juhras austrumdalâ, kur leelâ Wisbi pilsehta Gotlandes salâ spehleja leelu lomu un dibinaja sawus kantorus plaschâ apgalâl lihds kreewu Nowgorodai un Smolenskai. Drihsi radâs apstina, ta wahzu tirgotajeem abas juhras ir kopigas intereses.

Wiswairat pehz apweenibas zentâs Libekas pilsehta, kura bija galwenâ stary tâ sauzamam wendu pilsehtam, t. i. pilsehtam, kuras bija zeltas fenakâs slawu zilts, wendu, semes. Libeka bija widutaja stary Wahzu juhras un Baltijas juhras tirdsneeziibam. Tirgotaji neweda sawas prezes no weenas juhras otrâ, apfahrt Jütlandes pussalai, bet gan taifni pa semes schaurumu, no Libekas lihds Hamburgai. Libeka peeauga un ispletas loti ahtri un winai bija raksturigs wapenis: pa wehtrainu juhru peld fugis un winâ stahw tirgotajs, kuresch rahda sturmanim zelu. Sem Libekas eespaida XIII. gadu simtena beigâs wahzu aissjuhras tirgotaju saweenibas klausija to wahzu pilsehtu norahdijumus, pee kuram peedereja bagatafee tirgotaji. Schis pilsehtas XIV. g. simtena widu apweenojas Leelajâ wahzu Hansâ.

Galwenais Hansas mehrkis bija nepeelais sweschus tirgotajus pee abam augschminetam juhram un „nodroschinat tas weenkahrscham wahzu tirgonim.“ Par leelu kawelli Hansai bija weena no Skandinawijas walschim — Danija, kura atradas stary abam juhram. Winas karalis Waldemars IV. Nepeekahpigais eenehma Sweedrijas deenwidus dalu un Gotlandes salu un ispostija Wisbi pilsehtu, scho eewehrojamato

Hansas ostu Baltijas juhras zelâ. Tad Relnê fanahza deputati no 77 pilsehtam un pahrspreeda, kâ aistahwetees. Leelâ Hansas flote, kuru wadhja Libekas birgermeistars (pilsehtas galwa) eenehma Danijas galwas pilsehtu Kopenhagenu, danu falas, Sweedrijas deenwidus dalu un peespreeda peekahptees Norwegijas karali, kurfch bija palihdsejis Danijai (1370. g.) Hansa stahweja fawas flawas augstumos. Winas tirgotaji bija eeguwschi wisas preekchrozibas Skandinawijas walstis un wareja darit eespaidu pat pee jaunuu karalu wehleschanam. Hansa noslehdsa few isdewigus tirdsneezibas lihgunus ar wisam walstim no Somijas lihds Pireneju pusfalai. Hansas tirgotaji mehdsa teikt: „Mehs pehtam no angleem lapfu par grafi un pahrdodam wineem lapfas asti par guldeni.“

Hansas tirdsneeziba aptwehra milsigus semes gabalus un peewilka walstis un pilsehtas, kuras lihds tam bija stahwejuschas nomalus. Hansa stahjâs sakaros ar Veneziju un zitam Widus juhras tirdsneezibas pilsehtam. Tahdâ kahrtâ apweenojâs diwu leelu Giropa juhru sistemu tirdsneeziba. Prezes no weenas us otuu pa dalai tifa suhtitas pa fauffemi zaur Widus-Giropu, bet ap 1300. gadu atklahjâs juhras zelsch zaur Gibraltarâs juhras schaurumu, aptahrt Giropas reetumkrasteem. Schis zelsch leelâ mehrâ weizinaja Hansas juhrneezibu. Hansâ eestahjâs wisas seemelwahzu peekrastes pilsehtas. Austrumos winas wistahlakâs pilsehtas bija Rewele un Narwa pee Somijas juhras lihstcha, reetumos — Amsterdama. Pee Hansas peedereja ari fauffemes pilsehtas pee leelam upem, kuras tezeja us seemeleem: Rerne, Magdeburga, Breslawa. Ras gribeja nemt dalibu seemelu tirdsneezibâ, tam wajadseja kluht par pilsoni kahdâ no Hansas pilsehtam. Neweens zilweks, kas nepeedereja pee Hansas, newareja pa juhru nobraukt, peemehram, us Nowgorodu. Wahzu tirgotaju apmeschanâs weetas ahrsemes Hansa pahrwehrtâ par faweem „kantoreem“, t. i. nodalam un dibinaja jaunus kantorus. Sewischki eewehrojami no teem bija „tehrauda sehta“ Londone, fw. Petera sehta Nowgorodâ un kantoris Bergenê, Norwegijâ.

Kantori pastahweja no leelam sehtam waj ari no weseleem pilsehtas kwartaleem, ar peestahtnem, noliktawam, magazinam un hasnizu, kur glabajâs dahrgumi, labakâs prezes, dokumenti un fwari. Tirgotaji un pahrdeweji istahsija kaut ko lihdsigu brunineeku-muhku faweenibam. Darbâ un ispreezâs tee padewâs faweenibas diziplinai, un wineem nebija teefibas prezetees un peenemt ahrsemju pawalstneezibu. Winu stahwoklis fwefchu eedsihwotaju starpâ bija deesgan bihtams; nereti wajadseja aistahwetees ar eerotscheem rokâs. Ur to ari isklaidrojama winu noslehgtâ dsihwe. Bergenes nodalas tirgotaji, amatneeki un strahdneeki, kuru skaitis sneedsâs lihds 3000, bija fadaliti sehtâs, un sehtas — „dsimtâs“ (weenigi tikai wihreeschi). Wini dsihwoja zeeschi kopâ faspesistâs un schaurâs ehkâs, kuras bija frontali pagreestas pret juhru. Apahschojos stahwos bija noliktawas un weikali, augshojos — gulamistabas. Uis katras ehkas atradâs leela peebuhwe bes logeem. kur seemu pee leeleem ugunskureem pulzejâs „dsimtâs“ lozekli. Chdeens tifa wahrits kopigâ romi, bet sahlê katrs eenehma sawu weetu us garajeem soleem, kuri bija nolikti gar seenam. Nakti katra „dsimta“ eenehma sawas telpas, „Dsimtu“ pahrwaldija tirgotajs-meistars, sehtu — iswehlets wezakajs.

Hansa bija stipra no XIV. g. simtena widus lihds XV. g. simtena beigam, bet winai nebija ne pastahwiga karaspehka, ne kara flotes, ne

kopigas kafes. Ratra pilsehta pate tika galà ar sawàm finansem un ais-fargajàs pret eenaidneeku, kà wareja. Rad lehràs pee sahda kopiga usnehmuma, tad katra pilsehta eemaffaja noteiktu sumu. Tikai tirdsnee-zibas leetàs Hansas lozekli padewàs kopigeem noteikumeem. Lai ap-spreestu schis leetàs, Libekà fanahza Hansas sapulzes, kuràs peedalijsàs saweenibas pilsehtu deputati un par preekschsehdetaju bija Libekas birgermeisteras. Wijsa leeta balstijàs tikai us Hansas lozeklu kopigàm interesem. Weenigais spaidu lihdsellis, ko Hansa wareja leetot pret nepatlaustigo pilsehtu, bija isslehgt to no saweenibas, t. i. atnemt winai Hansas teesibas un preekschrozibas.

Hansa bija tirgotaju usnehmums, kuri bija pratuschi dabut sem sawas waras pilsehtas. Hansas pilsehtàs wijsa pahrwalde atradàs aristokratiskàs padomes rokàs, kura tika iswehleta no leeltirgotaju widus. Pehdejee stingri raudstijàs us to, lai pilsehtàs nepazeltu galwu semakàs schkiras. Hansas sapulzès tika peenemti loti stingri noteikumi pret dumpi un nemeereem: tee, kuri peedalijsàs dumpi pret pilsehtas padomi un pat tee, kuri sinaja par scho dumpi, bet nenodewa wina dalibneekus, tika soditi ar nahwi, pilsehta, kas usnehma isbehguschus nemeerneekus, itka isslehgta no Hansas; pilsehtai, kura bija nogahsufi sawu padomi, tika atnemtàs Hansas teesibas, kamehr padome nebija atkal atjaunota pilsehtas padome nedrihksteja pat peenemt luhgumus no semakeem slahneem.

Pilsehtneeku schkiras un zihnas starp tam. Gluschi zitadi apstahli bija daudsàs zitàs Wahzijas pilsehtàs. Tur, kur stipri bija attihstita amatneeziha, fewischki Flandrija, gar Reinu un Deenwidus-Wahzija, zunstu meistari sazhelàs pret waldo scho schkiru, tà sawameem patrizeescheem, kuri pastahweja pa dalai no bagateem tirgotajeem, pa dalai no brunneekem un bija noslehguschees neleelà grupà, kura noslehdsja laulibas tikai sawà starpà un sawehma daschadus amatus no saweem wezakeem kà mantojumu. Zunstes fuhdsejàs par patrizeeschu patwaribam un neleetigu naudas isschlehrschanu un peeprafija, lai ari wineem atkauj peedalitees pilsehtas pahrwaldischana, jo wairaf tapehz, ka wini bija galwenee pilsehtas aisstahwi un winu karapehks XIV. g. simteni wifur sawàs ar leelu energiju un sekmem.

Zihnas starp pilsehtneeku schkiram reisem kluwa loti afas un prafija dauds upuru: uswaretaji sadedsinaja saguhstitos pretineekus waj ari apraka tos dsihwus semè. Weetàm wezàs, eewehrojamàs dsimtas tomehr patureja wirsroku. Bet zitur, fewischki Deenwidus-Wahzija, zunstes uswareja un dabuja sawàs rokàs pilsehtu padomes. Tad wisi pilsehtu eedsihwotaji, to starpà ari patrizeeschi, tika sadaliti un eerakstiti zunstès. Daschàs weetàs puse no padomes lozekleem tika iswehleta no partrizeeschu dsimtam un puse no zunstem. Zunstes padomès suhtija tikai sawus meistarus un usnehmumu sawinneekus. Weenfahrschakee un nabadsigakee laudis, sihttirgotaji, selli un mahzekli palika nomalus.

Bet lihds ar amatneezihas attihstischanos radàs leela starpiba starp meistaruum un selleem, jeb strahdneekuum. Senaf selli, nokalpojuschki sinamus sellu gadus, tika peenemti zunstè kà pilnteesigi lozekli un wareja kluht par meistaruum. Meistas parasiti tureja 2—4 strahdneekus, patz strahdaja kopà ar teem un ari ehda pee weena galda Wehlaf tajàs amatneezihas nosarès, kur auga peeprafijumi un prezes tika westas us plaschafu tirgu, meistari kluwa bagati un sahka turet 10

—12 un wairaf strahdneeku. Sagad wini sahka sawa dshiwê atschirtees no strahdneekem, paschi wairs darbnizâ nestrahdaja un eerihkoja atsewischku fainneeziibu. Selki wairs newareja kluht par meistareem, jo zunftês waj nu tika eerobeschots peenemamo meistaru skaitz, waj ari prasija no teem leelu eestahschandz naudu. Tadehl ari meistaru amatu un eedsihwi sahka mantot to meistaru behrni, kureem netruhka wajadfiga kapitala. No meistareem fastahdijâs amatneeku aristokratija.

Uri amatneeki — strahdneeki istaisija fewischku schtru, kurai gan-drihs nebija eespehjams isfluht no sawa stahwolka. Strahdneeki, kuruš fenaf meistars usstatija gandrihs kâ sawas dsimtš lozeflus, tagad pahrwehrtâs par sweescheem algoteem spehkeem. Meistari wadija wifas zunftes darischanas, noteiza darba algas leelumu un wareja to pama-finat pehz saweem eeskateem. Strahdneeki, neatrasdami wairs atbalsta zunftês, sahka nodibinat fewischklas saweenibas, „kompanijas“, kâ winas sauza Franzija. Strahdneeki zentâs atrast few peemehrotafus darba apstahklus, un tâ kâ dsimtene schai finâ nesolija wineem neka laba, tad wini dewas sweeschumâ, staigadami no pilsehtas us pilsehtu, Zinahturns bija tas, ka kompanijas isplatijâs pa wifu walsti un sahka stahtees sawa starpâ kafaros. Rad kompanijas dalibneeks — „kompanjons“ pahrgahja us jaunu weetu, winsch wareja zeret, ka wina amata kompanija usnems to draudfigi un palihdses zil waredama.

Strahdneeku saweenibam bija sawi trofschnaini swehtki: reisem gahja pa pilsehtu bihstami leelas strahdneeku prozesijas. Strahdneeku saweenibas parasti zihnijâs pret fainneekeem — meistareem un pret strahdneekus eerobeschojoscho zunstu kahrtibu. Wini prasija, lai tiktu atzelta no meistareem noteiktâ darba algas takke un lai strahdneeki waretu brihwi lihgt un brihwi aiseet no meistareem. Ja meistari nepeesahpâs pret strahdneeku prasibam, pehdejee issludinaja streiku, t. i. aisleedfa strahdneekem strahdat pee sinameem meistareem, waj ari wifos pilsehtas usnehmumos, eeinteresedami ar to wifus pilsehtneekus. Saweenibam tadehl bija sawi noslehpumi un sawa stipra wara pahr beedreem. Ikweenam, kas eestahjâs saweenibâ, wajadseja nakti swehret breefmigu swehrestu, sau Zot lahstus pahr sawu galwu, ja schis swehrests tiktu pahrkahpts. Reisem pret pilsehtu „kungeem“ radâs leels fashutumus, un nemeeri peenehna plaschus apmehrus. Tas, kas notika Anglija 1301. g., atfahrtojâs Wahzija XV. g. simtena pirmâ pusê, fazekotees husiteem.

Polu walsts XV. g. simteni. Wahzeeschi, wirsidamees us rihteem, stipri speeda reetumflawus. XV. g. simtena sahkmâ Polu walsti atgreefa no juhras jaundibinatâs wahzu walstinas un fewischki Seitonu ordenis, kas tureja sawas rokâs Wislas lejas galn. Ordenis kâ kihlus eedsina semê sawus zetofschnus. Us sawam robescham pee Tornas winsch nehma loti leelu multu no prezem, kuras tika westas pa upi, un kluwa bagats us polu iswedumu rehkina.

Leelihpafschneeki un prelati, kuri waldija kopâ ar karali un kuruš Polija sauza par paneem, baidijâs no kara ar wahzeem un melleja ahrpusê atbalstu. XIV. g. simtena beigâs wini to atrada kaimiru Lee-tawas walsti, kura bija peeweenojusi few reetum-kreemu apgabalus ap Daugawu un Dnepru. Leischu kunigs Jagello tika iswehlets par Polijas karali, un Jagellonu dinastija pastahweja diwus gadu simtenus. Ubas walstis usglabaja sawu patstahwigo eekahrtu, bet wareja apweenot

ſawus karapſehkuſ. Veetawa lihds tam wehl bija nekriſtita, un katolu garibſneezibai tur atwehrās plaſchš darba laukš. Šcho karalu laikā polu pani eeguwa leelaſ priwilegijaſ, jo karali ſche bija ſweſchi un wineem nebija aprindāſ, uſ ko baſtiteeſ. Dotāſ priwilegijaſ karaliſ apſtipri- naja ſewiſchklāſ grahmatāſ: karaliſ ſche ſolija nekalt naudu beſ panu atlaujaſ, neatnemt neweenam mantu beſ wina peekriſchanaſ un apſtiprinat wina dſimtaſ teeſibaſ uſ eewehrojameem amateem.

XV. g. ſimtena ſahkumā, kaujā pee Grinwaldeſ, polu un leiſchu ſpehki ſakawa Teitonu ordeni un apſtahdinaja wina eeſchanu uſ preekſchu. Druſtu wehlaſ Polija atkal eeguwa Wiſlaſ lejaſ galu un iſlauſa zeku uſ juhru. Lihds ar to tika iſſtrahdata ari polu walſtiſ eekahrta, kura pa- ſtahweja wairaf kà 3 gadu ſimtenuſ.

Pani newareja weeni tiſt galā ar walſtiſ pahrwaldi un wineem wajaſdeja baſtiteeſ uſ ſkaita ſinā leelo brunneeziſu. Brunneeziſa pa- ſtahweja no ſchlahtaſ, t. i. wezeem dſimtbrunneeſeem, un jaun- eezeeltem brunneeſeem, ſtarp kureem bija turigi ſemneeki, kaſ paſchi bija aruſchi ſemi. Brunneeki ſadalijaſ pehz apgabaleem un apweenojaſ weenā noſcheghtā ſchkirā. Rarā ar Teitonu ordeni brunneeki uſſtahdija karalim ſawas noteiktaſ praſibaſ. 1454. g. kad karaliſ Raſimirſ IV. paſchulait bija uſſahziſ karu, brunneeki eelenza karala telti un paſinoja, ka wini wairaf nezihnifeeſ, ja netiſ apſtiprinataſ wina brihwibaſ. Neſchawas nometnē, leelā brunneeku ſapulzē, karaliſ dewa eewehroja- muſ ſolijumuſ brunneeſeem. Tur bija noteikumi, kureem wajaſdeja aiſſargat brunneeku teeſibaſ pee karala, wezafo un panu teeſam; bruni- neeki peepraſija ari daſchadaſ priwilegijaſ atteeziſā pret zitām ſchkiram: pret pilſoneem — brihwi pirkſ un pahrdot pilſehtaſ tirgoſ, pret ſem- neeſeem — teeſibu ſaukt pee atbildibaſ toſ ſemeſihpaſchneekuſ, kuri ſlehptu un neiſdotu aiſbehguſchoſ ſtrahdneekuſ un ſemneekuſ. Taſ bija laikſ, kad muiſchneeki ſahka nodibinat ſawu kundſibu pahr ſem- neeſeem.

Bet no ſwara bija taſ, ka brunneeki praſija ſew teeſibaſ, nemt dalibu wiſpahrigaſ walſtiſ leetaſ, „lai republika tiſtu labaki pahrwal- dita“. Jau ſenaf wini bija peeraduſchi pulzeteeſ apgabalu ſapulzēſ — ſeimoſ un uſſlatija ſewi par tautu. Karaliſ apſolija, ka uſ preekſchu netiſ iſdoti jauni ſikumi un uſſahktiſ karſch beſ brunneeku peekriſcha- naſ. Lai dabutu ſcho peekriſchānu, karaliſ apbraufaja apgabaluſ un nehma dalibu brunneeku weetejoſ ſeimoſ. Bet tā kà weetejo ſeimu bija loti daudſ, ap 60, tad karaliſ ſahka uſaižinat no wineem ſuhtruſ, t. i. pilnwarotoſ uſ leelo kopigo ſeimu, kur wini tika peeweenoti radaſ, panu padomei.

XV. g. ſimtena beigāſ kopigaiſ ſeimſ ſluwa par kahrtingu, noteikta rakſtura ſapulzi. Winſch, tāpat kà anglu parlamentſ, paſtahweja no di- wām palatam: radaſ (ko wehlaſ ſahka ſaukt par ſenatu) un ſuhtru iſtabaſ. Pehdejaſ lehmumi atkaraſāſ no apgabala ſeimeem. Tur jau eepreekſch tika apſpreeſtaſ wiſaſ leetaſ un ſuhtrneem tika doti lihds no- teikti aiſſrahdiſjumi no wehletajeem. Rā redſejām, polu ſeimſ lihdsinajaſ anglu parlamentam, kaut gan bija ari eewehrojamaſ atſchkiribaſ: apakſchnamā ſehdeja tikai weenaſ kahrtaſ preekſchſtahwi un pilſonu preekſchſtahwi ſeimā nemaſ nebija. Pilſehtaſ nenehma dalibu walſtiſ pahrwaldē, jo winaſ eedſihwotaju, pa dalai wahzeekſchu, ſtarpā nebija nekahdaſ weenibaſ. Schim apſtahkliſ bija ſawas ſetaſ preekſch Polijaſ

walstis. Winaš eefahrta dabuja weenpufigu raffturu; wina kluwa par fchlahtaš republiku.

Romas basnizaš pagrimšhana. Sadalita Wahzija XIV. g. fimteni bija ta weeta Eiropā, kur galwenam fahrtam radāš nemeerš pret katolu basnizu, kur attihstijāš jaunāš religijāš mahzibaš un notika mehginajumi reformet basnizu.

XIII. g. fimteni Romas basniza bija kluwufi par milfigu walsti starp walstim ar bagateem eenahkumeem un leelu kalpotaju fahstahwu. XIII. g. fimteni wehl wareja teikt, ta fchee milfigee materialee lihdselki ir itin tā wjadšigi garigu mehrku fašneegšchanai, jo pahwestš tad wehl aiznaja uš frusta fareem un katolu basnizaš aišstahwešchanu pret lezereem. XIV. g. fimteni fcho mehrku wairš nebija. Wišeem kluwa fšaidri redšams, ta Romas basnizaš wara un bagatiba pastahw tikai preekšch winaš paščaš. Monarchš=pahwestš, wina galms, kardinali un kanzleja bija atstahjušchi pat fwehto pilsehju Romu un ar to wehl wairaf paštšiprinajušchi domāš, ta wiša basnizaš eefahrta ir tikai lihdselkiš, tā tift pee bagatibaš, winaš augštateem walbineekeem.

Sawāš mahjāš pahwestš nebija neaprobeshotsš walbineekš. Waldišchanu un eenahkumus ar winu dalija kardinalu kolegija, kura iſwehleja pahwestu no ſawa widuš. Jo leelaki tadehl kluwa nodokli, kuruš zentāš eewahft pahwesta kurija, lai apmeerinatu wišu garigo walbineeku wjadšibaš. Beš parastām nodewam, kuraš mašfaja iſweenš, kaš tika eezeltš kahdā garigā amatā, tika eewesti ari wehl ziti ahrfahrteji nodokli. Peemehram, kurija eezehla klerikuš weetāš, kuraš wehl nebija brihwaš, un par gaidamām weetam nehma naudu. Sewiſchki daudš eenahkumu dewa dašchadāš „atlaiſchaš“, t. i. atkaijaš pahrfahpt likumu, noteikumu, ſwehrestu u. t. t. Starp atlaiſcham pirmo weetu eenehma indulgenzija, jeh grehtu atlaiſchana, ar to ſewiſchki plašchoš apmehroš nodarbojāš pahwestš Bonifazijš VIII. Bija iſdomata pat ſewiſchka mahziba indulgenzijaš attaiſnošchanai: basnizaš rihzibā ir neiſsmelamš krahjums labu darbu, kuruš ir padarijušchi Kristus un ſwehtee: pahwestam ir teeſibaš fchoš laboš darbuš atteezinat uš grehzineekeem un ar to dsehft winu parahduš.

Laizigā wara un ſinatneeki pret pahwestu. Šchahda fahrtiba basnizā aišfahra daudšu zilweku intereſeš un ſabeedribāš tikumiskoš jehdſeenuš. Jaunraduſchāš leelāš walstis walidiba ſahka nelabwehligi raudšiteeš uš to, ta milfigāš ſumaš aišpluhda uš ahršemem basnizaš wjadšibu apmeerinašchanai. Franzijaš ſtrihduš starp Jilipu Škaiſto un pahwestu Bonifaziju notika galwenam fahrtam tamdehl, ta karališ aplika garidšneezibu ar nodokleem un gribeja panemt preekšch ſewiš dalu no basnizaš eenahkumeem. Reiſ eefahzeeš, ſtrihduš modinaja daudš jaunu jautajumu un iſſauza iſſuhdšibaš pret pahwesta kuriju.

Energijſtakee un apdahwinatakee pahwesta pretineeki XIV. g. fimtena 20 gaduš pulzejāš ap wahzu karali, Bawarijaš Ludwiki. Šahot ar XIV. g. fimteni pahwesti dšihwoja Awinjonā un bija ſtipri atfarigi no frantſchu walidibaš (wehlaſ fcho laikmetu noſauza par pahwesta Babelēš zeetumneezibu). Ar to loti neapmeerinataš bija Wahzija un Anglija. Šaſchutumš Wahzijā peeauga ſewiſchki pehz tam, kad pahwestš Jahniš XXII. atteizāš apštšiprinat kurfirſtu iſwehleto karali Ludwiki un apkrahwa ar basnizaš lahsteem winu paſchu un wišu ſemi. Ludwikiš nepadewāš. Wiſch gribeja pastahwigi eeguht eeguht ſew kroni Romā

un šafaukt basnizas šapulzi pahwesta notešaschanai. Pee wina galma šapulzejās wiši pahwesta eenaidneeki.

Starp wineem bija franziškani, nabadšigās basnizas peekriteji, kuri nikni usbruta pahwesta kurijai par winas gresno dšihwi un šamaitateem tikumeem. Tas pats pahwestis Jahnis XXII. išludinaja par šezzeribu franziškanu mahzibu, ka Kristum un apustuleem naw bijis mantas un ka křistigā tiziba mahza atteiktees no semes labumeem. Noteefatee muški behga no pahwesta us wišam pušem. Pat tahlajā musulmanu Persijā wini glahbās no dominikanu nodewibas; pehdejos pahwestis, turpretim, loti zeenija. Daudsi franziškani behga us Wahziju Šhai basnizas lahsteem apkřautā semē wini tomehr turpinaja noturet deewkalpošchanu un išsneegt šw. wafarehdeenu, peewilkdami ar to tautu šarala pušē.

Rā weens no pirmajeem eeradās pee Ludwika italeeschu mahzitajs, jurists Maršelijs no Padujas. Sawā darbā „Meera aišstahwis“ wiņš rakštija: „Sinatneekem un waldineekem kopigi jazihnas pret pahwesta mahzibas launumu. Naw taišnigi zeest launumu, tad tu wari winam preitim turetees“. Maršelijs jautā, kapehz naw meera Širopas waldineeku widū, un atrod, ka tam par eemešlu ir pahwestu tihlošchana pehz waras un teefas pahz laižigeem laudim un waldineekem. Pehz wina domam, garidsneeziba wišpahz nedrihst teefat un šodit ar laižigeem šodeem. Grehzineeku newar ar waru eewest Deewa walštibā. Tadehl šezzerus newajaga wis wajat, bet pahzleezinat. Rās atteejas us pahwesta waru, tad wina šen pahzšahpufe wišas robesčas. Pehz Maršelija domam, pahwestis nebuht neašškiras no ziteem biškapeem. Wiņš nebuht naw apustula Petera pehzneeks; tas ir išdomajums, un no šwehteem rakšteem wišpahri naw redšams, ka apustuls Peteris buhtu bijis šahdreis Romā. Garidsneezibai jateek išwehletai no tautas, un tautai peeder noteizpošchais wahrds ari basnizas jautajumos; laižigeem laudim tahda pašcha daliba pee basnizas, ka šlerikeem. Šikai tadehl, ka wišus křistigos newar šafaukt us kopigo šapulzi, basniza špeesta išdot likumus zaur wišpahrejām basnizas šapulžem.

Šee bija preekšč pahwesta loti bištami wahrdi, bet wineem wehl nebija šewišķku šeku. Karalis Ludwikis dewās ar karaspehku us Štaliju, šahjās šakaros ar Romas aristokratiju, kura išturejās naidigi pret pahwestu, un peenehma Romā šeisara křoni „no tautas rošam“, Bet drihsti tomehr winam wajadsēja eet projam, jo italeeschi negribeja ušturet wina algotos šaldatus. Wahzijas kurfiršti šewišķkā ša ulžē pašnoja, ka šeisara išwehleschana atkarajas weenigi no wineem un pahwesta apštirinašchanas teem newajaga. Pehz Ludwika nahza Karlis Lufšemburgs, kurfš ar šewišķku, šelta bušlu apštirinaja šcho kurfirštu lehmumu.

Wiksleš. Dauds ašaki išturejās pret pahwestu Anglijas karalis un parlaments drušku wehšak, XIV. g. šimtena 50.—70. gados pee Šduarda III. Ar šewišķku likumu, šem bahrga šoda, tika aišleegts greestees ar apellazijam pee pahwesta. Us Romu wairs nesuhtija iškadigo nodli, šo bija apšolšees maškat Jahnis Bessenneeks, un tad pahwestis peeprašija nesamašfatos nodoklus ar wairakeem gadeem, parlaments atteizās, peebišdamš, ka karalim Jahnim nebij teefibas atdot pahwesta pawalstneezibā šewi, šawu karalisti un šawu tautu bes parlamenta atšaujas.

Anglijā šinatneeki apweenojās ar waldineekem, glušchi ka bija išteizees Maršelijs. Rā parlamenta lehmumu aišstahwis uštahjās ga-

ridsneekš no Oksfordas uniwersitates, profesors Willešs. Pehz Willeša domam, Romas basniza ir gluschki nowehrsufees no ihstās Kristus mahzibas. Teesibas us semes ihpafchumu war guht tikai ar taisnigu dshwi. Wiši zilweki, — runajot Willeša feodalisma walodā, — fanehmuschki semi no Kristus un tadehl wiši ir lihdsigi fawā starpā. Klerikeem naw nekahdas fewiškās teesibas us leelajām bagatibām. Basnizai wajaga atnemt winas plafchās semes. Algai newajaga buht leelafai par darbu. Pahwests war fanemt no tizgajeem tikai schehlastibas dahwanas. Winam naw nekahdas teesibas grosit un lozit zilweka gribu. Lihds ar to, ka winsch fewi un garidsneezibu issludina ahrpus wiseem grehkeem, winsch pats kriht leelafā grehkā.

Pahwests peeprafija, lai Willešs tiktu teefats. Bet waldiba negribeja wina isdot. Kad Londones biskapi sanahza, lai teefatu Willešu, šapulzes telpās eelaufās pilsoni un atkwabinaja wina. Willešs gahja fawā mahzibā wehl tahlaf. Winsch šahka trizinat pašchus pamatus tai tizibai, us kuras balstijās katolu basniza. Willešs noleedša, ka starp Deewu un zilwekeem buhtu wajadšigi widutaji. Garidsneeki walti eedomas, ka wini ir tahdi widutaji. Wineem naw dots nekahds pahrdabigs špehks. See ir tikai mahzitaji. Zilweks pats war atrast zelu us restišchanu un teeschi greestees pee Deewa; wina širdsapšimai ir dota pilniga brihwiba. Cedams pa tahdu zelu, Willešs noleedša indulgenziju, šwehto peeluhgšchanu, šlepenu grehku šuhdšefchanu un pahrwehšchanas sakramentu, jo winsch neatsina, ka garidsneekem ir dots špehks brihnischkigā kahrtā pahrwehst maiši un wihnu par Kristus meesam un ašnim. Weenigais tizibas awots, pehz wina domam, ir šwehtee raksti. Lai padaritu tos wišpahribai peecetamus, Willešs pahrtulloja Bibeli no latinu walodas angļu tautas walodā. Winsch šahka šuhit fawus mahzefkus, „nabadšigos mahzitajus“, lai tee isplatitu ihsto mahzibu un ar fawu dshwi rahditu křistigu preekššihmi.

„Nabadšigee mahzitaji“ šahweja tuwu weenkahrschaj tautai un nehma redšamu dalibu Wata Šailera dumpy. Augstakā Anglijas garidsneeziba fewiškā šapulzē noraidija Willeša mahzibu tā lezeribu, bet wina pašča neaistika, un winsch meerigi nomira leelā wezumā, lihds muhscha beigam turpinadams strahdat un rakštit (1384. g.). Tikai diwdesmit gadus wehla, Indriķa IV. laikā, šahka wajat Lollar duss, tā fauzās Willeša peekriteji.

Wišpahribas domas nepahrprotami leezinaja, ka basnizas mahziba wairs naw šlaidra un winas schlihtišchana, reformazija, ir nepeezeschama. Bet tā šareformē, par to domas štipri schlihrās. Bija diwi wiršeni. Weens peekrita mehrenai, otrs — křasai reformai.

Mehrenas reformas peekriteji. Pirmos wareja atrast Franzišas, Anglijas un Wahzijas augstakās garidsneezibas widū. Wini bija nemeerā ar fawu atkaribu no pahwesta, beescho obligatorisko braufšchanu us Romu un leelajām nodewam. Škweenas semes zeešchi šalstiti ar fawu tehwiju. Daudži wehlejšs, lai šatras nazijas garidsneeziba pahrwalditu pate fewi un nebuhtu atkariga no Romas. Lai ari pašahwetu wišpahrigi noteikumi basnizas weenibas interesēs, bet šcheem noteikumeem newajaga nahkt no weena zilweka un weenas pilšehtas. Prelati, kas turejšs pee šchahdeem usskateem, mahzija ari, ka wiši biskapi ir lihdsigi fawā starpā; tā tad kopigi basnizas lehmumi war tikt peenemti tikai wiškřistigo ša-

pulzê, kà tas bija pirmo křistigo draudšchu laikà. Basnizàs šapulze ir augstaka par pahwestu. Pahwestis war ispildit tikai basnizàs šapulzes gribu. Basnizàs monarkistiskàs eekahrtas weetà janahf aristokratiskai. Šahdi eestati pa dalai šakrita ari ar waldibu domam, jo pehdejàs gribeja šanemt šew nodoklus, furus eewahza Roma, un negribeja peelaut, ka winu darbiba tiftu eerobeshota no pahwesta pawehlem un rihšojumeem.

Sewišķi stipri šahka runat par reformam, kad notika Leelà pahwestu šķēlšchanàs. Pehz 70 gadus garàs pahwestu dšihwes Alwinjonà, kardinalu koleģija šadalijàs diwàs dalàs (1378. g.). Dala no kardinaleem atgreesàs Romà, dala palika Alwinjonà, un šatra puše iswehleja šawu pahwestu. Pahwesti šahka šawštarpeju zihnu, apkrahwa weens otru basnizàs lašsteem un greesàs pee wišas katoliskàs pašaules pehz pabalsta. Šchis pahwestu šildas willàs triššdesmit gadus. Urweenu dširdamakas šluwa balsis, ka nepeezeeshams šafaukt augstaku basnizàs eestahdi, kas išķķirtu štrihdu un apmeerinatu uštraukto tizigo šabeedribu. Wišwairaf par to uštahjàs Parišes uniwersitate. Winas teologiskà šakultate Sorbonna mahzibas špehku šinà un ar leelo šlaustaju škaitu eenehma Širopà pirmo weetu un tika ušskatita par ihštàs mahzibas šargu un glabataju. Šadehl ari Sorbonnas profesori bija pahrlėezinati, ka weenigi wini špehj išwest basnizu no gruhtà šahwokka un noštahdit uš pateeshibas zela.

1393. gadà Sorbonna išlaida pa wišu Širopu listes ar jautajumr., šahdà zelà išbeidsama šķēlšchanàs pahwesta kurijà. Šita šanemtas šahdas 10.000 atbildeš, un uš winu pamata Sorbonna peeprašija, lai abi pahwesti atšakas un winu šidu išķķir eezelta goda teefa. Kad tas tomehr nenotika, Sorbonna lihds ar frantschu garidsneezibu atteizàs pašlaušit pahwestam un peeprašija wišpahrejo basnizàs šapulzi.

Mehrenàs reformas pretineeki. Blakus šchim wirseenam paštahweja wehl ziti, dauds krasaki un noeikšaki. Šabeedribà paštahweja leels šašchutumš pret garidsneezibu, šewišķi pret augstako, jo wairums prelatu dšihwoja, neapgruhšinadami šewi ar darbu un deewšalpošchanu, šo par neeka naudū išdarija algoti wifari. Daudsi biškapi un abati reti apmekleja wineem nodotos apgabalus un klosterus waj ari neapmekleja tos nemas un dšihwoja jautru un bešbehdigu leelšungu dšihwi. Pee labàs gribas newareja atrašt ne masakà attaišnojuma leelajeem nodokšeeem, šo peedšina no šawa ganamà pulka šchee augštrahšteege šenjori, furi neweenam neatneša ne masakà labuma. Pilšehtu šihkrub; neeku un brunineeku = šihšgruntneeku widū modàs ššaudiba pret bagatajeem šleriškeem un domas, ka buhtu leetderigaki atnemt šchis šemes un šapitalus un išleetot winus zitur, par leelaku šwehtibu šabeedribai; wehl wairaf šchi doma nodarbinaja truhzigoš laudis, šihšemneekus u. 3.

Pilšehtneeku un lauzineeku nemeeram bija ari wehl zits eemeslš. Daudsi dšinàs pehz išglihtibas un newareja atrašt atbildeš uš šaweem jautajumeem pee šleriškeem, furu ušdeewums bija apgaismot tautu: wini šo newareja, jo pašchi pa leelakai dalai bija nogrimušchi gara tumšibà. Basniza atšahwa Bibeli drukat tikai latinu walodà un laizigeem laudim pawišam aišleedsa lašt šw. rakstus. Daudsi atteizàs eet pee biškis (grehku šuhdšehanas), jo garidsneeki, šureem wjadšēja grehkus šuhdšet, ar šawu dšihwi rahdija loti nelahgu preekššihmi. Kad draudeša leels poštš un nelaim š, peemehram, mehra laikà, dašchadu šķķiru laudis apweenojàs

„fewis ſchauteju“ beedribās: ſtipri uſbudinati waj ari ſmagu grehku noſcheloſchanu domu nomahkti, wini grupās ſtaigaja apfahrt pa pilſehtam, ſludinaja paſaules galu un wiſeem redſot ſchauta ſewi, lai miħſtinatu Deewa duſmas. Birms ſewis moziſchanas, wini, wiſeem dſirdot, ſuhdſeja weens otram ſawus grehkuſ, atteikdamees greſtees pee garidsneekem, kuri winu azis bija nezeenigi. Sewis moziſchana, jeb „kriſtiſchana ar aſinim“ ſtahjās wineem uhdens kriſtibas un wiſu zitu baſnizas ſakramentu un zeremoniju weetā. Rā Wezā Deriba tiſa ſagrauta, tad Kriſtus ar pahtagu tihrija deewnamu, tāpat teel ſagrauta Jaunā Deriba ar paſchmoziſchanas zeremoniju. Draudoſchi ſkaneja ſewis ſchauteju wahrdi: baſnizas tee ſauza par laupitaju atmenu alam, meſas dſeedaſchanu par ſuru kauſchjanu un ſlerikuſ par Antikriſta pulku.

Sewis mozitaji gribeja teikt, ka iſweens deembijigs kriſtigās draudſes lozekliſ war tiſt no Deewa apſchaidrots un pazeltees augtat par ſleriki. Bet ſchi doma iſplatijās tautā ari beſ ſewis ſchauteju mahzibas. Tiſa iſplatitas Bibeles romanu, wahzu, angļu un tiſcheku walodās. Tauta zentās paſtahwigi ſaprast un eepaſiht eſ ar tizibas leetam. Rahds wahzu inkwiſitorſ, kaſ bija loti uſtrauzees par ſleriku noſihmes maſinaſchanoſ, rakſta: „Wiſa tauta, leeli un maſi, wiħreeſchi un ſeeweetes deenu un nakti nemitas mahziteeſ un mahzit; ſtrahdneekſ, ſam deenā wajaga pelnit maiſi, pa nakti mahzās patſ un mahza zituſ un tadehl ari winuſ tiſ maſ redſ baſnizās.“

Scho Bibeles laſitaju un klaufitaju widū weegli wareja raſtees doma, ka laižigee laudiſ war buht lihdſigi garigeem. Kaſ kalpo Deewam un ſeko Kriſtus mahzibai, taſ weenigi ir iħſtſ garidsneekſ. Ne zeremonijas, ne garidsneeku eeſwehtiſchana, ne muhku ſewis moziſchana neſpehji dot dwehjeles peſtiſchanu. Taſ, kaſ moza ſewi un wahrſina ſawu meeſu, domā weenigi par ſewi paſchu. Tai weetā wajaga iħſtā paſemibā „eeſchki iſleet aſiniſ“, kā to ir darijis Kriſtus, t. i. upuret ſewi zitu labā. Ratolu baſnizā paſtahwejā uſſtatſ, ka pehdejais ſlerikiſ jau ſawas garigās ſahrtas dehl ween ſtahw augtat par pirmo un labo laižigās ſahrtas zilweku. Rleriku pahratumu uſſwehra ar to, ka weenigi wini wareja klaufitees ſlepeno grehku ſuhdſeſchanu un baudit pee ſwehtā wafarehdeena maiſi un wiħnu, kamehr laižigās ſahrtas laudiſ baudiſa tiſai maiſi. Jauno uſſtatu ſludinataji uſſtahjās ſewiſchki pret pehdejo iſſchkiribu. Draudſchu lozeklu ſtarpā parahdijās noſlehpumaini „meerinataji“ un „Deewa draugi“, pee kureem laudiſ nahza ſuhdſet grehkuſ. Gaſtahdijās luhgſchanu beedribas, kuraſ iſwehleja no ſawa widuſ waditajuſ, kuri nepeedereja pee garidsneeku ſahrtas. Wini zeremoniaſ atſchliħrās no ofizialās baſnizas zeremoniala galwenam ſahrtam ar to, ka wini pee wafarehdeena baudiſa maiſi un ari wiħnu.

Truhzigu un apſpeestu lauſchu, nabadſibā kriuſchu brumineeku, ſiħſemneeku, kalpu un pilſehtas ſtrahdneeku ſirdiſ, blaſuſ jauneem tizibas uſſlateem, dſima ari zeriba uſ labaw eefahrtu ſemes wirſū. Kad ſamaitato un ſawuſ peenahkumuſ aiſmirſuſcho garidsneeku weetā nahkſ iħſtā „Deewa tauta“, tad ſemes wirſū eeſtahtees ari „Deewa taiſniba“, — domaja wini. Teeſibas uſ bagatibu un mantu war dot tiſai Deewa ſchehlaſtiba. Grehzineekem nedriħkt buht nekahdaſ mantas, un kaſ winam ir, to wajaga atnemt. Pee taiſnigas eefahrtas nebuħſ wair ne bagatu, ne nabagu, wiſeem buħſ nodroſchinata pahrtiſchana, jo eeſtahtees republika, kurā, peħz Willeſa wahrdeem, „wiſſ atradiſees kopigā leetoſchana“.

Ramehr waldbiba, daudsi no prelateem uniwersitates prasija, lai tiktu reformeta basnizas augstaka eekahrta, kustiba tautas apafschejos flahnos kluwa arweenu stiprafa. XV. g. simtena sahkmã wina peenehma loti asu raksturu Franzijã.

Husa mahziba. Leelakã dala no tscheku tautas apweenoja sawas religistãs prasibas ar tautas dabigam teeksmem aissargatees pret wahzu kolonistu usmahfshanos un wahzu waldbibu. Lufsemburgi, kas waldbija Tschekijã XIV. g. simteni, nahza pretim semes prasibam. Karlis IV., „tehws Tschekijai un patehws Wahzijai“, nodibinaja XIV. g. simtena widã Prãgã pirmo uniwersitati wisã Wahzijã. Bet zaur to wahzi wehl leelakã mehrã speedãs us Tschekiju. Wini dabuja pahrsvaru Prãgas uniwersitatẽ un pilsehtas padomẽ. Pihds ar to semẽ nodibinajãs daudso un bagato garidsneeku wirskundsiba. Prãgã arlibiskapa pahrwaldishanã atradãs 10 pilsehtu un 400 sahdschu. Wisã Tschekijã bija ne masaf par 100 flostereem.

Isglihtiba radija tscheku tautã leelu pazilatibu. Ap uniwersitati pulzejãs apdahwinati rakstneeki un sludinataji. Brunineeks Shtitnijs pirmais sahfa rakstii filosofiskus rakstus tscheku walodã. „Deews Rungš, — teiza winsch, — mihl tscheku walodu ne masaf par latinu.“ Arweenu wairaf peeanga nemeers pret eenahzejeem un safchutums par gresno un waras kahro basnizu. XV. g. simtena sahkmã scho tautas gara stahwofli wisdedfigafi isteiza sludinatajs Jahnis Hufs, Prãgas uniwersitates profesors un rektors. Winam loti peekrita tscheku amatneeki, kas usstahjãs pret bagatajeem wahzu tautibas pilsoeem, un semneeki, kuri isturejãs naidigi pret semes ihpafchneekeem. Karalis Wenzels, Karla IV. dehis, melleja atbalstu tautas masãs pret senjoreem, nostahjãs tscheku pufe uniwersitatẽ un peelaida statutu pahrlabojumu, pehz kura wahzi agrako $\frac{3}{4}$ balsu skaita weetã uniwersitatẽ dabuja tilai $\frac{1}{4}$. Sanfnotee wahzu profesori un studenti aishghja no Prãgas un dibinaja paschi sawu uniwersitati Leipzigã.

Ustahdamees pret pastahwoscho basnizas eekahrta, tscheku sludinataji un mahzitee wihri tuwojãs Willefa mahzibai. Anglu reformatu mahzibas eekluwa Tschekijã zaur studenteem, kuri dewãs no Tschekijas us Oksfordu papildinat sawu isglihtibu. Hufs needroschinajãs peenemt Willefa mahzibu wisã winas pilnibã, bet weenu dalu no tãs winsch aishstahweja fewischi dedfigi un neatlaidigi: garidsneekeem jasludina tautai ihstã Kristus mahziba un newis kaut kahdi isdomati brihnumi; katram kristigam wajaga nodsilinatees swehtos rakstos, jo weenigi winos ir ihstãs mahzibas pamati. Rad us Prãgu tika afsuhtia pahwesta bulla, kura prasija, lai Willefa grahmatas tiktu fadefinatãs, uniwersitates wairakums tam noteikti pretjãs. Hufs sawã sprediki leela lauschu bara preekschã teiza, ka tizibas leetãg wajaga klaufit wairaf Deewam, nekã zilwekeem. Winsch prasija no katedra, waj tauta ir gatawa winam fetot, un dsirdejo par atbildi karstus peekrishanas hauzeenus.

Pahwests isflehdja Husu no basnizas, Prãgas arlibiskaps nolahdeja to, bet karalis wina neisdewa. Beidsot Hufs ustahjãs pret pahwesta indulgenziju pahrdoshanu. Winsch teiza, ka mahziba par to, ka pahwests newar apgrehtotees, ir Deewa saimoschana. Newar apgrehtotees weenigi pats Deews. Ihti tizgeem arweenu wajaga pahrleezinatees, waj pahwesta bullas un noteikumi nerunã pretim swehteem raksteem. Hufs un wina peekriteji ghja wehl tahlaf un isfludinaja

pahwestu par Antikristu. Pahwestis un augstakā garīdsneezība nēwāreja nēfā darīt jō wairaf tadehl, fā schēlschanās basnizā bija pēnehmūstī draudofchu raksturu un winās isschēlrschanu gaidīja nō basnizās šapulzēs.

Konstanzes basnizās šapulze. XV. g. fimtena pirmos 40 gados notika trihs šapulzēs ar noluhku reorganizēt basnizu un isschēlirt pahwestu schēlschanos. Pirmā nō winām notika Pišā un beidsās ar to, fā abi pahwesti — kildeneeki tika atzelti un winu weetā eewehlets jaunš. Ubi atzeltee pahwesti tomehr lehmumam nepadewās, un reetumos tagad bija trihs pahwesti. Wairaf zeribu dewa otrā basnizās šapulze, kuru Konstanzē pee Badenes esera šafauza keisars Sigismunds, Karla Luffemburga jaunakais dehlš un Šchekijas karala brahlis, kuru reformu peekriteji bija peedabujufchi šawā pufē. Uš šapulzi eeradās prelāti nō peežām leelakām Eiropās semem: nō Anglijās Wahzijas, Franzijas, Italijas un Spanijas. Balfots tika pehž nazijam. Sorbonnās darbineeki bija wišwairaf pastahwejufchi uš schis šapulzēs šafaulrschanu un eenehma winā pašchu redšamako weetu. Šapulzēs preefšchdetajš bija senakais Parises uniwersitates rektors un profefors, tagadejais kardināls d'Alji; leelakais šapulzēs orators bija tagadejais minētās uniwersitates rektors Scherfons. Šapulzeteē wišpirms pašludināja, fā basnizās šapulze ir augstakā par pahwestu. Wištrihs pahwesti tika atzelti un winu weetā eezelts zeturtais pahwestis. kurfch apšolijās šafault basnizās šapulzi kahrtigi pehž it 5 gadeem.

Konstanzes šapulzē šaduhrās mehrenās un krasās reformas peekriteji. Šapulzēs dalibneeki gribeja panahst basnizās weenibu un isschēlirt wišus strihdus jautajumus. Loti energiski eerobeschodami pahwestu, wini tizibas leetās parahdija tahdu pašchu despotismu, fā pahwestis. Wini nolahdeja Willefu un kēhrās pee Husa teefaschanās. Husš tika issaufis nō Šchekijas uš Konstanzi, un keisars garanteja wina neaifšaramibu. Husš brauza drofchi, jō bija pahrlēezinats, fā wina neaifšahrš. Bet winam neatlahwa pat brihwi runat, tuhlin eeflodstija zeetumā un nopratināja, fā smagu nōseedsneeku. Šapulze tuwaki neapškatija wina mahzibu, bet tikai prasija, lai Husš nō tās atšafās. Husš prasija, lai peerahda wina mahzibas nepareisibu ar peemehreem nō swehteem raksteem. Winam atbildeja: „Ja šapulze teiftu, fā tew ir tikai weena ašš, ari tad tew wajadsetu peekrist“. Rā kēzeris, kurfch nenofchelo šawus grehkus un neatgreeschās nō wiltus mahzibas, Husš tika nodots laizigai warai, t. i. noteefats uš nahwi. Keisars Sigismunds tika pahrlēezinats, fā atkritejam dotais wahrds nēweena nēwar šaistit. Šai pašchā deenā Husš tika šadedšinatš uš šahrtā (1415. g.).

Huštū kustība. Husa nahwe issauza nēmeerus Šchekijā. Šā fā basnizās neatlahwa tautai pašneegt wišnu pee šw. wakarehdeena, tad tauta šahka pulzeteēs mišigos baros uš lauka un noturet tur deewšalposchanu. Husa peekriteji — uniwersitate, daudsi muišneeki un weenšahršchā tauta ušstahdija iŃchetras Pragās prasibas: brihwu deewwahrdu šludināschanu, wišnu pee šw. wakarehdeena, basnizās atgreeschanos pee pirmatnejās šlaidribas, atnemot garīdsneekēem winu leelo bagatibu, un kleriku šodischanu par winu pahrfahpumeem. Wišur tika padšihiti garīdsneeki, kas nepeenehma schis prasibas, un atnemta basnizās manta. Huštū atteizās atšihit par šawu karali Sigismundu. Pret huštēem tika šuhtiti krusnēfchi nō Wahzijas.

Sad Tscheltjâ ahtri ifauga karapulki, pazeldami fatu karogu, uf kura bija attehlotš bikeris. Wahzu frustneschi wifur tika fakauti. Husitu wadonis, brunineekš Schifcha, kaujâš leetoja toš pašchus panehmeenus, kaš anglu un ſchweizeſchu kahjineekeem bija dewuſchi pahrfwaru pahr ſmago brunineeku kawaleriju. Beſ tam wirſch bija eewediš jaunu aif-ſargafchanoš weidu, ko bija noſtatijeekš no ſtepu ſtaiguleem: iſcheki zih-nijâš, ſlehydameekš aif leeleem kara rateem, kuri bija faſeeti kopâ ar ſehdem un apſegti dehleem. Husitu kuſtiba iſplatijâš ari kaiminu ſlawu ſemêš un ſewiſchki Polijâ. XV. g. ſimtena pirmâ puſê wahzu eekarotaji un koloniſti, kaš bija gahjuſchi tahlu uf rihteem, wifur ſahka zeekſ ſau-dejumus. Poli ſmagi fakawa Zeitonu ordeni un aptureja wina wirſ-ſchanoš uf preeſſchu. Tſcheltjâ huſiti kawa wahzuš. Kara laikâ ſkaidri bija redſama dalifchanâš pehz nazijam: pilſehtâš ar wahzu eedſihwo-tajeem wifur noſtahjâš Sigifmunda puſê.

Bet ari huſitu ſtarpâ jau no paſcha ſahkuma bija manama iſſchkriba. Augſtafâš ſchkirâš, uniwerſitate, ſenjori un Pragâš eedſihwotaji bija ga-tawi ſameerinateekš ar baſnizu, ja ta atſihtu bikera paſneegſchanu ari laizigâš kahrtâš laudim. Œhi wirſeena peekritejuš tadehl ſauza par bikerneekeem. Semafâš ſchkirâš, ſihlbrunineeki, ſemneeki, pilſehtu amat-neeki turejâš pee daudš krafaka wirſeena, praſija, lai garidſneeki tiktu atzelti un lai ſludinatajuš iſwehletu „taboroš“, kâ ſauzâš leelâš, apzeeti-natâš nemeerneekuſ nometneš; ſcho partiju ari ſauza par taboroiteem. Taboritu widâ uſſtahjâš dedſigi un nepazeetigi laudiš, kuri juta pra-weeſcha eedweſmu. Wini ſludinaja drihſu paſauleš galu, gribeja iſnih-zinat priwatihpaſchumu un eewekſ kopihpaſchumu.

Pateefibâ karu weda gandrihſ weenigi tikai taboriti. Winu wadoni pahrgahja Tſcheltjâš roboſcham, poſtija wahzu ſemeš un nonahza lihđſ pat Baltijâš juhrai. Wehl tahlaſ iſplatijâš winu uſſaukumi, ko preti-neeki ſauza par „Bohemijâš nahweš ſahlem“. Anglijâ un Spanijâ ſemneeki laſija toš. Deenwiduš-Franzijâ wahza preeſch wineem lihđſe-fluſ un ſahka, pehz winu parauga, nogalinat fungus. Wahzijâ wineem ſewiſchki juta lihđſ pilſehtu un lauku eedſihwotaju ſemakee ſlahri. Rahdâ uſſaukumâ bija teiktš: „Laizigee un garigee waldineeki neprata iſleetot to, kaš wineem bija došš no paſcha Deewa. Pret Deewa kahrtibu ſazehlâš gudree un ſtipree, bet maſakee brahli nu greeſchâš pee Deewa un luhđſ, lai taš dotu wineem taiſnigu eefahrtu ſemeš wirſû. Brihwee un droſchſirdigee kriſtigee lai nem ſchlehpu un zehrt ar to droſchi, mellejot taiſnibu un pateefibu.“ Uſſaukumâ uſſtahdita weſela rinda praſibu par labu maſajeem laudim: jaiſnihzina dſimtbuhſchana, jaatzel zunſteš, kaš atneš labumu tikai nedaudſeem meikſtareem, un monopoli, kaš iſdewigi tikai daſcheem tirgotajeem. Wajaga raſchot tikai preeſchmetuš, kuri dſihwê nepeezeekſchami, un katra zilwela darbam jatop peenahzigi atalgotam; waldibai jaruhpejaš par to, ka dſihwê nepeezeekſchamee preeſchmeti nemaſſatu dahrgi.

Mehrenâš reformâš neiſdoſchanaš. Konſtanzeš baſnizaš ſa-pulze neapmeerinaja mehrenâš reformâš peekritejuš. Sapulzeš iſwehle-taiš pahwekſiſ neſaſauza apſolitâš regularâš baſnizaš ſapulzeš un ne-lehrâš pee ſapulzeš iſſludinatâš „baſnizaš reformeſchanaš no galwaš lihđſ kahjam“ (reformatio ecclesiae in capite et in membris). Tadehl ari reformâš partija paſtahweja uf treſchâš baſnizaš ſapulzeš ſaſauk-ſchanu, kura ſanahza Baſelê (1431. g.) Karališ Sigifmundš un Baſeleš

ŝapulze iŝliĝa ar bikerneekem un peelaida Tŝekija pee ŝw. wakar-
ehdeena paŝneegt ari wihnu un brihwi ŝludinat tautas waloda. Tad
mehrenee huŝiti, ŝabaiditi no taboritu nepeekahpibas, atŝina baŝnizas
waru un palihdŝeja apŝpeest nemeerneekuŝ. Taboritu karapŝekŝ un
wina wadoni tika iŝnihzinati. Ruŝtiba mitejās, un no winas palika
pahri tikai neleelas „iŝheku brahlu draudŝes“.

Baŝeleŝ ŝapulzē ŝemakai garidsneezibai un teologijaŝ ŝinatneekem
dewa weenadas baŝŝteefibas ar biŝkapeem. Kad ŝapulze atzehla pahweŝta
teefibas eezelt garidsneekuŝ, paŝinoja, ka uŝ preekŝchu wineem jatop weh-
leteem, un ŝehraŝ pee Romas baŝnizas eenefigo nodoklu atzefŝhanaŝ,
pahweŝtŝ iŝŝinoja ŝapulzi par atlaiŝtu un zentās peedabut prelatus pee
ŝawas ŝapulzeŝ Florenzē, kuru winŝch bija ŝafauziŝ ar noluhku ap-
weenot greeku un katolu baŝnizas. Dala no Baŝeleŝ ŝapulzeŝ dalibnee-
kem winam paŝlauŝija. Bet ziti nepeekahpās, atzehla pahweŝtu no
amata, kà „ŝtuhrgalwigu baŝnizas pretineeku, juŝu zehleju un ŝezeri“.
Somehr ŝapulzeŝ darbŝ peh3 tam wairŝ neŝefmejās, un wina pamaŝam
iŝjuka.

Pahweŝtŝ ŝahjās ŝataroŝ ar atŝewiŝchu walŝtju wal dibam. Weena
peh3 otraŝ pehdejās atteizas no wiŝpahrigaŝ reformazijaŝ praŝiŝhanaŝ.
Franzija, kur ap to laiku bija nodibinajuŝeŝ ŝupra walŝtŝ wara,
pahweŝtŝ ŝaudeja wiŝwairak. Karaliŝ Karliŝ VII. iŝdewa tà ŝauzamo
Pragmatiŝku, t. i. Buŝŝchaŝ piŝŝehatà no garidsneekem un mahziteem
wiŝreem peenemtus noteikumuŝ, kureem wajadŝeja nodroŝŝinat fraŝtŝchu
baŝnizaŝ neatkaribu. ŝehee noteikumi atnehma pahweŝtam eefpehju
dabut no Franzijaŝ leeloŝ baŝnizaŝ nodokluŝ; ari biŝkapi un abati
wairŝ netika no pahweŝta eezelti, bet no kanonikeem (mahzitajeem) un
muŝkeem iŝwehletti. Wiŝmaŝat pahweŝtŝ ŝaudeja ŝadaliatà Wahzija, kur
winŝch patureja eezelŝchanu garigoŝ amatoŝ un atdewa firŝteem tikai
dalu no eenahkumeem, ko dabuja no eezeltam perŝonam.

Breeŝmaŝ, kaŝ draudeja pahweŝtam, bija garam. Pahweŝtŝ Piuŝ
II. iŝŝludinaja par ŝezeriŝu mahzibu, ka baŝnizaŝ ŝapulze augŝtaka par
pahweŝtu, un atzehla lihgumu, ko Baŝeleŝ ŝapulze bija ŝlehguŝi ar
brumineekem. Leelà wiŝpahrigà „reformazija“, par kuru tik daudŝ ru-
naja XV. g. ŝimtena ŝahkumà, iŝrahdiŝas par neiŝdewuŝchoŝ. Tizibaŝ
jautajumoŝ leelà mehrà bija iŝŝlihruŝcheeŝ paŝchi reformu gribetaji. Laizigee
waldineeki ŝawās praŝibās bija pa dalai apmeerinati un peekahpās. Pah-
weŝta wara bija ŝaudejuŝi ŝawu leelo noŝihmi un eefpaidu, bet bija
paturejuŝi leelako dalu no eenahkumeem. Baŝnizaŝ eefahrta palika gan-
drihŝ gluŝchi neaiŝfahrta. Bet tà kà kleriŝi, tãpat kà ŝenak, newareja
apmeerinat lauŝchu teekŝmeŝ peh3 iŝglihatibaŝ un ŝinaŝchanam, tad daudŝi
ŝahla eet paŝchi ŝawuŝ patŝtahwiguŝ zeuŝ.

Uppaigŝmotaju darbiba. ŝewis ŝchauteju un taboritu kuŝtibaŝ
bija labŝ peemehrŝ tam, kà tiziba eekŝchejai apŝkaidroŝchanai wareja
aiŝtraut maŝas un ŝawikno tãŝ lihdiŝ dibenam. Bet ŝcho tizibu iŝplatija
ari meerigà un klufaŝ gaità, ar ŝarunam un grahmatam, zilweŝi, kuri
ahreji nebija ŝchlihruŝcheeŝ no baŝnizaŝ. Wahzija XIV. g. ŝimteni mah-
zija eewehrojami dominikanu ŝpredikotaji, kuri uŝŝwehra, ka naw jagreeŝch
wehriba uŝ ahrejam formam, bet gan jaatrod zeefŝchŝ garigoŝ ŝatarŝ ar
Kriŝtu. Muŝkŝ ŝtariŝ XIV. g. ŝimtena ŝahkumà teiza: „Zilweŝi, ko
juhŝ mekŝlejat miruŝcho ŝauluŝ? Kadehl juhŝ nemekŝlejat diŝhwu ŝpehku,
kaŝ jumŝ waretu dot. muŝŝchigu diŝhwofŝchanu?“ ŝem ŝcho runu

eepaida laizigas kahrtas laudis šahka dibinat kopdsihwes, „Deewa mahjas“, kur tika westa deewbijiga dšihwe ar šwehto rakstu lasišchanu un labeem darbeem. Šči wirseena šlaidrakās un labakās domas tika isteiktas Kempenes Toma grahmatā „Par šekofchanu Kristum“, kura isplatijās neredsetos apmehros.

Plašču darbu XV. g. simteni weiža „kopigas dšihwes brahlu“ beedriba. To bija dibinājis Herhards Grotš Nīderlandēs, no kureenes ta pahrzehlās uš Wahziju. Brahli par šawu galweno ušdewumu ušluhfoja isglihtibas isplatīšchanu tautā. Wini mahzija školās un palihdseja nabadsigeem školneekem, peegahdami teem grahmatas, ehdamweelas un palihdšedami šamešlet darbu. Galwenais darbs bija grahmatu pahrakstīšchana, kas bija nostahdita plašči un eedalita šistematiški. Brahli neruhpejās par to, lai īšnahktu gresni un pehz wišeem šaligrafijas mahšklas likumeem norakstīti ekšemplari, bet gan par to, lai īšlāistu tautā pehz ešpehjas leelaku lehtu grahmatu škaitu, jo prašibas pehz tām arween peeauga.

Grahmatu drukāšchanas šahkums. Preešch laudim, kas wahji prata lasit, bija īšdomatas šewišklas grahmatas un mahzibas lihdsēkti. „Brahli“ leelā wairumā isplatija tā šauzamo „Nabagu Bibeli“. Šas drihšak bija ilustraziju atlasš, nekā grahmata. Šewehrojamatās weetas no Wezās un Šaunās Deribas tika attehlotas bilšču weidā un šem winām atradās īhši paššaidrojošči parakšti. Štati no Bibeles un šwehto tehli ar wajadsigeem paššaidrojumeem tika pagatawoti ari uš atšewišchām lapam. Šā šā winas leelā mehŗā tika peeprašitas, tad nahza uš domam pagatawot tās mešanisti: šihmejumi ar tekstu tika eegreesti šoka dehšiti, atšahjot augštakas tās wetas, kurām wajadsēja dot uš papira wajadsigo nospeedumu. Dehšiti apšihmeja ar tinki waj krašsam un peespeeda pee ta papiru. Uš papira palika wjadšigais šihmejums. Šas bija drukāšchanas (špeeschanas) šahkums. Šokā eegreestās lapas wareja nospeest wajadsigā daudšumā. Neleelu šalendaru, gramatiku u. t. t. drukāšchana šchahds tā šauzama štereotipiškais weids bija deesgan peemehrots, bet leelu grahmatu drukāšchana šas nedereja. Dehlišchus preešch tahdām grahmatam bija loti gruhši isgreest un ziteem īšdewumeem tee wairs nedereja. Bet peeprašijumi pehz grahmatam auga un peespeeda īšdewesjus un meistarus domat par šahlakeem drukāšchanas aparata papildinajumeem.

XV. g. šimtena 30-toš gados šelkalis un greesejs Gutenbergš, dšimis Mainzā, nahza uš domam šastahdit wešelu lappuši no atšewišchēem bihdameem burteem. Burtus šahkumā greesa no šoka, bet wehšak winu weetā nahza īšturigaki metala burti. Gutenbergš eerihfoja ari šewišchku drukāšchanas aparatu — presi (wehšak par presi šahka šaukt nodrukatos rakstus). Širma grahmata, kura 1456. gadā tika īšlāista no Gutenbergā tipografistās darbnizas, bija latinu Bibeše. Pehz tam tika nodrukats Justiniana šikumu krašjums.

Grahmatu drukāšchanas pašahkumam wajadsēja ne šikai ween labas mašchinas un daudš strahdneeku, bet wiščh prašija ari leelus naudas īšdewumus. Šgudrotajam Gutenbergam wajadsēja noslehgt lihgumu ar šahdu bagatu ušnehmeju, kuram wiščh palika parahdā. Uš teefas šreedumu Gutenbergam wajadsēja atdot winam šawu tipografiju. Drukāšchanas mahšflu no eesahkuma šleħpa, bet strahdneeki, kas pee tās bija strahdajufchi un to eemahzijufchees, drihši ween parahjās ari zitur:

Italijā, Franziā, Anglijā. Grahmatu drufaschana ahrfahrtigi paleelinaja grahmatu skaitu un padarija grahmatas lehtakas. Grahmatu zenu frifchanu weizinaja ari jauns isgudrojums: papira taisfichana no lupatam. Tagad bija zilweku rotās warens lihdsellis, tā isplatit sinaschanas plaschās tautas mafās. Us XV. g. simtena beigam, blakus religifka šatura grahmatam, isplatijās ari latinu un greeku autori, no kureem mahzijās daitrunaschanu, wehsturi un dabas sinaschanas; wehlat, pehz leelajeem atradumeem, tifa drufati ari geografiski apraksti. Leelos tipografifkos usnehhumos apweenojās reisēm zilwekt, kureem bija plaschi isglitibas noluhki. Isdeweji un meistari kopigi apspreedās par to, kahdas grahmatas wehlamš laist šabeedribā, šahrtoja rakstu krahjumus un popularas broschuras, isplatija retas un lihds tam gluschi nepasfhtamas grahmatas. Schahdus eewehrojamus darbus weiza pasfhtamā Ulda Manuzija tipografija Wenezijā, kuru ne walti sauza par „Akademitju“.

13. Italija. Jauna šabeedriba.

Italijas walstis. Italija, tāpat kā Wahzija, nepastahweja no weenas walstis. Bet isglitibas un šabeedrifkās dšihwes attihstibas sinā italeeschu nazija XIV. un XV. g. simteni eewehma pirmo weetu Giropā.

Rad XIII. g. simtena beigās mitejās Wahzijas keisaru gahjeeni us Italiju un pahtruhka šaites starp abām semem, Italija pastahweja no šekofchām dalam: deenwidos apmehram pusi no pusšalas aishnema Sizilijas, jeb Neapoles karalistē, kuru pahwesti bija atnehmuschi Staufeneem un nodewuschu frantfchu dinastijai. (Pate Sizilijas šala drihs pahrgahja Uragonijas karalu rotās.) Italijas widu aishnema pahwesta semes. Seemelt dalijās wairaku leelaku pilsehtu starpā. Sewehrojamatās no tam bija trihs leelas tirdsneeziškas un peejuhras pilsehtu republikas: Pija, Genuja un Wenezija, un diwas šaussemes republikas: Milane un Florenze.

Seemelu italeeschi wifseem spēhkeem zihnijās pret šweschu eebruzeju waru; bet tomehr atfewischku Italijas walstini starpā nebija šapraschanās. Winaš wifas bija šahrzenfes tirdsneezišā. Genuja zentās nemt wiršroku pahr šawu šaiminu Piju. Šihwās zihnās ta atnehma Pifai Korfiku un Gardiniju, isnihzinaja winas floti, ispostija ostu un atnehma pirzejus. Starp Genuju un Weneziju bija pastahwigs naidš, jo winu tirus interesēs šaduhrās austrumos. Wenezija guwa leelu labumu no ta, ša krusneschi eekaraja Konstantinopoli. Genuja palihdseja greeku keisareem Mas-Usijā, Paleologeem, no jauna eenemt Bizantiju un padstht no tureenes krusneschus; genujeeschi eeguwa Hios un Lesbas šalas. Šad Wenezija šahla palihdset turkeem pret Bizantiju. XIII. g. simtena beigās genujeeschu flote stipri šakawa wenezeeschu floti. Bet us XIV. g. simtena beigam wenezeeschi atkal guwa pahršwaru. Udrijas juhra pilnigi nahja Wenezijās rotās, un winas austrumkrasts (Štrija un Dalmazija) tifa peedalits Wenezijas semem. Wenezijai peedereja ari Jonijas šalas, Kreta un zitas Egejas juhras šalas un wehlat ari Šipra. Widus juhras tirdsneezišā Wenezija noteikti eenehma pirmo weetu.

Uhrejās šaduršmes starp Italijas pilsehtu republikam atšahja eespaidu ari us winas eelšchejo dšihwi.

Venezija. Venezija bija zelta us Udrijas juhras lagunam (fanefumeem), nepeeejama no fauffen es un atklahta no juhras pufes. XIII. g. simteni Venezijā nodibinajās aristokratiska republika. Tahlās un grubtās juhras gaitās, zihnās un tirdsneezibas usnehmumos daschas energifās dšintās eenehna izzilus stahwofli starp žitām, kluwa bagatās un dabuja sem fawas warās pahrejos eedsihwotajūs. Winaš eeweda tahdu walstis eefahrtu, kura nodroschnaja winu wiršwaldibu un wifus ar to faistitos labumus.

Augstakā wara peedereja Leelai padomei, kura pastahweja no eewehrojameem pilsoņem. No winas bija atkarigs us wifu muhschu eewehletais doschs. XIII. g. simtena beigās, kad, zihnā ar Ģenuju, Venezijas stahwoflis bija bištams, aristokratija „noslehdsā Leelo padomi“, t. i. atstahja to peeeetamu tikai tām dšintam, kuras jau tur fehdeja. Padomneeka wahrds pahrgahja no tehwa us dehlu. Šcho nobelu wahrdi tika eerakstiti fewischkā Selta grahmatā. Winu dehli, fafneegufchi 20. gadu, fahka peedalitees fehdes un gatawotees us fawu nahkofcho usdewumu. Katram nobelim bija fw. Marka bajnizas tumā fawas telpās, kur tas pirms fehdes usgehrba fawas deenasta drehbes.

Tā kā Leelā padomē bija famehrā dauds lozeklu, tad wina dalijās atfewischkās kolegijās, kurās tika apspreesti isdodamee likumi un rikojumi. Pirmo weetu starp kolegijam eenehna Masā padome, jeb Gaischakā sinjorija. Sinjorijas lozekli eenehna fewischkās paugstinatas weetas Leelajā padomē un wadija winas fapulzes. Wini atbildeja us wifem jautajumeem un ar winu flehdseneem nobeidās debates. Bes winu sinas doschs newareja nefa usfahkt. Wini skatija zauri wifas doscham fuhtitās wehstules un luhgumrakstus, Gribedami paturet fawu priwiligeto stahwofli, nobeli isturesjās loti neustizigi ne tikai pret doschu, bet arī weens pret otru. Wini baidijā, ka fahda dšinta nepazeltos pahr žitām un nemekletu atbaltu tautā. Ar to noluhfu bija isdomata mahkfliga fawstarpejās usfraudischanas sistema: weena koleģija iswehleja otru: amata personas mainijā loti beeschi un pehz fahrtās; lehmumi peenemti un wehlešchanas isdaritās tika ne atklahti balsojot, bet skaitot bumbinas, kuras tika mestas flehgtā kastitē, pee kam baltās bumbinas nosihmeja „ja“, falās — „ne“ un farlanās — „attureschanos“.

Wajadseja leelu fagatawofchanos, lai spehtu peedalitees politika, bet neweenai walstij fatiksmē ar ahrwalstim nebija tik weiklu un faprah tigu darbineeku, kā Venezijai. Wina pirmā eeweda parašchu, pastahwigi turet fawus fuhtnus pee kaiminu waldbam; fuhtnu usdewums bija ušturet draudsigas atteezibas ar ahrsemem, west farunas un lihds ar to sihli sinot sinjorijai par to, kas noteek ahrsemēs, aprakstīt fawus newehrojumus par tureenes eefahrtu, waldbibu un tautu.

Sawu waldbibu nobeli nodibinaja ne bes zihnās. Pehz likuma isdoschanas, ar kuru tika noslehgta Leelā padome, notika fazelschanās. Waitakas personas no pašchu nobelu widus, balstidamās us tautu, žentās nogahst nobelu grupu, kura bija fagrahbusi waru. Bet ar nemeerneekeem drihsti tika galā. Pee pašchas doschu pils, blakus fw. Marka lauwam, wini tika palahrti. Lai tas wairs neatkahrtotos un nekahda fawwehrestiba wairs nebuhtu eespehjama, tika nodibinata XIV. g. simtena fahkumā fewischkā Desmitu padome, kuras usdewums bija fodit par fazelschanos pret pastahwofcho fahrtibu. Desmitu padome lihdsinajās

bašnizas inkwifizijai un šlepeni usfraudšija došču, wišus nobelus un katru pilsoni. Wina wareja šafaukt ahrfahrtejas Leelās padomes šehdes un šewišķi šwarigoš gadijumos pat eenemt augstakās waras weetu. Uri Desmitu padome pastahwigi tika tureta aišdomās: katru gadu winas ložleem wajadšēja mainitees; wini nedrihķsteja apmeklet weetas, kur šapulžejas nobeli, lai toš newartu apwainot par peršonibam atteezibā uš weenu waj otu no pehdejeem. Wini eedweša šchaušmas ar šawu šlepeno šefošānu. Kas ija kritiš aišdomās tā republiķai neuštizams zilweš, to gaidija nahwe no šlepenu bendu roķas.

Florenze XIII. un XIV. g. š. Daudš wairak politiķku pahrmānu un nemeeru bija kuštigajā Florenzes dšihwē. Šķi pilšehta pateesibā štahweja tahlak nost no leeleem tirguš zeleem; Arno upe, kuras kraštā wina atrodas, naw kugneeziķai deriga. Florenze kluwa pašihštama wišpirms ar šawu šmalķo manušakturu. Wina apštrahdaja šihdu un pahrštrahdaja par jaunu rupjuš wilnas audumus, ķo pirķa Šhampanas tirgoš. Tirgodamees ar manušakturu, šlorenteesķi kluwa pašihštami wišā Ķiropā un ušnehmās naudas štarpineeku lomu štarp Itāliju un Alšalpu semem. Wišleelakā naudas apgrošiba peedereja Romas pahwešta kurtijai. Florenzes tirgotāji pamāšam atšpeeda wišus žitus naudineekus pee malas un kluwa par galweneem pahwešta kurtijas banķeereem.

Tahdā kahrtā Florenze, beš manušakturas, šahķa nodarbotees wehl ar naudas tirdšneeziķu: mainu, aišdoščānu, weķķeku ušpirķšānu u. t. t. Šķiš tirdšneeziķas panehmeeni tika Florenzē šmalķi išštrahdati. Šlorenteesķi pirmee Ķiropā šahķa kalt šelta nauđu. Winu duķateem bija augsta zena Ķiropas tirgū un tee nodereja par šelta naudas paraugu žitām semem (wehl tagad ušglabajees wiku nošauķums — florini). Ļoti attihštita bija grahmatwešķāna un kantora darbs: Florenzes korporāziju wiđu notaru žunšte eenehma žeenigu weetu blaķus banķeeru, šihdruhpneeku un wilnruphneeku žunštem.

Pihds ar naudas tirdšneeziķas attihštibu, Florenzē notika ari leelas pahrmānas šabeedrištās dšihwes eekahrtā. XII. un XIII. g. šimteni pilšehtā waldija nobeli, t. i. galwenam kahrtam Toškanas pilu brunineeki. Seemu wini dšihwoja nepeeeejamos un druhmeem, iščetrstuhraineem torneem nožetinatoš pilšehtas namoš. Šķee nobeli pa leelakai dalai peedereja pee gibelineem un aištahweja ķeisaru, ķamehr tirgotāji un banķeeri, kuri štahweja žeešķoš šakaros ar pahwešta kurtiju, bija gwelši. Pehdejeem peeweenojās amatneeki, kuri bija atķarigi no šaweem nonehmejeem, ķamehr nobeli balštijās uš šaweem radineekeem un šwihtam. Gwelši tadehl tika šķaititi par „tautas partiju“ (popolani). Ubas pušes dšihwoja nešameerinamā naidā. XIII. g. šimtena beigās tautas partija ušwareja gibelinuš, nogahša aristokratiķķo eekahrtu un eeweda winas weetā demofratiķķu kahrtibu.

Augstakā pilšehtas padome (šinjorija) šastahweja no prioreem, t. i. žunštu wežakeem, kuri tika išwehleti no weikalu un darbnitšķu ihpašķneekeem daščadās pilšehtas dalās un tika mainiti 6 reišes gadā. Kad nobeli nodibināja šlepenu beedribu ar noluhķu žihnitees ar tautu, winu pretineeki išweda dšihwē tā šaužamos „Šaišnibas Noteikums“. Prioru padomei tika peeweenots žaunš, išwehlets tautas preeķšņeeks, kuru šauža par „šaišnibas šarognešēju“ (gonšalonjeru). Gonšalonjera ušdewums bija teesat nobelus par weenkahršķu laušču apwainošānu un appeesķānu. Nobeku pahrkahpumi tika bahrgi šoditi. Gonšalonjers

fomandeja tautas karaspehku. Nobelus zentàs wifadi eerobeschot. Wineem uslika diwfahrtejus un trihsfahrtejus nodoklus. Dsimtbuhshana tika atzelta, un semes ihpaschneeki faudeja brihwas darba rofas. Semes, kas agraf peedereja nobeleem, tagad pa leelakai datai nonahja pilsehtas ruhpnueku rofas. Daudsas wezas dsimtas tika padsihtas no pilsehtas.

Wezo Florenzi apraud kahds no padsihtajeem gibelineem, dsejneeks Dante Aligieri. Sawâ rakstâ „Par monarkiju“ winsch augsti zel kelsara waru, kura isleekas winam kâ deewischkiga taisnibas aisstahwetaja semes wirsâ. Monarkija winam ir wezàs kahrtibas simbols, kuru fatreekufchi launi spehki. Pee scheem launeem spehkeem Dante peeskaita ari pahwestus ar winu neschehlibu un manifahribu. Sawâ poemâ „Deewischkigâ komedija“ (Divina Comedia) Dante spreesch teesu par faweem laitu beedreem. Tas ir stahsts par elli, schlihsstichanas uguni un paradisi kurus apmekle Dante. Ellê winsch reds pahwestus, no kureem weens lihds kasklam nogremdetš naudas maisâ; reds florenteeschu bankeerus, kuri teef foditi par augkoshanu; bet leelakee no wiseem noseedsneekem atrodas fatana schoklos un schee noseedsneeki ir — Judas Iskariots un Bruts, kas nonahweja Zesaru, Kristum peelihdsinato kelsaru preekschgahjeju.

Florenze bija demokratiija tikai no pirmâ azu usmeteena. Pateestibâ waldija leelakee kapitalisti. Ewehrojamatàs zunstes krasî dalijàs usnehmejos un strahdneekos. Tikai bagatee meistari pahrwaldija zunstes, eenehma amatus un wareja tikt iswehleti par prioreem. Pahrejee zunstu lozekli: apaschmeistari un strahdneeki bija bes balssteesibam un skaittijàs par „apaschneekem“. Winu stahwoklis beeschi bija loti gruhts, neraugotees us milsigo pilsehtas apgrosibu. Wini mehginaja rihkot kâ fawzamo „skrandineeku“ dumpi, lai ar spehku fanemtu waru un uslabotu fawu gruhsto stahwokli. Bet dumpis isbeidsàs ar to, ka usnehmeji aistaijsa weikalus un darbnijas, aibraudami no pilsehtas. Skrandineeki palika bes pelnas, un wineem sahka draudet bads. Tirogajt itin kâ peefahpàs. Wini atlahwa „apaschneekem“ organisetees pascheem fawàs zunstès, bet wezàs zunstes tomehr bija pahrswarâ un eefahrta palika tahda pate, kâ bijuse.

Bet bagatee kapitalisti tagad bija kluwuschi aisdromigaki, zentàs nodroschinat fawu waldibu no katras tautas eejaukschandš un nepeelast winaš wadonus un aisstahwjus pee waras. Ar scho noluhku wini eefahrtoja kâ, ka sinjorijas lozekli, kuru fastahwam wajadseja pastahwigi mainitees, tika ewehleti us reises wairakam mainam. Tahdâ kahrtâ wini bija „noslehguschi waldibas fastahwu“ un israudsijuschi jau eepreeksch laudis, us kureem tee wareja palautees. Schahda kahrtiba nenodibinajàs us reises. XIV. g. simteni Florenze notika dauds asu sadurfmju pilsonu starpâ. Uswaretaji lehràs pee lihdselkeem, kuri wehl nebija aismirsti no gibelinu un gwelfu zihnas laikeem: eezehla ahrtahrteju teesu — b a l i j u un neschehligi isrehkinajàs ar faweem pretineekem, nogalinadami waj padsihdami tos no dsimtenes.

Florenze XV. g. simteni. Jo leelaks bija tirdsneeziibas nams, jo wairaf winam bija pilsehtâ un zunstès atkarigu klientu, kuri sanehma no wina aisdewumus, jo wairaf preekschstahwu tas eedabuja padome un jo leelaka kluwa wina wara republikâ. XV. g. simtena sahku a iszilus stahwokli eenehma Meditschi nams, kura dibinatajš pat „skrandineeku“ dumpja laikâ bija pratis paturet tautas labwehlibu. Meditschi

plafchi rihkojās wifās Eiropas malās un bija zeeſchi ſaiſtiti ar pahweſta galmu.

XV. g. ſimtena 30-toš gadoš nama galwa, Roſimo Meditſchi, pateizotees ſawu pretineeku, bagato Albizzi, intrigam, tika padſihts no Florenzes. Bet Roſimo trimda drihſi pahwehrtās preeſch wina par triumfu. Wenezijā un zitur, kur tirdſneezibas uſnehmumos bija eegul-diti Meditſchu kapitali, wiku uſnehma tā waldineeku. Uri Florenze newareja iſtitt beſ padſihtā bankeera. Drihſi daudſi no wina peekrite-jeem eetika padomē. Albizzi un wiku peekriteji tika ſawukahrt noteſati, un Roſimo Meditſchi ar triumfu greeſās atpakal. Wincſch pehz tam 30 gaduš no weetas bija neapſtrihdams Florenzes lungš.

Roſimo weda weenfahrſchu privatzilweka dſihwi. Wiſi amati palika, un ſapulzeš notika tā agrak. Bet neweenu weetu newareja eenemt winam nepatihtama perſona. Lai iſnihzinatu pretineekuš, leetoja pret wineem neparaſtu lihdselli: aplika toš ar neſamafajami leeleem nodok-leem. Schai ſinā Meditſchi iſlikās par tautas draugu. „Etrandineeku“ dumpja laikā tauta ſewiſchli bija nemeerā ar to, tā bagato un nabago nodokli ir nepareiſi ſadaliti; tagad tika nolemts bagatako nodokluš ſtipri paleelinat un wiſnabadſigakoš glufchi atſwabinat no teem. Jhpafchumu nowehrteſchanu nodoklu ſadalifchanai iſdarija Meditſchu draugi un pee tam tā, tā Meditſchu eenaidneeki dabuja maſfat milſigas ſumas un tika dſihiti nabadſibā. Uri ſakaruš ar ahrſemem uſtureja galwenam kahrtam Meditſchi, tā leelakee Florenzes naudineeki. Kad pret Florenzi mehgi-naja zelt karu kahds eenaidneekš, Meditſchu ſpehkōš bija gahdat, lai eenaidneekam nebuhtu kredita, kaš nepezeefchams kara weſchanai. Florenze, baſtidamās uſ ſawu waldineeku=bankeeru kredita, wareja al-got labakoš kareiwjuš Italijā.

Pehz Roſimo nahweš wara beſ kahda ſtrihda nahza wina dehla un pehz tam dehla dehla Lorenzo rokās. Meditſchi, glufchi tā karali, ſahka ſauktees par Augſtibam. Nekahdu kuſtibu tautā pret wineem ne-bija. Titai daſchi bagatakee Florenzes nami nebija meerā ar Meditſchu iſnehmuma waru. Wairakas reiſeš tika rihkotās ſaſwehreſtibas. Leelas ſaſwehreſtibas preeſchgalā ſtahweja Meditſchu iſpoſittee Pazzi, kuri gribeja baſnizā nogalinat waldofchā nama lozekluš. Bet patš Lorenzo iſglahbās; nogalinaja titai wina jaunako brahli. Tauta noſtahjās Me-ditſchu puſē. Saſwehrneeki un wiku peekriteji tika pa dalai ſoditi ar nahwi, pa dalai padſihiti no Florenzes.

Meditſchi ſtipri pabaſtija literaturu un mahſflu. Wini zehla Florenzē gaiſchās, plaſchās un ſtihlā iſturetas baſnizaš un zitaš ehkaš. Roſimo maſfaja leelu naudu par reteem rokrakſteem un ſawahza leelu biblioteku. Kad Italijā ſahka aiſrautees no Platona, wincſch dewa lihdselluš, ko eerihlot Florenzē akademiju Platona rakſtu ſtudeſchanai.

Siranija. Meditſchu waldiba ir labš peemehrs tam, tā republ-kanifka eefahrtā pahreet monarkififkā. Titai Meditſchi nebija zehlu-ſchees no kareiwju kahrtas un wiku wara nebaſtijās uſ likuma waj uſ mahzibas par waldineeka waras deewiſchligo iſzefſchanoš, tā taš bija zitās Eiropas walſtiš atteezibā uſ karaleem un herzogeem. Tadehl ari ſcho waldibu war apſihmet ar wezo greeku wahrdu — tiranija.

Gandrihſ wifās Italijaš pilſehtās, iſnemot Weneziju, XIV. un ſewiſchli XV. g. ſimteni radās tirani. Pa leelakai dalai tee bija wadoni zihnā ſtarp bagatneeku ſchkiru (popolo grasso „taukā tauta“) un maſtu-

rigo schkiru (popolo minuto „masafà tauta“). Abas puses iswehleja widutaju ar leelam pilnwaram (capitano del popolo — „tautas wadoni“), furam wajadseja isbeigt kildas. Schis widutajs ar karaspehka palihdibtu beeschi patureja wirswaldibu sawas rokās. Gadijās ari, ka waru sagrahba algotā karaspehka wadonis. Bagatee pilsoni paschi newehlejas pildit kara deenestu un algoja saldatus par naudu. Algoto karaspehku wadoni, kondotjeri, reisem isdarija leelus pakalpojums republikam, bet lihds ar to bija tik patstahwigi, ka wareja atstah eespaidu ari us politiku, Daschreis kondotjers, schelodams sawu karaspehku, noslehds lihgumu ar pretineeku, ari kondotjeru, un atkaphās bes kaujas. Rondo-tjers, guhdams panahkumus kara un atbalstidamees us sawu karaspehku, nereti sagrahba pilsehtas kasi un peespeeda pilsehtas padomi sew padotees. Rondo-tjers Sforza nodibinaja Milanē herzogu dinastiju.

Sirana waldiba nebija eerobeschota ar noteiktu eefahrtu un likumeem. Winai wajadseja stingri usfraudsit pilsonus un pastahwigi wajat pretineekus. Tirani zentās nodibinat sakarus ar kaiminu waldineekeem, peewilkt pee sawa galma eewehrojamus mahkslineekus un rakstneekus un eemantot tautas labwehlibu, rihkojot tai swehtkus un zelot lepnas sa-beedriksas ehkas.

Pee Italijas tiraneem XV. g. simtena otrā pusē japeeskaita ari pahwesti. Pehz Konstanzes un Baseles basnizas sapulischu isjuschanas, pahwesti no jauna apmetās Romā. Winu wara balstijās tagad us lih-gumeem ar daschadu semju waldineekeem, Pehdejee sawufahrt zentās atstah eespaidu us konklawu (kardinalu padomi), kas iswehleja pahwestu; wineem bija stary kardinaleem sawi kandidati us pahwesta troni. Iswehletam pahwestam wajadseja praft weikli rihkotees us wisam pusem. Pahwesti zentās ismantot sawu stahwokli par labu wisai sawai dsimtai. Winu rokās sw Petera ihpachumi pahwehrtās par personigu eenahkumu awotu. XV. g. simtena beigās pahwests Sifsts IV. un Aleksandrs VI. Bordschia bija dsili iswirtschi laudis. Wini nekautrejas apkraut basnizas lahsteem weselus apgabalus, lai tikai eebaiditu eedsih-un peespeestu tos padotees winu dehleem. Senak katoku basnizas galwa usajzinaja kristigos us frusta kareem pret turkeem; tagad, turpretim, pahwests sawu personigo intereschu dehl stahjās sakarā ar turku sultanu: winsch kuhdija turku sultanu us karu pret Weneziju un winam par patischanu tureja zelumā ta sahnzenfi. Aleksandra Bordschia laikā pee pahwesta galda tika nogisteti kardinali, kuri islikās pahwestam kaitigi. Ap Aleksandru pastahwigi bija algoti fargi un slepawas. Pahwesti nehma dalibu wisos italeeschu waldineeku karos un saweenibās un ne ar to neatshkhrās no wineem, sagrahbami waru gan ar wiltu, gan ar waru.

Jauna sabeedriba Italijā. Italijas walstinās un pilsehtās XIV. un XV. g. simteni sahka attihstitees jauna sabeedriba. Senak katra kahrtā turejās atsewischki sawā dsihwē un ispreezās: galms, brunineeki, ruhpnееki, garidsneeki, uniwersitates profesori un studenti, — wist tee peedereja katra pee sawas sabeedribas, ar sewischleem noslehgteem usskateem un pat ar sewischku literaturu. Italijā wias schis sabeedribas sahka pamasam tuwinatees weena otri un sajaktees sawā starpā. Brunineeki wairs neatdalijs no pahrejeem pilsonem, daudsi senjori bija saudejuschi sawu herzogu stahwokli, ndbeli bija speesti meklet nodarboschanos ruhpnееzibā; ruhpnееki, turpretim, beeschi kahpa augstu un fluwa pat par waldineekeem, tā Meditschi. Pilsehtās un pee tiranu

galmeem mas prasija, kas zilweš ir pehz dšimschanas, bet gan zeenija katru pehz wina bagatibas, talanta, usnehmibas, rakstura un zitam perfonigam ihpaschibam, kuras bija eedsimtas waj dšihwē eeguhtas, neprafot, pee kahdas kahrtas un dšimtas zilweš peeder.

Laudim, kuri grosijās schai jauktā šabeeeribā, bija ari daudsi wairaf šafaru ar ahrpafauli. Starp Itelijas republikam pastahwigi notika šarunas un apmainišchanas ar suhtneem. Wišadi weikaliski šafari ar daschadām Eiropas semem peespeeda italeeschus dotees juhras brauzeenos un pahr Alpeem. Italeeschu bankeeri un ruhpnееki suhtija agentus un eerihšoja šantorus pa wišu Eiropu, tā ari weda plaschu korespondenzi. Tadehl šaprotams, ka Itelijas šabeeeribā loti zeenija zilwekus ar praktiskām špezialām šinaschanam, bagatus peedšihwojumeem un usnehmibas pilnus itweenā leetā.

Literariska isglihtiba. Peelu wehribu peegreesa ari mahšflai šlaisiti un pahrleezinaschi runat un literariski rakstīt. Florenzē notaru zunfte lihds ar to bija ari itkā runaschanas un rakstischanas mahšflaš škola. No winas widus tika iswehleš galwenais šlorenteeschu republikas walšis eerehdnis: „Prioru lungu rakstwedis,” t. i. šanzlers, kuresch šastahdija šwarigus walšis papirus un weda korespondenzi ar zitu walšiju waldbibam. Šchini amatā zenitās eewehlet apdahwinatu un literariski isglihtotu zilweku. Daschas šchahda literariska leetprateja wehstules tika isplatitas un lasitas tā šmalšas literariskas walodas paraugi. Šahdus pašus špezieti isglihtotus un literariski apdahwinatus laudis mekleja ari zitu republiku waldbibas, tirani un fewišchi pahwesti. Wini bija wajadsigi netikai ween korespodenzes wešchanai, bet ari parahdem, šwinigam šehdem un weesu šanemschanai. Eeweesās paradums, ka suhtni pee audienzes tureja garas runas, us kurdām tikpat gari atbildeja weetejee oratori.

Literariskas walodas meistari bija wajadsigi italeeschu walbineeem. Pehdejee pa leelakai dakai bija šagrahbuschi waru nelikumigi, ar špehku waj wiltu. Tiraneem bija loti no šwara attaisnot šawu darbibu un nosahdit to labakā gaismā, isjelt šawus nopelnus un nomelnot šawus pretineekus. Pee Neapoles galma, peemehram, usaižinaja jaunru rakstneeku un isdewa winam Žesara stihlā „pauš karalim muhschigu šlawu”. Apšehrigs, asprahtigs un weikš rakstneekš wareja leelā mehrā pakalpot walbineekam un šaitet wina eenaidineeem. Širans Šforza Milanē teiza par šlorenteeschu šanzleru Šalutati, kas usbruka winam šawos rakstos: „Šalutati ir šaitejis man wairaf, nekā 1000 brunineeku.”

Ne ween tiraneem, bet ari pahwesteem bija nepeezeeschama šchahda literaturas palihdsiba. Pahwesta teesibas tika apstrijdetas no wišam pufem. Wišwairaf apšchabija wina laizigo waru. Apmehram Bases šbasnijas šapulzes laikā, Lorenzo Walla, kas bija Neapoles karala deenastā, peerahdija, ka Konstantina dahwana, us kuras halstijās pahwesti, gribedami attaisnot šawu waru pahr laizigeem walbineeem, ir tikai isdomajums. Pahwesti šawukuhrt mekleja gudrus un asprahtigus literatus, kas weikli prastu attaisnot winu teekšmes, atrašt wehsture un šenā kfristigo literaturā peemehrus un leezibas par labu pahwesteem un apšneetu winu pretineekus. To pašchu Wallu pahwesta kurija gribeja dabut šawā pufē.

Šas, kas nodereja praktisheem noluhkeem, pamasam šahka šaisiti zilweku interesi ari winu walas brihšos. Runas šahka rakstīt ne tikot

finameem praktisfeem gadijumeem un noluhfeem, bet ari us isdomateem temateem, lai sagahdatu patihkamu laika kawekli autora pasihstameem un ari plashakam literaturas zeenitaju aprindam. Tahdas runas eemahzijās no galwas un deklameja wairakas reises. Autori mehdsā fastahdit ari tamlihdfigas liiterariskas wehstules, bes praktisfeem noluhfeem un beeschi bes adreseš. Winas pehz tam tika pahrrakstittas daudsoš effemplaros. Nodibinajās usflats, ka nekas tā newar peewillt, fawilnot un uswaret zilweka garu, kā dairunaschana (retorika). Rahds no Baseles šapulzes dalibneefceem, eewehrojams rakstneeks, Cnea Silwio Pitolomini (wehlat pahwests Pius II.), isteizās schahdi: „Dairunaschana ir kaut kas leelisks un, taisnibu šatot, wina ir ta, kas walda pahp pasauli“.

Dairunaschanai tuwu stahweja poesija. Jkweenam, kursch gribeja buht teescham isglihtots šabeedribas lozellis, wajadseja prast runā isteikt daschadas domu nianseš, rakstīt pantos un paturet prahtā labakos un interesantakos walodas paraugus. Pastahweja usflats, ka ar štaistu walodas formu war padarit zildenu ari tukšchu un semu šaturu. Poesija guwa tahdu pašchu nosihmi, kā retorika. Tikai winas isteiksmes lihdsekli bija alegorijas, teikas un miti.

Senlaidu rakstneeku studeščana. Dairunaschanas pilnigakos paraugus mekleja pee Romas šenatnes leelajeem oratoreem un rakstneefceem. Mehdsā teikt, ka wajaga atjaunot šenlaidu dairunaschanu. Walodas un rakstu praschana nosihmeja to pašchu, ko latinu walodas šinaschana. Bet šenlaidu rakstneeku darbus bija gruhti šadabut. Lihds XIV. g. šimtena šakumam pašna gandrihs weenigi Wergilu, ko usflattija par praweeti — kristigās tizibas preešschludinataju. Sawos tehlojumos par klejšchanu winpasaulē Dante par pawadoni iswehlaš Wergilu, kas pawada winu lihds paradises wahrteem. Paaudses, kas nahza pehz Dantes, atrada Zizerona wehstules un runas. Petrarka, florenteeschu dsejneeks, XIV. g. šimtena pirmā pusē tureja Zizeronu par wišu laiku un tautu leelako rakstneeku. Petrarka rakstija sonetas šawā mahtes walodā un isteiza tur šawas intimās personigās juhtas. Bet šawu leelo episto darbu: „Afrika“, kurā tika tehloti Romas waroni Szipioni, winsch usrakstija latiniski, zensdamees pašat darit šenlaidu autoreem.

Urweenu leelata kluwa wehleščanās eepasihtees ar latinu walodu no pirmawoteem un tadeht šakā meklet augščā wezo romeeschu rakstneeku darbus, kuri lihds tam nebija pasihštami kristigai pasaulei. Gadijās ari atrast weenu otru wezu rakstu, kas guleja aismiršis plauktā waj ari atradās zilweku rokās, kas neprata to nowehrtet. Treschais florenteeschu dsejneeks Bolkaschio, jaunakais Petrarkas laika beedrs, nenogurstošs wezu rakstu mekletajs, stahsta par to, kā winsch atbrauzis wezā Montekasino klosteri, kursch bija šlawens ar šaweem wezajeem rokraksteem: us wina luhgumu parahdit biblioteku, tam parahdija trespes, kuras weda neaifšlehgtā torni; grahmatas tur bija pilnigā nekahrtibā, putekleem apšahtas; daudseem wehrtigeem rokraksteem truhka lapas, un muhki stahstija, ka wini, lai drusku nopelnitu, mehdsot israut manuskripteem lapas, nomasgajot wezo tinti, rakstot garigas dseefmas un pahrdodot tās.

Italeeschu literaturas zeenitaji šakā rihkot ekspedizijas ari us žitām semem, lai usmekletu un paglahbtu wezus, wehrtigus manuskriptus.

Pahwesta sekretarš Konstanzeš basnizáš sapulžê, florenteetš Pobjcho, maš interesejáš par basnizáš leetam, bet tai weetâ apbraukaja Wahzijas klosteruš un atrada daudš wehrtigu rakstu. Jaunatrasoš raktuš ussta-tija kâ šwehtumu. Pobjcho šauza Zizeronu par „šwehto beš kahda truh-kuma.“ Padujáš pilšehtâ XV. g. šimtena šahkumâ wiša šabeedriba, garidsneeziša, šinatneeki un pat weentahrschâ tauta bija štipri šawilnotti no wehštš, ka atrastáš Romáš wehštneeka Šita Šiwija atleekáš (šuras gan wehlaš iſrahdijšáš par neištâm). Winaš šanehma kâ kahda jaun-atrasâ šwehtâ meešáš. Râ šwehtu reliwiju wina roku wenezeešči wehlaš noſuštija šawam šabeedrotam, Neapoleš karalim.

Ur leelu intereši Italijša šahka škatiteeš uš ſenlaidu peeminekleem, romeešču buhwju un ſkulpturaš atleekam. Wišwairaf ušmanibu pee-willa pate Roma ar šawam daudšajam ſenlaidu drupam. Ramehr pahwesti ušturejš Uwinjonâ, jaunš adwokats, Kola Rienzi, XIV. g. šimtena widû žentáš eeintereseš Romáš eedšihwotajuš uš ſenáš repub-liáš atjaunošchanu. Wiſch ušstahjšáš ar dedšigam runam un beeschi ſarunajáš ar pilšoneem par ſeno Romu un winaš atleekam. Rahdš no mahžiteem pahwesta ſekretareem, Biondo, XV. g. šimteni, pehž šaweem pehtijumeem un ſenlaidu autoreem, ušraštija grahmatu „Atjaunotâ Roma,“ šura ir ištš žela wadoniš pa Romáš pagahtni.

Melledami latinu walodaš pirmawotuš, drištš ween eewehroja, ka latinu rakšneeki pašči bija mahzijušcheeš no greekeem. Šâ tad wajadšeja eet wehl tašlaſ ſenatnê, meklet Homeru, Šufididu, Demoštenu. Ur ſeno greeku literaturu italeeščuš eepašihštinaja greeki, šuri bija behgušči no Bizantijas, jo XV. g. šimtena widû tai ušbruka turki un beidšot ari to eenehma. No šahkuma tee bija tikai ſengreeku walodaš ſkolotaji. Weenš no tahdeem ſkolotajeem dšihwoja Bokkatschjo mahjâ, un florenteešču dšejneekš bija pirmais Italijša, kaš lašija Homeru originalâ. Wehlaš, ſewiſchki ap to laiku, tad tika ſaſautka Florenzeš basnizáš sapulže ar noluhšu apweenot greeku un romeešču basnizáš, no Bizantijas šahka eerasteeš ištš ſinatneeki. Uri pašči Bizanteešču greeki tai laikâ šahka meklet augšchâ wezo helenu literaturu un mahžiteeš no táš domat un runat. Šchee abi wiršeeni — Italijšaš un Bizantijas — XV. g. šimteni nahža tuwoš ſakaroš.

Šauna iſglihtiba. Wezo walodu ſtudešchanu un eepašihšchanoš ar dairunašchanu ſeno greeku un romeešču garâ šahka ſaukt wahrđâ, kaš tika leetotš jau no ſeneem romeešcheem — humanitas, huma-nitate, t. i. žilweka pilniba. Wehlaš, XVI. g. šimteni, Wahzijaš šhini wahrđâ noſauza ſinatneekuš — humaništuš, un muhšu deenáš ar wahrđu humaništuš apšihmê laikmetu no XIV. — XVI. g. šimtenim. Tai laikâ uniwerſitatêš wehl netika pašneegtaš „humanitarâš“ ſinatneeš. Dairunašchanáš un poeſijas mihtotaji dibinaja pulžinuš un literariſkaš beedribáš ar paščiſglihtibáš mehrkeem.

Wišwairaf par humaništiko iſglihtibu interesejáš trihš leelakáš Italijšaš pilšehtáš. Wišpirmš, Wenezija. Šche winaš peekriteji bija mellejami nobelu widû. Tašlaſ — Roma, šur ar winu nodarbojšáš pee pahwesta kurijaš, ſewiſchki XV. g. šimteni, pahwesta Nikolaja V. laikâ, kurš patš bija rakšneekš, dibinaja eewehrojamo biblioteku Watikana un maškaja leelu nauđu par tulkojumeem no greeku walodaš. Šinatneeki un literati ſaprata, ka Bibeleeš latinu tulkojumš (tâ ſaužamaš Wulgata), ko leetoja basnizâ, loti neapmeerinošchš, un melleja Šaunáš un Wežáš

Deribas originalus. Nikolajs V. isfolija leelu godalgu tam, kas atradis eedomato Mateus ewangelija ebreju originalu.

Bet wisleelako wehribu jaunam wirseenam isglichtiba peegreesa Florenze. Weens no florenteeschu pulzineem nodibinajās bagatā nobela Alberti ahrpuspilsēhtas wafarnizā, otra pulzina darbiba notika Swehtā Gara klostera klufumā. Senās literaturās draugi salafijās ari pee nogurstošchā wezu rokrastu mekletaja, tirtotaja Nikkoli. Daudsus no wezajeem rokrastteem patš Nikkoli bija pahrrastijis. Winsch bija eerihkojis sawā mahjā ari pirmo privateem laudim peeejamo biblioteku. Patš fainneeks laipni ušaižinaja apmeklet to, dewa wisus paskaidrojumus un bija loti apmeerinats, ja isdewās atrast kahdu jaunu antistās literaturās zeenitaju. Nikkoli dahrgu rokrastu kolekzija pastahweja no 800 eksemplareem, kas preeksch teem latkeem bija loti dauds un, kuras eegahdajot, winsch bija kluwis gluschī nabags. Tad Rosimo Meditschi dewa winam sawā bankā neerobeschotu kreditu. Nikkoli atwehleja sawu krahjumu Florenzes pilsēhtai, un tas pahrwehrtās par pirmo publisko biblioteku.

Paschisglichtibas pulzinos mahzifchanās notika zitadi, kā uniwersitatēs. Sचे nebija garlaizigās tekstu lasifchanas ar paskaidrojumeem, nogurdinoscho disputu, ar weenmuligo un schablonisko jautajumu usstahdischanu; sचे tika westas brihwas šarunas, reisēm par tematu, kas bija jau eepreeksch usstahdits. Alberti willā runaja par leeleem tagadnes rakstneekem — Danti, Petrarku, Boffatschio un par šenlaitu rakstneekem — Pwiju, Augustinu, par zilwekeem un notikumeem, kuri attehloti šenlaitu literaturā, par Florenzes dibināschanu u. t. t. Brihwi un nepeespeesti sचे norifinajās strihdi un debates. Wehledamees pafat darit fenajeem greekeem, pulzinu dibinataji daschreis nosauza sawus pulzinus Platona Utenu skolās wahrdā par akademijam XIII. g. š. Platona mahziba bija wehi mas pasihstama un weenigi no arabu walodas. Sagad wareja eepasihstees ar winu originalā. Dauds schai sinā italeescheem palihdseja Bizantijas sinatneeki, kuri bija aishrawuschees no Platona. Weens no wineem, Hemists, atehloja Platonu kā leelas religijas dibinataju, kuras faknes meklejamas tahlā zilwezes pagahtnē. Sचे religija tehlojās winam kā kristigās tizibas jehdseenu apweenoschana ar mahzibu par greeku deeweem un par dwehfeles nokluhschanu pehz nahwes zitā pasaulē. Hemists jau kā firmgalwis eeradās Florenzē uš basnizas šapulzi un eeintereseja daudsus florenteeschus ar saweem usfkateem.

Rosimo Meditschi dewa lihdselks, ar ko eerihkot Platona skolu Florenzē. Wina ahrsta dehlš Fitschino tika fewischli šagatawots, lai waretu preeksch Rosimo pahrtullot un isflaidrot Platona rakstus. Fitschino wehlat, Lorenzo Meditschi laikā, bija galwenais pasneedsejs Florenzes akademijā un ari apweenoja šeno greeku usfkatus ar kristianismu. Winsch pat bija pahrleezinats, ka Platona mahzibu wajaga šludināt basnizās. Pee saweem peekritejeem winsch greesās ar wahrdeem: „brahli eeksch Platona!“. XV. g. simtena beigās Florenzes akademija islaida ahrfahrtigi apdahwinatu sinatneeku Piko Mirandolu, kusch, par noscheloschanu, agri nomira. Piko melleja filosofiskos rakstos atibildi uš religisteem jautajumeem un lihds ar to weda asketa dsihwi, kā feneem muhfi, lai zaur to panahktu šwehtu eedwefmi. Bet winsch wairs neapmeerinajās ar Platonu un greesās pee noslehpumainās Rabalas, t. i. ebreju filosofu mahzibas.

Jaunas domas par zilweka dabu. Seno autoru pehtifchana noweda italeefchu finatneekus pee daschadeem uffstateem par religiju un tikumibu. XV. g. fntenti daudfi no wineem ifturejās pret religiju weenaldfigi, tāpat kā weenaldfigi pret to ifturejās pašchi pahwesti. Lorenzo Walla usrafftija grahmatu: „Par baudu un par pateefi labo“, kurā winfch noteikti noraidija kristianisma uffkatu par pašchatteifschanos fwehtumu un zildenumu. Zilweku darbi tik tahlu ir pareifti, zif tahlu tee rada zilwekā patihkamu fajuhfu. Zildenaka, bet ari kristigai tizibai fwefcha ir mahfslineeķa un arkiteķta Alberta mahziba. Wina grahmatā: „Domas par gimenes eefahrtu“ tehws attehlo behrneem jaunu laimi semes wirfu: zilweķs fafneegs to, kad buhķ pahrfpehķis dabas fpehķus un eepafinees ar winas likumeem, kad neleegs few neķa, kas semes wirfā ir dsihķ, un nodosees zildenam domam un darbeem. Sargat un west tuwaķ pilnibai garu un meefu — luhķ fchis gudribas galwenais likums. Sķi mahziba runaja pretim basnizas un muhķu idealam: ifnihzini meefas teefsmes un atteizees no semes labumeem, lai wehrstu fawas domas tikai uf winrafaules dsihwi.

Daschi zentās litt jaunos tikumifkos uffkatus jaunās audfinafchanas pamatā. Sinatneekķ Feltrē eerihķoķa fķolu, to nofauza par „preeku weetu“, jo fķe waldbija uffkats, ka naw peelaischama behrnu eebaidifchana un fodbifchana, kas bija wezās fķolas pamatā. Winas dibinatajķs bija pahroleezinatķ, ka wajaga tikai radit fķolneekos intereft un fawfstar-pigu fazenschanos, atlaut wineem brijhibu un peemehrotees to dabigam teefsmem. Zilweķa dabā jau no dsihfchanas ir labas teefsmes, darba mihlestiba, interese uf finafchanam, labwehliba pret ziteem. Winā wajaga attihstit tikai goda juhķas, kas jau dotas tam lihds no dsihfchanas, un tad kā seeds atwehrfees wina daba wifam labam un fķaiftam.

Jaunā ifglihtibas wirfeenā fewifķķi no fwara, ka te redsamu weetu eenehma feeweete. Jau brunineeku fabeedribā feeweetei fahķa peegreeft leelu wehribu. Wehl wairaf tas bija nowehrojams Italiķas waldbineeku galmu un pilfehhtneeku dsihwē. Seeweete wairs nebija tikai wihra apafķhneeķe, Winas lihdsbaliba ruhpneezibā un polittikā bija tik eewehrojama, ka dabifķi radās doma, ka feeweete pehķ fawas dabas nestahw femafi par wihreeti un winai ir weenadas teefibas uf ifglihtibu ar pehdejo. Sķis domas teef ifteiktas jau no Boffatfchjo wina noweku frahjumā: „Defameros“. Grahmata fahķas ar tehlojumu, kurā stahstits par defmit jauneem zilweķeem un damam, kas mehrā laikā aifbrauz no Florenzes. Sapulzejufchees wafarnizā uf laukeem, tee ifwehl no fawa widus „karaleeni“. „Karaleene“ eeteiz nenofihmigu rotatu weetā nodarbotees ar prahtigatu laika kawelli — stahstit pehķ fahrtas stahstus. Sķi pate dama pehķ tam ar fawam draudfenem farunajās par ihsteem feeweetes tikumeem: „Mums ir jakaunas, ka tagadejās feeweetes prahta weetā ir likufķas ahreju gresnibu. Sķis ifgresnotās un lentitem apfahrtās lelles waj nu zeefķ flufu, kad pee winam greefķas, waj ari atbild tā, ka labaki buhtu, ja tās pawifam nebuhtu atbildejufķas. Sawu tufķchumu un mulķibu winas uffkata par newainibu un pee-flahjibu.“

Sinatnifķās pahrrunās pee Alberta damas nepalķķa palai wisapfehrigakeem un ifglihtotakeem wihreefķeem. Filofofs, pahrfsteigts no fahdas damas afprahtibas, reis iffauzās: „Es teefcham nesinaju, ka florenteetes tik fpehķigas filofofijā un tā pahrsin retoriku un logifu!“

Mahſſla XIV. un XV. g. ſimteni. XIV. un XV. g. ſimtena dſihwe un uſſkati Italiſja bija par pamatu ari jaunai mahſſlai. Nobeli, bagati tirgotaji, bankeeri un fabrikanti, tirani un prelati, kuri weda jautru dſihwi, pulzedami ap ſewi leelu ſabeedribu, newareja apmeerinatees ar wezajeem, ſchaurajeem nameem un neehrtajam iſtabam. Wini ſahka zelt plaſchas pilis ar ehrtam ſahlem un werendam, kraſſchnu dahrsu widu. Buſapakee logi dewa leelajam ſahlem dauds gaiſmas. Iſtabas bija greſnas mebeles un miſkſtas grihdſegas. Uri ſabeedriſtas ehkas tika zeltas plaſchas, gaiſchas un ar gaumi. Florenzê XIV. g. ſimtena beigas tika uſzelta plaſcha, atklahta teraſe, kur ſwintigos gadijumos padome rahdijas tautai.

Par jaunās arkitekturas paraugu tika nemta ſeno greeku un romeeſchu mahſſla. Pahweſts Nikolajs V. bija nodomajis pehz Alberti plana uſzelt par jaunu wiſu wezo pahweſtu Watikana zeetokſni. ſchawro eelu weeta domaja zelt plataſ eelaſ, jaunu pahweſta pili un lepnu ſw. Vetera deewnamu. Arkitektſ Bruneleſki, zeldams Florenzê deewnamu, uſlika miſſigai welwei leelu, apatu kupolu un iſgreſnoja deewnama eekſchpuſi pihlareem, gluſchi ka ſenromeeſchu ſwehtniſu. Neraugotees uſ leelumu, ſchis buhwes peewelk ar ſawu weeglumu un weentahrscho ſkaiſtumu, ſalhdſinot tas ar gotu baſniſam, uſ turam atrodas weſelſ meſchſ wiſdaſchadaſo atmena iſgreſnojumu. Pahwehrtas ari glesneeziſas un ſkulpturas rakſturs. Senat meſtari, kaſ zehla un iſgreſnoja baſniſas, bija tikai amatneeki; wini leetoja paraſtos panehmeenus un neſadaliſas ſpezialitateſ, buhdami reiſe atmenkali, namdari, tehneeki un glesnotaji. Tagad, turpretim, bija tik leelaſ praſiſas pehz dailuma un labaſ garſchas, ka wajadſeja rakſtees ſewiſchkeem ſpezialiteem, kaſ praſtu rihtotees ar kraſſam un zirt tehluſ no marmora.

XIV. un XV. g. ſimteni bildeſ un ſtatujas atehloja gandriſ weenigi Kriſtu, Deewmahti, ſwehtos un ſkatus no ſwehteem rakſteem. Bet tas tomehr nebija wairſ agras ſaſtinguſchas ſwehtbildeſ. Mahſſlineeki zentas atehlot to, ko redſeja ſawa preekſcha: pilſehkas, tihpus, zilweka juhtas u. t. t. Sewiſchli ſlawens XIV. g. ſimtena ſahkuma bija Dſchotto ar ſawam freſkam (bildem uſ baſniſas ſeenam) no ſw. Franziska dſihwes. Mahſſlineeki eedweſmejas no ſawu atehlojamo waronu domam un darbeem. Wiſur tika atehlota ſwehta behriſchligi tihra, ſirſniga un paſchaisleedſiga daba: tur bija redſama Franziska atteiſchanas no bahrga un mantahriga tehwa, wina ſaderinaſchanas ar Nabadiſibu waj ari ſatitſchanas ar Dominiku.

Senat atehloto perſonu ſejaſ bija nedſihwas un ſchabloniſkas. Jauna mahſſla praſija, lai mahſſlineekſ zenſtos rahdit atehlojamâ rakſturu un gara ſtahwoſli; ta ſkulptura un glesneeziſa radas gihmetneſ. Mahſſlineeki wiſur mekleja lihdiſibu ar iſtenibu, ſtudeja zilweka meeſas buhwi un kuſtibas, muſtuku ſtahwoſli un ſejaſ iſteikſmi. Tehneekſ Donatelli ſchai ſina ar ſawam ſtatujam panahza ahrſahrtigi dauds. Mahſſlineeku ſahka intereſet ari atehlojamâſ perſonas waj darbibaſ apſahrtne: lauſchu bari, winu ſtahwoſliſ, daba, ehkas u. t. t. Senat wiſu to netehloja nemaſ waj ari tehloja loti pawirſchi. Wiſas figuraſ litas plakanas un ſtahweja weena liniſa. XV. g. ſimtena ſahkuma agri miruſchais Maſatſcho pirmais ſawas glesnas ſahka eewehrot perſpektiwil; wina galwenas perſonas reſjeſe atdalas preekſcha un maſaf ſwarigâſ lihdiſ ar apſahrtni aiſeet dſikumâ, ko Maſatſcho glesnas

war skaidri isjust; tāpat winās war isjust gaisu un tadehl tās leekās loti dšihwās.

Šhini laikmetā mahkfla ahrfahrtigi ahtri attihstijās. Tadehl ari—protams, dauds wehlat — scho laikmetu sahka saukt par atdsimšchanas, jeh, no frantschu wahrda, Renesanses laikmetu, pee kam nehma wehrā diwus momentus: pirmfahrt to, ka mahkfla, pehz ilgeem nespehka gadeem, atkal atdsihwojās un eedwesmeja zilwekus; otrfahrt, ka XIV. un XV. g. simteni mahkflā itin kā atmodās antiskā senatne, kura bija aprakta un aismirsta. Preetšch italeeschu mahkflineekeem, rakstneekeem un sinatneekeem greeku un romeeschu senatnei teescham bija leela nosihme. Bet wini neapmeerinajās weenigi ar pakaldarinajumeem senatnei. Wineem pascheem bija sawi ihpatneji usfkati par dailu un zehlu un par zilweka dabas ihpashibam. Wisfkaidraki schie usfkati isteikti Piko Mirandolas grahmata: „Par zilweka wehrtibu“. „Deews radija zilweku sawa darba festaja deenā, lai winsch spehtu saprast pasaulēs likumus, mihletu winās dailumu un fajuhminatos par winās leeliskumu. Deews naw faistijis winu pee weenas weetas un pee weena darba, bet dahwajis tam eespeju kustetes un brihwu gribu. Dšihweeki jau no dsimšchanas tahdi, kahdeem teem japaleek lihds sawam dšihwes galam, augstakee gari jau no sahuma bijuschi tahdi, kahdi tee paliks muhschigi. Weenigi zilweks war augt un attihstitees pehz brihwas gribas; wina dabai ir peeeetama wisdashadata dšihwe.“

14. Leeli atradumi.

Eiropeschu speeschanas us austrumeem. Jau XII. un XIII. g. simteni eiropeschu zentās nodibinat safarus un kolonijas ahrpus sawa kontinenta robescham. Winu teekschanas bija wehrsta galwenam fahrtam pret rihteem. Lai gan frustneschi bija sawus eeguwmus Usija atkal saudejuschi, bet tirdsneeziabas sakari, kuras bija nodibinajuschas italeeschu un deentwid-frantschu pilsehtas ar arabeescheem, pastahweja un attihstijās tahlat. Genujeeschi nodibinaja kolonijas Krimā un eespeedās staiguku tataru apdsihwotās semēs pee Kaspijas juhras. Wenezeeschi tirgojās ar Egipti un Striju un zentās nodibinat safarus ar Widus-Usiju, Kinu un Indiju.

Eiropeschu tirdsneeziškee noluhki apweenojās ar religiskeem mehrkeem. Widus-Usija un Kinā atradās deesgan dauds kristigo-nestorianeeschu. Nestaidrās sinas, to dabuja no wineem, apweenojās ar legendu par presbiteru Jahni, kas aishwedis Deewa tautu us austrumeem, us semēs paradisi. Eiropā gribeja nodibinat safarus ar Usijas kristigeem. Ur scho noluhku XIII. g. simteni dewās ubagu muhku misija zaur Deenwidus-Kreewiju un Kaukasu us Widus-Usiju un Kinu. Šhinis semēs waldija mongoli. Winu chani isturejās tolerantu pret kristigo tizibu un atlahwa to sludināt. Zelotaji un misionari atgreesās ar interesantam sinam par tatareem, Kinu un Usijas zelem. Wisinteresantaks bija wenezeeschu tirgotaja Marko Polo zekojums XIII. g. simtena beigās. Polo brauzja pa Melno juhru lihds Usikaukasam, no tureenēs pa saufsemi lihds Persijas juhras lihzim un tahlat pa Widus-Usijas un Kinās kalnaineem apgabaleem un stepem. Leelchans Kinā labwehligi usnehma wenezeeschus. Trihs gadus Polo bija par kahdu Kinās

apgabala pahrwaldneeku un pawadija austrumos kahduš 20 gaduš. Sawâ aprakstâ par Āinu Polo stahsta brihnīschligas leetas: par winas pastu, papira naudu, dedsinamās gases leetoschanu un melno akmeni (akmenoglem), ko leeto pee kurinašchanas. Polo rakstis tika tulkots dašchadās eiropēschu walodās un nodereja par eerosinajumu tahlakeem pehtijumeem.

Bizantijas krišhana un Turzijas nodibinašchanās. Pa to starpu eiropēschu wirsišchanās uš austrumeem XIV. g. simteni tika aptureta. No Widuš = Ašijas nahza jauni kareiwigu staigulu pulki. XIV. un XV. g. simteni wini ispostija kristigo preekšposteni austrumos — Bizantiju.

Pehz Konstantinopoles eekaroschanas no krustnešcheem, Bizantija wairš netika atjaunota sawâ senakâ weidâ. Pušgadu simteni pehz tam latinu ķeifara weetâ Konstantinopolē nahza Paleologu dinastija no pašchu greeku widuš, kuru rokās bija palikusi Maš-Ašijas peekrašte (1261. g.). Bet Balkanu pušfalas deenwiduš dala un falas pahrwaldija frantschu senjori un italeeschu republikas. Bizantijas ķeifareem peedereja tikai Balkanu pušfalas austrumu stuhriš ap Konstantinopoli un Melnās un Egejas juhras Maš-Ašijas peekrastes. Šči walstis nebija leelaka par tagadejo Greetiju. Pahrejâ, leelakâ Maš-Ašijas dala bija eenemta no turkeem, kuri tagad šakha zeešchaki apweenotees Osmānu jiltš wadibâ. Balkanu pušfalâ, gandrihš lihds Egejas juhras krašteem, sneedsās leelâ Serbu walstis, kura bija šagrahbust daku no Bulgarijas un Makedoniju. Serbu karališ Stefans Duščans tureja ņewi augstaku par Bizantijas ķeifaru un peenehma Romas ķeifara tituli. Lai waretu winam pretotees, Bizantijas ķeifars XIV. g. simtena widū ņauza palihgâ turkuš no Ašijas. Wini šagrahba Galtpoli pee Dardaneku juhras šchauruma un nostiprinajās tur. No ta laika winu eekaroschanas gaita ahtri gahja uš preekšču.

Turku sultana rihzibâ bija pastahwigs karaspehts, kas nebija neweenai toreifejās Eiropas walstij. Šči karaspehka galwenais kodolš bija janitščari (jaunais karaspehts), kas pastahweja no kristigeem, kuri bija peenehmuschī islamu un skaitijās par loti ustizameem sultanam. Turki neschehlīgi postija kaiminu semeš. Bet kad tee bija eenehmuschī šchis semeš winu istureschanās mainijās: tagad wini taupija eedšihwotajuš, lai guhtu wairak pelnas no eedšihwotaju darba. Tikai augstako šchīru gimenem turki atnehma semeš un winas pašchas issuh-tija uš tahlakeem apgabaleem, leekot winu weetâ turiguš laudiš no ņawa widuš. Weenfahrschos laudiš, ņemneekuš un amatneekuš turki neaistika un apmeerinajās ar to, ka peedsina no wineem mefluš. Pehdejeem bija labaki dotees šchai atkaribâ, nekâ zeešt pastahwiguš turku usbrukumuš. Tadehl ari turki ņastapa maš pretestibas tautâ. Kristigeem palika winu garidsneežiba un pašchwaldiba weetejās leetās. Turki nošehdās eekaroto widū kâ waldoschâ šchīra, t. i. kâ eerehdni un kareiwji. Ikweenas jiltš zilweks wareja tikt usnemts winu skaitâ, ja tas bija ar meeru peenemt islamu.

Turki ņakawa ņerbuš uš Kosowas lauka, isnihzinaja ņerbu un bulgaru walstis XIV. g. simtena beigās un eenehma gandrihš wīšu Balkanu pušvalu. Bizantijas ķeifars patureja tikai neleelu semeš gabalu ap Konstantinopoli un klutwa par turku meflu mašfataju. Turku eekarojumi apdraudeja kristigo semeš ap Donawu un ņewišchli Ungariju.

Basniza no jauna sahla fludinat frusta karu pret musulmaneem. Ungaru frusta karâ nehma dalibu ari frantschu, wahzu un polu brunineeki, bet schis karsch beidsas neisdewigi. Siropa mas interesejâs par to, kas notika Balkanu pussalâ, bet Wenezija pat isturejâs naidigi pret Bizantiju un palihdsjeja turfeem. Turkus us laiku aptureja tikai jauns mongolu ebrukums no austrumeem. Winus wadija Timurs, kas us ihu laiku apweenoja semes no Widus juhraz lihds Kinai un no Wolgas grihwas lihds Gangei. Timurs pee Ungoras Mas-Alsija fakawa un fanehma guhstâ turku sultanu Bajasetu, karsch jau taifijâs ap- lenkt Konstantinopoli. Pehz Timura nahwes turki dabuja atpakal sawus eekarojumus. XV. g. simtena widu wini stahjâs pee Konstantinopoles aplenschanas.

Pehdejâ gadu simteni Bizantija tika loti wahji aiffargata. Ener- gistakee turku pretineeki melleja palihdsibu reetumos un bija gatawi peenemt uniju, t. i. ahsht pahwesta wirswaru pahr austrumu basnizu. 14 gadus pirms Konstantinopoles krischanas, keisars un dala no greeku biskapeem nolehma peenemt uniju Florenzes deewnamâ. Bet wairums greeku eedshwotaju fanehma uniju naidigi un bija ar meeru labak padotees turfeem. Par to fewischki usstahjâs muhti. Altonas klosteris atdewâs sultana ahsbildneezibâ.

Gaiditâ palihdsiba no reetumeem nenahza. Tikai genujeeschu brihwprahgeee eeradâs pee pehdejâ keisara Konstantina XI. Wina pascha spehki bija neezigi, ne wairak par 5000 zilwekeem us 100,000 eedshwo- tajeem. Bagatneeki negribeja dot naudu un apraka seltu semê. Sultanam Muhamedam II. bija 20 reises leelaks karaspehks ar labu artileriju. No juhraz, t. i. no trim pusem pilsehta bija nepeeejama. Turki eelausa stiprâs, diwfahrschâs seenas no sauffemes puses un eelausâs pilsehtâ. Pilsehtas aiffargataji lihds ar keisaru wisi krita. Sultans Muhameds II. tuhlin dewâs us sw. Sofijas deewnamu un atsauza turpu musulmanus, un no ta laika Justiniana zeltâ basilika fluwa par moscheju (1454. g.).

Nahtschos simts gados turku walsis turpinaja augt. Seemekos turki sagrahba semes ahs Donawas, Ruminiju un dalu no Ungarijas, austrumos un deenwidos — Siriju, Mesopotamiju un Egipti. Wini isspeeda wenezeeschus no salam un juhraz krafteem un eegutwa wirs- kundsibu Widus juhraz austrumdalâ. Sauffemes zeli zaur Alsiju us Indiju un Kinu nebija wairs eiropeescheem peeejami. Widus juhraz ostâs, kur wini agrak eepirka rihsemju prezes, garschdari tagad maksaja trihs reises dahrgak, kâ Indijas tirgos, no kureenes tee tika westi. Siropas tirgotajeem un pehtneeekeem wajadseja meklet jaunus zelus us tahlajeeem austrumeem. Ar to noluhku sahla pamatigi pehtit feno rakst- neeku geografiskus darbus.

Siropeschu geografiskâs sinaschanas lihds XV. g. simtenim.

Seno greeku sinatniskee usskati par semi bija aismirsti jau sahlot ar wispahrigo isgihstibas pagrimshchanu V. un VI. g. simteni pehz Kr. Semi eedomajâs kâ platanu ripu waj kâ kalnu, karsch peld uhdeni. Us winas pamata zeeschi nostiprinata wairaku stahwu debesu welwe. Saule katru deenu nosuhd ahs kalnu wirsotnes. Seemu wina noeet semak, kur kalns plataks, un tadehl naktis ir garakas. Pa neeespehjamu tureja usskatu, ka seme ir apala kâ lode; tad jau isnahktu, ka zilweki semes otrâ, mums pretejâ pusê, staigatu ar sahjam us augschu; tahdi zilweki (antipodi) naw peelaischami. Sahds usskats par semi bija VI.

g. simtēna rāstneefam Rosmān Indikopleistam (t. i. brauzejam uš Jūdiju). Wina kartē seme atehlotā eegarena tšhetrstuhra weidā; gar malam bija redsams okeans; austrumos, paradises semē, sahās tšhetras upes, kuras wispirms tef sem okeana un tad parahdas semes wirsū kā leelafās pāfaules upes — Nile, Eifrata u. 3. Zitās wežās kartēs seme bija tehlotā rinka weidā ar okeanu wisapfahrt; rinkis sadalits trijās, gandrihs weenadās dalās — Eiropā, Ašijā un Afrikā; slaidri redsams, ka par diwu pehdejo leelumu truhst pareis jehdseens; rinka widū atrodas waj nu Jerusaleme waj Sinaja kalns.

XIII. g. simtēni eiropēeschi zaur arabeem eepasindās ar Aristotela un Ptolomeja rāstteem un atradā winos dauds pareisatus usfkatus par semi. Alberts Leelais un Rodschers Bekons jau mahzija, ka seme ir apala, kā lode. Bet šchee usfkati ilgaku laiku netika atsihti un usfkattiti pat par bihstameem. Kad XV. g. simtēni austrumi tika noslehgti preefch eiropēescheem, un wini dewās okeanā uš reetumu pusi, usfkats par semes apalumū dabuja jaunu pastiprinajumu. Kadās domās, ka austrumi, kuruš eiropēeschi mekleja, aissneedsami ari no reetumeem, jo semei wāreja apbraukt apfahrt un atgreestees atpatal išejas punktā.

Florentēts Toskanelli fastahdija karti, uš kuras Ašijas austrumkrāstis bija sihmets pretim Eiropas reetumkrāstam, okeana otrā pusē. Geografi pee tam taifija leelu kluhdu attahluma sīnā. Wini eedomajās semi dauds masaku, nekā tā bija pateesibā, un domāja, ka attahlums pa juhru reetumu wirseēnā lihds Ašijas krāsteem dauds masaks, kā attahlums pa faussemi austr mu wirseēnā. Neweens nedomāja, ka zelā atrodas Amerikā. Zelus uš austrumeem wiswairak mekleja italeefchu pilsehtas, un Itālijā wiswairak interesejās par geografiju. Bet leelo planu isweščana un jaunu semju eekaroschana nebija italeefchu pilsehtu darbš. Šchis usdewums peekrita leelafām wāsttim, kuras atradās wistahlakos Eiropas reetumos, pee pašcha Atlantijas okeana — Portugalei, Spanijai un Anglijai. Somehr ari šchinis semēs pirmee leelu zelojumu usfahzeji bija italeefchi. Toskanelli nosuhtija šawu karti un zelojumu planu Portugales karalim; genujeetis Kolumbs španeefchu deenestā un wenezeeetis Rabots anglu deenestā pirmee atradā jaunās semes.

Portugaleefchu atradumi. Pirmos okeana zelojumus usfahla portugaleefchi. Wini darija to, zihnidamees ar mušulmaneem, kuri bija padsihti no Pireneju pusfalaš, bet pastahweja kā karewists un tirdsnezists špehts uš preteja Afrikas krāsta. Portugaleefchi zentās isnihzinat šawu eenaidneeku Afrikā. Ar to noluhku wini ari mekleja legendarā presbitera Jahna kristigo wāstti. Wini nahza uš domam apbraukt Afrikas krāstu pa juhru. Portugales prinzis Indrikis, sauktis Juhras brauzejs, 45 gadu laikā mehgināja iswest šcho planu. Winsch nostahjās preefchgālā Kristus ordenim. kurfch bija dibinats zihnai ar mušulmaneem, un isdewa šawu juhras brauzeenu farihloščanai wisus wina eenahlumus. Portugales deenwidus stuhri, pee pašcha okeana, atradās Indrika pils, kur tas bija eerihlojis juhskolu tahtbrauzeju juhneeku šagatawoščanai. Rātru gadu winsch isfuhtija diwus waj trihs kugus uš deenwideem. XV. g. simtēna otrā pusē juhneezibas weizinaščana kluwa par Portugales karalu galweno usdewumu. Jahnis l. dibināja „matematiku šaweenibu“ ar noluhku ispehtit juhneezibas sinatnistos pamatus.

Braukdami par Afrikas peekrāsti, Portugales juhneeki nonahza lihds winas tahlakam reetumu stuhrim un nosauza to par Salo Ragu, gribe-

Dami ar to teikt, ka aij Saharas tufnescha atkal šahčas salumi un dšihwiba. Ar to bija nowehršis aiffreedums, ka tuwat pee ekwatora šaule šadedšina katru dšihwibu un Sahara ir apdšihwotās pafaules robesča. Šahlas portugaleešchi atrada Šwineju un ištehtija wišu Afrikas reetumu kraštu. Wini tagad ufstahdija few plaščaku mehrki: iskonturet musulmanu tirdšneezibu austrumos un paštahwigi atrast zelu uš Indiju XV. g. šintena 80. gados portugaleešču juhrneeki apbrauza ap Afrikas deenwidus stuhri (Labās Zeribas ragu). Šai paščā laikā no seemeleem zaur Šarkano juhru tika atrasts otrs zelšč gar Afrikas austrumu kraštu. Šā tad zelšč ap wišu Afriku nu bija šinams. Wišās redšamalās weetās uš krašta tika zelti akmenu stabi ar Portugales wa-pena attehlu par šihmi, ka šchis semes teef peeweenotas Portugalei.

Kolumba atradumi. Šani laikā pee Portugales waldibas gresās Kristaps Kolumbs ar preeščliktumu šarihtot juhras ekspediziju pehz Šostanelli plana. Kolumbs bija wilnas ruhpyneezibas meistars Šenujā, bet aifrahwās no juhrneezibas, brauza ar portugaleešcheem uš Šwineju un šahka ufstahdit few plaščus mehrkus. Šeografiskām un tirdšneeziskām teefšmem wišč peeweenoja religiskus un politiskus šaprus, domaja atrast semes paradisi, atreebtees musulmaneem par Konstantinopoles eenemšchanu un atnemt wineem Kristus šapu. Wina pahrleeziba bija un palika lihds pat nahwei, ka reetumu zelšč uš šelta un garščdaru šemi ir daudš ihšaks un ees pa atklahtu juhru. Šikai pateizotees šchahdai pahrleeziba, wišč bija gataws uš zelojumu, šo wina laikā beedri tureja par neešpehjamu.

Portugales karalis tomehr atraidija Kolumba planu, un wišč gresās pee Španijas katoliskeem waldineešem. No šahkuma ari šchee ištureds noraidošchi. Šalamankas uniwersitates profesori, kureem tika ušdots štatit zauri Kolumba planu, išteizās pret to, peewesdami pat aifrahdijumus no šw. rakšteem. Šikai nešauschi išdewās dabut Kolumba pušē karaleeni Šsabellu. Waldiba noslehdša ar Kolumbu lihgumu, pehz kura wišč jau eepreešč tika eezelts par dšimtu admirali wišām semem, kuras wišč atradis. Winam tika ari atwehleta desmitā dala no wiša šelta, dahrgakmeneem un garščdareem, šo dabūs jaunatrastās semēs.

Šrijos neleelos fugos, ar ekipašču no 120 zilwešem, Kolumbs dewās zelā augustā 1492. gadā un pehz trim mehneschem šafneedša kraštu. Wini peestahjās pee šahdas no Bahamu šalam, kuras no austrumeem noslehdša Antilu juhru. Pehz tam wini atrada Rubas un Šaiti šalas (wini tās nosauza par Španjolu, t. i. Maso Španiju). Kolumbs bija pahrleezinats, ka tās ir Afrijas austrumpeekrastes, jeb Indija (šem šchi wahrda šaprata Šinu, Indostanu un Indokinu). Rubu wišč tureja par noslehpumaino Šipangu (Šapanu), kuru bija minejis Šarko Polo. Wišč nebija pahršteigts no mešchonigajeem šarkanahdaineem un nosauza tos par indianeem — Indijas eedšiwotajeem.

Algreesees Šropā, Kolumbs tika ar leelu godu ušnemtš no Šerdinanda un Šsabellās. Pahrleezibā, ka atrasts tuwakais zelšč uš brihniščkiģu bagatibu šemi, winam tai paščā gadā dewa wešelu floti. Šagad winam lihdsi dewās daudš Kastilijas brunineeku uš zerešem jaunatrastās „Indijas“ šelta laukeem (Šldorado). Šet bija ari, kas šchaubijās. Šai peespeestu pretineekus zeešt klusu, Kolumbs peerunaja šawus lihdsbrauzejus Šamailas šalā parakštit papiru, kurā bija teiktš, ka wini atrodas pee Šinas krašteem. Šā jaunš paššprinajums winam bija

Orinoko upes grihwas atraſchana Deenwidus=Amerikâ. Upeſ milſigo plaſchumu un ſtraujumu Kolumbſ iſſklaidroja ar to, ka ſche wirſ ſemeſ lodeſ pazelaſ paſauleſ kupoleſ, no kura augſtumeem tel paradifeſ upeſ.

Kolumba weiſſmeſ padarija nemeeriguſ portugaleeſchuſ, kuri bai-dijâſ, ka ſpaneſchi wineem pawifam neatnem zelu uſ Indiju. Abaſ pnfes greeſâſ pee tautu teeſneſcha, pahweſta. Pahweſtſ Alekſandraſ VI. iſſſchlihra jautajumu, nowilkdamaſ uſ karteſ ſtrihpu pahr Atlantijaſ okeanu. Wiſſ, kaſ atradaſ uſ reetumeem no ſtrihpaſ, tiſa peeſpreeſtſ ſpaneſcheem, wiſſ, kaſ uſ auſtrumeem — portugaleeſcheem,

Kolumbſ nenoturejâſ jaunatraſto ſemju pahrwaldneeka amata. Raſtilijaſ kareiwji un ſelta mekletaſi negribeja padoteeſ ahrſemneekeem. Daudſi jutâſ ari wiſluſcheeſ: ta nebuht nebija bagata ſeme, ko bija zerejuſchi atraſt. Uſnehmumaſ praſija daudſi naudaſ un nedewa gaidito eenahkumu. Karaliſ noſuhtija eerehdni kontrolet Kolumba darbibu. Kolumbſ kehdeſ tiſa noſuhtitſ uſ Spaniju. Sche wiſſſch gan tiſa aſſwabinaſtſ, bet par jaunatraſto ſemju pahrwaldneeku eezehla ſpaneeti. Wehl reiſi taiſijâſ Kolumbſ uſ reetumeem. Indijai wajaſdejeja buht tuwu, par to wiſſſch neſchaubijâſ. Wajaſdejeja tiſai atraſt juhraſ ſchaurumu ſtarp winu un „paradiſeſ kontinentu“, ka Kolumbſ noſauza Deenwiduſ=Ameriku. Mekledamaſ ſcho juhraſ ſchaurumu, Kolumbſ nemeerigi braukaja gar Widuſ=Amerikaſ peeſkraſtem. Noſpeeſtſ un ſlimſ, wiſſſch atgreeſâſ Spanija, kur drihſi nomira. Karala neſchehlaſtibai, kura bija fritiſ Kolumbſ, un wina pehdejeem mehginajumeem bija par eemeſlu portugaleeſchu ſekmeſ, jo tee teeſcham bija atraduſchi zelu uſ iſhto Indiju.

Indijaſ zela atraſchana. Portugaleeſtſ Waſko de Gama apbrauza apſahrt Afrikaſ deenwiduſ ſtuhrim, ar arabu lozmana palih-dſibu dewaſ uſ preekſchu gar winaſ auſtrumu kraſtu un beidſot nonahza Raſkutaſ pilſehta, kura atrodaſ Indoſtana, Malabanâſ kraſta. Sche waldija brahmanu tiſigiſ karaliſ, kura ſeme dſihwoja ari muſulmani un kriſtigitſee — neſtoriani. Portugaleeſchi atweda lihdtſi uſ dſimteni leelu garſchdaru lahdiu un daudſi daſchadu dahrgumu. Drihſi wini dewaſ wehl tahlaſ uſ auſtrumeem, ſaſneedſa Zeilonu, Malaku un pabrauza garam Kinaſ uhdeneem un Sondu ſalam. Wiſa Aſijaſ deenwiduſ peeſkraſte, no Arabijaſ juhraſ lihſſcha lihſi Tonkinaſ juhraſ lihſim, bija tagad peeejama teeſcheem ſakareem ar Eiropu. Taſaſ bija teeſcham bagataſ ſemeſ, kuraſ tiſ ilgi mekletaſ eiropſeſchi. Liſabone kluwa par zentru tirdſneezibaſ ar auſtrumu garſchdareem, kuri toreif tiſa loti zee-niti, ka nepeezeſſchami peelikumi pee ehdeeneem. Raſ ſtipri portugaleeſchu ſahnzenſchi uſſtaſhjaſ muſulmanu tirgotaji. Saſhâſ karſtaſ zihnaſ, kuraſ portugaleeſchu bruneeſti parahdija daudſi droſmeſ, energiſaſ un neſchehlibaſ XVI. g. ſimtena pirmoſ 20 gadoſ Portugale kluwa par eewehrojama eekarotaju auſtrumoſ. Portugaleeſchi ar droſchafeem un praktiſtateem lihſſeſſeem bija panahkuſchi ſprauſto mehrki. Winu eewehrojamee atradumi apehnoja Kolumba atradumuſ. Kolumbſ iſſlikaſ gandrihſ par beſprahtigu ſapnotaju. Nerimſtoſchi fantaſedamaſ par Indijaſ atraſchana, wiſſſch paſiſ ſamaſinjaja ſawa leela darba noſihmi.

Pirmaiſ zelojumſ ap ſemeſ lodi. Bet drihſi atjaunoja ari zelojumuſ uſ reetumeem, jo Kolumba kluhda tiſa iſlabota ar weſelu rindu jaunu, pahrſteidſoſchu atradumu. Iſrahdijaſ, ka reetumoſ atrodaſ weſela, milſiga, lihdtſi ſchim wehl nepaſihſtama paſauleſ dala. Weenaſ laiſka

ar Kolumbu, Dschons Rabots, braukdams anglu fugoš, atrada tās paščas pasaules dalas seemel-austrumu kraštus. Kolumba nahwes gadā spaneešči no Panamas semeš ščauruma augstumeem eeraudšija milšigu okeanu, kuram vajadseja braukt pahri, lai šafneegtu ihsto Indiju. Šcho brauzeenu usnehmās Ferdinands Magelans portugaleetiš spaneešču deenastā, 14 gadus pehz Kolumba nahwes. Magelans itin tā isweda galā Kolumba planu un apweenoja portugaleešču un spaneešču atradumus.

1519. gadā winsch peezoš fugoš dewās us deenwidus-reetrumeem ar noluhku apbraukt apfahrt kontinenta deenwidus stuhrim, kas atradās zelā, isbrauza zaur juhras ščaurumu, kursch tika nosauks wina wahrda, un eebrauza okeanā, kuru winsch patš nosauza par Rluso okeanu. Ššbraukuschi tam zauri wišā garumā, lihds pat Sondas juhras šalam, spaneešči, par leelu brihnumu, eeraudšija portugaleeščus, kuri bija eeraduschees no pretejās pufes. Magelans šche tika nogalinats kahdā šadursmē ar weetejeem eedsihwotajeem. Tikai weens no wina fugeem atgreesās Eiropā pa Indijas okeanu, apfahrt Afrikai. Winsch atgreesās pehz trihs gadus gara zelojuma, apbrauzis apfahrt semeš lodei.

30 gadu laikā eiropēešču geografiškās šinasčanas ahrlahrtīgi paplaščinajās. Semeš wirša israhdijas dauds leelaka, nekā Kolumba brauzeena šahumā to wareja eedomatees, bet lihds ar to semeš apalums tagad bija šklaidri peerahdits.

XV. g. šimtena beigu un XVI. g. šimtena šahkuma atradumi modinaja leelu interesi wišā Reetum-Eiropā. Nirnbergas tirgotajs Behaims, kursch bija brauzis ar portugaleešcheem kopā us Gwineju, pirmais pagatawoja leelu globu. Florenteetiš Ameriko Wespūtšči XVI. g. šimtena šahkumā šihli apraštija jaunatrasto pasaules dalu šawās wehstulēs šahdam no Meditschi. Šchis apraštis tika tulkots ari žitās walodās, ahtri isplatijās un weda us domam, ka winas autors ir Jaunās pasaules atradejš, kadehl ari ta tika nosaukta wina wahrda par Ameriku. Bet Widus-Amerikas šalam no Kolumba dotais Indijas nosaukums ari palika. Wehlaš, lai atšklirtu no tās ihsto, jeb Ost-Indiju, amerikani no auza winu par West-Indiju.

Jaunā laika šahkums. Jaunās pasaules atraščana stahw widū starp diweem leeleem laikmeteem. Laikus no šenās greeku-romeešču kulturas bošā eesčanas lihds Amerikas atraščanai šauz par — Widus laikeem. Šchis nosaukums wineem tika dots XVII. g. šimteni un tad winam bija žita nosihme: ar to gribeju teikt, ka šchee laiki stahw widū starp wezo un jauno kulturu un bijuschi neaugligi žilweku garigās attistibas šinā. Mušfudeenās nosaukums „Widus laiki“ apšihmē laikmetu, kurā wehsturē šahf darbotees tautas, kas nenehmā dalibu antiskās pasaules kulturas dšihwē. Ap 1500. gadu šchim tautam atweh-rās šplāšchi horizonti. Pah okeanu dewās kolonisti, eesarotaji un ruhpnēeki. Eiropā parahdijās dauds dahrgu metalu un wišadu jaunu pretšču, zaur šo pilnigi pahrmainijās tirdšneezibas un ruhpnēezibas apstahli un dasčado šabeedribas ščkiru stahwolliš. Leeli atradumi gluschi pahrwehrtā ari žilweku usštatus par no wineem apdšihwoto planeti. Laikmetu, kas eesahlas ar šcho brihdi, šauzam par Jauneem laikeem.

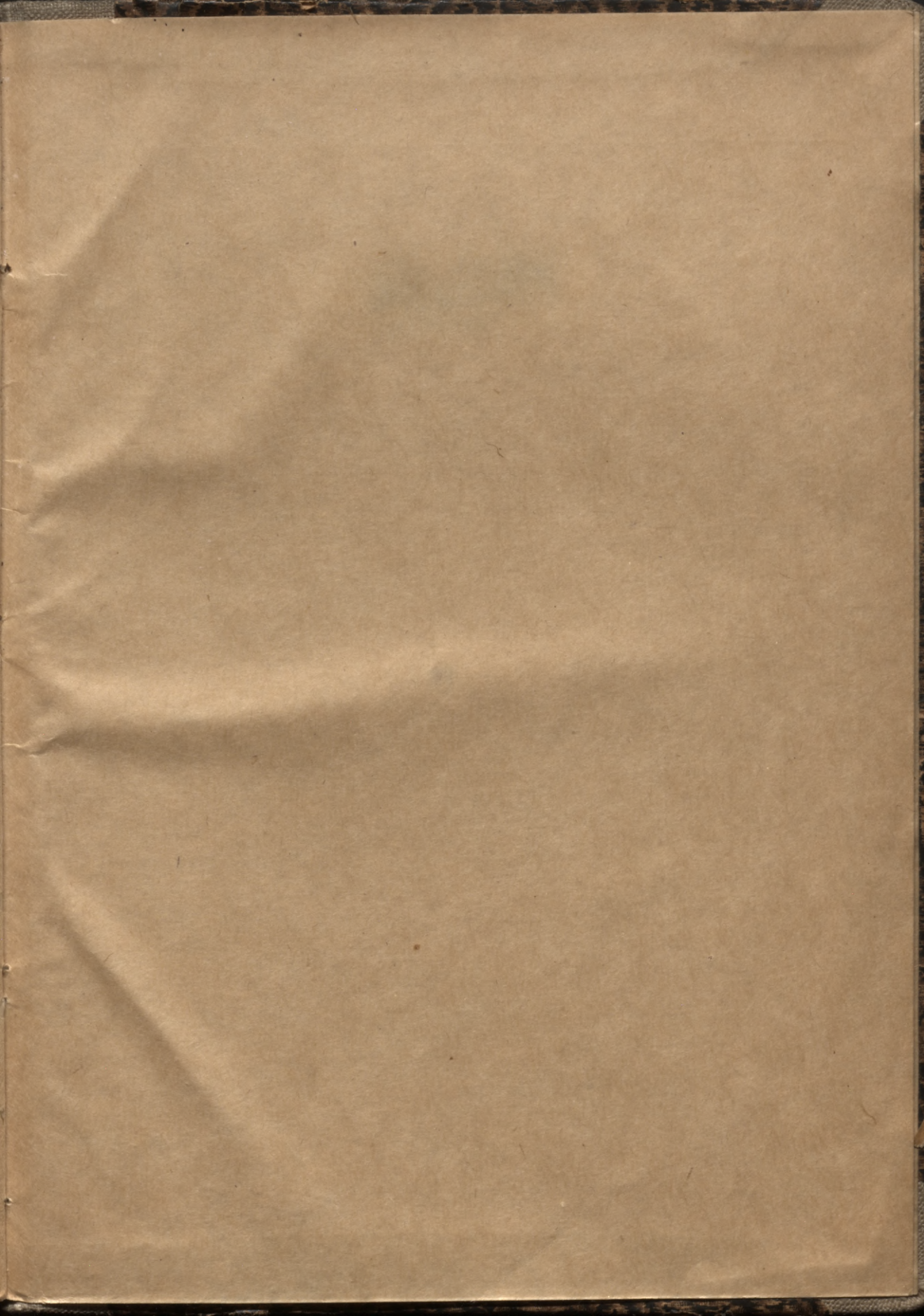

Saturs.

I. Arabi un Bizantija no 600.—1100. g.	4. lapp.
1. Arabi	6. "
2. Bizantija	27. "
II. Āetum=Ēiropa no 600.—1100. g.	49. "
3. Germanu tautas un Romas ģafniza	45. "
4. Karla Leelā monarkija	63. "
5. Feodalisms	73. "
6. Vahzija un Itālija X. un XI. g. simteni	85. "
III. Āetum=Ēiropa XII. un XIII. g. simteni.	94. "
7. Pilsehtu usplauffhana	94. "
8. Krusta kari un naudas ģaimneeziba	104. "
9. Ģarigā dģihwe	128. "
VI. Jaunas valstis un jauna ģabeedriba	142. "
10. Anglija	142. "
11. Franzija un Spanija	162. "
12. Vahzija. Reliģiģlā kustiba XIV. un XV. g. simteni .	182. "
13. Itālija. Jauna ģabeedriba	202. "
14. Leeli atradumi	214. "

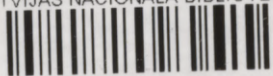

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309065666